

ISSN 2075 – 9584

**МАРКАЗИ ТАДҚИҚОТИ СТРАТЕГИИ
НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**ТОҶИКИСТОН
ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ**

**ЦЕНТР СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

**ТАДЖИКИСТАН
И СОВРЕМЕННЫЙ МИР**

**CENTER FOR STRATEGIC RESEARCH UNDER THE
PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

**TAJIKISTAN
AND CONTEMPORARY WORLD**

№1 (85) 2024

Душанбе – 2024

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

Муассис: Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Маҷалла соли 2003 таъсис ёфтааст. Дар як сол чор шумора нашр мешавад.

Учредитель: Центр стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
Журнал основан в 2003 году. Периодичность издания – 4 раза в год.

Founder: Center for Strategic Research under the
President of the Republic of Tajikistan
The journal was founded in 2003. The journal is published four times per year.

Главный редактор:

Усмонзода Х.У. доктор философских наук, профессор,
член корреспондент НАНТ

Редколлегия:

П.А. Мухаммадзода, доктор политических наук.
К. Олимов, доктор философских наук, академик НАНТ.
Ш. Рахимзода, доктор экономических наук.
А. Курбонов, доктор философских наук.
А.Б. Мирсаидов, доктор экономических наук, профессор.
Дж. С. Пирзода, доктор экономических наук, профессор.
Л. Саидмуратов, доктор экономических наук, профессор, чл.корр. НАНТ.
Р.Р. Кудратов, доктор экономических наук, профессор.
К.К. Давлатзода, доктор экономических наук, профессор.
К. Миралиён доктор политических наук.
О.Ш. Назриева, кандидат философских наук.
З. Давлатов (ответственный секретарь),

Перевод и редакция таджикских, русских и английских текстов

Давлатов Зубайдулло, Сатторов Киёмуддин, Мансур Суруш, Эмомализода К.

Технический редактор: Олимзода Валиджон

Маҷаллаи “Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз” ба феҳристи маҷаллаҳои илмӣ тақризиавандаи
Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 марти соли
2020 таҳти №96 ва Комиссияи олии аттестатсионии Вазорати маориф ва илмӣ Федерацияи
Руссия ворид карда шудааст. Инчунин, маҷалла дар индекси иқтибосҳои илмӣ Россия (РИНЦ)
пайваста ворид карда мешавад. Маҷаллаи мазкур дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии
Тоҷикистон таҳти № 135/МЧ - 97 аз 24 июли соли 2019 ба қайд гирифта шудааст.

Журнал «Таджикистан и современный мир» включен в перечень ведущих рецензируемых
журналов и изданий Высшей Аттестационной Комиссии при Президенте Республики
Таджикистан от 19 марта 2020 года за №96 и Высшей Аттестационной Комиссии (ВАК)
Министерства образования и науки Российской Федерации. А также журнал входит в индекс
рецензируемых научных журналов России (РИНЦ). Зарегистрирован в Министерстве
культуры Республики Таджикистан. Свидетельство о регистрации (№ 135/МЧ - 97 от 24
июля 2019 года).

Подписной индекс журнала: 77968

Адрес редакции: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89.

Тел: (992 37) 221-11-00, 221-16-36; e-mail: info@mts.tj

МУНДАРИҶА

СИЁСАТШИНОСӢ

СОҶИБИСТИҚЛОЛӢ – АРЗИШИ ОЛИИ ДАВЛАТДОРӢИ МИЛЛӢ
МУҲАММАД АБДУРАҲМОН НАВРӯЗ.....15

РОБИТАИ САЛАФИЯ БО МУНОСИБАТҶОИ ОИЛАВИИ ТОИСЛОМИИ АРАБ
НУРУЛҲАҚ ҚАМАР.....30

МАРҲАЛАИ НАВИ ҲАМКОРИҶОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА
ҶУМҲУРИИ МАРДУМИИ ЧИН
МИРЗОЕВ НИЁЗ,
МИРЗОЕВ ҲАБИБҶОН ТАБРИҚҶОНОВИЧ.....40

МУҲИММИЯТИ ТАШАККУЛ ВА ПЕШБУРДИ ТАШАББУСҶОИ ҶАМЪИЯТӢ
ДАР МУҚОВИМАТ БА ИФРОТГАРОӢ ВА ТЕРРОРИЗМИ БАӢНАЛМИЛАЛӢ
ДОДИХУДОЕВ ХУРШЕД АЗАМҚОНОВИЧ.....48

СУРИЯ МИЁНИ НИЗОМИ НАВИНИ ТАШАККУЛЁБАНДАИ ҶАҶОНӢ ВА
СОЗМОНҶОИ МИНТАҚАВИЮ БАӢНАЛМИЛАЛӢ
ОДИНАЕВ АБДУҲАЛИМ СИЯҲМАРДОВИЧ,
ПУДИНАЕВ УМЕД ПАРТОЕВИЧ.....56

ТАРБИЯИ ВАТАНДӯСТӢ ВА ҲУВИЯТИ МИЛЛӢ ДАР ТОҶИКИСТОН: ВАЗЪ
ВА ДУРНАМО
АЗИМЗОДА ТАБАССУМ СОБИРНАЗАР.....69

ПЕШВОИ МИЛЛАТ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН – АСОСГУЗОРИ ДАВЛАТИ
НАВИНИ ТОҶИКОН
ХОЛИҚОВ ФИРДАВС АЛИЕВИЧ.....79

ИҚТИСОДИЁТ

КОРҲАРМО ВА ҲАДАМОТҶОИ ШУҒЛ — РОҲҶОИ ҲАМКОРӢ ДАР БОЗОРИ
МЕҲНАТИ ТОҶИКИСТОН
ҶУРАХОНЗОДА САОДАТ ҶУРАХОН.....90

*ҲОЛАТИ КУНУНИИ КОРКАРДИ МАҲСУЛОТИ БОҒУ ТОКПАРВАРӢ ДАР
МИНТАҚАҲОИ ҶУМҲУРӢ*

РАУФӢ АБДУҒАФОР,

АХМЕДОВ ДАВЛАТАЛИ ҲАЙТАЛИЕВИЧ.....102

*ТАЪМИНИ ИТТИЛООТӢ–УНСУРИ МУҲИМТАРИНИ СИСТЕМАҲОИ
АВТОМАТИКУНОНИДАШУДАИ КОРХОНАҲОИ КИШОВАРЗӢ*

МУРТАЗОЗОДА ОРАЗ,

ИДИЕВ МАНУЧЕҲР ХАЙРИДИНОВИЧ.....110

*НАҚШИ ХИЗМАТРАСОНИИ ЛОГИСТИКӢ ДАР РАВАНДИ САНОАТИ-
КУНОНИИ БОСУРЪАТ ВА РУШДИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИЁТИ КИШВАР*

РУСТАМҶОНИ САӢДУЛЛОИ ҚУЗРАТЗОДА,

ҒУЛОМӢОСУПОВ НУСАӢРӢ МАМДӢСУПОВИЧ.....122

ДАСТГИРИИ ДАВЛАТИИ ИВАЗКУНИИ ВОРИДОТ ДАР КИШОВАРЗӢ

МАҶИДЗОДА САРВИНОЗ КОМИЛ.....135

*АРЗӢБИИ САМАРНОКИИ ТАШКИЛИ АГРОКЛАСТЕР ҲАМЧУН, ШАКЛИ
ҒАӢОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ ДАР СОҲАИ КОМПЛЕКСИ АГРОСАНОАТӢ*

ОДИНАЕВ АМИН ИБРОҲИМОВИЧ.....145

МАСЪАЛАҲОИ ИДОРАКУНИИ ҚАРЗИ ДАВЛАТӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

ТАҒОЕВ МАҲАДМУМИН РАҲИМОВИЧ.....153

*АСОСҲОИ МЕТОДОЛОГӢ ВА ШАКЛҲОИ МИНТАҚАВИИ ИНКИШОФИ
ЛИЗИНГИ МОЛИЯВӢ ДАР ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН*

НАҶМУДИНОВ МАНУЧЕҲР САҒАРАЛИЕВИЧ,

САӢДАЛИЗОДА АБДУҶАББОР САӢДАЛӢ.....164

*НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР АМАЛИШАВИИ ҲАДАҒҲОИ СТРАТЕГИИ
КИШВАР*

САЛИХОВ ҶАМШЕД БОБОХАЛИЛОВИЧ.....177

*АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ҒАӢОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНИИ КОРХОНАҲОИ
КИШОВАРЗӢ*

ҒУЛОМНОСИРОВА ҒАРЗОНА МАМАДНОСИРОВНА.....185

*ХУСУСИЯТҲОИ ТАРАҚҚИЁТИ КОРХОНАҲОИ КӯҲИСТОН ДАР
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН*

ШАРИФЗОДА ШАРИФ РАҲИМ.....191

*ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ИДОРАКУНИИ ҲАМГИРОИИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ
КОРХОНАҲОИ ХУРДУ МИЁНА*

ҚАЮМОВА ШАҲЗОДА ТАҒОЕВНА.....203

*ДИВЕРСИФИКАТСИЯИ МАНБАЪҲОИ ДАСТГИРИИ САРМОЯГУЗОРИИ
СОХТОРҲОИ СОҲИБКОРӢ ДАР САНОАТ*

ЗИЯЕВА МАНИЖА ДАВРОНОВНА.....213

МОДЕЛИ ИННОВАТСИОНИИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ КОРЕЯИ ҶАНУБӢ

ФАЙЗУЛЛАЕВА НИГОРА НЕГМАТОВНА.....228

*ЗАМИНАҲОИ ИҶТИМОИЮ ИҚТИСОДИИ ҶАЛБИ ЗАНОН БА СОҲАИ
ИСТЕҲСОЛОТ*

МИРСАИДОВА НАФИСАБОНУ.....241

ҶОМЕАШИНОСӢ

ИЛМ ВА МАОРИФ – ОМИЛИ МУҲИММИ ТАЪМИНИ РУШДИ УСТУВОР

ҚУРБОНОВ АБДУРАҲМОН ШЕРОВИЧ.....252

*МУҲОҶИРАТИ ЗЕҲНҲО ДАР МУҲИТИ ҶОМЕАИ ЗЕҲНИИ КИШВАР
(натиҷаи тадқиқоти сотсиологӣ)*

НАЗИРОВА МАРҲАМАТ НАЗАРОВНА.....260

*ОМИЛҲОИ ТАЪСИРРАСОН БА РУШДИ ЗЕРСОХТОРИ ИННОВАТСИОНИЮ
ИТТИЛООТИИ МАКТАБҲОИ ОЛӢ*

РАҶАБОВ РАҶАБ КӯЧАКОВИЧ,

ПАРВОНАЕВА ХАНДОН ЗАРИФБЕКОВНА.....270

*ДАР БОРАИ АРЗИШҲОИ КОНСЕПСИЯИ ФАЗИЛАТИ ИНСОН ДАР
ТАЪЛИМОТИ МУҲАҚҚИҚОНИ МУОСИР*

МИРЗОШОҲРУХ АСРОРӢ.....283

*ШАРОИТИ ҲАМОИШИ ЭТНОФАРҲАНГӢ ВА МУНОСИБАТҲОИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ ДАР ТОҶИКИСТОН*

**ҚОСИМОВА РАҶАБМО,
ҲАМИДЗОДА ҲУСЕЙН ХАЛИФАБОБО.....294**

НАҚШИ ЗАН-МОДАР ДАР ТАРБИЯИ ВАТАНДӯСТИИ ҶАВОНОН

НУСРАТОВА ШАҲНОЗА МАНУЧЕХРОВНА.....306

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТОЛОГИЯ

НЕЗАВИСИМОСТЬ–ВЫСШАЯ ЦЕННОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

МУХАММАД АБДУРАХМОН НАВРУЗ.....15

СВЯЗЬ САЛАФИЗМА С ДОИСЛАМСКИМИ СЕМЕЙНЫМИ ОТНОШЕНИЯМИ АРАБОВ

НУРУЛХАК КАМАР.....30

НОВЫЙ ЭТАП СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ РЕСПУБЛИКОЙ ТАДЖИКИСТАН И КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ

**МИРЗОЕВ НИЁЗ,
МИРЗОЕВ ХАБИБДЖОН ТАБРИКДЖОНОВИЧ.....40**

АКТУАЛЬНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРОДВИЖЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ИНИЦИАТИВ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ЭКСТРЕМИЗМУ И МЕЖДУНАРОДНОМУ ТЕРРОРИЗМУ

ДОДИХУДООЕВ ХУРШЕД АЗАМДЖОНОВИЧ.....48

СИРИЯ СРЕДИ НОВОЙ РАЗВИВАЮЩЕЙСЯ МИРОВОЙ СИСТЕМЫ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ

**ОДИНАЕВ АБДУХАЛИМ СΙΑХМАРДОВИЧ,
ПУДИНАЕВ УМЕД ПАРТОЕВИЧ.....56**

ВОСПИТАНИЕ ПАТРИОТИЗМА И НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ТАДЖИКИСТАНЕ: СИТУАЦИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

АЗИМЗОДА ТАБАССУМ СОБИРНАЗАР69

ЛИДЕР НАЦИИ ЭМОМАЛИ РАХМОН – ОСНОВАТЕЛЬ НОВОГО ГОСУДАРСТВА ТАДЖИКОВ

ХОЛИКОВ ФИРДАВС АЛИЕВИЧ.....79

ЭКОНОМИКА

*РАБОТОДАТЕЛЬ И СЛУЖБЫ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ – ПУТИ
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НА РЫНКЕ ТРУДА ТАДЖИКИСТАНА*
ДЖУРАХОНЗОДА САОДАТ ДЖУРАХОН.....90

*СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПЕРЕРАБОТКИ САДОВО – ВИНОГРАДАР-
ЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ В РЕГИОНАХ РЕСПУБЛИКИ*
РАУФИ АБДУГАФОР
АХМЕДОВ ДАВЛАТАЛИ ХАЙТАЛИЕВИЧ.....102

*ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ – САМЫЙ ВАЖНЫЙ ЭЛЕМЕНТ
АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ
ПРЕДПРИЯТИЯХ*
МУРТАЗОЗОДА ОРАЗ,
ИДИЕВ МАНУЧЕХР ХАЙРИДИНОВИЧ.....110

*РОЛЬ ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В ОРГАНИЗАЦИИ БЫСТРОЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ И РАЗВИТИИ БЕЗОПАСНОСТИ ЭКОНОМИКИ
СТРАНЫ*
РУСТАМДЖОНИ САИДУЛЛОИ КУЗРАТЗАДЕ,
ГУЛОМУУСУПОВ НУСАЙРИ МАМАДЮСУПОВИЧ.....122

*ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ В СЕЛЬСКОМ
ХОЗЯЙСТВЕ*
МАДЖИДЗОДА САРВИНОЗ КОМИЛ.....135

*ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ АГРОКЛАСТЕРА КАК
ФОРМЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ
АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА*
ОДИНАЕВ АМИН ИБРАГИМОВИЧ.....145

*ВОПРОСЫ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМ ДОЛГОМ В
СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ*
ТАГОЕВ МАХАДМУМИН РАХИМОВИЧ.....153

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ФОРМЫ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО ЛИЗИНГА В ЭКОНОМИКЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

**НАЖМУДИНОВ МАНУЧЕХР САФАРАЛИЕВИЧ,
САИДАЛИЗОДА АБДУДЖАББОР САЙДАЛИ.....164**

РОЛЬ ЛИДЕРА НАЦИИ В РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ЦЕЛЕЙ СТРАНЫ

САЛИХОВ ДЖАМШЕД БОБОХАЛИЛОВИЧ.....177

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

ГУЛОМНОСИРОВА ФАРЗОНА МАМАДНОСИРОВНА.....185

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ГОРНОДОБЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

ШАРИФЗОДА ШАРИФ РАХИМ.....191

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНТЕГРАЦИЕЙ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

КАЮМОВА ШАХЗОДА ТАГАЕВНА.....203

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ИСТОЧНИКОВ ИНВЕСТИЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ СТРУКТУР В ПРОМЫШЛЕННОСТИ

ЗИЯЕВА МАНИЖА ДАВРОНОВНА.....213

ИННОВАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В ЮЖНОЙ КОРЕЕ

ФАЙЗУЛЛАЕВА НИГОРА НЕГМАТОВНА.....228

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВОВЛЕЧЕНИЯ ЖЕНЩИН В ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ СФЕРЕ

МИРСАЙДОВА НАФИСАБОНУ.....241

СОЦИОЛОГИЯ

НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ–ВАЖНЫЙ ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

КУРБОНОВ АБДУРАХМОН ШЕРОВИЧ.....252

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӮЗ

*МИГРАЦИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛОВ В ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНУЮ СРЕДУ
СТРАНЫ (результат социологических исследований)*

НАЗИРОВА МАРХАМАТ НАЗАРОВНА.....260

*ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННО-
ИНФОРМАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ВУЗОВ*

**РАДЖАБОВ РАДЖАБ КУЧАКОВИЧ,
ПАРВОНАЕВА ХАНДОН ЗАРИФБЕКОВНА.....270**

*О ЦЕННОСТЯХ КОНЦЕПЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ДОСТОИНСТВА В
УЧЕНИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ*

МИРЗОШОХРУХ АСРОРИ.....283

*УСЛОВИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ КОНСОЛИДАЦИИ И МЕЖДУНАРОДНОГО
ОБЩЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ В ТАДЖИКИСТАНЕ*

**КОСИМОВА РАДЖАБМО,
ХАМИДЗОДА ХУСЕЙН ХАЛИФАБОБО.....294**

РОЛЬ ЖЕНЩИН В ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ

НУСРАТОВА ШАХНОЗА МАНУЧЕХРОВНА.....306

CONTENT

POLITICAL SCIENCE

INDEPENDENCE IS THE HIGHEST VALUE OF NATIONAL STATEHOOD
MUHAMMAD ABDURAHMON NAVRUZ.....15

CONNECTION OF SALAFISM WITH PRE-ISLAMIC ARAB FAMILY RELATIONS
NURULHAQ QAMAR.....30

*THE NEW STAGE OF COOPERATION BETWEEN THE REPUBLIC OF
TAJIKISTAN AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA*
MIRZOEV NIYOZ
MIRZOEV HABIBJON TABRIKJONOVICH.....40

*THE IMPORTANCE OF FORMING AND PROMOTING PUBLIC INITIATIVES IN
COUNTERING EXTREMISM AND INTERNATIONAL TERRORISM*
DODIKHUDOEV KHURSHED AZAMJONOVICH.....48

*SYRIA AMONG THE NEW DEVELOPING WORLD SYSTEM AND REGIONAL
AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS*
ODINAEV ABDUHALIM SIYAHMARDOVICH,
PUDINAEV UMED PARTOEVICH.....56

*FOSTERING OF PATRIOTISM AND NATIONAL IDENTITY IN TAJIKISTAN: THE
SITUATION AND PROSPECTS*
AZIMZODA TABASSUM SOBIRNAZAR.....69

*LEADER OF THE NATION EMOMALI RAHMON – FOUNDER OF THE NEW
TAJIK STATE*
KHOLIQOV FIRDAVS ALIEVICH.....79

ECONOMY

*EMPLOYER AND EMPLOYMENT SERVICES – WAYS OF INTERACTION IN THE
LABOR MARKET OF TAJIKISTAN*
JURAKHONZODA SAODAT JURAKHON.....90

*CURRENT STATE OF PROCESSING OF HORTICULTURAL PRODUCTS IN THE
REGIONS OF THE REPUBLIC*

**RAUFI ABDUGHAFOR,
AKHMEDOV DAVLATALI HAYTALIEVICH.....102**

*INFORMATION SUPPORT - THE MOST IMPORTANT ELEMENT OF
AUTOMATED SYSTEMS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES*

**MURTAZOD ORAZ,
IDIEV MANUCHEHR KHAYRIDINOVICH.....110**

*THE ROLE OF LOGISTICS SERVICES IN THE PROCESS OF RAPID
INDUSTRIALIZATION AND SECURITY DEVELOPMENT OF THE COUNTRY'S
ECONOMY*

**RUSTAMJONI SAIDULLOI QUZRATZODA,
GHULOMYUSUPOV NUSAYRI MAMADYUSUPOVICH,
KHOLOV FIRUZ MAHMADNAZAROVICH.....122**

STATE SUPPORT OF IMPORT SUBSTITUTION IN AGRICULTURE

MAJIDZODA SARVINOZ KOMIL.....135

*ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF AGROCLUSTER ORGANIZATION AS A
FORM OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE SPHERE OF
AGROINDUSTRIAL COMPLEX*

ODINAEV AMIN IBROHIMOVICH.....145

ISSUES OF PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS

TAGHOEV MAHADMUMIN RAHIMOVICH.....153

*METHODOLOGICAL BASES AND REGIONAL FORMS OF DEVELOPMENT OF
FINANCIAL LEASING IN THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN*

**NAJMUDINOV MANUCHEHR SAFARALIEVICH,
SAYDALIZODA ABDUJABBOR SAYDALI.....164**

*THE ROLE OF THE LEADER OF THE NATION IN THE IMPLEMENTATION OF
THE COUNTRY'S STRATEGIC GOALS*

SALIKHOV JAMSHED BOBOKHALILOVICH.....177

THEORETICAL FOUNDATIONS OF INNOVATION ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

GHULOMNOSIROVA FARZONA MAMADNOSIROVNA.....185

FEATURES OF DEVELOPMENT OF MINING ENTERPRISES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

SHARIFZODA SHARIF RAHIM.....191

IMPROVING THE MANAGEMENT MECHANISM OF INTERNATIONAL INTEGRATION OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

QAYUMOVA SHAHZODA TAGHOEVNA.....203

DIVERSIFICATION OF SOURCES OF INVESTMENT SUPPORT FOR ENTREPRENEURIAL STRUCTURES IN INDUSTRY

ZIYAEVA MANIZHA DAVRONOVNA.....213

INNOVATIVE MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOUTH KOREA

FAYZULLAEVA NIGORA NEGMATOVNA.....228

SOCIO-ECONOMIC PREREQUISITES WOMEN'S INVOLVEMENT IN THE PRODUCTIVE SPHERE

MIRSAIDOVA NAFISABONU.....241

SOCIOLOGY

SCIENCE AND EDUCATION – AN IMPORTANT FACTOR FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

QURBONOV ABDURAHMON SHEROVICH.....252

MIGRATION OF INTELLECTUALS IN THE COUNTRY'S INTELLECTUAL ENVIRONMENT (the result of sociological research)

NAZIROVA MARHAMAT NAZAROVNA.....260

FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF INNOVATION AND INFORMATION INFRASTRUCTURE OF UNIVERSITIES

**RAJABOV RAJAB KUCHAKOVICH,
PARVONAEVA KHANDON ZARIFBEKOVNA.....270**

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӮЗ _____

*ON THE VALUES OF THE CONCEPT OF HUMAN DIGNITY IN THE
TEACHINGS OF MODERN RESEARCHERS*

MIRZOSHOHRUKH ASRORI.....283

*CONDITIONS OF ETHNOCULTURAL CONSOLIDATION AND INTERNATIONAL
COMMUNICATION OF NATIONAL MINORITIES IN TAJIKISTAN*

QOSIMOVA RAJABMO,

HAMIDZODA HUSEYN KHALIFABOBO.....294

THE ROLE OF WOMEN-MOTHER IN PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH

NUSRATOVA SHAHNOZA MANUCHEHROVNA.....306

СОҶИБИСТИҚЛОЛӢ – АРЗИШИ ОЛИИ ДАВЛАТДОРӢИ МИЛЛӢ

МУҲАММАД АБДУРАҲМОН НАВРӯЗ,

узви вобастаи АМИТ, доктори илмҳои сиёсӣ, профессор,
 ноиби Президенти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33;
 тел.: 992-372-227-54-80; e-mail: tifik@mail.ru

Муаллиф дар мақола соҳибистиқлолии кишварро ҳамчун арзиши олии давлатдорӣ мавриди таҳқиқ қарор дода, мақому манзалати онро барои ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва дурнамои давлатдорӣ баррасӣ намудааст. Мавриди зикр аст, ки таҳлилу таҳқиқи мавзӯи мазкур бо дарки умдатарин масъалаҳои иҷтимоӣ сиёсӣ вобаста буда, ба таҳаввулоте, ки дар кишвар тайи солҳои охир пеш омада истодаанд, пайваست мебошад.

Таърихи соҳибистиқлолии Тоҷикистон исбот намуд, ки нақши Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун сарвари сиёсӣ бо рафтори оқилона дар инкишоф ва муносибатҳои навини кишвар дар давлатсозиву давлатдорӣ басо бузург аст. Яке аз дастовардҳои асосии Сарвари сиёсии кишвар ин ташаббусҳои сатҳи ҷаҳонии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар замони соҳибистиқлолӣ ба шумор меравад. Аз ин рӯ, дар қатори дигар дастовардҳои соҳибистиқлолӣ таъриқи тарғиби истифодаи самараноки мавзӯи об андешии навест, ки дар мақола матраҳ шуда, барои наслҳои оянда муҳимияти хосса дорад.

Калидвожаҳо: соҳибистиқлолӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, арзишҳои миллӣ, истиқлоли давлатӣ, давлатдорӣ миллӣ, манфиатҳои миллӣ, сиёсати хориҷӣ, ташаббусҳои сатҳи ҷаҳонӣ, таъмини амнияти миллӣ, принципҳои демократӣ.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон истиқлоли давлатиро “арзишмандтарин дастоварди миллати фарҳангсолор ва куҳанбунёди тоҷик” дар замони муосир шумурдаанд. Воқеан, бузургтарин дастоварде, ки дар тури таърих ба миллати мо мушарраф гардидааст, ба даст овардани истиқлол ва ё озодии сиёсии кишварамон мебошад.

Ин аст, ки Президенти кишвар дар Паёми навбатиашон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон изҳор намуданд, ки «Соли 2023 барои Тоҷикистон, бо вучуди мураккабшавии бегонагии вазъи ҷаҳони муосир, инчунин, тағйирёбии иқлим ва оқибатҳои нуговори он – хушксоливу камобие, ки солҳои охир дар минтақа идома дорад, ба шарофати заҳмати аҳлонаву содиқонаи мардуми

сарбаланди кишвар боз як соли бобарор гардид. Дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа пешравиҳои назаррас ба даст омада, маҷмуи маҳсулоти дохилии кишвар нисбат ба соли гузашта 8,3 Ҷоиз зиёд гардид ва ба беш аз 130 миллиард сомонӣ расонида шуд»[1].

Дарвоқеъ, имрӯз соҳибистиклолӣ волоияти қонун, таъмини ҳифзи ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба ҳайси яке аз арзишҳои олиӣ давлатдорӣ тоҷикон эътироф гардидааст, ки рӯз то рӯз дастовардҳои он боиси пешравии ҷомеаи мо гардида истоданд.

Инчунин, истиқлоли сиёсии тоҷикон дар баробари озодиву давлатсозӣ дар солҳои аввали пойдорӣ ба низои шаддиде дучор гардид, ки муҳтавои онро олимону муҳаққиқон ба шаклҳои мухталиф арзёбӣ менамоянд. Аз рӯйи он, ки низои Тоҷикистон ғайр аз бархӯрди манфиатҳо, инчунин, ҷанбаи арзишӣ дошт, ҳалли он натавон ба наздиккунии манфиатҳоро, балки ба даст овардани ризояти ҳамдигарӣ дар байни ҷонибҳоро талаб мекард.

Маълум аст, ки Тоҷикистон аз замони ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ бо мушкилоти зиёде дучор гардид, ки ҳанӯз аз замони шуравӣ ба мерос гирифта буд. Дар ин маврид Президенти кишвар чанд сол пеш таъкид намуда буданд, ки «истиқлоли ғайриҷашмдошти бадастомада ва дарки нокифояи озодии сиёсӣ аз ҷониби як зумра тоҷикистониён ва ба доми фиреби бегонагон афтидани равшанфикрон Тоҷикистонро ба чунин ҳодисаҳои ғоҷеанок ва ҳунин оварда расонид... Тоҷикистониён тухфаи бузурги ногаҳонӣ гирифтанд, ки қорбурди он барояшон мушкилиҳои зиёдеро ба бор овард»[3].

Ба ғайр аз ин, ҷумҳурӣ ба ҷанги таҳмили шаҳрвандӣ қашида шуд, ки танҳо зарари иқтисодии он зиёда аз 10 млрд. доллари ИМА-ро ташкил меод. Чунин мушкилиҳо тамоми соҳаҳои иқтисодии кишвар, хосатан соҳаҳои энергетика, саноат, нақлиёт, кишоварзӣ ва ғайраро фаро гирифт. Бо имзои Созишномаи сулҳ ва ризояти миллӣ «...марҳалае фаро расид, ки ризоятномаҳои пештар бадастомада бо ҳам марбут дар шакли пурра амалӣ мегарданд ва асоси анҷомёбии ҷанги бародарқуш дар Тоҷикистон мегарданд, марҳалаи авфи ҳамдигар ва ҳамдигарфаҳмӣ, марҳалаи бозгашти ғурезагон ба ҷойҳои суннати доимӣ фаро расид, шароити инкишофи демократӣ, барқарор намудани иқтисодиёти дар тули ҷанги шаҳрвандӣ харобгардида фароҳам омад. Муҳоида далели арзиши волои давлат, сулҳ устувории сиёсӣ, ваҳдати миллии тамоми халқи тоҷик шуд» [6].

Баъди ба имзо расидани Созишномаи сулҳ ва ризояти миллӣ дар назди Ҳукумати Тоҷикистон масъалаи таъмини рушди устувори иқтисодии кишвар ба миён омад. Аз ин рӯ, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди минбаъдаи кишвар ҳадафҳои стратегӣ таъмини рушди босуботи иқтисодиёти Тоҷикистонро, аз ҷумла таъмини истиқлолияти энергетикӣ, раҳой аз бунбасти

коммуникатсионӣ, ҳифзи амнияти озуқаворӣ ва саноатикунони босуръати кишварро муайян намуд.

Қаноатмандии қувваҳои муҳталиф ва қисматҳои иҷтимоии он беҳтарин хусусияти демократии ҷомеа ва давлат мебошад. Барои таъсиси чунин ҷомеа дар Тоҷикистон тадбирҳои назаррас андешида шуданд: Конститутсияи демократӣ қабул карда шуд, Президент ва Парламенти Маҷлиси Олӣ интихоб шуданд. Дар баробари ин, асосҳои ҷамъияти шахрвандӣ таъсис дода шуданд: ҳизбҳои сиёсӣ дар асоси қонунгузорӣ ба қайд гирифта шуда, 2800 иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ба қайд гирифта шуданд [9].

Барои таъмини суботи ҷомеа ва ҳифзи озодию истиқлол Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон иқдомҳои зиёде гирифтааст. Яке аз дастовардҳои муҳимтарини даврони соҳибистиклолӣ таъсиси Қувваҳои Мусаллаҳи Тоҷикистон аст, ки вазифаи муқаддасу пуршарафи худро вобаста ба ҳифзи амнияти давлату ҷомеа ва таъмини зиндагии ошоиштаи мардум иҷро карда истодааст. Артиши миллии Тоҷикистон дар заминаи ҳолӣ, 18-уми декабри соли 1992 аз ҷониби Раиси Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо қарор «Дар бораи таъсиси Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба имзо расида, дар заминаи Фронти ҳалқӣ ва қувваҳои, ки Ҳукумати конститутсиониро ҷонибдорӣ мекарданд, таъсис шуда буд.

Ҳамин тавр, 23-юми феввали соли 1993 дар шаҳри Душанбе бори аввал паради ҳарбӣ баргузор гардид, ки он рӯз расман санаи таъсиси Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон шуд. Артиши миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо иродаву азми қавӣ ҳамчун неруи обутобёфта, ҷангдида, бошӯҷоату ватандӯст ва яке аз муқаддасоти миллий-руқни муҳими давлатдорӣ милли доништа мешавад, ки зодаи замони соҳибистиклолии тоҷикон мебошад.

Дар замони соҳибистиклолӣ раванди тағйири манфиатҳои милли дар сиёсати хориҷӣ ҷараён гирифтааст. Бо дарназардошти таҳаввули сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва раванди табдили манфиатҳои милли марҳалаҳои зиёдеро аз сар гузаронида, инкишофи сиёсати хориҷӣ ва таҳаввули фаҳмиши манфиатҳои милли дар стратегияи Тоҷикистон ба амал омад[2].

Соҳибистиклол будан аллақай худ нишонаи озодии сиёсии кишвар аст, ки руҳи миллатро қавӣ гардонида, ба ояндаи нек раҳсипор менамояд, ҷӣ қадаре ки инсон тафаккури озодихоҳ ва адолатпеша дошта бошад, ҳамон андоза рушди давлати милли одилона ва муваффақ шуда метавонад. Ҷорабиниҳои хурду бузурги сиёсӣ иҷтимоӣ, бунёди неруҳои шохроҳҳои азим, ҳалли мушкилоти иқтисодӣ, вохӯриҳои хурду калони дучонибаю бисёрҷониба ва сиёсати дарҳои бози кишвар гувоҳи он аст, ки мо дар атрофи идеяи «Тоҷикистони озоду

соҳибистиклол – Ватани маҳбуби ҳамаи мо» муттаҳид шуда, ифтихори ватандориро боз ҳам ривочу равнақ дода метавонем.

Ба шарофати соҳибистиклол эълон гардидан, кишвари мо имконияти сиёсати дохилӣ ва хориҷии худро мустақилона муайян намуданро пайдо кард. Дар баробари ин, Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷӣ робитаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва гуманитарӣ пайдо карда, бо онҳо муносибатҳои гуногунҷонибаро ба роҳ монд.

Маҳз ба шарофати истиклоли сиёсӣ аллакай чанде аз роҳбарони давлатӣ, хусусан Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар анҷуманҳои Маҷмааи умумии СММ на танҳо ширкат варзиданд, балки аз минбарҳои баланди он ба ҷаҳониён дар бораи пайдоиши давлати нав, сиёсати дохилию хориҷӣ ва ташаббусҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон суҳанронӣ намуданд.

Дар тули солҳои соҳибистиклолӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати “дарҳои боз”-ро пеш гирифтааст, ки асоси он ба роҳ мондани муносибатҳои дӯстона ва мутақобилан судманд бо кишварҳои мухталифи ҷаҳон, қутбҳои сиёсиву иқтисодии ҷаҳони муосир аст ва ба таҳкими пояҳои истиклоли давлатӣ, рушди сиёсиву иқтисодӣ ва фарҳангии ҷумҳурий мусоидат менамояд. Чунин сиёсат ба таъмини амнияти миллӣ, ки он дар арсаи байналмилалӣ ҷойгоҳи сазоворро ишғол менамояд, мусоидат намуд. Идомаи ин сиёсат дар оянда муносибатҳои дӯстонаи Тоҷикистонро бо тамоми миллатҳо ва кишварҳои ҷаҳон, инчунин, ба роҳ мондани ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо тамоми шарикони минтақавӣ ва байналмилалиро дарбар мегирад.

Талаботи муҳимтарини манфиатҳои миллӣ – роҳ надодан ба бурун мондани Тоҷикистон аз рушди ҷаҳонист. Вазифаҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон аз он иборат аст, ки чунин муносибатҳои байналмилалӣ дар минтақаи васеъ ба таҳкими мақоми Тоҷикистон ҳамчун давлати дунявӣ, ҳуқуқӣ ва демократӣ мусоидат намояд.

Метавон гуфт, ки ҷиҳати ҳимояву пешбурди манфиатҳои миллӣ ва таҳким бахшидан ба ҷойгоҳи кишвар дар арсаи байналмилалӣ дар чанд соли гузашта корҳои зерин анҷом дода шуданд.

1. Ҷиҳати тақвият бахшидани муносибатҳои байналмилалӣ ва равобити Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои дӯсту ҳамҷавор, идома ва такмил додани сиёсати “дарҳои кушода” шумораи кишварҳое, ки Тоҷикистон бо онҳо робитаи дипломатӣ барқарор намуд, ба 184 адад расонида шуд. Боиси хушнудист, ки ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳо дар тамоми соҳаҳои фарогири манфиатҳои тарафайн ҷараёни устувор доштанд.

2. Ҷиҳати вусъат додани таҷрибаи ҳамзистии дӯстона бо халқҳои Осиёи Марказӣ ва рушду тавсеа додани робитаҳои ҳасана ва ҳамкориҳои гуногунҷанбаи мутақобилан судманд бо кишварҳои минтақа, Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти

сарвари Пешвои миллат дар ин давра ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардид. Масалан, дар маҷмуъ, дар зарфи се сол 115 санади нави ҳамкориҳои дуҷониба миёни Тоҷикистон ва давлатҳои Осиёи Марказӣ ба имзо расид, ки аз вуҷудати сиёсати хориҷии кишвар дар самти пешбурди ҳамкориҳои дохилиминтақавӣ шаҳодат медиҳад.

3. Дар самти густариши бештари муносибатҳои дӯстона, таҳким бахшидани ҳамкориҳои сиёсӣ, иқтисодиву тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ бо кишварҳои дигари шарик низ барои Тоҷикистон давраи бобарор ба ҳисоб меравад. Масалан, дар се соли охир Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои, амсоли Русия, Чин, Беларус, Эрон, Озарбойҷон, Қатар, Афғонистон, Покистон 12 сафари мутақобилаи расмӣ давлатии сатҳи олии анҷом дода шуданд. Дар ҳошияи ин сафарҳо 158 санади ҳамкорӣ ба имзо расонида шуданд, ки ба тақвияти ҳамкориҳо дар самти иқтисоду тиҷорат, амният, фарҳангию гуманитарӣ, энергетика, сармоягузорӣ, сайёҳӣ, муҳоҷирати меҳнатӣ, илму маориф, тандурустӣ ва дигар соҳаҳои муҳимми байнидавлатӣ нигаронида шуда буданд.

4. Истиқлол оғози расмӣ татбиқи ташаббусҳои нави ҷаҳонист. Махсусан, суҳанронии Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷорабинии сатҳи баланди Созмони Милали Муттаҳид ба муносибати оғози Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028» дар арсаи байналмилалӣ ба ин масъала такони ҷиддие дод.

Пешвои миллат дар суҳанронияшон махсус қайд намуданд, ки «мо тавонистем тавассути талошҳои муштарак дар ҷаҳорҷӯи ташаббусҳои, чун «Соли байналмилалӣ оби тоза, 2003», Даҳсолаи байналмилалӣ амалиёт «Об барои ҳаёт, 2005-2015» ва «Соли байналмилалӣ ҳамкорӣ дар соҳаи об, 2013» корҳои зиёдеро ба сомон расонем». Дар баробари ин, ҳадафи асосии оғози Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028»-ро иҷрои вазифаҳо дар соҳаи захираҳои об ва эҷоди майдони васеъ барои густариши таҷрибаи андӯхта ва ҳамкориҳо дар ин соҳа муаррифӣ намуданд.

Дар самти устувор намудани мақом ва нуфузи сиёсии кишвар дар арсаи байналмилалӣ ва татбиқи ташаббусҳои глобалии он дар ҳалли масъалаҳои марбут ба захираҳои об ва ба таври пайваста идома додани робитаҳои муассир бо созмонҳои байналмилалӣ, аз ҷумла СММ ва зерсохторҳои он, Ҷумҳурии Тоҷикистон ба яқчанд дастовардҳо ноил гардид.

Яке аз масъалаҳои умдаи байналмилалӣ, ки дар солҳои охир Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳониро ба он бештар намуд – «коҳиши пирияхҳо дар қураи Замин» мебошад. Дар сатҳи байналмилалӣ иқдоми ҳимояи пирияхҳоро Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ибтикори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пешбарӣ намуд, ки аз ҷониби СММ ва кишварҳои гуногун ҷонибдорӣ

гардид. Бояд ёдовар шуд, ки ҳанӯз моҳи марти соли 2021 зимни нахустин ҷаласаи пешвоёни Ётилофи обу иқлим Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд карда буданд, ки обшавии босуръати пирияхҳо дар баробари зиёдшавии истеъмоли об, ки аз афзоиши аҳоли ва рушди иқтисодӣ вобастагӣ дорад, метавонад ба оқибатҳои манфӣ оварда расонад. Бо дарназардошти ин, Президенти кишвар пешниҳод намуданд, ки ҷиҳати тамаркуз кардан ба масъалаи мазкур дар сатҳи байналмилалӣ, соли 2025 ҳамчун “Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо” ва “Рӯзи байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо” муайян гардида, бунёди махсуси байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо таъсис дода шавад.

Ин иқдом 14 декабри соли 2022 аз ҷониби Маҷмаи Умумии Созмони Милалӣ Муттаҳид зимни Иҷлосияи 77-уми худ Қатъномаи “2025 соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо”, ки аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбарӣ шуда буд, қабул кард. Иқдоми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо пуштибонии 153 кишвари узви СММ пазируфта шуд.

Ҳамчунин, дар Конфронси оби СММ оид ба баррасии миёнамуҳлати фарогири татбиқи Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор”, солҳои 2018-2028», ки 22-24-уми соли 2023 таҳти раёсати Тоҷикистон ва Шохигарии Нидерланд дар ш. Нью-Йорк доир гардид, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон масоили вобаста ба кӯҳҳо, пирияхҳо ва дарёҳои сермачро дар кишвари зебоманзари Тоҷикистон, то резишгоҳи дарёҳо, соҳили баҳр ва ҷазираҳои Шохигарии Нидерландро баррасӣ намуд. Иштирокчиёни конфронс ва ҳамоишҳо ба саҳми Пешвои миллат ва Тоҷикистон дар самти ҳалли масъалаҳои марбут ба об, иқлим ва пирияхҳо баҳои баланд доданд.

Механизми байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо имрӯз аз ҷониби СММ ба роҳ монда шуда, барои дар кулли сайёра ҷалб намудани диққат ба он аллакай чандин чораҷӯйҳо рӯи кор омаданд, ки ба қатори онҳо дохил мешаванд:

- Ёлон гардидани 21 март ҳамчун Рӯзи байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо;
- Ёлон шудани соли 2025 ҳамчун Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо;
- Таъсис додани Фонди боварии байналмилалӣ барои саҳмгузорӣ ба ҳифзи пирияхҳо дар назди СММ;

Ҳамчунин, барои қабули санадҳои ҳуқуқӣ, таҳияи барномаву нақшаҳои марбут ба ҳифзи пирияхҳо нишастӣ давлатҳо ва созмонҳои байналмилалӣ ба нақша гирифта шуданд, ки ба муҳимтарин онҳо Саммити ҳадафҳои рушди устувор – 2023, Саммити Оянда-2024, Саммити ҷаҳонӣ оид ба масоили иҷтимоӣ – 2025, Конфронси байналмилалӣ оид ба ҳифзи пирияхҳо дар шаҳри Душанбе дар соли 2025 мебошанд.

5. Дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ муҳим арзёбӣ гардида, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин давра ҷиҳати омӯзиш

ва муаррифии таъриху фарҳанг ва тамаддуни миллати куҳанбунёди тоҷик дар сатҳи дохилӣ ва арсаи байналмилалӣ корҳои зиёдеро ба анҷом расонид.

Бо мақсади устувор намудани пояҳои моддиву техникии муассисаҳои фарҳанг ва бо мақсади беҳтар намудани фаъолияти онҳо қабул кардани барномаву стратегияҳои нави давлатӣ тадбирҳои судманд амалӣ гардиданд.

Ҳамин тавр, роҳандозии як силсила қонун ва барномаҳои давлатӣ барои раванқи соҳаи фарҳанг ва мақоми арзанда касб намудани он ба пешрафту такомули фарҳанги миллӣ тақони бузург бахшид.

Ҳифз кардани мероси фарҳанги миллӣ ва ба таври васеъ тарғибу ташвиқ намудани он на танҳо дар дохили кишвар балки дар хориҷи кишвар низ бомуваффақият амалӣ гардид.

Ҷиҳати шоиста муаррифӣ кардани кишвар, роҳандозӣ намудани дипломатияи фарҳангӣ ва инсонӣ бо дарназардошти ҷанбаҳои мусбат ва манфии раванди ҷаҳонишавӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин давра силсилаи фаъолиятҳои назаррасро дар ҳамкорӣ бо шарикони байналмилалӣ анҷом дод. Ин фаъолиятҳо ва ҷаҳду талошҳо ҷумҳурии моро дар арсаи байналмилалӣ ҳамчун кишвари соҳибфарҳангу соҳибтамаддун ва соҳиби таърихи куҳан муаррифӣ намуд. Аз ҷумла дар ҷаҳорҷӯи ҳамкорӣҳо дар самтҳои фарҳанг, илм, маориф, гуманитарӣ бо ЮНЕСКО Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор ёдгориҳои моддиву маънавии халқи тоҷикро ба Феҳристи асосии мероси умумиҷаҳонии ЮНЕСКО ворид намуд.

Таҳти роҳбарии бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Комиссияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба корҳои ЮНЕСКО дар самти пешбарӣ намудани лоиҳаҳо, ки дар рушди маориф, илм, ҳифзи мероси фарҳанги моддӣ ва ғайримоддии кишвар ва интиқоли онҳо ба наслҳои оянда нигаронида шуда буданд, нақши назаррасро иҷро намуд.

Дар зарфи ин солҳо ЮНЕСКО дар ҷорабиниҳои хотирмон, аз қабили рӯйдодҳои таърихӣ, ҷашнвораҳои ашхоси барҷаста, ки аз ҷониби Тоҷикистон таҷлил мешаванд, ҷиҳати аҳаммияти ҷаҳонӣ додани он, иштироки фаъол намуд.

Таъини ин солҳо доир ба ҳалли масъалаҳои соҳаи фарҳанг, густариш бахшидани тармиму барқарорсозӣ ва ҳифзи ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ, инчунин, рушди сайёҳӣ, муаррифии тамаддуни бостонии халқи тоҷик дар арсаи байналмилалӣ иқдомҳои хеле зиёд ва назаррас анҷом дода шуданд.

Соли 2023 низ аз ин лиҳоз барои Тоҷикистон соли бобарор, таърихӣ ва хотирмон буд. Яке аз чунин рӯйдодҳои арзишманду таърихӣ ворид гардидани 15 ёдгории таърихиву фарҳангии тоҷикон ба Феҳристи фарҳанги моддӣ ва ғайримоддии ЮНЕСКО буд, ки боиси эътибори бештар пайдо кардани фарҳанги бостонии миллати тоҷик дар байни ҷомеаи башарӣ гардид.

Ба феҳристи мероси ғайримоддии башарият шомил гардиданди намунаи олии мероси фарҳангиву таърихӣ моддию ғайримоддии тоҷикон, аз ҷумла Наврӯз, Сада, Меҳргон ва Тиргон, «Фалак», «Шашмақом», «Рубоб», «Чакан», «Оши палов» ва ҷавгонбозӣ далели муҳимми эътирофи саҳми халқи тоҷик дар тамаддуни ҷаҳонӣ мебошад.

Ин рӯйдод ҳам барои Тоҷикистон ва ҳам барои ЮНЕСКО дарвоқеъ, рамзӣ буд, зеро соли 2023 аз ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ЮНЕСКО 30 соли расо пур шуд.

Маҷмуи ҷунин тадобири илмию фарҳангӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки Ҳукумати кишвар таҳти сарвари Пешвои миллат дар раванди таҳкими давлатсозиву давлатдорӣ навин – баҳрабардорӣ аз арзишҳои волеи таърихиву фарҳангӣ, таблиғи ҳувиёти милливу ифтихори ватандорӣ, худшиносиву ҳудӯгоҳӣ ва ба шӯҳроҳи созандагиву ободонии сарзамини аҷдодӣ раҳнамоӣ кардан ва сафарбар намудани мардумро дар маркази таваҷҷуҳи худ қарор додааст.

Бояд гуфт, ки баргузориҳои рӯзи фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ЮНЕСКО, инчунин, намоиши ҳунарҳои мардумии кишвар, аз ҷумла, доир намудани намоишгоҳи нигораҳои таърихӣ Тоҷикистон таҳти унвони “Тоҷикистон - кишвари дарёҳои тиллоӣ”, осори гаронбаҳои таърихи ниёғони мо дар Осорхонаи Британияи Кабир бо номи «Ҳазинаи Амударё» баргузор шуд, ки бори аввал аст ин намоишгоҳ дар Аврупо доир гардид ва тули се моҳ идома ёфт. Дар ин давра ҳазорон нафар аз намоишгоҳи мазкур دیدан намуда, аз намунаҳои таърихи оламшумули тоҷикон, ойину суннатҳои миллий, маданияти халқи тоҷик ва тамаддуни ғании он, сарвати нодири таърихӣ ва санъати нотақрори миллати тоҷик ошноӣ пайдо намуданд ва дар бораи кишвари зебои кӯхистони мо маълумоти зиёд гирифтанд.

Ҳамаи ин, ин муваффақиятҳо ва дастовардҳои беназири соҳа дар даврони истиқлоли Тоҷикистон ба шумор рафта, бори дигар аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки мамлакати мо таърих ва тамаддуни қадимаи ғанӣ дошта, он рӯз аз рӯз аз ҷониби ҷомеаи мутамаддини башарӣ эътироф мегардад.

Албатта, фарҳангу таърихи халқи тоҷик бо номгӯи болозикр маҳудуд намешавад ва он басо фароҳу пурғановат аст. Аз ин рӯ, Ҳукумати кишвар, таҳти сарвари муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷаҳду талош варзида истодааст, ки дар соли 2024 ва солҳои дигар боз барои ворид намудани дастикам 13 ёдгории Тоҷикистон ба Феҳристи мероси умумиҷаҳонии ЮНЕСКО муваффақ шавад. Ин ёдгориҳои таърихӣ: Таҳти Сангин, дайри буддоии Ачинатеппа, мақбараи Ҳоча Машҳад, димна ё қасри Хулбук, шаҳри қадимии Бойтудашти IV, мақбараи Ҳоча Нақшрон, мазори Ҳазрати Шох, Шаҳристони қадим – Қаҳқаҳа, Кӯҳҳои Фон, мамнуъгоҳи Бешаи Палангон, мамнуъгоҳи Даштиҷум, мамнуъгоҳи Зоркӯл ва мамнуъгоҳи Кусавлисой мебошанд.

Бинобар ин, пешниҳоди Пешвои миллат зимни Паём ҷиҳати дар назди Ҳукумати мамлакат таъсис додани сохтори алоҳида – Агентии ҳифзи мероси таърихиву фарҳангӣ басо зарур, хирадмандона ва иқдоми дурбинона барои ҳифзи мероси таърихиву фарҳангии халқи тоҷик мебошад.

Таъсиси намояндагии доимии алоҳидаи Тоҷикистон дар назди ЮНЕСКО яке аз дастовардҳои дигари кишвар ва далели татбиқи муваффақонаи барномаи пешазинтихоботии Президенти ҷумҳурӣ мебошад. Таъсии намояндагӣ ба муаррифии шоистаи фарҳангу таърих, мероси гаронбаҳои моддиву маънавии миллати тоҷик ва тақвияти самаранокии ҷаҳолияти намояндаи доимии Тоҷикистон дар назди ин ЮНЕСКО нақши назаррас хоҳад бозид.

Дастоварди дигаре, ки асоси пешрафти ҷомеа ва мардуми мо ба шумор меравад, таъмини Ваҳдат ва ягонагии миллист. Ваҳдати тоҷикон дар барқарор намудани сулҳу оромӣ на танҳо дар дохили кишвар, балки дар минтақаи Осиёи Марказӣ ва дигар кишварҳои пасошуравӣ таъсири худро гузошта тавонистааст. Дар баробари ин, таҷрибаи сулҳи тоҷикон ба худ моҳияти ҷаҳонӣ гирифтааст. Аз ин рӯ, ваҳдати миллӣ дар баробари дигар атрибутҳои давлатӣ бояд ҳамчун рамзи оромӣ хувиятсозӣ шинохта шавад. Ин аст, ки як зумра сиёсатшиносон ибрози ақида доранд, ки дар баробари Нишони миллӣ, Суруди миллӣ ва Парчам, Ваҳдати миллиро низ ҳамчун аломати давлатдорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд шуморид.

Бо ибтикор ва дастгирии Пешвои миллат дар замони соҳибистиклолӣ таҷлили ҷашнҳои бузургони миллати тоҷик гузаронида шуданд, ки ин ҳама нишонаҳои ҳифзи хотираи таърихӣ ва пос доштани мероси ниёгон ҷиҳати рушду нумӯи илму фарҳанг мебошад.

Дар баробари ин, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин ҷода эҳғари дубораи арзишҳои наврӯзӣ пазируфта шудааст. Ҳикмати ин ҷашни бузурги аҷдодии мо бо ҳам омадани инсонҳо, ягонагӣ ва таҳаммулпазирӣ.

Дар баробари ин, аз дастовардҳои бузурги замони соҳибистиклолӣ дар ин ҷода бунёди «Кохи Наврӯз»-и аҷибу беназир бо ибтиқору ҳидоятҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар пойтахти кишварамон қомат афрохтааст. Ин бузургтарин ва зеботарин шохкорӣ арзишманди наврӯзӣ ба ҳисоб меравад, ки маҳсули дасти устоҳои ҷирадаст ва ҳунармандони асили тоҷик мебошад. Ҳамзамон, бунёди Наврӯзгоҳ дар шаҳри Душанбе бо тамоми ҳикмату салтанати давлатдорӣ ниёгон ва сохтмони толору майдончаҳои варзишӣ дар тамоми ғушаву канори Тоҷикистони азиз, ин ҳама нишонаи дубора эҳё намудани арзишҳои наврӯзӣ маҳсуб меёбанд.

Эҳёи чакани кӯлобӣ, ки рамзи дурахши ҷашни Наврӯз ва шохасари дасти модарони тоҷик аст, табиати гулдӯзии рӯшани он то ҳанӯз ҳикмати мардумони ориёинавро дар худ нигоҳ доштааст. Дубора эҳё ва поянда намудани ин

арзиши наврӯзӣ низ бо дастгирӣ ва роҳнамоии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вобастаю пайваста аст.

Ҳамзамон, дастовардҳои беназири замони соҳибистиклолӣ бунёди иншоотҳои бузурги аср - НБО-и “Роғун”, НБО-и “Сангтӯдаи 1”, “Сангтӯдаи 2”, сохтмони пулҳо, кушодани роҳҳои паҳнбари оҳан, роҳҳои мошингард, сохтмони мактабу дигар иншоотҳои иҷтимоӣ буда, ин ҳама нишонаи соҳибистиклолии кишвари азизамон мебошад. Рӯйдодҳои муҳими замони соҳибистиклолӣ, ин бунёд ва ба истифода додани НБО-и «Сангтӯда-1», хатҳои интиқоли барқи 500 кВ «Ҷануб-Шимол», 220 кВ «Лолазор-Хатлон», хатти интиқоли барқи 220 кВ Тоҷикистону Афғонистон (Сангтӯда – Пули Хумрӣ) мебошад. Расидани кишвар ба истиқлоли энергетикӣ қадами бузурги пешрафт ба ҳисоб мераванд. Дар маҷмӯъ, дар ин давра зиёда аз 4200 км хати интиқоли барқ, аз ҷумла, 720 км хати интиқоли барқи баландшиддати аз 110 кВ зиёд сохта ба истифода дода шуданд.

Дар замони соҳибистиклолӣ бо ҷалби сармояи дохилию хориҷӣ татбиқи лоиҳаҳои «Таҷдиду бозсозии НБО-и «Варзоб-1», «Таҷдиду бозсозии гидроагрегати №4-и НБО-и «Сарбанд» ва «Иваз намудани дастгоҳҳои таксимкунандаи кушодаи 220кВ дар НБО-и «Норак» ба маблағи умумии 350 млн. сомонӣ ба анҷом расида, иншоотҳои мазкур ба истифода дода шуданд.

Баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ низ дастоварди замони соҳибистиклолӣ буда, бо мақсади расидан ба ин ҳадаф корҳои зиёде, аз қабили сохтмони роҳҳо, пулҳо, нақбҳо, таҷдиди иншооти нақлиётӣ ба анҷом расиданд ё идома доранд. Аз ҷумла, нақбҳои автомобилгарди «Шаршар», «Чормағзак» ва «Шаҳристон» ба истифода дода шуда, сохтмону таҷдиди роҳҳои автомобилгарди ҷодаи «Душанбе-Бӯстон-Чанак», «Душанбе-Нуробод-Чиргатол-Сариташ», «Душанбе-Данғара» ба анҷом расид.

Таъмини амнияти озуқаворӣ ҳадафи сеюми замони соҳибистиклолист, ки аз ҷумлаи ҳадафҳои афзалиятноки стратегияи давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб меёбад. Дар ин бобат баҳри расидан ба аҳдофе, ки ба беҳтаршавии зиндагии сокинони кишвар мусоидат мекунанд, тадбирҳои зиёде андешида мешаванд. Дар ин самт кори асосӣ бар уҳдаи вазорату муассисаҳои дахлдор ва кормандони соҳа воғузор шудааст. Аз ҷумла, сохтмони корхонаҳои истеҳсоли, рушди технологияи коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, парвариши навъҳои нави рустанӣ, мубориза бар зидди ҳашароти зараррасон, рушди боғу тоқпарварӣ, чорводорӣ ва ғ., овардани техникаи кишоварзӣ самтҳои мебошанд, ки онҳоро дар ҳамкорӣ бо кишварҳои пешрафта амалӣ кардан мумкин аст.

Ҳадафи чоруми стратегияи кишвар дар замони соҳибистиклолӣ саноатикунони босуръати кишвар ба шумор рафта, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалишавии барномаҳои соҳавии қабулгардида ва татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорию дар ин самт таҳти назорати қатъӣ қарор додааст.

Бинобар ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолиятҳоро доир ба ҷалби сармояи мустақим, бунёди корхонаҳои навъи истеҳсолӣ, ба кор андохтани корхонаҳои аз фаъолият бозмонда ва ташкили ҷойҳои корӣ вусъат бахшида истодааст.

Имрӯз чун анъанаи замони соҳибистиклолӣ тарғиби мероси маънавӣ ва суннатҳои мардумӣ, ки аз ҷониби Пешвои миллат ҳамаҷониба дастгирӣ меёбад, муваффақтарин сиёсати фарҳангие мебошад, ки барои тақвият бахшидан ба истиқлол ва худшиносии миллии заминаи босазое мегузорад. Ҳатто аз нав ҷоп намудану ба ҳар як хонаводаи Тоҷикистон расонидани китоби «Тоҷикон» ба зехну тафаккури мардум ҷунон таъсиргузор аст, ки ба ин китоб мушарраф гардиданро ҳама ифтихору эҳтиром медонанд.

Дар баробари ин, дар соҳаи варзиш низ дар замони соҳибистиклолӣ мо ба дастовардҳои назаррас ноил гардидем. Танҳо соли 2023 варзишгарони Тоҷикистон аз мусобиқаҳои сатҳи байналмилалӣ 343 медал, аз ҷумла 108 тилло, 76 нуқра ва 159 биринҷӣ ба даст оварданд, ки нисбат ба соли 2022-юм 226 медал зиёд мебошад.

Бояд гуфт, ки Ҳукумати мамлакат бо мақсади дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии ҷавонони лаёқатманду соҳибмаърифат ва ватандӯсту хештаншинос, яъне насли ояндасози миллат ва давлат дар замони соҳибистиклолӣ тамоми шароити имконияти заруриро фароҳам овардааст. Бо мақсади ҷалб намудани наврасону ҷавонон ба варзиш ва омода намудани варзишгарони касбӣ ҷиҳати иштирок дар мусобиқаҳои сатҳи байналмилалӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 128 муассисаи таълимии варзишӣ, мактабҳои маҳорати оӣ ва тайёрии варзишӣ, 46 федератсияи варзишии олимпӣ ва ғайриолимпӣ, 35 клуби варзишии футбол ва дигар навъҳои варзиш фаъолият менамоянд, ки дар онҳо наврасону ҷавонон аз рӯи 45 намуди варзиш дар 4215 гурӯҳ ба машқу тамринҳои доимӣ фаро гирифта шудаанд. Ҳамин тавр, ҳоло дар ҷумҳурӣ зиёда аз 10 ҳазору 768 иншооти варзишӣ фаъолият дорад ва идома додани бунёди иншооти муосири варзиш ва таъмин намудани шароити мусоид барои иштироки варзишгарон дар мусобиқаҳои байналмилалӣ самти афзалиятноки Ҳукумати кишвар маҳсуб меёбад [7].

Инчунин, дар замони соҳибистиклолӣ барои мубориза бар зидди экстремизм ва терроризми байналмилалӣ санадҳои зиёди меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардидаанд.

Агар муносибати кишварҳои ҷаҳон ба терроризм ва экстремизми сиёсӣ динӣ то нимаи аввали соли 2021 дастаҷамъона вучуд дошта бошад, баъди ғасби ҳокимият дар Афғонистон аз ҷониби толибон ин муносибат ба кулӣ тағйир ёфт. Аксари кишварҳои абарқудрату пешрафтаи ҷаҳон, ки солҳои тулонӣ “Толибон”-ро ба рӯйхати террористон дохил намуда буданд, мутаассифона, бо ин гурӯҳҳои террористӣ ҳамкориро оғоз намудаанд.

Албатта, чунин муносибат аз нуқтаи назари геополитикӣ барои мутахассисони соҳавии Осиёи Марказӣ маълум аст. Воқеаҳои соли 2021 нишон дод, ки вазъияти сарҳади давлатии байни Тоҷикистон ва Қирғизистон хеле мураккаб буд дар ин самт корҳои зиёди фаҳмондадихӣ ва ҳамкориҳои дучониба идома дода шуд. Ягона масъали ҳалношудае, ки дар айни замон мо бо Қирғизистон дорем, ин масъалаи муайяннамоии ҳатти сарҳади байнидавлатӣ аст, ки хушбахтона дар соли 2023 аллакай дар мавриди 90 дарсади он мувофиқаи муштарак ҳосил шуд.

Имрӯзо гурӯҳҳои кори мақоннигорӣ ва ҳайатҳои ҳукумати Тоҷикистону Қирғизистон оид ба таъйину аломатгузори марз барои ташҳиси минтақаҳои боқимондаи баҳсбарангез дар марзи ду кишвар фаъолияти худро бетанаффус идома дода истодаанд.

Бояд зикр намуд, ки чараёни муназзами гуфтушинидаҳо миёни ҳайатҳои ҳар ду ҷониб ва дастовардҳо дар самти муайян ва аломатгузори ҳатти марз сатҳи нигарониҳоро коҳиш дода, умедро ба сулҳи пойдор миёни ҳар ду кишвар қавитар месозад.

Албатта, таҳдидҳое, ки эҳтимолияти аз ҷониби Афғонистон сар заданро доранд, барои мо то ҷое маълум мебошанд. Аммо хавфу хатари дохилие, ки вазъи дохилии кишварамонро ноором месозанд, низ набояд аз мадди назар дур бошанд. Махсусан кибертерроризм, ки амали ҷиноятӣ мебошад, ки барои ташкилотҳои террористӣ ба худ махфияти хос дорад ва барои амалӣ намудани ҳадафҳои худ аз воситаҳои техникӣ истифода менамоянд, ки ғуруҳи озоддоранд ва ҳамчун объекти инфраструктураи иттилооти давлатӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Бо истифода аз ин дастрасӣ ташкилоти экстремистии террористӣ тавассути технологияҳои иттилоотӣ идеяҳои ғарзнокӣ хешро паҳн менамоянд. Бештар воситаҳои мақсурро ташкилоти динӣ-экстремистии «Ҳизб-ут-Таҳрир» ба таври хеле фаъол истифода мебарад. Махсусан ин гуна мавод дар сомонҳои ғайрирасмӣ он ба таври ошкор интишор шудаанд. Айни замон на танҳо «Ҳизб-ут-Таҳрир», балки «Ҷамъаи Ансоруллоҳ» ва «Ҳаракати Исломии Ёзбекистон» ва ҷандин дигар гурӯҳҳои муташаққили ҷиноӣ ва ташкилотҳои экстремистии дар минтақаи Осиёи Марказӣ фаъолияткунанда воситаҳои иттилоотӣ коммуникатсиониро ба таври васеъ истифода мебаранд [4]. Ин навъи терроризм бештар ба мағзшӯии ҷавонон барои амалӣ намудани ҳадафҳои худ ба воситаҳои технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ истифода бурда мешавад.

Мақтабу маориф ва хусусан, мақоми омӯзгор, бояд дар ҷомеа баланд бардошта шавад. Дар кишварҳое ки сатҳи зиндагии омӯзгор ва тарбиятгар паст мешавад, дигар аз тарбиятгирандагон умеди дониш гирифтани ва ҳимояи манфиатҳои миллӣ ғайриимкон аст. Вале дар кишварҳои рӯ ба инкишоф, хусусан, давлатҳои тозаистиклол, вазъи таълиму тарбия ва ҳолати дар

пешистода аксари омӯзгорону тарбиятгирандагонро муваззаф менамояд, ки дар раванди таҳкими давлатдории миллии худ ғаёол бошанд.

Дар амал татбиқ намудани донишҳои сиёсӣ, ҷомеашиносӣ ва таъмини зиндагии шоиста бузургтарин роҳи муқовимат ба терроризму ифротгарой мебошад. Аз ин рӯ, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистонро мебарояд, ки барои дастгирӣ ва муҳайё намудани шароит ба илмҳои ҷомеашиносӣ ва гуманитарӣ дар раванди таълиму тарбия чораҳои таъҷилий андешанд, зеро ин амал сатҳи муқовиматро алайҳи терроризм ва дигар таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ пурзӯр менамояд.

Баргузори ин чорабиниҳои сатҳи байналмилалӣ, бидуни шак, аз ибтиқору талошҳои зиёда бунёдгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистони соҳибистиклол, Президенти кишвар мебошад.

Ба мақсад мувофиқ мебуд, ки дар марҳалаи ҳозира бо ба вуҷуд овардани муҳити созандаи тавлидоти саноатӣ ва кишоварзӣ, ташкили бозори нави озодаи корӣ дар дохили ҷумҳурӣ сафи одамони бекор ва муҳочирони ба хориҷ раванда диверсификатсия карда шавад. Падидаи мусбати ғаёолияти иқтисодиву сиёсии диаспораҳои тоҷик дар Русия ба ақсарият маълуманд, ки ғоидаи онҳо ба ҳамаи тоҷикистониён мерасад [8].

Ҳамин тавр, имрӯз бо шарофати соҳибистиклолӣ дар Тоҷикистон номгузориҳои тоҷикии осоишгоҳҳо, номҳои шаҳрҳо, майдонҳои аҳолинишин, кӯча ва хиёбонҳо сурат мегиранд, ки ба худшиносии худогоҳии миллии заминаи бузурге гузашта метавонад. Мақсад аз чунин ислоҳот: «татбиқи вариантҳои ватандӯстона ва орзуҳои халқ дар бораи барқарорсозии номҳои таърихӣ онҳо, интишори арзишҳои миллий, баррасии ҷойҳои онҳо, ташвиқи ҳисси ифтихори миллий, махсусан, бедоршавии хотираи таърихӣ ҷавонон ва насли наврас дар бораи фарҳанги бойи гузаштагон ва давлати навини халқи тоҷик мебошад» [5].

Хулоса, таҳлилҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба як суръати хеле назаррас рушд ёфта, таъсири он ба ҳамаи ҷабҳаҳои ҳаёт расида истодааст. Дар баробари ин, таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, ки истиклол барои рушди давлатдории миллий ва ҳифзи манфиатҳои ҳаётан муҳим шароити мусоид фароҳам меоварад. Мавриди таваҷҷуҳ аст, ки дар бисёр ҳолатҳо истиклол ба озодии руҳияи инсон ва шаҳрвандони кишвар неруи тоза бахшида, заминаи худшиносии худогоҳии миллиро устувор менамояд. Айни ҳол, соҳибистиклолии Тоҷикистонро таҳқиқ намуда, бояд шукргузор бошем, ки ба шарофати он озодии баён, соҳибхитиёрӣ, таъмини шароит барои зиндагии арзанда насиби мардумони мо гардидааст.

Бояд таъakkур дод, ки Истиклоли давлатӣ барои миллати тоҷик ҳамчун дастоварди бузурги аср ва яке аз ҳолатҳои пурсамари рушду таҳкими давлатдории миллий ва манбаи тавоноист, ки ҳифз ва эътирофи он ба хотири дар амал татбиқ намудани ҳадафҳои стратегӣ натиҷаи пурбор оварда истодааст.

АДАБИЁТ

1. Эмомалӣ Раҳмон. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ»-Душанбе, 28.12.2023
2. Раҳмонов Э. Независимость Таджикистана и возрождение нации. Том первый. –Душанбе: Ирфон, 2006. –С.155.
3. Маҳмадов А.Н. Истиқлоли сиёсӣ ва таҳкими давлатдорӣ миллий. Монография. -Душанбе: Эр-граф, 2016. – 264 с.
4. Мухаммад А.Н. Киберпреступление как явление кибертер-роризма: сущность и его современные особенности/ А.Н.Мухаммад //Известия Института философии, политологии и права им. А.Баховаддинова АН РТ. – 2017. –№3-1. –С.56-61.
5. Переименование 10 городов и районов, а также Кайраккумского водохранилища. (01.02.2016)
6. Созишномаи умумӣ дар бораи барқарор кардани сулҳ ва ризоияти миллий дар Тоҷикистон. Мухтавои он аз ҷӣ иборат аст? -Душанбе, 1997 - С. 5.
7. https://varzish.tv/tj/news/dar-to-ikiston-10-azoru-768-inshoot-ba-varzishgaron-khizmat-merasonand/?_utl_t=tm. 10.08.2023
8. Ҷонбобоев С. Масоили мондагории низомии истиқлол ва рушди давлати миллий // Маркази синошиносии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи АИ ҶТ.
9. Закон РТ «О политических партиях» от 13 ноября 1998 г. № 680 (по сост. на 8.08.2015 г.) // Ахбори Маҷлиси Олии ҶТ. - 1998. - № 22. – С. 300

НЕЗАВИСИМОСТЬ – ВЫСШАЯ ЦЕННОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

МУХАММАД АБДУРАХМОН НАВРУЗ,

член-корреспондент НАНТ, доктор политических наук, профессор,

Вице-президент Национальной академии наук Таджикистана

734025, Таджикистан, г Душанбе, проспект Рудаки 33;

тел.: 992-372-227-54-80; e-mail: tifik@mail.ru

В статье автор, исследуя независимость страны как высшую ценность государственности, рассматривает ее статус и предназначение для защиты национальных интересов и перспектив государственности. Стоит отметить, что анализ и исследование данной темы связаны с пониманием основных социальных и политических проблем и событий, происходящих в последние годы в стране.

История независимости Таджикистана доказала, что роль Президента Таджикистана Эмомали Рахмона, как политического лидера, обладающего мудрым поведением в развитии нового подхода страны в государственном строительстве и управлении очень велика. Одним из главных достижений политического руководителя страны являются инициативы мирового уровня Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона в период независимости. В этой связи среди других достижений независимости, пропаганда и содействие эффективного использования воды является новой идеей, которая являясь главной темой статьи, имеет особое значение для будущих поколений.

Ключевые слова: независимость, Республика Таджикистан, национальные ценности, государственная независимость, национальная государственность, национальные интересы, внешняя политика, инициативы мирового уровня, обеспечение национальной безопасности, демократические принципы.

INDEPENDENCE IS THE HIGHEST VALUE OF NATIONAL STATEHOOD

MUHAMMAD ABDURAHMON NAVRUZ,

Corresponding member of NAST, Doctor of Political Sciences, Professor,

Vice-President of the National Academy of Sciences of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 33;

tel.: 992-372-227-54-80; e-mail: tifik@mail.ru

In the article, the author examined the independence of the country as the highest value of statehood, discussed its status and purpose for protecting national interests and the prospects of statehood. It is worth noting that the analysis and research of this topic is associated with an understanding of the main social and political problems and events taking place in the country in recent years.

The history of independence of Tajikistan has proven that the role of the President of Tajikistan Emomali Rahmon, as a political leader with rational behavior in the development and new relations of the country in state building and management, is very great. One of the main achievements of the country's political leader are the international initiatives of the Leader of the Nation, respected Emomali Rahmon, during the period of independence. In this regard, among other achievements, the propaganda and promotion of efficient use of water is a new idea, which, being the main topic of the article, is of particular importance for future generations.

Keywords: Independence, Republic of Tajikistan, national values, state Independence, National statehood, national interests, foreign policy, world-class initiatives, ensuring national security, democratic principles.

**РОБИТАИ САЛАФИЯ БО МУНОСИБАТҶОИ ОИЛАВИИ ТОИСЛОМИИ
АРАБ**

НУРУЛҶАҚ ҚАМАР,

н.и.ф., мудири кафедраи диншиносии факултаи фалсафаи

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17;

тел: (+992) 933-150-246, e-mail: mehrdod2024@mail.ru

Дар мақола омадааст, ки муносибатҳои оилавӣ дар салафияи ибтидоӣ бо одатҳои тоисломии араби замони ҷоҳилият бевосита иртибот дорад. Муаллиф баён намудааст, ки ҳамаи он одату суннатҳое, ки дар низомии муносибатҳои оилавӣ дар исломи ибтидоии наслҳои аввали ислом ҷой доранд, ё бо баъзе тағйиротҳо ё айнан аз ҳаёти иҷтимоӣ оилавии арабҳои тоисломӣ интиҳоб гардида, ба ислом интиқол дода шудаанд ва дар ислом мазмунӣ илоҳӣ касб карда, ваҳӣи илоҳӣ ба ҳисоб мераванд. Азбаски, дар ҳаёти иҷтимоӣ ва оилавии арабҳо мақоми зан паст буд ва ҳуқуқи занро муносибатҳои падаршӯхӣ муайян мекарданд, онҳо ба муносибатҳои оилавии салафияи ибтидоӣ низ таъсир расониданд. Дар маҷмӯъ, дар ислом ҳуқуқи зан нисбат ба мард ду маротиба кам эътироф гардид. Ба ҳамин сабаб дар оила мард нисбат ба зан ҳамеша бо ҳушунат муносибат мекунад. Хулоса, Манбаъи беҳуқуқии зан дар оила ва ҳаёти ҷамъиятӣ афкори суннатҳои исломии замони салафияи ибтидоӣ мебошанд.

Калидвожаҳо: оила, муносибат, ҳуқуқ, зан, мард, ислом, салаф, тоисломӣ, араб, одат, ҳушунат.

Таълимоти ислом доир ба муносибатҳои оилавӣ, ки Манбаъи ғоявии ҳуқуқи марду занро дар оила муайян мекунад, дар салафияи ибтидоӣ, яъне се насли мусалмонони ибтидоӣ (салаф) бо истифода аз таҷрибаи динӣ ва иҷтимоии арабҳои тоисломӣ дар баҳши никоҳу оила ва ҳуқуқи марду зан дар ҷомеа ташаккул ёфтааст. Мусаллам аст, ки оила ҳамчун ячейкаи ибтидоӣ, вале хеле муҳим дар бунёд ва ташаккули сохтори иҷтимоӣ нақши калон мебозад. Исломи, ки инъикоскунандаи раванди вайроншавии муносибатҳои авлодӣ-қабилавӣ ва ташаккули муносибатҳои ҷамъияти нав – ҷомеаи синфӣи феодалий буда, онро К. Маркс “инқилоби мусалмонӣ” [7,-с.221] ва Энгельс “инқилоби динии Муҳаммад” [7,-с.210] ном кардаанд, ки сохтори иҷтимоии навро ба вучуд овард, ки қариб ҳамаи соҳаи муносибатҳои ҷамъиятӣ, аз ҷумла оилавию, фаро мегирифт. Моҳияти ин инқилоб дар он зоҳир меёфт, ки он барои араб ба

оғози давраи нави таърихӣ асос гузошт. Нақши омили идеологии ин раванди таърихиро ислом ҳамчун дини этникии араб ташкил меод, ки дар он ниҳодҳои ҷамъиятӣ ва анъанаву одатҳои “замони ҷоҳилия-”и араб таҳаввулу тағйир ёфта, ба низомии иҷтимоии нав ва сохтори идеологии он мутобиқ шуданд.

Асоси идеявии назари исломро доир ба никоҳ ва оила масъалаи мақоми зан дар ҷомеа ва оила дар одатҳои арабҳои тоисломӣ ташкил меод. Доир ба масъалаи мақоми зан дар ҷомеаи тоисломии араб дар илми шарқшиносӣ бинишҳо гуногунанд. Вале дар умум чунин назар афзалият дорад, ки гӯё дар ҷомеаи тоисломии ҷоҳилияи араб зан ниҳоят дар ҳолати бад қарор дошт ва ислом онро ислоҳ карда, нақши занро хеле боло бурд. Дар қабоиلى тоисломии араб қонунҳои хаттӣ вучуд надоштанд, ки муносибатҳои оилавию ба тартиб дароварда бошанд. Ин муносибатҳо тавассути суннатҳои авлодӣ-патриархалӣ ва ахлоқӣ-авлодӣ ба низом дароварда мешуд. Бо китобат шудани Қуръон давраи нави муносибатҳои оилавӣ оғоз меёбад ва дар фикри исломӣ “ин соҳа бо қоидаву аслҳои диниву ахлоқии исломӣ бештар робитаи зич дорад”. [12,с-159] Дар он бисёр ҷанбаҳои ҳаёти динӣ, маросиму парастирот, одату анъанаву тоисломии араб инъикос ёфтаанд. Чуноне ки Қуръону суннат ва дигар Манбаҳои таърихӣ нишон медиҳанд, Муҳаммад баъзе одатҳои падаршӯхӣ ҷоҳилонро дар низомии муносибатҳои оилавӣ, ба мисли зиндагӣронидани духтарони навзод аз ҷониби оилаҳои қашшоқ, никоҳи маҳорим, полигамияи модаршӯхӣ ва ғайраро аз байн бурд. Аммо, дар баробари ин, бисёр суннату расму одатҳои дигар, ки дар низомии муносибатҳои оилавӣ дар гузашта вучуд доштанд, таҷдиди назар гардида, ба ислом ворид шуданд ва дар ташаккули сохтори иҷтимоию идеологии ҷомеаи мусалмонӣ то кунун нақши бориш мебозанд. Аз мазмуни Қуръону суннат бармеояд, ки дар арабҳои замони ҷоҳилия муносибатҳои оилавӣ бесару сомон буда, низомии муайян надоштанд. Бинобар ин, паёмбари ислом то ҷое тавонист муносибатҳои оилавию ислоҳ намуна, онро ба низомии муайян даровард. Масалан, одати бо модар, духтар ва холаю амаҳои худ, баъди марги падар бо зани падар оиладор шудани писар ва дар як вақт бо ду хоҳар оиладор шудани мард манъ карда шуд. Чунончи, дар Қуръон омадааст: “Бар шумо ҳаром карда шуданд: модарони шумо ва духтарони шумо ва хоҳарони шумо ва хоҳарони падарони шумо ва хоҳарони модарони шумо ва духтарони бародар ва духтарони хоҳар ва он модарони шумо, ки ба шумо шир додаанд ва хоҳарони шумо аз ҷиҳати ширхорагӣ ва модарони занони шумо ва духтарони занони шумо, ки дар қанори шумо парвариш меёбанд ва агар бо онҳо омешиш накарда бошед, пас барои шумо ҳеҷ гуноҳе нест: ва занони писарони шумо, ки аз пушти шумо бошанд ва он ки миёни ду хоҳар ҷамъ кунед, лекин он ҷӣ гузашт, (дар он) авф аст. Ба дурустӣ ки Худо Омурзандаи Меҳрубон аст” [8:4.23]. Чуноне ки мебинем, ин одатҳои бадро, ки шояд дар миёни араб дар замони ҷоҳилия ҷой дошт, Қуръон гузашта

(салаф) номида ва онҳоеро, ки мусалмон шуда, аз ин одатҳои бад даст кашидаанд, кардааст.

Дар айнаи замон, Қуръон никоҳ кардан бо духтарони зинаи дувуми хешовандиро, яъне бо духтарони аммаю тағо, холаю амакро барои паёмбар Муҳаммад ҳалол гардонидаст, ки минбаъд дар ислом ба як одати умумимусалмонӣ табдил ёфт: “Эй Пайғамбар, дар ҳақиқат Мо барои ту инҳоро ҳалол кардем... духтарони амакатро; ва духтарони аммаҳоятро; ва духтарони тағоятро; ва духтарони холаҳоятро – онон, ки бо ту ҳичрат кардаанд; ва зани муъминаеро, ки агар худро барои Пайғамбар бибахшад – агар Пайғамбар хоҳад, ки ўро ба занӣ гирад – хос барои ту, ба ҷуз муъминон аст...” [8, 33:50] Аммо бояд ёдовар шуд, ки “Агар аз мавқеи насаб ба баррасии масъала дохил шавем, гурӯҳи духтарони ёдшуда барои мо ақориб, яъне хешованди наздиканд. Вале агар аз нигоҳи фикҳи муомилот бинигарем, ҳукми онҳо бо ҳукми духтарони бегона баробар мешавад. Аз ин ҷиҳат, ҳамаи мазоҳиби аҳли суннату ҷамоат барои муносибати занашӯӣ барпо кардан бо ин духтарони умумияти насабӣ дошта ҳукми ибҳот, ҳукми мубоҳ будан; иҷозат, яъне ҷоиз будан; ва мухайяр гаштан, яъне ихтиёр доштани шахси зангирро раво гардонидаст”. [2,с-81-82] Ҳамин тариқ, ислом никоҳи хешовандии зинаи дуҷумро иҷозат дода, вале онро маҷбурӣ наметарсанд.

Дар баробари вучуд доштани баъзе одати ахлоқи ҷоҳилони нисбати зан, дар байни арабҳои тоисломӣ нақшу мақоми зан дар ҳаёти иҷтимоӣ ба он дараҷае, ки баъзе муҳаққиқон менависанд, ниҳоят паст набуд. Ҳарчанд муносибатҳои оилавӣ асосан хусусиятҳои падаршоҳӣ доштанд, вале боқимондаҳои модаршоҳӣ низ вучуд дошт. Аз ҷой доштани боқимондаҳои суннатҳои модаршоҳӣ дар муносибатҳои оилавӣ мавҷудияти баъзе шаклҳои никоҳ, ки унсурҳои модаршоҳӣ ва падаршоҳиро дар худ таҷассум мекарданд, шаҳодат медиҳанд. Масалан, чунин шакли никоҳе вучуд дошт, ки шавҳар баъди ҳайзи зан метавонист ўро ба назди марди дигар фиристад, то аз он мард ҳомила шавад ва пас ба назди шавҳари асосии худ баргардад. Ё худ никоҳе буд, ки як гурӯҳ мард (то даҳ нафар) бо зане наздикӣ мекарданд ва вақте зан фарзанд таваллуд мекард, ҳамаи он мардҳо назди зан ҷамъ мешуданд ва зан падари кӯдакро нишон медод ва он мард мувофиқи ҳуқуқи қабилавӣ он кӯдакро ба фарзандӣ қабул карда, тарбияи ўро ба уҳда мегирифт. Чунин шакли никоҳ низ амал мекард, ки зан бо якчанд мард наздикӣ мекард ва сипас падари фарзанди ба дунё омадаро фолбин муайян месохт ва мард вазифадор буд, ки ўро ба фарзандӣ қабул намояд.

Мусаллам аст, ки то имрӯз дар ислом, дар миёни аҳли шиа никоҳи сиға, ки онро никоҳи мутъа низ меноманд, роиҷ мебошад. Ин шакли никоҳро мучоҳидони “Давлати Исломӣ”-и Ироқу Сурия, ки низ худро аз аҳли суннату ҷамоат метарсанд, риоя мекарданд ва он дар асл реша ба фарҳанги замони

ҷоҳилияти араб ва дар исломи ибтидоӣ дорад. Дар замони ҷоҳилият миёни мардуми араб никоҳи мутъа як одати маъмулӣ буд. Арабҳо, махсусан ҳангоми мусофират, никоҳи мутъаро риоя мекарданд. Паёмбари ислом дар умум ин шакли никоҳро наҳй карда бошад ҳам, вале ҳангоми чиҳод чунин никоҳро бо занҳои асирғирифта иҷозат додааст. Масалан, аз саҳобагон Ҷобир ибни Абдуллоҳ ва Салама ибни Акваъ ривоят аст, ки мувофиқи он мусалмонон дар ғазваи Ҳунайн, ки ғолиб омада, ғанимат ва асирон ба даст оварда буданд, пағамбар ба мучоҳидин фармудааст: “Барои шумо иҷозат дода шудааст, ки мутъа кунед, пас мутъа кунед”. [6,с-478]

Чунонки мебинем, никоҳи мутъа, ки як одати араб дар замони ҷоҳилия будааст, дар исломи ибтидоӣ ҳангоми ғазва ё чиҳод ба суннати паёмбар ворид гардида буд ва онро аҳли шиа, махсусан, пайравони шиаи дувоздаҳимомӣ (исноашариа) дар ислом то ба имрӯз чун суннати пайғамбар ҳифз намуданд ва гурӯҳҳои сиёсӣ-диниӣ ифротие, ки худро ба мисли салафиён аз аҳли суннату ҷамоат меҳисобанд, ҳангоми чиҳод онро пурра риоя мекунанд.

Ба ҳамин монанд одати сеталоқа дар замони ҷоҳилият миёни араб маъмул буд ва аз ҷой доштани чунин навъи талоқ суннати пайғамбари ислом шаҳодат медиҳад. Чунончи, аз ҳамсари пайғамбар Ойша ривоят шудааст, ки Рифоаи Қурайзӣ ном шахс занаширо се талоқ додааст ва сипас он зан бо Абдураҳмон ибни Зубайри Қурайзӣ издивоҷ намудааст. Вале Зубайди Қурайзӣ заиф буда, тавони ҷимоъ карданро надоштааст. Зан барои ҳалли ин мушкилот ба паёмбар муроҷиат менамояд ва пайғамбар ба зан чунин посух медиҳад: “Шояд меҳоҳӣ дубора назди Рифоа баргардӣ? На, то он ки Абдураҳмон мазаи ту ва ту мазаи ӯро начашида бошӣ, наметавонӣ ба шавҳари аввалаат баргардӣ”. [6, с-48-478] Чуноне аз мазмуни ҳадис бармеояд, агар қабл аз ислом одати сеталоқа миёни араб ҷой наметошт, Рифоа зани худро сеталоқ намекард. Ва чун шавҳари нави зан дар ҷимоъ заиф баромад, ӯ хост аз паёмбар барои ҳалли ин мушкилот дастур гирад, Паёмбар аввал лаззат бурдан, яъне ҷимоъ кардан бо шавҳари нав ва баъд ба назди шавҳари аввала баргаштанро дуруст шуморид, ки ин одат баъдан дар ислом бо номи “ҳалола кардан” ворид шуд. Аз ин ҷо бармеояд, ки дар чунин ҳолатҳо “ҳалола” кардан, суннати пайғамбар аст. Ҳамин тариқ, сеталоқа ҳамчун одати араби замони ҷоҳилия ба шариати ислом ворид шуд, имрӯз аз ҷониби мусалмонон риоя мегардад. Дар ин маврид дар Қуръон омадааст: “Талоқ ду бор аст, (пас аз он) ё ба хушгӯӣ нигоҳ доштан аст ё ба некуӣ раҳо кардан”. [8, 2:229] “Ва агар ӯро талоқ дод, (яъне бори сеюм), пас он зан барои он мард ҳаргиз ҳалола намешавад, то он ки ба никоҳи шавҳари дигар дарояд; ва агар ӯ (ин шавҳари дигар) занро талоқ дод, пас бар он ҳар ду гуноҳе нест дар он, ки бо ҳам ба никоҳ бозгарданд...”. [8, 2:230]

Дар робита ба ҳамин масъала, одати додани маҳр низ ба зан ҳангоми никоҳ, ки яке аз одатҳои гузаштаи араб буд, дар Қуръону суннат қонунӣ

гардид, вале дар замони ҷоҳилия дар мавриди тарзи пардохтану истифодаи маҳр нисбат дар ислом тафовут ҷой дошт. Аввал он ки маҳр бевосита ба зан не, балки ба сарпарастии вай падар, бобокалон, бародар, амак ё сарпарастии дигар дода мешуд ва он сарпараст маҳри занро метавонист мувофиқи хоҳиши худ истифода барад. Дигар ин ки шавҳар ва ё сарпарастии вай маҳрро бо дили ноҳақ ва ба таври маҷбурӣ пардохт мекард ва онро барои худ зиён медонист. Сониян, азбаски зан баъди ба шавҳар баромадан дигар ба хостаҳои мард муҳолифат карда наметавонист, бо истифода аз ин ҳолат, шавҳар метавонист қисмати пардохтнашудаи маҳрро дигар пардохт накунад. [2,с-786-787] Дар ислом бошад, маҳр ҳаққи шаръии зан эълон гардида, ба мардон амр шуд, ки "...ба занон маҳрашонро ба хушдилии бидиҳед". [8,4:4] Дар айни замон, ба мардон иҷозат дода шуд, ки агар занҳо аз тахти дил микдоре аз маҳри хешро ба мардон бахшанд, мардҳо метавонанд аз он истифода баранд: "Ва агар занон аз баъзеи маҳр барои шумо ба хушдилии даргузаранд, пас онро созгору хушгӯвор бихӯред!" [8, 4:4]

Ҳамчунин, дар суннати тоисломии араб ҳангоми талоқ гардидани зан шавҳар маҳри додашро баргардониди мегирфт. Вале Қуръон бозпас гирифтани маҳрро ҳангоми талоқ шудани зан бекор (наҳй) намуд. Қуръон мефармояд: "...Ва ба шумо ҳалол нест, ки аз он чи ба занон додаед, чизеро бозгиред...". [8,2:229] Зеро мувофиқи суннати Пайғамбар маҳр ин молест, ки мард дар муқобили он аз он зан истифода бурда буд. [6, с-489] Ин масъала дар Қуръон акс ёфтааст: "Пас аз он ки аз занон ком гирифтаед, муқаррар карда шудааст, ки маҳрашонро ба онҳо бидиҳед". [8, 4:24]

Ҳифз гардидани суннатҳои тоисломии араб нисбати зан ва беҳуқуқии ӯро дар ислом муносибати ислом ба канизак дақиқтар нишон медиҳад. Канизак (ғулумзан), ки чи бедуни ҷиҳод ба дасти мусулмон расида бошад ва чи дар ҷангҳо ғанимат гирифта шудааст, моли хосси соҳибаш ҳисоб мешавад ва ӯ, ҳатто, агар исломро қабул кунанд ҳам, канизак боқӣ мемонанд. Аз рӯи Қуръон занҳои дар мартабаи канизак ва ё ғулумзан ба ғанимат гирифта шударо мардон (соҳибонашон) пурра ихтиёрдорӣ мекунанд, метавонанд онҳоро ҳамчун занашон истифода кунанд ва ҳеҷ маҳру масъулияти мард нисбати онҳо надорад. Пас метавон гуфт, ки дар масъалаи ҳуқуқи зан суннатҳои ҷомеаи ғулумдорӣ дар ислом боқӣ мондааст.

Муносибат ба зан дар фикри исломӣ он қисматеро ташкил медиҳад, ки дар он аз ҳама бештар суннати тоисломии араб ҳифз шудаанд. Аз ин ҷост, ки канизакони мулкӣ ҳаққи никоҳ ҳам надоранд ва ҳар кадоме аз онҳоро мард хоҳад, ҳамхоба мегирад ва мисли занони никоҳӣ ҳаққи навбати ҳамхобагӣ низ надоранд. [8, 4:3] Назари ислом дар масъалаи зан, назари аҳли салаф аст, ки бар нобаробарӣ ва беҳуқуқии зан бунёд ёфтааст. Бунёдгари исломӣ ҳар қадар назари исломро нисбати зан васфу ситоиш накунанд ҳам, аммо таълимоти

исломро дар бораи нисфи ҳукуки мард ҳукуқ доштани занро тағйир дода наметавонанд.

Таҷрибаи иҷтимоӣ-диниӣ арабҳои тоисломӣ дар баҳши ҳукуки зан дар баҳши мерос низ дар ташаккули таълимоти ислом доир ба ҳукуки зан ба мерос бетаъсир намондааст. Дар ҳаёти иҷтимоии арабҳои тоисломӣ, ба ҷуз ҳолатҳои истисноӣ, зан соҳиби моликият набуд ва аз шавҳар ҳукуки мерос гирифтани надошт. Зан худ мол, ашёи мард ба ҳисоб мерафт. Ў баъди марги шавҳараш бо ҷихозе, ки дар ихтиёр дошт, ба ихтиёри вориси шавҳари ғавтидааш аз рӯйи насаби мард мегузашт. Агар ворис ба зани аз падар меросмонда таваҷҷуҳ зоҳир намекард, метавонист ўро ба ягон хеши худ – бародар ё бародарзодани худ ғурушад ва шавҳари нав моли аз шавҳари ғавтидаи зан меросмондари он ихтиёри худ мегирфт. Агар зани шавҳармурда пирсол бошад аз нав шавҳар карда натавонад, он гоҳ вай бо ҷихозаш ба ихтиёри авлоди шавҳараш мегузашт. Ҳамин гуна қоида нисбати духтарони ҷетим низ вуҷуд дошт.

Ҳарчанд Муҳаммад ин суннати пешинаи арабро ислоҳ кард ва ҳукуки занро ба мерос то андозае барқарор намуда, тартиби гирифтани меросро ба танзим дароварда, ба занҳо ҳукуки мерос гирифтани ва истифода кардани сарвати худ занҳо, аз ҷумла ҷихози онҳоро барқарор карда, ба мардҳо фармонравӣ кардан ба ҷихозу сарвати занҳоро манъ намуд ва онҳоро уҳдадор кард, ки занҳояшонро аз ҳисоби сарвати хеш таъмин намоёнд, вале он беҳукукие, ки зан дар ҷомеаи замони ҷоҳилият дошт, ба ислом бетаъсир намонд. Аз суннати пешиниён, қабл аз ҳама, дар ислом нақши сарварию бартарии мард дар ҷомеа боқӣ монд. Зеро мард аз амволи хеш барои зан харч мекунад. Аз ин рӯ, ў ба зан ҳукуки фармонравӣ дорад ва зан бояд фармонбардори мард бошад, ҷуноне дар гузашта буд. Агар зан аз фармонравии мард саркашӣ кунад, мард бояд ўро ҷазо диҳад. Дар ин маврид Қуръон мефармояд: “Мардон ба сабаби он ки Худо баъзе одамиёнро бар баъзе бартарӣ додааст; ва ба сабаби он ки аз амволашон харч кардаанд, бар занон корсози тасаллутёфта шудаанд. Пас занони накукор фармонбардоранд ва дар ғайбат (-и шавҳар) нигоҳдорандаи ҷизеанд, ки Худо онро нигоҳ доштааст. Ва он занонро, ки аз саркашиашон тарс доред, панд диҳед ва пас дар ҳама онҳоро тарк кунед, пас онҳоро бизанед; ва агар ба шумо фармонбардорӣ карданд, пас бар онҳо роҳи (ситам) маҷӯед! Ба дурустӣ, ки Худо Баландмартабаи Бузургқадр аст”. [8, 4:34]

Дар баробари ин дар Қуръон ҳукуки зан нисбат аз мард ду баробар кам карда шудааст, махсусан ҳангоми мерос гирифтани: “Худо шуморо дар ҳақи фарзандонатон ҳукм мекунад, ки (ҳиссааш) мард монанди ду ҳиссаи зан аст,” [8, 4:11] яъне ҳангоми тақсими мерос ҳиссаи мард ду баробар зиёд аз ҳиссаи зан мебошад.

Ҳамин тариқ, ҳарчанд дар ислом мақоми зан нисбат ба замони ҷоҳилияти араб баландтар гардид ва зан баъзе ҳуқуқҳоро соҳиб шуд, вале дар умум мақоми паст доштани зан дар ҳаёти иҷтимоии тоисломии араб ба ташаккули ҳуқуқи зан дар ислом бетаъсир намонд. Он одатҳои арабӣ, ки муносибати мардро нисбат ба зан муқаррар мекарданд, дар ислом боқӣ монда, асоси шариати исломро дар ин масъала ташкил доданд, ҳуқуқи занро дар низоми муносибатҳои никоҳу оиладорӣ ва дар ҳаёти ҷамъиятӣ муайян карданд, ки минбаъд дар ислом қудсият касб намуданд ва дар натиҷа, мақоми зан дар ҳаёти ҷамъиятии халқҳои ботамаддуни мусалмоншуда, ки дар баъзеи онҳо қабл аз ислом зан бо мард ҳуқуқи баробар дошт, ба мисли тоҷикон, коста гардид. Имрӯз хушунат нисбати зан дар ҷомеаи тоҷик маҳз аз ҳамин одатҳои арабии замони ҷоҳилият, ки дар ислом ҳукми қонунро гирифтаанд, Манбаъ мегирад. Аммо муҳаққиқони баҳши масоили муносибатҳои оилавӣ ҳарчанд решаи табиати гендерии зӯровариро “дар шуури патриархалӣ” медонанд, аммо аз ошкоро баён кардани ин падидаи номатлуби арабӣ-исломӣ меҳаросанд.

Дар суннати арабҳои замони ҷоҳилия дар баробари бисёршавҳарӣ бисёрзанӣ (бисёрҳамсарӣ) низ ҷой дошт. Як мард метавонист 10 ва аз он ҳам бештар зан дошта бошад. Паёмбари ислом ин ҳолатро то андозае ислоҳ карда бошад ҳам, вале бисёрзанӣ дар Қуръону суннат ҳамчун қонуни илоҳӣ ҳифз карда шуд. Масалан, Ғайлон ибни Саламаи Сақафӣ вақте ки дини исломро қабул кард, даҳ зан дошт. Паёмбар ба ӯ фармуд, ки “чаҳор нафари онҳоро баргузин (ва боқимондаро талоқ кун)”. [11,28] Умайраи Асадӣ низ гуфтааст, ки вақте ислом овардам, ҳашт зан доштам. Инро ба паёмбар гуфтам, фармуд, “чаҳор нафари онҳоро баргузин (ва боқимондаро талоқ кун!)”. [12,2241] Ин амри Паёмбар ба Қуръон низ ворид гардид: “...аз занони дигар он чи Шуморо хуш ояд, ду-ду ва се-се ва чаҳор-чаҳор никоҳ кунед...”. [8, 4:3] Он нобаробарии ҳуқуқи марду зан дар ислом, ки бо таъсири муносибатҳои оилавии замони ҷоҳилияти араб ба вучуд омаданд, минбаъд дар осори уламои ислом боз ҳам тақвият ёфта, сабаби асосии хушунати мард нисбати зан дар оила гардид ва зан, ҳатто, баъзан то ба дараҷаи ҳайвон мавриди таҳқир қарор гирифт. Намунаи барҷастаи онро мо дар осори Муҳаммад Ғаззоли мушоҳида мекунем. Чунончӣ ӯ гуфтааст: “Бидон, ки ҷумлагӣ ҳӯи занон бар даҳ гуна аст ва ҳар як ба сифати чизе аз ҳайвонот монанда аст: “Яке чун ҳук, дувум чун қаппӣ (маймун-Н. Қ.), сеи дигар чун сағ, чаҳорум чун мор, панҷум чун астар (хичир-Н.Қ.), шашум чун кажум, ҳафтум чун муш, ҳаштум чун кабӯтар, нухум чун рӯбоҳ, даҳум чун гӯсфанд”. [9,с-165-166] Натиҷаи ҳамин гуна муносибат ба зан боиси коста шудани мақоми зан дар ҷомеа, ҳатто дар тарбияи фарзанд, гардид ва аз ҷониби мард ҳама гуна хушунат нисбати зан ба ҳукми анъана даромад. Ҳатто дар замони Сомониён, ки фарҳанги таҳаммулпазирӣ то андозае ривоч ёфта буд, Ҳаким Тирмизӣ барин донишманд дар нисбати зан чунин андешаи

номуносибро баён доштааст: “Силоҳи кӯдак дар рафтаи бар мактаб (китоб), ҷавон дар касби илм, пирамард дар пойбанд ба масҷид ва зан дар хонанишинӣ аст.” [5,с-791-792] Ба ҳамин иллат, ба гуфтаи Абулқодири Қаршӣ, аз нигоҳи ҷаҳони ханифимазҳаб “бинои рафтори занон бар пӯшидагӣ аст ва бар ин асос дар намоз, ҳаҷ, имомати ҷамоат, ҳузур дар ҷамоат ва мусофират аҳкоми хосси занон аз сӯи ҷаҳаҳо матраҳ шудааст, ки ҳама монанд аз таълим ва тааммул аст. Магар он, ки зане дар даруни хона аз уламои байти худ, монанди шавҳар, аму, бародар, доя, ҷадд ва бастагон дониш биомӯзад.” [5, с-792]

Ҳулоса, он нобаробарии гендерӣ, ки имрӯз дар ҷомеаи мардумони эронтабор, ба мисли тоҷикон, ҷой дорад ва сабаби асосии ҳушунат дар оила нисбати зан гаштааст, муҳаққиқони илмҳои ҷомеашиносӣ ба сабаби исломгароии ҳеш аз таҳқиқи беғаразона ва ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли он худдорӣ менамоянд. Вале бояд шукрона гуфт, ки дар давраи истиқлоли давлатӣ, бо вучуди аз ҷониби руҳонияти ислом ва ҳаракатҳои ифротии динӣ, ба мисли салафия, маҳдуд гардидани ҳуқуқи зан, маҳз бо ташаббуси Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон масъалаи баланд бардоштани сатҳи маърифату мақоми иҷтимоии зан дар ҳамаи бахшҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ба яке аз самтҳои асосии сиёсати давлати дунявӣ табдил ёфт. Вале боқимондаҳои мафкураи падаршохӣ, ки дар зерин таъсири ҳамон салафияи ибтидоӣ ва дар тарзи зиндагии асримиёнагӣ нисбат ба зан ташаққул ёфта буд, имрӯз ҳам вучуд дорад ва ба пешрафту иштироки зан дар ҳаёти ҷамъиятӣ монанд мешавад. Руҳонияту мардони таассубгарою хурофотпараст низ кӯшиш ба ҳарч медиҳанд, ки нобаробарии марду занро ҳамчун “қонуни илоҳӣ” дар тафаккури шаҳрвандон ва дар муносибатҳои ҳаёти оилавӣ ҷамъиятӣ нигоҳ доранд. Шояд аз ҳамин сабаб бошад, занони побанди таассубу хурофоти динӣ буда низ, имрӯз дар қатори мардони ноогоҳу худношинос дар сафи ҳаракатҳои сиёсӣ-динӣ ифротӣ ширкат меварзанд. Аз ин рӯ, пайгирона татбиқ намудани сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масъалаи зан ва пурзӯр қардани қорҳои идеологӣ дар ин самт яке аз масъалаҳои муҳими рӯз мебошад.

АДАБИЁТ

1. Ас- саҳеҳи Бухорӣ. Ҷ. 3. Душанбе, 2008.
2. Баротзода Ф, Нурулҳақов Қ. Вазъи динӣ-сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, “Эр-граф”, 2017.
3. Боқизода А. Фикҳи исломӣ дар асоси мазҳаби ҳанафӣ. Қисмати ибодат ва аҳволи шахсӣ. Душанбе, 2017.
4. Дастур оид ба офиятбахшии психологӣ ҷабридаҳои зӯрварӣ дар оила. Муаллиф: Давлатов М. Душанбе, 2016
5. Доктор Муҳаммадризо Ночӣ. Фарҳанг ва тамаддуни исломӣ дар қаламрави Сомониён. Душанбе, 2011.

6. Имом Зайнулдин Аҳмад Зубайдӣ. Мухтасари Саҳеҳи Бухорӣ. Душанбе 2005, с. 489.
7. Карл Маркс, Ф. Энгельс. Сочинение. Т.28.
8. Қуръони карим. –Душанбе, 2022.
9. Муҳаммад Ғаззолий. Насиҳат-ул-мулк. Таҳия ва тавзеҳи Нарзуллои Назар. Душанбе, Ирфон, 2011.
10. Сунани Имом Тиримизӣ// 28.
11. Сунани Абудовуд, 2241, Сунани Ибни Моча. 1952
12. Сюкияйнен Л. Р. Мусулманское право. Вопросы теории и практики. М. Наука, 1986.

СВЯЗЬ САЛАФИЗМА С ДОИСЛАМСКИМИ СЕМЕЙНЫМИ ОТНОШЕНИЯМИ АРАБОВ

НУРУЛҲАК КАМАР,

к.ф.н., профессор, заведующий кафедры религиоведения философского
факультета Таджикского национального университета
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр Рудаки,17;
тел:+992 933150246, e-mail: mehrdod2024@mail.ru

В статье говорится о том, что семейные отношения в первоначальном салафизме были непосредственно связаны с представлениями доисламских арабов и в основном сохраняют те же традиции, обряды, которые были в доисламском периоде. Автор предполагает, что после принятия арабами ислама произошли частичные изменения, изменились, в основном, те идейные содержания, а также обряды и традиции, которые не соответствовали исламскому учению. Те, которые были приняты исламом, получили исламскую интерпретацию. По причине того, что женщины занимали в арабском доисламском обществе низкое положение, их права в патриархальной семье были ущемлены, такое же положение сохранилось и в салафизме. В целом женщины в семье и обществе имеют два раза меньше прав и свобод чем у мужчин. Насилие в семье по отношению к женщинам сохранилось. Поэтому, с уверенностью можно сказать, что женское бесправие в исламской семье. в салафизме берет своё начало от положения и традиций доисламского общества.

Ключевые слова: семья, отношение, право, женщина, мужчина, ислам, салаф, доисламское общество, арабы, церемонии, насилие.

CONNECTION OF SALAFISM WITH PRE-ISLAMIC ARAB FAMILY
RELATIONS

NURULHAQ QAMAR,

Ph.D., Associate Professor of the Department of Ontology and Theory of
Knowledge of the Faculty of Philosophy of Tajik National University
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave., 17;
tel: +992 933150246, e-mail: mehrdod2024@mail.ru

The article states that family relations in original Salafism are directly related to the ideas of pre-Islamic Arabs and basically preserve the same traditions and rituals that were in the pre-Islamic period. The author suggests that after the Arabs adopted Islam, partial changes occurred, mainly those ideological contents changed, as well as rituals and traditions that did not correspond to Islamic teachings. Those that were accepted by Islam received an Islamic interpretation. For this reason, women occupied a low position in Arab pre-Islamic society, their rights in the patriarchal family were infringed, and the same position was preserved in the original Salafism. In general, women in the family and society have half as many rights and freedoms as men. Violence in the family against women persists. Therefore, we can say with confidence that women's lack of rights in the Islamic family in the original Salafism originates from the situation and traditions of pre-Islamic society.

Keywords: family, attitude, law, woman, man, Islam, salaf, pre-Islamic society, Arabs, ceremonies, violence.

**МАРҶАЛАИ НАВИ ҶАМКОРИҶОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА
ҶУМҲУРИИ МАРДУМИИ ЧИН**

МИРЗОЕВ НИЁЗ,

доктори илмҳои таърих, профессори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17;
тел: 919-16-00-26; e-mail: nmmirzoev@mail.ru;

МИРЗОЕВ ҲАБИБҶОН ТАБРИҚҶОНОВИЧ

номзади илмҳои таърих, муаллими калони Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
734025 Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17;
тел: 933-60-94-94, e-mail: Diplomat.tj94@mail.ru;

Ҷумҳурии Мардумии Чин яке аз шарикони муҳими стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, дар таҳкими субот, амният ва рушди иқтисодии Тоҷикистон саҳми арзанда дорад. Ҷумҳурии Мардумии Чин аз аввалин кишварҳое буд, ки истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба расмият шинохт ва робитаҳои сиёсӣ-дипломатиро барқарор намуд. Аз ин сана зиёда аз 30 сол сипарӣ гардид. Дар ин муддат байни ду кишвар беш аз 200 санад имзо гардид, ки ба робитаҳои ду кишвар ҳислати шарикии стратегӣ доданд. Дар мақола ҳамкориҳои ду ҳамсоякишвар дар марҳалаи навин ва дурнамои рушди он мавриди таҳлилу баррасиҳои ҷамаҷониба қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: марҳала, робита, давлат, ҳамкорӣ, сиёсат, иқтисодӣ, ҳамсоя, кишвар, ҷаҳон, муосир, амният, субот

Ҷумҳурии Мардумии Чин (минбаъд ҚМЧ) бузургтарин ҳамсоякишвари Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, масофаи умумии сарҳади байни ду кишвар 495 километрро ташкил медиҳад. Ду кишвари ҳамсоя муносибатҳои хуби дипломатиро аз рӯи принципҳои ҳамсоягии нек, дӯстӣ, шарикӣ ва бародарӣ ба роҳ мондаанд. ҚМЧ яке аз кишварҳои муҳим дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, муносибатҳои дипломатии тарафайн 4 январи соли 1992 барқарор гардиданд. Сафорати ҚМЧ дар Душанбе 13 марти соли 1992 ва Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Пекин 7 апрели соли 1997 ба фаъолият оғоз намуданд. ҚМЧ барои Тоҷикистон, ҳамчун кишвари қудратманди сиёсӣ ва иқтисодӣ, дорои аҳамияти калони иқтисодиву сиёсӣ мебошад. Дар ин замина ҳарду кишвар ҳамкориҳои худро ҳамчун шарикони бозътимод дар ҳама соҳаҳо ба роҳ мондаанд. [1 -С.50-55].

Заминаи меъёрии-ҳуқуқии ду кишварро зиёда аз 200 санади дучонибаи байнидавлатӣ ташкил медиҳанд. “Изҳороти якҷоя оид ба усулҳои асосии муносибатҳо байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин” аз 9 март соли 1993, “Шартнома дар бораи муносибатҳои неки ҳамсоягӣ, дӯстӣ ва ҳамкорӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин” аз 15 январи соли 2007, “Изҳороти якҷояи сарони давлатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин оид ба барқарор кардани муносибатҳои шарикӣ стратегӣ” аз 20 май соли 2013 ва “Изҳороти якҷояи сарони давлатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин оид ба тақвияти минбаъдаи ҳамкориҳои стратегӣ” аз 13 сентябри соли 2014 санадҳои асосие мебошанд, ки муносибатҳои дучониба дар заминаи онҳо таҳия шуда, барои рушди муносибатҳои дучонибаи устувор ва дарозмуддат пояи қавии ҳуқуқӣ-шартномавӣ гузоштаанд. 31 августи соли 2017 байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин “Эълонияи муштарак оид ба истиқрори шарикӣ стратегӣ ҳамаҷониба” ба имзо расонида шуд, ки заминаи мустаҳками рушди ҳамкориҳои дучонибаро фароҳам овард. [7 - С. 268-275].

Гузашта аз ин рушди робита бо Ҷумҳурии Мардумии Чин барои Тоҷикистон хеле муҳим аст, зеро:

➤ Аз нигоҳи амниятӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон сарҳади муштаракӣ тулонӣ бо Афғонистон ва ҳамчунин бо Чин дорад, ки ҳамкорӣ дар мубориза бо терроризму экстремизм ва гардиши маводи мухаддир барои ҳар ду ҷониб муфид мебошад.

➤ Аз нигоҳи сиёсӣ, Ҷумҳурии Мардумии Чин кишвари калидӣ дар минтақа буда, дар Созмони Ҳамкориҳои Шанхай ва Созмони Милали Муттаҳид яке аз факторони асосӣ ба ҳисоб меравад.

➤ Аз нигоҳи ҷуғрофӣ бошад, Ҷумҳурии Мардумии Чин бо Тоҷикистон дорои марзи муштарак мебошанд, ки назорату ҳамкориҳои ҷиддии ду кишвари ҳамсояро тақозо мекунад.

➤ Аз нигоҳи иқтисодӣ, Ҷумҳурии Мардумии Чин шарикӣ ҳамаҷонибаи стратегӣ Тоҷикистон буда, дар бозори дохилии Тоҷикистон мавқеи пешсафиро дорост.

➤ Аз нигоҳи илму маърифат, дар замони муосир Ҷумҳурии Мардумии Чин, яке аз қабулқунандагони асосии донишомӯзон аз Тоҷикистон буда, забони чинӣ дар солҳои охир тавачҷуҳи ҷавонони зиёди тоҷикро ба худ ҷалб менамояд.

Ҳамкориҳои сиёсӣ ва амниятӣ. Дар муносибатҳои сиёсӣ амниятии ду кишвар сафарҳои расмӣ давлатӣ сарони давлатҳо нақши муҳимро иҷро менамояд. Дар қараёни сафарҳо санадҳои муҳими сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ба имзо расидаанд. Аввалин сафари расмӣ Президенти Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Мардумии Чин моҳи март соли 1993 сурат гирифт,

ки дар он ба ҳамкориҳои дучониба заминаҳо гузошта шудаанд ва зимни сафари расмӣ сарвари давлати Тоҷикистон моҳи августи соли 2017, сатҳи ҳамкориҳои дучониба то шарикӣ ҳамачонибаи стратегӣ бароварда шуд.

Дар густариши робитаҳои дучониба Комиссияи байнихукуматӣ оид ба ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин нақши муҳимро мебозад, ки ҳар сол дар шаҳри Душанбе ва ё дар шаҳри Пекин чаласаҳои муштарак баргузор мегарданд. Дар инкишофи робитаи сиёсии дучониба ҳамчунин, нақши машваратҳои сиёсии вазоратҳои корҳои хориҷии ду ҷониб хеле муҳим аст. Дар машваратҳои сиёсӣ ҷонибҳо вазъ ва дурнамои рушди муносибатҳои дӯстӣ ва шарикӣ ҳамачонибаи Тоҷикистон ва Чинро баррасӣ менамоянд. [13 -С.162-169].

Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин дар соҳаи амниятӣ муфоида дар доираи Созмони Ҳамкориҳои Шанхай ҳамкориҳои самаранокро ба роҳ мондаанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин дар доираи ин Созмон ба зидди терроризм ва гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир чораҳои профилактикӣ ва дар самти мубориза бо “се бадӣ”, терроризм, экстремизм ва сепаратизм ҳамкориҳои муассирро ба роҳ мондаанд.

Бо дарназардошти ҳассосияти вазъи ҷаҳони имрӯза, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чинро зарур аст, то ҳамкориҳои сиёсӣ амниятӣ худро густариш дода бар муқобили зухуроти номатлуб, аз қабили терроризму экстремизм муборизаи беамон баранд.

Ҳамкориҳои тичоративу иқтисодӣ. Ҷумҳурии Мардумии Чин калонтарин сармоягузор дар иқтисоди Тоҷикистон ва шарикӣ асосии тичоратӣ ба ҳисоб меравад. Робитаҳои иқтисодии кишварҳоро ҷойгир будани кишварҳо дар ҳамсоғӣ ва доштани иқтидорҳои фаровони захираҳои табиӣ ба ҳам наздик мекунад. Нишондиҳандаҳои гардиши савдо дар толи 30 соли масири шарикӣ ҳамачонибаи стратегӣ аз суръати баланди рушди он гувоҳӣ медиҳад. Агар соли 1993 ҳаҷми гардиши савдои Тоҷикистон ва Чин ба 8,9 миллион доллар баробар бошад, соли 2019 бошад, гардиши савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Мардумии Чин ба 660,9 миллион доллар расид, ки ин ба 14,6 %-и гардиши савдои хориҷии Тоҷикистон баробар аст. Ҳаҷми умумии содирот аз Тоҷикистон ба Чин дар соли 2018 57,1 млн. долл. ИМА-ро ташкил медиҳад, ки нисбат ба 2017-ум 21,7 миллион доллар афзоиш ёфтааст. Ҳаҷми умумии воридот бошад, дар давраи соли 2018 ба 594,1 миллион доллар баробар гардид, ки нисбат ба соли 2017-ум 37,9 миллион доллар афзоиш ёфтааст. [13 -С.162-169].

Ҷумҳурии Мардумии Чин дар давраи навин миёни сармоягузориҳои хориҷии кишвар мақоми аввалро соҳиб мебошад. Ҳаҷми маблағгузориҳои Ҷумҳурии Мардумии Чин ба иқтисодиёти Тоҷикистон беш аз 3 млрд доллари ИМА-ро ташкил медиҳад. Сармоягузориҳои Ҷумҳурии Мардумии Чин дар

доираи лоиҳаи чинии “Як камарбанд - як роҳ” сурат гирифта, он ҳадафнок, бардавом, имтиёзнок мебошад ва дар он ягон шарту шароити сиёсӣ нест.

Ҷумҳурии Мардумии Чин шарикӣ бозьтимоди Тоҷикистон барои расидан ба ҳадафҳои коммуникатсионӣ ва истиқлоли энергетикӣ мебошад. Бо таъя ба робитаҳои дучонибаи мутақобилан судманди тарафҳо дахҳо лоиҳаҳои вобаста ба роҳу нақлиёт ва энергетикӣ татбиқ карда шудаанд. Бунёди роҳи автомобилгарди Душанбе – Кошғар нишона аз рушди муносибатҳои дучониба дар фазои ҳамгироии нақлиётии минтақа гардид. Роҳи мазкур барои Ҷумҳурии Мардумии Чин ва Тоҷикистон аҳамияти бузурги иқтисодӣ дошта, Чинро бо Эрону Афғонистон ва Тоҷикистонро бо Чину Покистон ва Ҳиндустон пайваст мекунад. Дар расидан ба истиқлоли энергетикӣ низ Чин ҳамкориҳои густурдаро бо Тоҷикистон ба роҳ мондааст. Ба истифода додани хатти интиқоли барқи 500 кв-и “Чануб-Шимол” ҳамкориҳои энергетикӣ дучонибаро тақон бахшид, ки дар натиҷа шабакаи энергетикӣ Тоҷикистон ба як системаи ягона пайваст карда шуд. Ҳамчунин, бо кумаки Ҷумҳурии Мардумии Чин дар шаҳри Душанбе Маркази гармидиҳӣ ба истифода дода шудааст, ки расидан ба истиқлоли энергетикӣ то андозае осон намуд. Дар маҷмӯ, дар Тоҷикистон зиёда аз 100 ширкати дар асоси сармоягузориҳои Чин фаъолияткунанда ба қайд гирифта шудаанд. Ғайр аз ин, Тоҷикистон дар якҷоягӣ бо ширкатҳои чинӣ корхонаҳои коркард ва истихроҷи ангиштасанг, оҳан, сурма, фосфор ва филизоти нодирро ба роҳ мондааст. Бо ҳамкориҳои ширкатҳои тоҷикистониву чинӣ дар Тоҷикистон ширкатҳои муштараки коркарди семент низ ба фаъолият оғоз намудаанд, ки бозори ватанӣ бо семент таъмин ва то ҳадди имкон ба бозори минтақавӣ содирот менамояд. [13 -С.162-169].

Ҳамкориҳои фарҳангиву илмӣ ва гуманитарӣ. Фарҳанг ва илм яке аз воситаҳои асосии рушди дипломатияи мардумӣ ба ҳисоб рафта, рушди он заминаро барои ҳамкориҳои саҳаҳои гуногун фароҳам меоварад. Омӯзиши забони чинӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ, аз ҷумла, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи славянии Русияву Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б.Ғафуров, Донишгоҳи давлатии забонҳо ба номи С.Улуғзода ва Донишгоҳи давлати омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ ба роҳ монда шудааст. Бояд ёдовар гардид, ки шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамасола мустақиман тариқи маҷозӣ (онлайн) дар барномаҳои бурсиявии гуногуни муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Мардумии Чин сабти ном мешаванд ва имтиҳон супорида, соҳиби роҳхат барои идомаи таҳсил дар ин донишгоҳҳо мегарданд. Инчунин, тариқи шартномавӣ низ шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Донишгоҳҳои олии Ҷумҳурии Мардумии Чин таҳсил менамоянд. Аз ҷумла, дар соли таҳсили 2013-2014-ум -122; ва соли 2014-2015-ум -277; соли 2015-2016-ум -240; 2016-2017-ум -298; 2017-2018-ум -243; 2019-ум -197 нафар шаҳрвандони Ҷумҳурии

Тоҷикистон тибқи бурсияҳои таҳсилӣ дар курсҳои забонамӯзӣ, зинаҳои бакалавр, магистратура ва доктор аз рӯйи ихтисос PhD ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва илмӣ Ҷумҳурии Мардумии Чин фиристода шудааст. [13 -С.162-169].

Бо даъвати Раиси Ҷумҳурии Мардумии Чин Си Чинпин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 18-19 майи соли 2023 ба Ҷумҳурии Мардумии Чин сафари давлатӣ анҷом доданд. Баррасии масоили ҳамкории ду кишвар дар мулоқоти хоссаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Раиси Ҷумҳурии Мардумии Чин муҳтарам Си Чинпин оғоз гардида, дар музокироти сатҳи олӣ бо иштироки ҳайатҳои расмӣ Тоҷикистону Чин идома ёфт. Ҳангоми суҳбат Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Раиси Ҷумҳурии Мардумии Чин барои даъват чӣхати анҷом додани сафари давлатӣ ва ширкат дар нишасти якуми сарони давлатҳо дар ҳамоиши сатҳи баланди “Осиёи Марказӣ – Чин” изҳори сипос намуданд. Таъкид гардид, ки равобити ду кишвар босуръат рушд карда, намунаи равшани ҳамсоияи нек ва дӯстии самимӣ ба хоҳири сулҳу субот дар минтақа мебошад. Сарвари давлат аз дастгирии Ҳукумати Чин чӣхати татбиқи лоиҳаҳои бузурги инфрасохтор, аз қабилӣ тарҳҳои стратегӣ дар бахшҳои нақлиёт, энергетика ва саноат изҳори қаноатмандӣ карданд. [13 -С.162-169].

Сафари давлатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Мардумии Чин ба баргузориҳои ҳамоиши сатҳи олӣ дар шаҳри Сиан таҳти унвони “Осиёи Марказӣ – Чин” иттифок афтод. Дар Форум сарони давлатҳои Қазоқистон, Ўзбекистон, Тоҷикистон, Қирғизистон, Туркменистон, ва Раиси Ҷумҳурии Мардумии Чин иштирок ва суҳанронӣ намуданд. [13 -С.162-169].

Дар доираи сафар Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Раиси Ҷумҳурии Мардумии Чин муҳтарам Си Чинпин Изҳороти муштараки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чинро қабул намуданд. Дар ҳузури сарони давлатҳо 13 санади нав имзо гардид, ки фарогири самтҳои гуногуни иқтисодӣ, сиёсӣ, илмиву-фарҳангӣ, сармоягузорӣ ва ғайра мебошад. Дар чараёни сафари давлатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Ҷумҳурии Мардумии Чин дар маҷмӯъ, 25 санади нави ҳамкорӣ ба имзо расид.

Раиси Ҷумҳурии Мардумии Чин Си Чинпин натиҷаҳои Форуми аввалини “Осиёи Марказӣ–Чин”-ро мусбат арзёбӣ намуда изҳор дошт, ки “Форум давраи навро дар робитаҳои мо боз хоҳад намуд”

Форуми дуюми “Осиёи Марказӣ–Чин” соли 2025 дар Қазоқистон баргузор хоҳад гашт. Форуми “Осиёи Марказӣ–Чин” саҳифаи навро дар масири ҳамкориҳои бисёрҷонибаи кишварҳои минтақа боз намуда, ба густариши робитаҳои мутақобилан судманд тақони нав бахшид. [13 -С.162-169].

Таҳлилҳо шаҳодат медиҳанд, ки муносибатҳои дӯҷонибаи Тоҷикистону Чин дар ҳоли густариш қарор доранд. Ҳамкориҳои иқтисодӣ бо Чин омили рушди иқтисоди Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Зарур аст, ки чунин ҳамкориҳо дар оянда низ рушду тавсия ёбанд. Рушди ҳамкориҳо ба таҳкими суботу амнияти минтақа алоқаманд аст. Аз ин рӯ, суботу амнияти Осиёи Марказӣ ҳам барои кишварҳои минтақа ва ҳам барои Ҷумҳурии Мардумии Чин хеле зарур аст. Дар ин росто рушд ва тақвияти ҳамкориҳои дӯҷонибаву бисёрҷонибаи кишварҳо дар мубориза бар зидди терроризму экстремизм, қочоқи маводи мухаддир хеле муҳим аст. Боиси қаноатмандист, ки аз рӯйи ин масъалаҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин мавқеи ягона доранд, ки ин ба манфиати халқҳои ҳар ду кишвар ва минтақа аст.

АДАБИЁТ

1. Алимов Р.К. Таджикистан-Китай: курсом стратегического партнерства М, 2014. 382 с;
2. Зарифи Х. Многовекторная дипломатия. Душанбе, 2010. 352 с;
3. Корсун В.А. Внешняя политика Китая на пороге XXI века. М. 2002 199 с;
4. Курбонова З.М. Таджикистан Китай: становление государственной границы//Азия и Африка сегодня М,2009, ИВ 29-33;
5. Мирзоев Н.М. Тоҷикистон–СҲШ: Шохроҳи ҳамкориҳо: Душанбе, 2021, 304 с;
6. Мирзоев Х. Научно-культурное сотрудничество РТ с КНР в период независимости (1991-2020 г.г.) Автореферат. Душанбе, 2021, 21с;
7. Мирзоев Н.М., Мирзоев Х.Т. Таджикистан И Китай: к вопросам о стратегическом партнерстве// Вестник Педагогического университета. 2022. № 3 (98). С. 268-275;
8. Мирзоев Н.М., Мирзоев Х.Т. Развитие гуманитарного сотрудничества Таджикистана в рамках Шанхайской Организации сотрудничества // Вестник Педагогического университета. 2022. № 1 (96). С. 215-222;
9. Мирзоев Х. Научное, культурное и гуманитарное сотрудничество Республики Таджикистан с Китайской Народной Республикой в рамках Шанхайской Организации Сотрудничества. В сборнике: Приоритетные направления и перспективы многовекторной политики Республики Таджикистан в современных условиях. Материалы республиканской научно-практической конференции. Таджикский национальный университет. 2019. С. 187-196;
10. Мирзоев Х.Т. Взаимодействия Республики Таджикистан и Китайской Народной Республики в сфере искусства и литературы;

11. Мирзоев Х.Т. Сотрудничество Республики Таджикистан и Китайской Народной Республикой в области культуры Известия Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана. 2021. № 2. С. 190-194;

12. Мирзоев Н.М. Современное состояние и перспективы развития межгосударственных отношений между КНР и Республики Таджикистан (на тадж. языке) / Н.М. Мирзоев // Вестник ТГПУ им.С.Айни. - 2019. -№6. -С.162-169;

13. Сайидзода З.Ш. Фаёлияти байналмилалӣ Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон: бозгашти давлати миллии тоҷикон ба арсаи сиёсати ҷаҳонӣ = (Международная деятельность Лидера нации Эмомали Рахмона: возвращение национального государства таджиков на арену мировой политики) / З.Ш. Сайидзода. – Душанбе: Контраст, 2016. –216 с;

14. Сатторзода А. Актуальные проблемы внешней политики Таджикистана (Многовекторность в действии) / А. Сатторзода. -Душанбе, 2014. -520 с;

15. Мамадазимов А. Развитие таджикско-китайских отношений в современных условиях//Центральная Азии: внешний взгляд. Международная политика с Центральноазиатской точки зрения. - Берлин, 2008. - С. 368-369;

16. Талбак Назаров. Дипломатияи муосири тоҷик=(Таджикская современная дипломатия)/Талбак Назаров, Абдунаби Сатторзода. –Душанбе: Ирфон, 2006. -224 с;

НОВЫЙ ЭТАП СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ РЕСПУБЛИКОЙ ТАДЖИКИСТАН И КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ

МИРЗОЕВ НИЁЗ,

доктор исторических наук, профессор
Таджикского национального университета
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17;
тел.: 919-16-00-26,;e-mail: nmmirzoev@mail.ru;

МИРЗОЕВ ҲАБИБДЖОН ТАБРИКДЖОНОВИЧ,

кандидат исторических наук, старший преподаватель
Таджикского национального университета
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17;
тел.: 933-60-94-94; e-mail: Diplomat.tj94@mail.ru;

Китайская Народная Республика считается одним из важных стратегических партнеров Республики Таджикистан и вносит значительный

вклад в укрепление стабильности, безопасности и экономического развития Таджикистана. Китай был одним из первых стран, признавших государственную независимость Республики Таджикистан и установивших политико-дипломатические отношения с Республикой Таджикистан. С этой даты прошло более 30 лет. За этот период между двумя странами было подписано более 200 документов, что придало отношениям двух стран характер стратегического партнёрства. В статье сотрудничество двух соседних стран находится на новом этапе и перспективы его развития являются предметом всестороннего анализа и рассмотрения.

Ключевые слова: этап, отношения, государство, сотрудничество, политика, экономика, соседство, страна, мир, современность, безопасность, стабильность.

THE NEW STAGE OF COOPERATION BETWEEN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

MIRZOEV NIYOZ,

Doctor of historical sciences, professor of the
Tajik National University

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 17;
tel: (+992) 919-16-00-26, e-mail: nmmirzoev@mail.ru;

MIRZOEV HABIBJON TABRIKJONOVICH,

Candidate of Historical Sciences, senior teacher at the Tajik National University

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 17th;
tel: (+992) 933-60-94-94, e-mail: Diplomati.tj94@mail.ru;

The People's Republic of China is considered one of the important strategic partners of the Republic of Tajikistan and makes a significant contribution to strengthening the stability, security and economic development of Tajikistan. China was one of the first countries to recognize the state independence of the Republic of Tajikistan and establish political and diplomatic relations with the Republic of Tajikistan. More than 30 years have passed since that date. During this period, more than 200 documents have been signed between the two countries, which gave the relations between the two countries the character of a strategic partnership. In the article, cooperation between the two neighboring countries is at a new stage and the prospects for its development are the subject of comprehensive analysis and consideration.

Keywords: stage, relations, state, cooperation, politics, economy, neighborhood, country, world, modernity, security, stability.

**АКТУАЛЬНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРОДВИЖЕНИЯ
ОБЩЕСТВЕННЫХ ИНИЦИАТИВ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ
ЭКСТРЕМИЗМУ И МЕЖДУНАРОДНОМУ ТЕРРОРИЗМУ**

ДОДИХУДОВ ХУРШЕД АЗАМДЖОНОВИЧ,

кандидат политических наук, старший научный сотрудник Института
философии, политологии и права им. А. Баховаддинова НАНТ

734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 33;

тел.: (+992) 918 - 75 - 64 - 75; e-mail: lettera76@mail.ru

В данной статье анализируется актуальность и востребованность формирования и продвижения общественных инициатив в противодействии идеологии экстремизма и международного терроризма. Автор указывает ключевые цели, а также стержневые принципы при формировании и продвижении общественных инициатив в противодействии идеологии деструктивных структур. В статье раскрываются целевые адресные инициативы в сфере реабилитации и реинтеграции возвращенцев, в области повышения правовой и религиозной культуры, а также актуальность использования коллективных общественных инициатив среди широких слоёв населения.

Ключевые слова: экстремизм, международный терроризм, ключевые цели, стержневые принципы, правовая культура, религиозная культура, общественные инициативы.

Сообщества по своим возможностям и потенциальным сферам вовлеченности в противодействие идеологии экстремизма и международного терроризма являются полноценными, равноправными партнёрами. Соответственно, все конструктивные инициативы, идеи, взгляды и подходы, исходящие из общественного сектора, по праву, заслуживают самого большого внимания. Само понимание факторов и последующая разработка практических шагов позволит работать на опережение. В результате, у экспертно-аналитического сообщества будут подлинные мотивы и обоснования применения насилия деструктивными силами для достижения поставленных целей. Время и ресурсы, затраченные на получение представления о том, почему люди готовы отдать свои жизни ради идеалов какого-либо движения, поддерживающего насильственный экстремизм, и меры по устранению и смягчению проблем и недовольств, которые подталкивают их к участию в экстремистской деятельности, являются нашими важнейшими инвестициями. [1]

В этой связи очень важно кардинально изменить своё стереотипное видение на общественные инициативы.

В целом же, сама актуальность общественных инициатив состоит в том, что:

- исчезает не только само понимание противопоставления между властью и общественностью, но и формируется качественный партнёрский диалог;
- развивается и крепнет механизм обратной связи между всеми ветвями государственной власти и общественностью;
- расширяются возможности и привлекаются дополнительные ресурсы;
- структуры общества повышают уровень своей самоорганизации и осознают свою миссию в решении данного вопроса;
- развивается и укрепляется человеческий капитал на местах.

Конечным результатом продвижения общественных инициатив является то, что сообщества выступают не только эффективным проводником государственной политики, но и неким универсальным механизмом сотрудничества между государством и обществом. В настоящее время их вклад и характер деятельности становятся всё более разноплановым и охватывают основные сферы. Подчеркнем, что в действующей Стратегии противодействия экстремизму и терроризму в Республике Таджикистан на 2021–2025 годы обозначено следующее: «содействие повышению активности гражданского общества в разработке мер противодействия экстремизму, совершенствование системы информационного противодействия экстремизму и терроризму, повышение потенциала местного сообщества в противодействии экстремизму и терроризму». [2]

В процессе формирования и дальнейшего продвижения общественных инициатив в противодействии экстремизму и международному терроризму обязательным условием успеха является соблюдение определённых принципов. Они актуальны при практической реализации общественных инициатив. Их соблюдение даёт больше эффекта для благоприятного исхода дела. Так, к числу приоритетных принципов следует отнести:

- не навредить окружающим своим действием или словом;
- выполнять обещанное;
- осознать свою персональную ответственность;
- быть открытым и доступным;
- уметь слушать и понимать своего собеседника или же оппонента;
- не делать скоропалительных выводов;
- не быть агрессивным;
- никого не обвинять и не стигматизировать.

Несомненно, при формировании и дальнейшем продвижении общественных инициатив важно, чтобы они были стратегическими и содействовали достижению тех целей, которые соответствуют интересам государства и самого сообщества. При этом, они должны соответствовать многовековому традиционному укладу и

жизненной философии нашего народа. Сегодня, общественные инициативы в противодействии экстремизму и международному терроризму охватывают различные сферы. Мы анализируем некоторые из них.

Первая сфера является новой и наиболее сложной. Она связана с работой с особой категорией граждан, непосредственно находившихся в зоне военного конфликта на территории Сирии и Ирака. Как отмечается в руководстве по предотвращению экстремизма, реабилитации и реинтеграции возвращенцев из зон вооруженных конфликтов в Республику Таджикистан: «Для эффективной реализации программ реабилитации и реинтеграции возвращенцев необходимы совместные усилия, включающие как государственные, так и неправительственные структуры. Для этого необходимо создать правовые и политические основы, которые как проясняют задачи и обязанности различных субъектов, так и позволяют им безопасно и свободно действовать в этих рамках». [3]

В целом для того, чтобы предлагаемые общественные инициативы были максимально эффективными, необходимо брать во внимание различные аспекты. В частности – что побудило индивида примкнуть к деструктивным группировкам? Имеет ли он опыт участия в боевых действиях? Что послужило причиной его возвращения? Было это добровольным или имеются иные мотивы? Какие меры правового, социального, экономического, психологического и иного характера необходимо предпринимать? Определить отношение общества к ним, и, если оно отрицательное, что необходимо сделать, чтобы оно согласилось принять их обратно?

В этой связи важно разработать целевые и адресные инициативы. Так, очень эффективными и перспективными выглядят следующие:

- оказание ментально-психологической помощи;
- оказание правовой помощи;
- оказание религиозной поддержки, направленной на искоренение деструктивной идеологии;
- проведение инициатив, направленных на преодоление факторов стигмы и различного рода табу в сообществах;
- инициативы, направленные на укрепление устойчивости и стабильности сообществ;
- инициативы по развитию социальных ориентиров и поведения сообществ в контексте данного вопроса;
- инициативы, направленные на получение профессионального обучения;
- инициативы, направленные на укрепление гуманистических ценностей, развития толерантности и навыков критического мышления;
- инициативы в области искусства, культуры и спорта.

При этом важно помнить два основных момента. Во-первых, то, что мелочей в данном вопросе не бывает и каждый фактор может оказать самое серьезное влияние

на данный процесс. Во-вторых, природа проблемы такова, что каждый случай сугубо индивидуален, и требует своего персонального подхода.

Другая сфера – это общественные инициативы, направленные на повышение традиционной религиозной культуры. Религия одна из древнейших форм общественного сознания, которая является актуальной и в наши дни. В современном обществе она приобрела особый фактор. Религия оказывает серьезное влияние на мировоззрение человека. В этом контексте общественные инициативы, направленные на повышение традиционной религиозной культуры граждан, являются важными и необходимыми, и обуславливается в самой проблеме. Так, деструктивные группировки прикрывают свою преступную деятельность именно религией, а себя же позиционируют в обществе как единственных истинных и праведных. При этом, они насаждают чуждую агрессивную идеологию, основанную на ненависти и невосприятии национального традиционного ханафитского мазхаба. В конечном итоге именно религиозная культура содействует формированию среди широких слоёв общества моральных и этических ценностей, толерантности, нравственности, а также укреплению традиционных духовных принципов. Самое главное, именно религиозная культура даёт людям подлинные знания о религии. Традиционный высокий авторитет религиозных и традиционных деятелей среди населения, особенно в сельской местности, может стать эффективным инструментом в проведении различного рода социальных и профилактических работ. Религиозные деятели являются ключевым источником укрепления социальной устойчивости в отдельно взятом сообществе. Активно применяя свои религиозные знания, они могут внести свою позитивную лепту в решение проблемы путем разоблачения идеологии экстремистских и террористических группировок.

По этой причине правильное использование созидательных общественных инициатив могут внести значительный вклад в противодействие идеологии экстремизма и международного терроризма. В этом контексте целесообразными выглядят следующие инициативы:

- повышение уровня знаний сообществ о традиционном ханафитском исламе;
- проведение различного рода образовательных мероприятий для религиозных деятелей;
- внедрение инициатив, направленных на усовершенствование механизма сотрудничества религиозных лидеров с местным сообществом.

В целом, реализация общественных инициатив по повышению традиционной религиозной культуры сообществ содействует разоблачению разрушительной идеологии деструктивных группировок.

Следующая сфера – это общественные инициативы, направленные на повышение правовой культуры. Высокий уровень правовой культуры выступает заслоном на пути к совершению деструктивных социальных действий. К тому же у человека повышается личная ответственность за свои поступки. Наряду с этим

правовая культура содействует уважению и развитию существующих в обществе правовых ценностей. В целом, правовая культура - важнейшее условие осознания гражданином своей ответственности перед обществом, что, на наш взгляд, должно способствовать доминированию взглядов, исключающих произвол и насилие над человеком, борьбу с преступностью как фактор предпосылки укрепления законности и правопорядка, являющийся основой построения гражданского общества и правового государства. [4]

В этом контексте общественные инициативы, направленные на повышение правовой культуры являются своевременными и безальтернативными. Как неоднократно отмечало национальное экспертное сообщество, одним из основных факторов вовлечения граждан в деструктивные организации является сильно выраженная правовая неграмотность населения.

В действующей Стратегии по противодействию экстремизму и терроризму отмечается важность развития правовой культуры в обществе. Так, в документе подчёркивается актуальность содействия повышению уровня политико-правовой культуры и знаний населения в целях овладения навыками правомерного поведения и осведомленности граждан о последствиях неправомерного поведения. В этой связи важно правовую культуру воспринимать как стратегический ресурс в противодействии насильственному экстремизму. [5] Среди предполагаемых общественных инициатив отметим:

- разработка и дальнейшее внедрение среди широких слоёв населения правовых памяток и иных подобных материалов, формирующих правовую грамотность и правосознание;
- организация в молодежной среде образовательных мероприятий по развитию правовой культуры;
- продвижение общественных инициатив, направленных на укрепление правового воспитания сообщества.

Соответственно, общественные инициативы в сфере правовой культуры в контексте противодействия идеологии насильственного экстремизма выступают важным компонентом, раскрывающим подлинные мотивы деструктивных структур.

В этой связи отметим, что согласно указу Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона за № 668 от 30 декабря 2023 года, 2024 год в стране объявлен «Годом правового просвещения». Целью принятия данного указа является повышение уровня правового просвещения граждан, пропаганда демократических ценностей, укрепление института прав человека, уважительное отношение к нему, повышение статуса закона, воспитание граждан в духе уважения к нему и обеспечение верховенства закона, формирование устойчивой системы правового поведения, непримиримости к любым правонарушениям и неизбежности юридической ответственности, координация деятельности всех субъектов правовой защиты и поощрения правового поведения, организация эффективного механизма

взаимодействия государства и институтов гражданского общества в направлении правового просвещения граждан. [6]

Иная сфера – это коллективные общественные инициативы в противодействии насильственному экстремизму, которые стали в последнее время все более активно внедряться. Их ценность заключается в том, что они позволяют объединить фактически неограниченное количество людей. Другим их преимуществом является практичность и доступность в исполнении. Так, при своей подготовке они требуют минимальных финансовых затрат или же иных ресурсов, в том числе время на их подготовку. Регулярность подобных акций непосредственно зависит от самих исполнителей. Её основным моментом является непосредственное участие целевой социальной группы. Так, к числу таких общественных инициатив можно отнести:

- организация флэш-мобов;
- проведение акций по благоустройству своего сообщества или же по сохранности местной экосистемы;
- создание компактных центров коммуникации;
- проведение агитационных кампаний;
- организация по распространению различного рода плакатов, баннеров, календарей, брошюр, листовок и других раздаточных материалов преимущественно в общественных местах. Наиболее значимым преимуществом подобных материалов является то, что до каждого отдельно взятого человека в максимально сжатой и доступной к пониманию и при этом легко воспринимаемой форме будет донесена необходимая первичная информация. Именно этот фактор обуславливает их использования как эффективного инструмента донесения ключевой информации до широких масс.

Приведённые, а также иные примеры коллективных общественных инициатив, в конечном итоге, будут содействовать достижению двух важных целей. Первая - повышение уровня грамотности среди населения в области противодействия экстремизму и международному терроризму. Вторая - что более важно, потенциально они могут побудить граждан лично участвовать в социальных усилиях по искоренению данного зла в своих сообществах.

В завершение подчеркнем, что при проведении общественных инициатив большое внимание необходимо уделять различным значимым социальным аспектам, в частности, гендеру, возрасту, уровню образования, факторам, содействовавшим радикализации индивида, менталитету, а также иным аспектам, которые напрямую негативно повлияли на мировоззрение индивида. Само же дальнейшее продвижение общественных инициатив по своему формату является ключевым и стратегическим фактором в противодействии экстремизму и международному терроризму.

ЛИТЕРАТУРА

1. Подход, основанный на участии всего общества, к П/БНЭРВТ. Руководство для Центральной Азии. Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе. Вена, июль 2020 г. Режим доступа. <https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/470076.pdf>
2. Стратегия противодействия экстремизму и терроризму в Республике Таджикистан на 2021–2025 годы. Режим доступа. [file:///C:/Users/CompTJ/Desktop/National%20Strategy%202021-2025%20\(taj-rus\).pdf](file:///C:/Users/CompTJ/Desktop/National%20Strategy%202021-2025%20(taj-rus).pdf)
3. Руководство по предотвращению экстремизма, реабилитации и реинтеграции возвращенцев из зон вооруженных конфликтов в Республику Таджикистан. 1.3. Участники РРВ. Режим доступа. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-05/Toolkit%20PVE%20%26%20RRR%20TAJ-RUS_0.pdf
4. Медведев В.А. Правовая культура: понятие, сущность и современные тенденции развития. Режим доступа. <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-kultura-ponyatie-suschnost-i-sovremennye-tendentsii-razvitiya>
5. Стратегия противодействия экстремизму и терроризму в Республике Таджикистан на 2021–2025 годы. Режим доступа. [file:///C:/Users/CompTJ/Desktop/National%20Strategy%202021-2025%20\(taj-rus\).pdf](file:///C:/Users/CompTJ/Desktop/National%20Strategy%202021-2025%20(taj-rus).pdf)
6. Комментарий к Указу Президента Республики Таджикистан «Об объявлении 2024 года «Годом правового просвещения» от 30 декабря 2023 года, №668. Режим доступа. <https://khovar.tj/rus/2023/12/kommentarij-k-ukazu-prezidenta-respubliki-tadzhikistan-ob-obyavlenii-2024-goda-godom-pravovogo-prosveshheniya-ot-30-dekabrya-2023-goda-668/>

МУҲИММΙΑТИ ТАШАККУЛ ВА ПЕШБУРДИ ТАШАББУСҶОИ ҶАМЪИЯТӢ ДАР МУҚОВИМАТ БА ИФРОТГАРОЙ ВА ТЕРРОРИЗМИ БАЙНАЛМИЛЛАЛӢ

ДОДИХУДОЕВ ХУРШЕД АЗАМҶОНОВИЧ,

номзади илмҳои сиёсӣ, ходими калони илмии Институти фалсафа,
сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33;
тел.: (+992) 918 – 75 – 64 - 75; e-mail: lettera76@mail.ru

Дар мақолаи мазкур аҳаммият ва талабот доир ба ташақкул ва пешбурди ташаббусҳои ҷамъиятӣ дар муқовимат ба идеологияи ифротгарой ва терроризми байналмилалӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф ҳадафҳои асосӣ, инчунин, принципҳои асосии ташақкул ва пешбурди ташаббусҳои ҷамъиятиро дар муқовимат ба идеологияи сохторҳои харобиовар нишон додааст. Дар мақола ташаббусҳои мақсадноке, ки ба соҳаи офиятбахшӣ ва реинтеграцияи бозгаштагон

ва баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқӣ ва динӣ нигаронида шудаанд, инчунин ташаббусҳои дастаҷамъонаи ҷамъиятӣ дар байни аҳолиӣ васеъ инъикос ёфтаанд.

***Калидкалимаҳо:** ифротгарой, терроризми байналмилалӣ, ҳадафҳои калидӣ, принципҳои асосӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ, фарҳанги динӣ, ташаббусҳои ҷамъиятӣ.*

**THE IMPORTANCE OF FORMING AND PROMOTING PUBLIC
INITIATIVES IN COUNTERING EXTREMISM
AND INTERNATIONAL TERRORISM**

DODIKHUDOEV KHURSHED AZAMJONOVICH,

Candidate of Political Sciences, Senior Researcher at the A. Bakhovaddinov

Institute of Philosophy, Political Science and Law of NAST

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 33;

tel: (+992) 918-75-64-75; e-mail: lettera76@mail.ru

This article analyzes the relevance and demand for the formation and promotion of public initiatives in countering the ideology of extremism and international extremism. The author indicates the key objectives and core principles in the formation and promotion of public initiatives in countering the ideology of destructive structures. The article reveals targeted initiatives in the field of rehabilitation and reintegration of returnees, aimed at improving legal and religious culture, as well as collective public initiatives among the general public.

Keywords: *extremism, international terrorism, key objectives, core principles, legal culture, religious culture, public initiatives.*

**СУРИЯ МИЁНИ НИЗОМИ НАВИНИ ТАШАККУЛӢБАНДАИ ҶАҶОНИ
ВА СОЗМОНӢОИ МИНТАҚАВИЮ БАЙНАЛМИЛАЛӢ**

ОДИНАЕВ АБДУҲАЛИМ СИЯҲМАРДОВИЧ,

ходими пешбари илмий Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33;
тел.: (+992) 917-44-53-70, e-mail: odinaev45@gmail.com

ПУДИНАЕВ УМЕД ПАРТОЕВИЧ,

муовини сардори Раёсати таҳлил ва ояндабинии сиёсати дохилии Маркази
тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992) 918 59 60 76, e-mail: donishdust@gmail.com.

Ҷумҳурии Арабии Сурия аз қадим то имрӯз зери таваҷҷуҳи давлатҳои абарқудрат қарор дошта, мавқеи ҷуғрофӣ он як заминаи мусоид барои барангехтани низоъ ва ҷангҳо буд ва бо вучуди ин ҳама стратегияи худро дар минтақа ҳифз мекард.

Тағйироти сиёсии минтақа ва пайдоиши низоми навини ҷаҳонии ташаккулёбанда таҳлилгаронро барои тақсими дубораи Ховари Миёна ба сабаби даргириҳо ва нооромии ҳукуматҳое, ки сарнагун шуданд, ба ақидаҳои гуногун оварда мерасонд ва ин ҳама дар мақолаи мазкур пурра баррасӣ шудааст.

Башиор Асад – раиси Ҷумҳурии Арабии Сурия ҳамкориҳои гузаштаву навини худро бо кишварҳои созмонҳои минтақавию байналмилалӣ, ба монанди Созмони Ҷумҳурии Ҷомеаи кишварҳои араб дубора барқарор менамояд. Ё бори аввал, баъди дувоздаҳ сол дар нишасти кишварҳои араб 18-уми майи соли 2023 ширкат мекунад, то зиндагии орому осоиштаи кишварашро таҳким баҳида, ҷиҳати барқарор намудани амнияти мардумаш шароити созгор фароҳам оварад.

***Калидвожаҳо:** Ҷумҳурии Арабии Сурия, АМА, Чин, ИМА, G20, созмонҳои минтақавӣ, созмонҳои байналмилалӣ, Ҷомеаи кишварҳои араб, Созмони Милали Муттаҳид, Нерӯҳои демократии Сурия, ҚАСД – НДС, ДИИШ.*

Ҷумҳурии Арабии Сурия дар Ховари Миёна ҷойгир буда, дар ин кишвар халқҳои дорои фарҳанги гуногун зиндагонӣ мекунанд. Сурия дар таърих зери таваҷҷуҳи давлатҳои абарқудрат қарор доштааст, ки дар гузашта зери нуфузи Сомариён то Бобулиён, Мисриён ва Ҳеттиён қарор дошт. Ҳамеша минтақаи ҷуғрофӣ он як заминаи мусоид барои барангехтани низоъ ва ҷангҳо буд, бо вучуди

чунин ҳолатҳо, стратегияи худро дар минтақа ҳифз мекард. Пас аз ҳуҷуми Искандари Мақдунӣ ва сукути минтақа дар зери ҳукмронии Рим, сипас ҳукмронии Византия ва сипас футухоти исломӣ дар минтақа, Сурия зери идораи халифаҳои рошидин қарор гирифт [1, с.8]. Баъдан дар соли 1516 давлати Усмонӣ Сурияро ба худ ҳамроҳ кард, аммо забони арабӣ ҳамчун забони расмӣ нигоҳ дошта мешуд ва Димишқ таваккуфгоҳи асосии Маккаи мукаррама гардид. Дар ин асно, низоми иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ инкишоф меёфт ва ба ҳамаи гурӯҳҳои этникӣ имкон меод, ки дар сулҳу оромӣ зиндагӣ кунанд, аммо ин сулҳ дар миёнаҳои асри XIX бо тавсеаи империяҳои ғарбӣ ноором шудан гирифт. То охири асри XIX-ум, империяи Усмонӣ торафт бештар зери таъсири Британияи Кабир ва Фаронса қарор гирифт. Дар давоми Ҷанги якуми ҷаҳонӣ созишномаи махфӣи "Сайкс-Пико" ба имзо расид, ки давлати Усмониро ба ду минтақаи бонуфуз миёни Британияи Кабир ва Фаронса тақсим кард. Пас Сурия зери ишғоли Фаронса қарор гирифт. Аммо дар соли 1920 Сурия ва Фаронса шартномаи истиқлолиятро баррасӣ карданд, лекин он ба тасвиб нарасид. Танҳо моҳи апрели соли 1946 Фаронса тарки ин кишварро оғоз кард ва Сурия аз ҷониби Созмони Милалӣ Муттаҳид ба расмият ҳамчун давлати мустақил шинохта шуд [12]. Ҳофиз Асад соли 1963 якумин президенти Сурия ба сари қудрат омад ва аз соли 1970 то соли 2000 Сурияро идора намуд. Пас аз ӯ Башшор Асад дар маъракаи интихоботи президентӣ, раисҷумҳур интихоб шуда, то имрӯз ҳамчун президенти Ҷумҳурии Арабии Сурия фаъолият дорад. [2].

Мавқеи географӣ, геосиёсӣ ва геоиқтисодии Сурия зери таваҷҷуҳи давлатҳои абарқудрат ва рақобатии онҳо қарор гирифт. Тағйироти сиёсии минтақа ва пайдоиши низоми навини ҷаҳонӣ ташаккулёбанда таҳлилгаронро бораи тарси миёнаҳои Ховари Миёна ба сабаби даргириҳо ва нооромиҳои ҳукуматҳое, ки сарнагун шуданд ба ақидаҳои гуногун оварда мерасонд. Дар айни замон ҷойгоҳи Сурия ояндаи минтақаро зери суол мебарад. Зеро дар ҷараёни ҷанги ҷаҳонӣ аввал Британия ва Фаронса ба таври махфӣ нақшаи тақсими Ховари Миёнаро кашиданд, ки дар натиҷаи он кишварҳои ба монанди Сурия ва Ироқ дар шакли кунуниашон ба вучуд омаданд, вале касе наметавонд, ки баъди чанд соли дигар ин кишварҳо ба шакли кунунии худ ба унвони як кишвари воҳид вучуд хоҳанд дошт ё на. Ин дар ҳолат, ки баъди Баҳори Араб, авзои сиёсии Либия мутаваҷҷуҳ боқӣ монд ва як низоми демократӣ ё субот ҷонишини низоми Муаммар Қаззофӣ тазмин карда нашуд, ки қаророти суботи ояндаро диҳад [4].

Инчунин, таҳлилгарон баъди тезтунд шудани Баҳори Араб болои кишварҳои араб, шуруъ аз Тунис, Миср, Сурия, Либия ва пасон Яман, назарҳои гуногунро пешкаши хонандагон менамуданд, ки гӯё Ҷумҳурии Арабии Сурия аз ҳаракатҳои шӯриши мардумии мусолимадомез ба ҳаракатҳои ҷудоихоҳию низоми мусаллаҳона бо истифода аз воситаҳои гуногун кишварро ба марҳалаи ҷанги шаҳрвандӣ бо кумаки тарафҳои маффиатҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ оварда расонид.

Аз ин рӯ, доктор Хайём аз-Зуьбӣ – таҳлилгари сиёсии суриягӣ [2], ки тайи ҳафтаҳои охири моҳи сентябри соли 2023 баъди сафари Башшор Асад ба Чин як силсила иқдомотеро эълон кард, ки нигоҳи ҳамаро дар мавриди Сурия ба ҳайрат овард. Аз ҷумла, саволи муҳимтарин дар он меравад, ки ин иқдомот ҳамчун сухани гуфтугӯ миёни сиёсатмадорони минтақа табдил шуд, ки вазъи назардошта пас аз сафари раисҷумҳур Башшор Асад ба Пекин чӣ паём дошт ва чӣ натиҷахоро дар сатҳи минтақавӣ ва байналмилалӣ хоҳад овард? Ин бузургтарин ҷолиш барои низомҳои муҳолифи низоми Сурия аст, зеро як қатор кишварҳо, бахусус ИМА ва Исроил, зуд изҳорот доданд, ки ақсуламали ин сафарро инъикос мекунад.

Аз ин рӯ, сафари Башшор Асад ба Чин ба ҷанд сабаб ва омилҳо иртибот дорад, муҳимтарини онҳо талошҳои Димишқ барои даъвати Чин барои сармоягузорӣ ва бозсозӣ дар Сурия аст. Илова бар ин, Чин аз шарикии стратегии Сурия дар муқобил бо дигар кишварҳое, ки бо Сурия мубориза мебаранд, ба монанди ИМА, кишварҳои аврупоӣ ва Исроил зид мебарояд. Яке аз муҳимтарин натиҷаҳои сафари Башшор Асад шикастани инзивоӣ байналмилалӣ, ки барои Димишқ эъмол шудааст, мебошад. Чин ва Русия сабӣ доранд, ки бо наздик кардани дидгоҳи Сурия ва бисёри кишварҳои арабӣ ва минтақавӣ ин инзिवоро аз байн баранд.

Дар хусуси ҳадафҳое, ки Чин ва Сурия ба он ноил шудан меҷоҳанд, ин хоҳиши Чин аст, ки аз мавқеи стратегии Сурия дар ташаббуси “Як камарбанд ва як роҳ”, ки баъдан Сурия ба он ҳамроҳ хоҳад шуд, баҳра барад. Чин инчунин, сабӣ дарад, ки дар баҳши нафти Сурия сармоягузорӣ кунад. Илова бар ин, кӯшиши Чин барои нақши муассиртар дар ҳалли сиёсии ҷӯрони Сурия мебошад. Дар натиҷа, Сурия бо Чин ба шарикии нави сармоягузорӣ ва тижоратӣ ноил хоҳад шуд, ки Сурия ба бори гарон ва оқибатҳои ҷӯрони иқтисодӣ мувоҷеҳ шудааст, кумак мекунад. Илова ба дарёфти дастгирӣ аз Чин ҳамчун як қудрати байналмилалӣ, ки дорои вазни сиёсӣ ва иқтисодӣ дар минтақа аст, хусусан пас аз сар задани задухӯрд ва муқовиматҳои мусаллаҳона байни қabilaҳои араб ва гурӯҳи мусаллаҳи ҳимоятшудаи ИМА зери номи Нерӯҳои демократии Сурия “ҚАСД”-и курдӣ дар шимоли Сурия аст. Бо илова ба нашри ИМА бештари нерӯҳо ва афзорҳои низомии худро дар шимолу шарқи Сурия мустақар мекунад.

Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки сафари президент Башшор Асад ба Пекин тасдиқи манфиатҳои дучониб ба мувофиқати Чин ва Сурия баробаранд. Пас ин сафар шиддати фишори Амрико барои иқтисоди Сурияро коҳиш хоҳад дод ва Сурия дарвозаи Чин ба Ховари Миёна мегардад.

Дар ҳар сурат, ин сафар ибтидои боз кардани роҳҳои нав дар роҳи ҳалли ҷасли ҷӯрони Сурия бо роҳи сиёсӣ аст. Бо дурахши умеди бузург барои баромадан аз нақби торик ва расидан ба як ҳалли сиёсӣ аст, ки ба мардуми Сурия дар раҳой аз терроризм ва аз байн бурдани он эътимод мебахшад. Ин як қадами муҳим дар роҳи боз кардани дарвозаҳо барои муколама байни ҷузъҳои мухталифи дигари Сурия аст.

Тибли пояҳои ин таҳаввулот ва шохисҳои пешниҳодшуда, ки рӯзҳои наздик шохиди тағйироти ҷиддие дар сахнаи Сурия хоҳад буд, нишон медиҳад. Бавижа пешниҳоди Чин барои ҳалли масъалаи Сурия бо тавофуқи Эронӣ Русия ва кишварҳои мухталифи дӯсташ пуштибонӣ мешавад, нигаронида мешавад [10].

Дар ин маврид Ҳаммод Субҳ - нависандаи арабии фаластинӣ аз беруни Сурия таассуроти худро чунин баён менамояд [5], ки сафари раисҷумҳури Сурия Башшор Асад ба Чин бо эълони таъсиси мушорикати стратегӣ миёни ду кишвар ба поён расид, ки Си Чинпин – раиси Ҷумҳурии Мардумии Чин онро “марҳалаи муҳим дар таърихи равобити ду кишвар арзёбӣ кард”, ки бо барқарор шудани муносибатҳои дипломатӣ байни онҳо пас аз танаффуси чандсола дубора анҷом ёфт.

Аз ҳама муҳим, сахми Чин дар эҳёи Сурия пас аз таҳриби инфрасохтор, хонаҳо ва зерсохторҳои он дар ҷанги дувоздаҳсола аст, ки то ҳол ба далели дуздии баъзе кишварҳо, ки сарватҳои нафтро рабуданд ва кишоварзиро нобуд карданд ва нуфузи худро болои бархе тарафҳо паҳн мекунанд, ки ягонагии миллиро пароканда менамояд. Дар муқобил Сурия метавонад аз таҷрибаи Чин баҳра барад. Мардуми Сурия таърихи қадимаи ҳунари ва қобилияти ҳаётан муҳим барои азхуд кардани малақаҳои нав дорад. Бо шарикӣ стратегӣ шудан, Сурия метавонад дарвозаашро ба ҷаҳон боз кунад, то аз хариди аслиҳа ва таҷрибаи технологӣ ва низомии Чин баҳра барад, ки аз натиҷаи шарикӣ стратегӣ ба Чин судманд аст. Аммо беҳбудӣ ва суботи вазъ дар Сурия воридоти молии Чинро вусъат бахшида, ба манфиати Чин низ мебошад [5].

Дар тавачҷуҳ ба сафарҳои Башшор Асад ба кишварҳои Араб мавзӯи баҳсу баррасии ҳамагон низ гардида буд. Дар ин замина, метавон аз сафараш ба АМА ишора намуд [6], ки дар тули як сол, тафовути байни сафари аввали 18-уми мартӣ соли 2022 ва дувуми Башшор Асад 19-уми мартӣ соли 2023, ба як дигаргунӣ ҷадиди тақондиханда тағйир ёфт. Зеро равобити минтақаи ба Сурия, шуруъ аз бӯҳрони Украина то бӯҳрони энергӣ, инчунин, бархӯрд байни Чин ва ИМА ва рақобат барои нуфуз дар Ховари Миёна, ки Сурия осеб дида буд, мебошад.

Аввалан, дар равобити Сурияву кишварҳои Араб дар ду соли охир як пешрафти бузург ба амал омад. Кишварҳои Араб муносибатҳоро дар сатҳҳои гуногун дубора барқарор карданд. Аз ҷумла, Амороти Муттаҳидаи Араб, Миср, Баҳрайн, Урдун ва Ироқ бо аз нав гирифтани сафарҳо ва барқарорӣ робитаҳои ҷамъиятӣ ба Димишқ баргаштанд.

Баргаштани дубораи равобити арабҳо пас аз он руҳ медиҳад, ки Сурия дувоздах сол шохиди даргириҳои ҳуин ва катъи равобит бо онҳо гардида буд. Ин низоъҳо боиси маргӣ тақрибан ним миллион нафар, хароби инфрасохтор ва бахшҳои истеҳсолоти оммавӣ гардиданд. Инчунин, даргириҳои Сурия боиси гуреза ва овора шудани миллионҳо нафар дар дохил ва берун аз кишвар шуданд. Ҳамчунин, вазъият имкон дод, ки омили афзоиши гурӯҳҳои мусаллаҳ, махсусан ДИИШ-ро афзоиш диҳад.

Аммо муносибатҳо пас аз рух додани офати табиӣ заминларза хеле рушд карданд. Нозирон бо он розӣ набуданд, ки (зилзила ва оқибатҳои фалокатовар ва башардӯстонаи он) ба чараёни ба эътидол овардани ҳукумати Сурия таъсир расонад. Аз ҷумла, Амороти Муттаҳидаи Араб дар давоми ҷанги Сурия сармоягузoron ва лоиҳаҳои Сурияро ҷалб кард. Бо шаҳодати Абдуллоҳ ибни Тук ал-Маррӣ – вазири иқтисоди АМА, дар моҳи октябри соли 2021 ҷангоми мулоқот бо ҳамтои суриягии худ Сомир Халил далели ин гуфтаҳост. Бояд қайд намуд, ки Амороти Муттаҳидаи Араб яке аз муҳимтарин шарикони тичоратии Сурия дар сатҳи ҷаҳонӣ буда, дар ҷаҳони арабӣ дар ҷойи аввал ва дар ҷойи ҷаҳон сеюм меистад [6].

Аммо Камол Халаф – нависанда ва рӯзноманигори араб мегӯяд, ки тасмими Башшор Асад дар таваҷҷуҳ ба Чин як тасмими муҳимми стратегӣ аст [15]. Зеро он аз зарурати начоти иқтисодӣ ба вазъи зиндагии фаротар вобаста мебошад. Моҳияти ин таваҷҷуҳ возеҳ будани дидгоҳи Сурия чиҳати пешгирии низоъ барои харита ва долонҳои байналмилалӣ, интиҳоб ва интизор нашудани воқеии он мебошад. Муноқиша бар сари ҷуғрофиё ва марзҳои Сурия шояд дертар рӯшантар шавад, аммо ҳоло дар сатҳи ҳолӣ натиҷаҳоро метавон интизор шуд.

Бояд ишора намуд, ки нишастии сарони кишварҳои “G20” дар Деҳлии Нави Ҳиндустон барқарор шуд. Дар эълонии президенти ИМА Ҷо Байден дар бораи долони иқтисодие, ки Ҳиндустонро ба Аврупо тавассути минтақа мепайвандад, баррасӣ шуд. Инчунин, дар муқобил яке аз ҳадафҳои Чин боз кардани дарҳои Пекин ба рӯи Башшор Асад мебошад. Ҷуғрофиёи Сурия роҳи ҷойгузини Чин дар муборизааш барои ба эътидол овардани долони ҷаҳонии “Як камарбанд, як роҳ” аст. Тасмими сиёсии Сурия, ки аз доираи барномаи Амрико берун аст, барои Чин муҳим аст.

Дар ин раванд кӯшишҳои ҷудо кардани ҷануби Сурия ба назар мерасад дар ин амалҳо вилояти Сувайдои Сурия, ки дар он ҷо ақаллияти дӯзҳо зиндагӣ мекунанд, дида мешавад. Ин кӯшишҳо на танҳо барои ноил шудан ба мақсади амниятии Исроил, балки он гузаргоҳи байни сарҳад бо Урдун ва Халиҷи Форсро низ ҷудо мекунад. Аммо шарқи Сурия тадриҷан аз Ироқ ҷудо мешавад [15].

Моҳир Шарафиддин – мутафаккири суриягии шаҳри Сувайдо мегӯяд, ки вижагиҳои ҳаракати мардумӣ дар Сувайдо аз вижагиҳои таърихӣ ва мазҳабӣ Манбаъ мегирад. Мавсуф баён менамояд, ки аз «хусусияти мазҳабии, Сувайдо як қалъаи фирқаи дӯзҳост, ин ҷунбиши ақаллиятҳост, на ҷунбиши ақсарияти сунниҳо...», аммо хусусияти таърихии Сувайдо бошад, ин ғахвораи яке аз бузургтарин инқилобҳои минтақаи Шом будани шаҳр мебошад. Инчунин, илова менамояд, ки яке аз хусусиятҳои ақаллияти динии дӯзҳо, сарфи назар аз ҷойи истиқоматашон дар Сурия, Лубнон, Ҷулони ишғолшуда ё дар дохили Исроил зидагӣ мекунанд, ҳамеша ягонагии синфӣи онҳо ба назар гирифта мешуданд. Дар ҳоле ки ҳазорон ҷавони дӯзии суриёни дар солҳои гузашта бидуни пайвастан ба

артиши низоми Сурия, танҳо барои дифоъ аз манотиқи худ ба даст силоҳ мегирифтанд, ҳамчуноне, ки Моҳир Шарафиддин васф кард [13].

Аммо дар бораи ояндаи Сувайдо гузорише, ки муассисаи паҷуҳишии амрикоии "The Atlantic Council" дар вебсайти худ мунташир кардааст, интизор меравад, ки шӯриши мардумӣ дар вилояти Сувайдои Сурия то замони тағйири низоми раисҷумҳур Башшор Асад идома хоҳад кард [16]. Ётирозҳои оммавии вилояти Сувайдо, аз 20-уми августи соли 2023 дар вилояти ҷанубии ин кишвар идома доранд, талаб доранд, ки Башшор Асад истеъфо диҳад ва қатъномаи №2254-и Шурои Амнияи СММ, ки харитаи роҳро барои раванди сулҳ дар Сурия муқаррар кардааст, пурра иҷро шавад. Аз ин рӯ, нерӯҳои сиёсии шаҳри Сувайдои ҷануби Сурия дар пайи тазоҳуроти ётирозӣ аз ташкили ҳизби "Ливои Сурия" ёлон намуда, истеъфои Башшор Асадро талаб намуд ва омодагиро ба конфронси сиёсӣ барои баррасии масъалаи ташкили як ҳукумати "ғайримарказии маъмурӣ" низ ёлон кард [11].

Инҷунин, Камол Халаф – нависанда ва рӯзноманигори араб, як масъалаи дигарро пешниҳод менамояд, ки аз сарҳатти расонаҳои хабарӣ пинҳон монда аст, аммо дар паси мизи муноқишаҳои сиёсӣ ҳузур дорад. Он ҳам масъалаи вучуд доштани ҳавзаи нафту гази Сурия дар баҳри Миёназамин ва минтақаи Сурия мебошад. Гузоришҳо, бидуни муболиға, дорои Сурияро дар микёси микдори зиёди нафту гази баъзе кишварҳои Халиҷи Форс зиёдтар, мегӯянд. Мавсуф ба ҷунин ҳулоса мерасад, ки ИМА суръати иҷрои тарҳи лоиҳаи Сувайдаро аз ҷануби Сурия дар ҳоле суст кард, ки Димишқ аз сафари Башшор Асад ба Пекин ёлон карда буд. Аммо муноқишаҳо дар сатҳҳои гуногун бо шакли васоили мухталиф идома хоҳад кард [14].

Хайём аз-Зуьбӣ – таҳлилгари сиёсии суриёӣ, сафари Башшор Асадро ба Чин ва мавқеи онро аз нигоҳи сиёсӣ ва стратегӣ арзёбӣ намуда мегӯяд, ки ҷунин ба назар мерасад, ки минтақаи Ховари Миёна шабеҳи иттиҳодияҳои "иттифоқиҷиёни байналмилалӣ минтақавӣ"-и монанд, ихота шудааст [14]. Ин раванд пешбинӣ мекунад, ки дигаргуниҳои тезтағйирёбандаи сиёсӣ рух хоҳанд дод. Иттиҳодҳои нав метавонанд харитаи сиёсии минтақаро тағйир диҳанд. Ин дигаргунӣ монеи нуфуз ва воридшавии Ғарб ба минтақа мегардад.

Бо дарназардошти рӯйдодҳои имрӯза, ҳеҷ кас наметавонад итминон дошта бошад, ки ИМА ҳамчун ягона абарқудрат дар ҷаҳон боқӣ бимонад. Аммо нигоҳи бисёри таҳлилгарон ба он нигаронида шудааст, ки ҷаҳони бисёрқутбӣ, яъне иттифоқҳои глобалии байни як қатор кишварҳо дар оянда ташкил мешавад. Аз сӯйи дигар, Русия ва Чин медонанд, ки иттиҳоди онҳо дар якҷоягӣ низоми Ғарбро мағлуб хоҳад кард ва онҳоро дар оянда ба нозирони низоми ҷаҳонӣ табдил хоҳад дод. Пас дар Ховари Миёна мебинем, ки Сурия аз ҳамин дидгоҳ ҳаракат мекунад. Ин дидгоҳ зарурати муомилоти ҷиддӣ ва босуръат дар баробари дигаргунсозӣҳои низоми

ҷаҳонӣ мебошад. Махсусан пас аз муваффақияти Сурия дар шикасти нақшаи Ғарб барои тақсими Сурия мебошад.

Дар ин замина, Сурия кӯшиш мекунад, ки сиёсатҳои Ғарбро амалан рад кунад. Ин воқуниш чунон амалӣ мешавад, ки Сурия вазъияти минтақаро тавре ба тартиб медарорад, то ба манфиати Сурия ва кишварҳои минтақа мувофиқ бошад. Пас Сурия ба самти таъсиси иттиҳодияҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ дӯсту ҳамкор, ҳамчун кишвари бонуфуз дар таҷдиди минтақа ва таъсири бештар ба масъалаҳои марбут ба он, ҳаракат мекунад. Ин амалкард тавре сурат мегирад, ки ҷойгузини тарҳҳои ғарбӣ болои кишвараш таъмин гардад.

Охири таҳаввулот дар ин замина таҳаввулест, ки равобити Сурияву Чин дар марҳалаи кунунӣ барои сохтани стратегияи нав ва эҷоди мувозинат дар равобити байналмилалӣ мушоҳида карда мешавад. Ин равобит омили меҳварии устувори Сурия дар баробари нақшаҳои кишварҳои муқобил, ки меҳоҳанд Сурияро заиф созанд, бесубот кунанд ва дар маҷмӯъ, бесарусомониро дар минтақа паҳн кунанд, мебошад. Умуман, гуфтан мумкин аст, ки сафари президент Башшор Асад ба Пекин дар ташаққули таносуби байналмилалӣ неруҳо дар Ховари Миёна нуқтаи гардиш мебошад.

Талаботи Чин ба муттаҳидони минтақавӣ дар Ховари Миёна барои дубора баргашт ба рақобат барои раҳбарияти байналмилалӣ онро водор сохт, ки равобити худро бо кишварҳои минтақа, ки муҳолифи сиёсати Ғарб мебошанд, таҳким бахшад ва онро дубора барқарор кунад. Пас Чин дар ин минтақа кишваре бештар аз Сурия, ки дар муҳосираи Амрико қарор дорад ва меҳоҳад бо тарафҳои тавонон байналмилалӣ иттифоқ кунад, ки қодир аст дар баробари иқтидоргароии Амрико аз он пуштибонӣ кунад, пайдо накард. Аз ин рӯ, имрӯз Чин ба таҳкими равобити худ бо Русия, Сурия ва Эрон барои ташкили як ҷабҳаи қавӣ дар муқобили нуфузи Амрико аз ҳарвақта бештар ниёз дорад. Инчунин, Чин меҳоҳад, якқутубии Америкаро бидуни мушкilot хотима бахшад ва сиёсати маҳори онро шикаст диҳад. ИМА чунин амалкарди Чинро дар минтақа намехоҳад, зеро нуфузи ИМА-ро заиф ва нақши онро камтаъсир мекунад. Ин вазъият дар замоне сурат мегирад, ки ҳоло ҳама ба ҷанги Русияву Украина машғул мебошанд.

Аз ин рӯ, мавқеи Русия дар ҷилавгирӣ ва бетаваҷҷуҳии Амрико дар бисёр масъалаҳои мураккаби байналмилалӣ нақш мебозад. Ин масъалаҳо дар тамоми сатҳҳои байналмилалӣ ба миён гузошта шудаанд, муҳимтарини он масъалаи Сурия мебошад, ки сиёсати таҳдиди низомии Амрико алайҳи Сурия ба лаҳҷаи нармавҷ омад. Ҳамкориҳои Русияву Сурия, Ҷо Байден – президенти ИМА-ро водор кард, ки имконоти дипломатиро бар низомӣ бартарӣ диҳад. Ва тавачҷуҳи ўро ба ҳамкорӣ бо муттаҳидонаш аз ҷиҳати сиёсӣ ва дипломатӣ ҳамчун ҷойгузини истифодаи неруи низомӣ тамарқуз кунад. Ин дидгоҳ нишони он аст, ки ИМА наметавонад нақши Русия ва ҳатто Чинро дар ҳалли аксари масъалаҳои байналмилалӣ сарфи назар кунад, махсусан дар масъалаи Сурия.

Сурия кӯшиш менамояд, ки ҷойгоҳи муҳимму стратегии худро дар минтақа ҳифз намояд. Пас Сурия дар тартиботи нави тағйирёбандаи ҷаҳонӣ кучост? Имрӯз Сурия ба шарофати артиш ва мардуми худ қадамҳояш дар роҳи рост қарор дорад. Сурия шабакаи муносибатҳои байналмилалиро ба вучуд овард, ки бо устуворӣ, тавоноӣ ва манфиатҳои олии миллат мебошад. Инчунин, Сурия дар баробари барқарор намудани муносибатҳои дипломатӣ бо кишварҳои арабӣ ва роҳбарияти конфронсҳои ҷаҳонӣ, пас аз муборизаи бомуваффақият дар як ҷанги шадид алайҳи неруҳои мусаллаҳ дар солҳои охир, ҳамчунин, қавӣ ва қодир дар муқобила бо ҷолишҳо дар ҳама соҳаҳо гардид, чун Сурия ба як неруи боздорандаи минтақавӣ табдил ёфтааст, ки метавонад барои ғимоят ҳифзи низоми ҷаҳонӣ устуворона муқовимат кунад. Ҳамчунин, баъди аз байн бурдани терроризм ва рӯ ба рӯ шудан бо ҷолишҳо бо истодагариҳои қатъияти содиқона, тавонист ба ҳама гуна низоми нави бисёрқутбӣ мувоҷеҳ шавад. Пас пайдоиши низоми нави ҷаҳонӣ ба Сурия ҳамон андоза ниёз дорад, ки Сурия ба раванди ташаккули низоми нави ҷаҳонӣ ниёз дорад.

Ҳоло вазъи ҷаҳон нишон медиҳад, ки ИМА наметавонад якбора бо ҳама бӯхронҳои байналмилалӣ мубориза барад, балки аз даҳолати мустақим дар ҳалли бӯхронҳо бо додани дастурҳои бештар ва кумак ба дигар қудратҳо нақши роҳбариро мебозад. Аз ин рӯ, ҳоло дар арсаи байналхалқӣ тағйиру дигаргунии бузург дар ҳоли рух додан аст, аз он ҷумла, шояд камтаъсир шудани вазн ва нуфузи ИМА пешравиҳои Москваю Пекин ва баргаштани онҳо бо неру ва қувваи комил ба муқобили Вашингтон оварда расонад.

Бояд зикр кард, ки сафари Си Чинпин – раисҷумҳури Чин ба Риёз дар авохирӣ соли гузашта [8] барои минтақаи аз ҷангҳо харобшуда ва даргириҳои дохилӣ як нуктаи гардиш буд, зеро ӯ ибтиқори миёнҷигарии Эрон ва кишварҳои Халиҷи Форсро пешниҳод кард. Пас аз баҳсҳои тулонӣ дар бораи бозгашти Сурия ба Ҷомеаи Кишварҳои Арабӣ, вазирони хориҷаи кишварҳои Араб дар нишасти ғайринавбатии худ, ки рӯзи 7-уми майи соли 2023 баргуздор шуд, ба мувофиқа расиданд, ки Димишқ пас аз мутаваққиф шудани узвияташ аз соли 2011 курсии худро дар Ҷомеаи Кишварҳои Арабӣ барқарор кунад. Чин бовар дорад, ки бозгашти Сурия ба таҳкими ҳамбастагӣ ва ҳамкориҳои кишварҳои арабӣ, суръати тарақиёт ва пешравии мамлакатҳои араб тезонда мешавад ва пешрафти ҷаҳони араб ва таҳкими сулҳу субот дар минтақаи Ховари Миёна мусоидат хоҳад кард. Баъзе кишварҳо дар раванди наздикшавӣ ва баргардонидани муносибатҳои сардшудаи байни кишварҳои Шарқи Наздик нақши муҳим бозиданд. Масалан, Ироқ ва Салтанати Уммон нақши миёнарав байни Арабистони Саудӣ ва Эрон. Аммо Аморотӣ Муттаҳидаи Араб ва Русия дар наздикшавии Арабистони Саудӣ ва Сурия низ нақши миёнҷигарӣ бозиданд. Аммо дар хусуси Чин бошад, ки бо ҳамаи мамлакатҳои Шарқи Наздик муносибатҳои зич дорад, кӯшиш мекунад, ки умуман дар арсаи ҷаҳонӣ ва махсусан дар Шарқи Наздик, нақши бештар бозад. Инчунин,

таллошҳои Чин боиси баргардонидани равобити дипломатӣ миёни Арабистони Саудӣ ва Эрон шуд ва фазои мусбати баъдӣ бар Яман ва Сурия соя афканд, ба қавли Тамара Бру – устои Донишгоҳи Лубнон ва пажӯҳишгари масъалаҳои Чин [9].

Хулоса, дар ҳоли ҳозир минтақа марҳалаи муҳимми фэйсалакунандаро аз сар мегузаронад, ки вазъияти пешомада самти ояндаи онро муайян хоҳад кард. Ва устувориҳои мардуми Сурия ва кишварҳои дӯст буданд, ки дар паҳлуи онҳо барои аз бӯҳрон баровардани Сурия истоданд. Илова бар эътиқоди дигар ҷонибҳои байналмилалӣ аз хатари терроризм ба суботи минтақа ва ҷаҳон, ки боиси ҳамкориҳои воқеӣ ва самимии байналмилалӣ дар баробари ин вабои хатарнок мегардад, хавф доранд.

Дар охир, ҳаминро бояд гуфт, модоме ки Димишқ ҳамеша василаи амниятии вазъияти кишварҳои Араб буд, пас Ҷумҳурии Сурия чун шохиси дуруст дар муодилаҳои сиёсии минтақа боқӣ мемонад. Мавқеи ҷуғрофӣ, таърихӣ ва вазни сиёсии Сурия ба як рукни мувозинати мутақобилаи минтақавӣ, рукни амниятии миллии араб ва як бозуи субот табдил ёфтааст, ки дар навбати худ як паҳлуи бузурги хусусиятҳои муносибатҳои байналхалқиро муайян мекунад [14]. Аз ин рӯ, Ҷумҳурии Арабии Сурия ва кишварҳои дӯсту наздики он, махсусан кишварҳои арабӣ кӯшишҳои худро ҷиҳати дубора барақарор намудани муносибатҳои худ баъди “Баҳори Араб” бо сафарҳои расмӣ ва алоқа бо муассисаҳои арабӣ ҷиҳати идома додани равобити сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ равона намудаанд. Ин раванд на фақат ба Сурия, балки ба манфиати мардумони онҳо низ судманд мебошад.

Инчунин, масъалаи гурезаҳои суриёни ҳамчун як мавзуи муноқишаҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, хоҳ дар долонҳои Созмони Милалӣ Муттаҳид ва хоҳ дар долонҳои кишварҳои ғарбӣ ва минтақавӣ, яке аз унвонҳои идомаи низоъ ва пайвастании он ба арсаҳои сершумори низоъ, ки дар доираи ченакҳои ғарбӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мубориза мебаранд, яке аз масоили доғи рӯз мебошад.

Бояд қайд намуд, ки баъди шиддат гирифтани ҷанги Сурия, гурезаҳои суриягӣ ҳамчун афзори истифодаи кишварҳо, табдил ёфтаанд, ки дар ташаккули тамоюлҳои нави сиёсӣ барои суриягӣ аз низоми сиёсии онҳо фарқ мекунанд. Ва барои пешгирӣ кардани онҳо ҳамчун аслиҳа дар низоъҳои байналмилалӣ, аз дасти истисморгарони муосир хеле муҳим мебошад. Ин пешгирӣ бо омода намудани муҳити амну субот ва таъмини эҳтиёҷоти асосии иқтисодии онҳо лозим аст. Ҳамон тавре ки мардуми Сурия ниёз доранд [3].

Барои зиндагии беҳтару озоиштагии мардуми худ, Башшор Асад – раиси Ҷумҳурии Арабии Сурия ҳамкориҳои гузаштаву навини худро бо кишварҳои созмонҳои минтақавӣ байналмилалӣ барқарор менамояд. Аз ҷумлаи чунин созмонҳои пурнуфуз барои ширкат дар нишастии Ҷомеаи кишварҳои Араб дар 18-уми майи соли 2023 ба шаҳри Ҷидда рафт, ки дар он раҳбарону президентҳои кишварҳои араб барои ширкати нишастии 32-юмин Саммити арабии кишварҳои Араб ба Ҷидда омаданд ва ӯ тавонист бо онҳо мулоқот карда, ҷойгоҳи кишварашро

дар миёни кишварҳои Араб баланд бардорад. Сафари нахустини Башшор Асад баъди дувоздаҳ сол қатъ шудани ширкати узвияти кишвараш дар Лигаи Араб дар соли 2011 дар пасманзари сар задани бӯҳрони Сурия мутаваккиф шуда буд ва нахустин бор дар нишасти кишварҳои араб ширкат намуд.

Бояд қайд намуд, ки иҷлосияи 32-юми маҷлиси машваратии давлатҳои Араб дар шароити истисно баргузор гардид, ки минтақа ва ҷаҳонро бӯҳрон ва низоъҳои минтақавию байналмилалиро паси сар мекунад. Пас барои кишварҳои Араб зарур аст, ки механизмҳои навин пайдо созанд, ки тавассути онҳо ба мушкилоти умумӣ муқобилат кунанд. Ин раванд амният ва суботи минтақавиро таҳким бахшида, ба некуаҳволии кишварҳо ва халқҳои худ ноил мегардонад. Вазъ тақозо мекунад, ки механизмҳои ҳамоҳангсозии сиёсӣ дар зери чатри Ҷомеаи кишварҳои араб таҳия карда шавад. Вусъат додани ҳамкориҳои иқтисодӣ ва пешрафти тараққиёт дар соҳаҳои гуногун, ки ба шаҳрвандони араб бевосита даҳлати мустақим дорад, хеле муҳим мебошад.

Дар оғози ҷаласа Файсал ибни Фарҳон – вазири корҳои хориҷии Арабистони Саудӣ ҳайатҳои вакилони арабро қабул карда, таъкид намуд, ки имрӯз ҷаҳон мушкилоти бузургеро паси сар мекунад ва муқобала бо он ваҳдату яксафиро тақозо мекунад. Инчунин, мамлакатҳои арабро даъват намуд, ки барои пешрафти мардуми араб якҷоя ҷидду ҷаҳд кунанд. Дар навбати худ Аҳмад Абулғейс – котиби генералии Ҷомеаи кишварҳои Араб тасдиқ кард, ки роҳбарони тамоми кишварҳои арабӣ дар нишасти Ҷидда ҳузур доранд ва Сурияро барои дубора ба курсии худ дар Ҷомеаи кишварҳои Араб “хуш омадед” гуфт. Аҳмад Абулғейс таъкид кард, ки Эрон ва Туркия барои даҳлат накардан ба умури кишварҳои арабӣ нишондодҳои мусбат нишон додаанд. Аммо дар мавриди бӯҳрони Сурия, Яман ва Либия, ӯ ҳамчунин таъкид, ки барои аз бунбаст берун овардани ин кишварҳо наздикшавии онҳо лозим аст. Ва таъкид кард, ки мулоқоти Ҷидда фурсатест, ки ба зухуроти мусаллаҳшавии бошитоб дар Судон хотима дода шавад [7].

Аз ин лиҳоз, Башшор Асад – президенти Ҷумҳурии Арабии Сурия, сафарҳои худро ҷиҳати ба эътидол овардани вазъи кишвараш ва баргардондани шаҳрвандонаш дар ҳамкорӣ бо созмонҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ кӯшиш ба харҷ медиҳад, то ҷойгоҳи кишварашро баланд бардорад ва зиндагии орому озоиштаи кишварашро барқарор намуда, амнияти мардумашро фароҳам оварад.

АДАБИЁТ

1. Chelsea Marie Baltes, Causes and Consequences of Syrian Civil War, University of South Carolina, 2016, 59 pages.
2. Зиёд Ҷамол ал-Қассос, Исом Абдул-Мунеим Ал-Бадрӣ. Бӯҳрони Сурия: (2011_2022) ва низоъҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ дар минтақа. Таҳқиқот дар дороиҳо ва механизмҳои идоракунии муноқишаҳо. Омодаи муҳаққиқон дар соҳаи сиёсатшиносӣ, ва ғ... Маркази Демократии Араб. 02.02.2023. (<https://democraticac->

دراسة المنطقة، في والدولي الإقليمي والصراع، 2011-2022، السورية الأزمة (de/?p=87505).
المذمعة عبد عصام السديسة العلوم في إعدادات باد ثون. الصراع إدارة لياتوا الأصول في
02.02.2023 العربيد ظالديم قراطي المركز. وغيره البديري

3. Аҳмад ал-Дарзӣ. Гурезагони суриягӣ... силоҳе ба ҷанбаҳо ва ҳадафҳои гуногун. Шабакаи хабарии ал-Маёдин ал-эълomia. (www.almayadeen.net) لاجئون الإعلامية الميديين شديكة الدرزي أحمد والأهداف الأطراف متعدد سلاح.. السوريون

4. Даҳ паёмади ғайриқобили пешбини Баҳори Арабӣ. Сомонаи Би-би-сӣ. (https://www.bbc.com/tajik/news/2013/12/131218_116_an_arab_spring)

5. Ҳаммод Субҳ. Манфиатҳои шарикӣ стратегӣ барои Сурия ва Чин. (www.raialyoum.com) صبح حماد. وال صدين ل سوريا الاسد ترات. يجية الاشراكة ف واد

6. Мутолиаи сафари Башшор ал-Асад ба Иморот. Пас аз як соли сафари аввал чӣ тағйир ёфт? Ваколати ахбори Нурс – Пресси хабаргузори Сурия. 03.20.2023. (https://npasyria.com/145870/) على عام بعد تغيير ماذا.. الإمارات إلى الأسد رحلة في قراءة (https://npasyria.com/145870/)
20-03-2023 برس نورث-الأخ بار غرفة الأولى؟ الزيارة

7. Раисҷумҳури Сурия пас аз 12 сол барои ширкат дар нишасти кишварҳои араб ба Ҷидда рафт. Сомонаи ахбори “Ал-Арабия”. 18.05.2023. (www.alarabiya.net) بعد غياب 12 عاما.. الرئيس السوري في جدة للمشاركة بالقمة العربية

8. Раисҷумҳури Чин сафари худро ба Арабистони Саудӣ оғоз мекунад ва Кохи Сафед аз талошҳои Пекин барои ҳукмронӣ дар ҷаҳон ҳушдор медиҳад. Шабакаи ал-Ҷазира + Ваколатҳо. (https://www.aljazeera.-net/news/2022/12/7) الرئيس الصيني يبدأ زيارة للسعودية والبيت الأبيض يحذر من محاولات بكين للهيمنة على العالم. 8.12.2022 الجزيرة + وكالات

9. Саҳми Чин дар бозгашти Сурия ба Лигаи Араб. Тамара Бру. 11.05.2023. Шабакаи хабарии “Ал-Маёдин”. (www.almayadeen.net) مساهمة الصين في عودة سوريا إلى جامعة الدول العربية. تامارا برو. شبكة الميادين الإعلامية

10. Хайём аз-Зуьбӣ. Сурия ва Чин... натиҷаи сафари Башшор Асад чист? Мақолаи доктор Хайём аз-Зуьбӣ. (www.raialyoum.com) بعد ماذا... وال صدين سورية (www.raialyoum.com)
الزعبي خيامك تورالدا أسد؟ زيارة

11. Аҳмад ас-Салим. Сурия. Имкониятҳои муваффақият дар ташкили маъмурияти худмӯхторӣ дар Сувайдо чӣ гунаанд? Гузоришгарони ал-Ҷазира нет. 20.09.2023. (www.aljazeera.net/politics) سوريا.. رص ما في ذاتية إدارة تشكيل نجاح ف ص ما.. سوريا (www.aljazeera.net/politics)
20.09.2023 ذات الجزيرة مراسلو. السليم أحمد السويداء؟

12. Сурия: Сарзамини таърих, тамаддунҳо ва ҷанг, Мазиг М, ҷилди 42-Замимаи 2. (https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5868561/pdf/CCDR-42-S2-1.pdf) Syria: Land of History, Civilizations, and War, Mazigh M, Volume 42-Suppl 2.

13. Хусусияти Сувайдо ва ақаллияти дӯзӣ он дар ҳисоботи назди низоми Сурия кучост? Ранда Дарвиш. Би-би-сӣ News, арабӣ–Аммон. 13.09.2023. (https://www.bbc.com/arabic/articles/c5149dp1nnlo) أين كمن أخصوصية تكمين عمان – عربي نيوز سي بي بي يشدرو ردة السوري؟ النظام ألم الدرزية وأقلايتها 13.09.2023

14. Ҷойгоҳи Сурия дар низоми навини ҷаҳонии ташаккулёбанда. Мақолаи доктор Хайём аз-Зуъбӣ. 23.09.2023. (www.raialyoum.com) *عالمي نظام في سورية الزعماء الذين يشكلون*

15. Шер ва аждаҳо.. Оё бозии кашидани харитаҳо ва марзҳо дар Сурия катъ мешавад? Камол Халаф. Рӯзномаи “Раёю ал-явм”, 26.09.2023. (www.raialyoum.com) *خلف كمال سورية؟ في الحدود الخرائطية تتوقف هي.. والذين الأسد*

16. Шӯриши Сувайдо то тағйири низоми Асад идома хоҳад кард. Муассисаи пажӯҳиши Амрико. Шабакаи расонаҳои “Ал-Ҷазира”. Манбаъ: Матбуоти Амрико. 08.09.2023. *نظام ي تغير حتى ستمر السويدة ان تافضة: أميركية ب د ثية مؤسدة. 08.09.2023. الأمم يرة الصحافة: المصدر الاعلامية الجزيرة شبكة. الأسد*

СИРИЯ СРЕДИ НОВОЙ РАЗВИВАЮЩЕЙСЯ МИРОВОЙ СИСТЕМЫ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ

ОДИНАЕВ АБДУХАЛИМ СИЯХМАРДОВИЧ,

(Phd). Научный сотрудник Института изучения

проблем стран Азии и Европы НАНТ

734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки № 33;

тел.: +992 917-44-53-70; e-mail: odinaev45@gmail.com

ПУДИНАЕВ УМЕД ПАРТОЕВИЧ,

заместитель начальника отдела анализа и прогнозирования

внутренней политики Центра стратегических

исследований при Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, ш. Душанбе, пр. Рудаки 89;

тел.: (+992) 918-59-60-76; e-mail: donishdust@gmail.com

Сирийская Арабская Республика с древности по настоящее время находится под пристальным вниманием сверхдержав, ее географическое положение было благодатной почвой для разжигания конфликтов и войн и при этом она сохраняла все свои стратегии в регионе.

Политические изменения в регионе и появление новой, развивающейся глобальной системы привели аналитиков к различным взглядам на возобновление ближневосточного страха из-за столкновений и беспорядков со стороны свергнутых правительств, и все это полностью обсуждается в этой статье.

Башиор Асад – президент Сирийской Арабской Республики возобновляет свое прошлое и новое сотрудничество с региональными и международными организациями, такими как процветающая общественная организация арабских стран. 12 лет спустя он впервые участвует в саммите арабских

стран 18 мая 2023 года, чтобы обеспечить мирную жизнь своей страны для восстановления безопасности своего народа.

Ключевые слова: Сирийская Арабская Республика, ОАЭ, Китай, США, «Большая двадцатка», региональные организации, международные организации, Лига арабских государств, Организация Объединенных Наций, Сирийские демократические силы, СДС, ИГИЛ.

SYRIA AMONG THE NEW DEVELOPING WORLD SYSTEM AND REGIONAL AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

ODINAEV ABDUHALIM SIYAHMARDOVICH,

Leading Research Fellow, The Institute of study of problems in Asia and Europe of
the National Academy of Sciences of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki prospect №33;
tel: +992 917-44-53-70; e-mail: odinaev45@gmail.com

PUDINAEV UMED PARTOEVICH,

Deputy head of the Department of Internal Policy Analysis and Foresight of the
Strategic Research Center under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 89;
tel.: (+992) 918 59 60 76, e-mail: donishdust@gmail.com

From antiquity to the present, the Syrian Arab Republic has been under the close attention of superpowers, its geographical location has been fertile ground for inciting conflicts and wars, and at the same time it has maintained all its strategies in the region.

Political changes in the region and the emergence of a new, evolving global system have led analysts to differing views on the renewed Middle East fear due to clashes and unrest by deposed governments, all of which are fully discussed in this article.

Bashshor Assad, President of the Syrian Arab Republic, is renewing his past and new cooperation with regional and international organizations such as the thriving Arab civil society organization. 12 years later, he attends the Arab summit for the first time on May 18, 2023, to ensure the peaceful life of his country to restore the security of his people.

Keywords: Syrian Arab Republic, UAE, China, USA, G20, regional organizations, international organizations, Arab League, United Nations, Syrian Democratic Forces, SDF, ISIS.

УДК:323

**ТАРБИЯИ ВАТАНДӢСТӢ ВА ҲУВИЯТИ МИЛӢ ДАР ТОҶИКИСТОН:
ВАЗЪ ВА ДУРНАМО****АЗИМЗОДА ТАБАССУМ СОБИРНАЗАР,**

директори Маркази тадқиқоти миллӣ ва байналмилалӣ

Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Дӯстии халқҳо 47;

тел.: (+992) 93-373-92-92; e-mail: tabassumazimov@gmail.com

Муаллиф дар мақола саҳми Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар тарбияи ватандӯстии ҷавонон ва руҳияи миллии тоҷиконро қайд кардааст. Муаллиф мафҳум ва моҳияти ватандӯстӣ ва ё патриотизмро шарҳ дода, аҳаммияти тарбияи ватандӯстӣ дар давлатдорӣ миллиро баррасӣ кардааст. Таъкид мешавад, ки тоҷикон барои тарбияи ватандӯстӣ ва ҳувияти миллӣ адабиёту фарҳанг ва таърихи ганӣ доранд. Ҳамчунин, зикр мегардад, ки дар тарбияи ватандӯстӣ ва баланд бардоштани ҳисси миллӣ офаридани филмҳои таърихӣ саривақтӣ ва зарурӣ ба ҳисоб меравад. Ёдовар шудааст, ки хизмати ҳарбӣ вазифаи ҷониб ҳар як ҷавони ватандӯсту ватандорӣ тоҷик аст.

Калидвожаҳо: *Пешвои миллат, тарбияи ватандӯстӣ, ватандорӣ, ҳисси миллӣ, ҳувияти миллӣ, адабиёт, фарҳанг, таърихи миллӣ, филмҳои таърихӣ, қаҳрамонҳои миллӣ, хизмати ҳарбӣ.*

Ватандӯстӣ, ватанпарастӣ, ватандорӣ, ватанпарварӣ ва ё дилхоҳ мафҳуме, ки ба ин мавзӯ алоқаманданд, дар аксари ҳолат дар гуфтору навиштҳо бештар ба назар мерасанд. Истилоҳи “ватандӯстӣ” ва ё ҳамон “патриотизм”-ро дар адабиёти илмӣ забони тоҷикӣ гуногун шарҳ дода, бештар ватанпарастиро меҳру муҳаббат ба Ватан, дилбастагӣ ба Меҳан, меҳандӯстӣ ва ғайра номидаанд. Инчунин, мафҳуми ватандӯстиро “муҳаббати шахс ба Ватан, сарзамин ва халқ, ҳифз намудан аз душман ва ба манфиати онҳо содиқона хизмат карданро дар назар доранд”[1] арзёбӣ гардидааст. Ин ҷо бамаврид аст, ки аз китоби динӣ аҷдодонамон “Авасто” ёдоварӣ намуд. Дар ин китоб вожаи «меҳан» ба шакли «маетҳана» (maethana), маетҳанӣа (maethanuya) ба маънои Ватан омадааст: «Меситоям туро монанди Меҳан, эй Сипандормад. Туй, эй меҳромиҳанбон, туй ниғаҳдори касе, ки дурӯғ нагӯяд»[2].

Зиёиёну рӯшанфикрони ватаниву хориҷӣ дар атрофи мафҳуми “ватандӯстӣ” фикру андешаҳои гуногун дошта, то ҳол таърифи илмӣ ин мафҳумро тасдиқ накардаанд. Ба фикри онҳо, фазои ватандӯстӣ бисёр васеъ буда, дилбохтагии махсус ба Ватани худ ва қурбоншавӣ баҳри ҳифзи манфиату

пешрафти Меҳанро дар назар доранд. Хусусан, замоне ки мафҳуми давлат, миллату миллатгарой дар меҳвари сиёсати мамлакатҳо қарор гирифт, ватандӯстиву ватандорӣ василаи ҳифзу пешрафт ва таҳкими истиклоли онҳоро таъмин менамуд. Ба ҳар ҳол, ватандӯстӣ ин эътирофу эҳтироми зодгоҳи худ, Ватан, фарҳангу забон, анъанаҳои миллӣ ва ҷадғориҳои таърихии миллати худ мебошад.

Ҳамчунин, “ватандӯстӣ арзиши муқаддас ва аз ҳама муҳимтарини тарбия мебошад, ки он дар мафҳумҳои диёр, макон, кишвар, сарзамин, Ватан низ ифода меёбад. Ҳамаи унсурҳои дигари тарбия ба ҳамин унсuri тарбия иртибот доранд ва садоқатмандии шаҳрвандро ба ватани хеш дар назар дорад” [3]. Дар қонунгузори кишвари мо “Ватан ба мафҳуми «Тоҷикистон» баробар гузошта шуда, кишвари азизу маҳбуб барои шахс, ҷомеаи иҷтимоӣ ё миллии одамон, ки онҳо мансубияташонро ба ин сарзамин шартӣ зарурии некуаҳволии худ медонанд, ташреҳ мешавад” [4].

Мавриди зикр аст, ки мафҳуму моҳияти ватандӯстӣ ва ё патриотизм, пеш аз ҳама, мавқеи шахсии шаҳрвандиро шакл дода, иродаи ҳар як шахсро ботинан ба интиҳобу амал муайян менамояд. Ба назари камина, дар шаклгирии ватандӯстӣ ва ё ватандорӣ ҳар як шахс имону вичдон, инсофу ирода ва сабру таҳаммул нақшу ҷойгоҳи хос доранд. Дар натиҷаи ин руҳу ҷисми инсонҳо бо ҳувияти миллӣ мусаллаҳ гардида, садоқат, вафодорӣ, эҳтиром, ҳалолкорӣ, ҳалолхӯрӣ ва ғайраро пешаи худ қарор дода, дар ғайрияти амалия ба Ватан, Давлат ва Миллат пойбанд хоҳанд монд. Ин воқеият метавонад, ба тарбияи ватандӯстӣ ва ё патриотизми ҳар яки мо таъсири мусбат дошта бошад.

Бояд гуфт, ки қоршинос ва сиёсатшиноси ватанӣ Абдуллоҳи Раҳнамо вобаста ба тарбияи ватандӯстӣ, ватандорӣ ва шаклгирии тафаккури давлатӣ нигоҳи давлатмехвар дошта, чунин ибрози андеша менамояд: “... «тарбияи ватандорона» дорои мазмуни ҷиддии амалӣ буда, фардро ҳамчун соҳиби ватан, шаҳрванди ғайолу соҳибмавқеъ ва иштирокчи раванди идоракунии кишвар тарбият менамояд. Он барои ҳар шаҳрванд мазмуни амалӣ дошта, онро низ ифода мекунад, ки дар ин ватан бисёр чизҳо ба раъй ва назари ӯ вобаста аст. Маҳз ин нави нигоҳ метавонад ҳисси ватандориро таъмин намояд ва яке аз заминаҳои шаклгирии тафаккури давлатӣ бошад” [5].

Қобили ёдоварист, ки арзишҳои дини ислом дар тули солҳо бо арзишҳои миллии мо омезиш ёфта, баҳри ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва қавӣ қардани руҳияи ватандӯстии шаҳрвандони мо хидмати бузург қардаанд. Агар ба ҳифз ва муҳаббати ватан аз нигоҳи арзишҳои дини ислом нигарем, ҳифз ва ҳимоя аз он дар ҳадисҳои паёмбар Муҳаммад (с) таъкид гардидааст. Дар ҳадисе “Меҳри Ватанро аз гӯшаи имон” дониста, ҷойи дигаре мефармоянд, ки “Аз нишонаҳои арзиш ва шахсияти инсон он аст, ки нисбат ба умри аз даст рафта (ки дар он кӯтоҳӣ қардааст) ашк бирезад ва ватанашро дӯст дорад” [6]. Инчунин, дар

ҳадиси дигаре оварда шудааст, ки «Фариштагон се овозро бо таъчил ба осмон мебаранд: Овози қалами нависандагон (агар хайр нависанд) (1), овози чархаресии занон дар хона (яъне фазилати кори ҳалол) (2), Овози қадами марзбонон (чун дар гармову сармо Ватани худро аз душман ҳифз мекунанд) (3)[7]. Чунин, фикру андешаҳо дар паёму ҳадисҳои дини ислом атрофи ватандӯстӣ хеле зиёд буда, василаи муҳимму зарур барои сафарбаркунӣ, роҳнамоӣ ва ҳифзи Ватан аз душманон шуда метавонанд. Ҳамзамон, ба назарам истифода аз ин арзишҳои динӣ барои баланд бардоштани ватандӯстӣ, ватандорӣ ва ғурури миллии шаҳрвандон ва ё ҷавонони тоҷик хидмати бузург хоҳанд кард.

Ҳукумати мамлакат таҳти роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар самти таҳкиму тақвияти ватандӯстиву ватандории шаҳрвандон ва хусусан, ҷавонони тоҷик ҳам заминаи ҳуқуқӣ ва ҳам шароити моддӣ фароҳам овардаанд. Бо супоришу ҳидоятҳои бевоситаи Пешвои миллат, “Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022”, «Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020”, “Консепсияи миллии сиёсати ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Барномаи миллии рушди иҷтимоии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026”, “Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2023-2027 ва “Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон” [8] таҳия, қабул ва татбиқ гардида истодаанд. Ба назари ин ҷониб, ин санадҳои муҳимму стратегӣ дар самти тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон ва ҷавонон нақши бориз дошта, тадбирҳои саривактиву судманд ва дархӯри ниёзҳои ҷомеаи кишвар маҳсуб меёбанд.

Бисёр бамаврид аст, ин ҷо вобаста ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон”, ки моҳи декабри соли 2022 аз ҷониби Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси шаҳри Душанбе муҳтарам Рустами Эмомалӣ таҳия гардида буд, чанд нуктаи назари худро баён намоям. Бешубҳа, таҳияи чунин санади муҳимму стратегӣ вобаста ба вазъи печидаи геополитикии ҷаҳон ва минтақа бисёр саривактӣ буда, дар руҳияи ватандӯстӣ ва тарбияи ватандорӣ шаҳрвандони мо нақши бузург хоҳад гузошт. Ин буд, ки қонуни мазкурро Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон яқдилона моҳи декабри соли 2022 қабул ва дар татбиқшавии он мақомоти дахлдорро роҳнамоӣ карданд.

Инчунин, ба назари коршиносони соҳа қабули қонуни мазкур хусусан дар шароити мавҷудияти зуҳуроти хатарноки замони муосир, аз ҷумла терроризму экстремизм, таассуби бегонапарастӣ ва дигар ҷинойтҳои фаромиллӣ, ки

башариятро ба ташвиш овардаанд, тақозои замон ва вусъати саривақтии корҳо оид ба тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон дар ҷаҳорҷӯби танзими ҳуқуқӣ арзёбӣ мегардад. Он масъулияти мақомоти давлатию ҷамъиятӣ ва шаҳрвандонро дар густаришу инкишофи кишвар, пос доштани манфиатҳои умумимилливу умумидавлатӣ баланд бардошта, барои ташаққули заминаҳои меъёрии ҳуқуқии самти тарбияи ватандӯстӣ, ҷанбаҳои фарҳангӣ, маънавию сиёсӣ ва фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон, коҳиш додани сатҳи ҷинояткорӣ дар ҷомеа, бавижа дар байни наврасону ҷавонон, имкониятҳои нав ба вучуд меорад.

Мавриди ёдоварист, ки мулоқотҳои ҳамасолаи Пешвои муаззами миллат бо ҷавонони кишвар дар арафаи “Рӯзи ҷавонон”, таъсиси Шурои миллии кор бо ҷавонон дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, “Соли ҷавонон” эълон гардидани соли 2017, рушди соҳаи варзиш, оммавигардонии он, ташаққули тарзи ҳаёти солим, ҷалби бештари ҷавонон ба ҳаёти сиёсии ҷомеа, баланд бардоштани майлу рағбати онҳо ба илмомӯзиву навоарӣ, бевосита таҳти сарпарастии Сарвари давлат бо мукофотҳои калони пулӣ ва имтиёзҳои баланди соҳавӣ ташкил ва баргузор гардидани озмунҳои ҷумҳуриявии “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст”, “Тоҷикистон–Ватани азизи ман”, “Илм–фурӯғи маърифат”, “Тоҷикон” – оинаи таърихи миллат” ва ба ин васила дарёфту дастгирӣ кардани истеъдодҳои ҷавон, тақдими асари таърихии “Тоҷикон”-и академик Бобочон Ғафуров ба ҳар як оилаи кишвар, бунёди инфрасохтори замонавии мучахҳаз бо лавозимоти зарурӣ барои ҷавонон далели таваҷҷуҳи махсуси давлату Ҳукумат ба ин қишри пешбарандаи мамлакат, ояндаи миллату давлат маҳсуб меёбанд. Ҳамзамон, дар даврони соҳибистиклолӣ бо дастгирии Сарвари миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон шаш ҷоизаи бо номи Исмоили Сомонӣ, барои олимони муҳаққиқони ҷавон, Фонди махсуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати омода кардани мутахассисон дар давлатҳои хориҷӣ ва грантҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои иттиҳодияҳои ҷамъиятии ҷавонон дар соҳаи ватанпарастӣ таъсис ёфтаанд.

Ба назарам, чунин шароит ва ғамхорихое, ки аз ҷониби Ҳукумати кишвар ва Президенти муҳтарами мо ба насли ҷавон карда истодаанд, дар минтақа назир надоранд. Пас вазифаву масъулияти бузурги мо – ҷавонон аст, ки ватандӯстиро аз шиори идеологӣ ба пиндору кирдори воқеиву амалӣ табдил диҳем. Ва давлат низ ба он хотир ба сиёсати ҷавонон афзалияти бештар додааст, ки то ҷавонони тоҷик тавонанд дар татбиқи амалишавии ин сиёсат, вафодориву садоқат, боварӣ ба ҳокимият ва дар таъмини амнияти миллату давлат саҳми бевосита гузоранд.

Пас барои бо ҳисси ватандӯстӣ, ватандорӣ, милли мусаллаҳ будану шудани ҳар як инсон, оила, кӯдакгон, мактаб, коллеҷ, донишгоҳ, корхона ва муҳиту атрофи ҷамъиятӣ кумаку мусоидати бузург хоҳанд кард. Пеш аз ҳама, барои сохтану омода намудани шахсони ватандӯст ва мафҳуми ватандӯстиро

дар ботини онҳо ҷой додан, адабиёти миллати тоҷик хизмати бузург хоҳад дошт. Чунки адабиёти мо аз таъриху фарҳанги ватандӯстӣ ғанӣ буда, аксари олимону донишмандони гузаштаву имрӯзаи мо ватандӯстиву ватандорӣ, ахлоқи маънавӣ, образҳои қаҳрамонӣ ва ғайраро дар меҳвари эҷодиёти худ қарор додаанд. Агар мо осору ашъори Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавӣ, Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Абуалии Сино, Абунасири Форобӣ, Умари Хайём, Абдулқодири Бедил, Убайди Зоконӣ, Камоли Хучандӣ, Ал-Бухорӣ, Имоми Аъзам, Ибни Халдун, Абурайҳони Берунӣ, Закариёи Розӣ, Аҳмади Дониш, Садриддин Айнӣ, Сотим Улуғзода, Бобочон Ғафуров ва дигаронро мавриди омӯзишу таҳлил қарор диҳем, ҳазорон маводу тадбирҳои ватандӯстиву ватандориро муайяну қорбарӣ хоҳем кард. Шояд дар ҷаҳон миллати тоҷик ягона миллате бошад, ки аз чунин адабиёти ҷанбаҳои ватандӯстӣ ғанӣ аст.

Ҷӣ тавре мебинем, атрофи мафҳумҳои ватандӯстиву ватандорӣ ҳам осорҳо ва ҳам ашъорҳои гузаштаву имрӯзаи адибони тоҷик зиёд буду ҳаст. Аммо воқеият ва мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки имрӯз баъзе шаҳрвандон ва ё ҷавонони мо аз мафҳум ва моҳияти ватандӯстӣ ба таври кофӣ огоҳ нестанд. Имрӯз Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар муассисаҳои томақтабӣ, миёна ва олии воқеан тамоми шароитро барои таълиму тарбияи насли наврасу ҷавони тоҷик фароҳам овардаанд. Ва, албатта, дар ин самт мутахассисони мо заҳмату талошҳои бузург анҷом дода истодаанд, то ки фарзандони мо бо таълиму тарбияи ватандӯстӣ фаро гирифта шаванд. Ба назарам, мутахассисони кӯдакистону мактабҳо метавонанд, боз ҳам бештар мафҳуми баланди ватандӯстиву ватандориро дар ботини ҳар як тоҷику тоҷикистонӣ ҷой дода, руҳияи миллии тоҷикиро қавӣ намоянд. Мутахассисони мо дар ин самт метавонанд, аз маводу маълумоти ҷанбаи ватандӯстиву ватанпарастии таъриху тамаддуни ҷандинҳазорасолаи миллати тоҷик, ки аз ҷониби донишмандону олимони болозикр офарида шудаанд, истифодаи васеъ баранд.

Ҷӣ тавре дар боло таъкид намудем, дар тарбияи ватандӯстӣ мутахассисони илму маорифи миллии метавонанд, саҳми босазо гузоранд. Дар ин раванд кормандону мутахассисони соҳаи фарҳанг, иттилоот, варзиш, кино ва коммуникатсия низ метавонанд, бо фаъолияти амалҳои санҷидашуда ва давлатмеҳвар хизмати бузург намоянд. Воқеан, имрӯз мутахассисони соҳаи телевизион, радио ва кино дар инъикоси сиёсати давлатӣ заҳмату талошҳои беназир қарда истодаанд. Хусусан, барномаҳои иттилоотӣ, сиёсӣ амниятӣ, иҷтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангиву варзишии телевизиону радиоҳои ватанӣ боиси сугуданист. Мутахассисони ин соҳа дар самти тарбияи ватандӯстӣ, ҳифзи манфиату арзишҳои миллии ва руҳияи солими ҷавонон барномаву офаридаҳои муҳим доранд. Филмҳои мустанад, бадеӣ ва тасвирӣ, ки имрӯз аз

ҷониби мутахассисони кино ва телевизиони шабакаҳои мо пахш мегарданд, ҷанбаҳои баланди тарбияи ватандӯстӣ ва ҳисси миллиро дороанд.

Ба ҳар ҳол ин заҳмату талошҳо ва фаъолияти амалиёти мутахассисон вобаста ба вазъи печидаи геополитикии минтақа дар самти тарбия, огоҳонидан ва мусаллаҳ кардани ҷавонон аз “силоҳи” ватандӯстӣ кофӣ набуда, тадбирчӯйҳои бештарро талаб менамоянд. Ба ин мавзӯ низ амиқ ворид нагардида, баъзе мулоҳизаҳоро доир ба истифодаи зарфиятҳои адабиву милли баҳри тарбияи ватандӯстии ҷавонон ибраз менамоям.

Адабиёти мо саршор аз ҳодисаҳои таърихӣ, падидаҳои мусбати ватандорӣ, ғоҷаҳои ибратомӯз, панду ҳикматҳои ватандӯстӣ аст. Мутхассисони соҳаи кино метавонанд, дар асоси ин зарфиятҳои адабӣ, ки саҳнаҳои ватандӯстӣ, ватанпарастӣ, ватандориро дороанд, филмҳои бадеӣ, ғоҷиавӣ, мустанад, силсилави ва тасвириро бо иловаи ҳаёлотӣ арзишмехвар, миллатмехвар ва давлатмехвар офарида, пешкашӣ тоҷику тоҷикистониён намоянд.

Масалан, ҷандин образҳо, нақшҳо ва саҳнаҳои тарбияи ватандӯстӣ ва руҳияи миллиро дар асоси ҷеҳраҳои таърихиву фарҳангии қаҳрамононаи Куруши Кабир, Рустаму Сухроб, Баҳроми Ҷӯбина, Спитамен, Абумуслими Хурсонӣ, Муқаннаъ, Деваштич, Темурмалик, Маҳмуди Тороби, Исмоили Сомонӣ, Яъкуби Лайс, Низомулмулк, Восеъ, С.Айнӣ, Н.Маҳсум, Шоҳтемур, Б.Ғафуров ва дигарон офаридан мумкин аст. Ҳатто дар асоси маъхазҳои таърихӣ давлатдорӣи Модҳо, Ҳахоманишиён, Портҳо, Кушониён, Сосониён, Ҳайтолиён, Тоҳириён, Саффоориён, Сомониён, Ғуриён, Куртҳои Ҳирот, Сарбадорон, Музаффарӣён, Хонадони Бармакиён ва ғайра филмҳои гуногун низ офаридан мешавад. Дуруст аст, ки баъзе ҷанбаҳои офаридашуда хусусияти таърихӣ ва ба вазъи имрӯзи идеологӣ ва сиёсӣ созгор нестанд, вале давлатмардон, мутахассисони соҳа, таҳлилгарон, ҳунармандон ва дигар шахсиятҳо метавонанд, дар асоси сиёсати имрӯза, қонунмандона ва давлатмехварона омода намоянд.

Танҳо барои истифодаи ин зарфиятҳо мутахассис, қобилияти истеъдод ва қудрати иқтисодӣ лозим аст. Имрӯз мо мебинем, ки дар ин самт воқеан мутахассисони давлатҳои Туркия, Русия, Чин, Кореяи Ҷанубӣ, Ҳиндустон ва ҳатто дур намеравем, ҳамсоякишварҳои мо Ёзбекистону Қазокистон муваффақ мебошанд. Имрӯзҳо силсилафилмҳои таърихӣ офаридашуда аз ҷониби давлати Туркия фазои кишвари моро ихота кардааст. Ин пайомадҳо ба фазои иттилоотӣ, суботу амният ва арзишҳои миллии мо таҳдиду хатарҳои ҷиддӣ ҳоҳанд офарид.

Пас бояд зудтар дунболи офаридани филмҳои миллии хусусияти тарбияи ватандӯстӣ, ҳувият ва ҳисси милли шуда, дар тарбияи ватанпарастӣ ва рӯҳияи миллии шаҳрвандон ва инчунин, дар ҳифзи манфиатҳои милли саҳми босазо

гузорем. Албатта, ин гуна навору филмҳои арзишмехвар, ватандӯстона, ватандорона дар ботину зоҳири ҷавонони мо таъсири мусбат расонида, ҳисси миллӣ ва рӯҳияи ҳифзи Ватан дар онҳо ғалаба карда, ба таври озоду ихтиёрӣ ба хизмати ҳарбӣ хоҳанд рафт.

*Ҷама сар ба сар тан ба куштан диҳем,
Аз он беҳ, ки кишвар ба душман диҳем.*

А. Фирдавсӣ

Кишвари мо 31-юмин солгарди таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҷашн гирифт. Тайи ин солҳо воқеан, неруҳои ҳарбии мо, ҳам аз назари миқдори техникаву технологӣ, хизматчиён, инфрасохтор ва ҳам аз назари сифати ҷангу мудофия қавиву соҳибихтиёр гардидааст. Ба назарам, вобаста ба вазъи кунунии ҷаҳон ва шиддатёбии “ҷанги сард” қудрати ҷангу мудофияи ҳар як давлат ба сирру асрори миқдору сифати шумораи ҷанговарон, яроку аслиҳа ва техникаву технологияҳои он саҳт алоқаманд аст. Бинобар ин, зарур намешуморам, ки дар ин самти мудофиявии давлат жарф ворид шавам. Танҳо вобаста ба рӯҳияи миллии ватандӯстона ва тарбияи ҷавонони тоҷик баҳри омодагӣ аз дифои Ватану Давлат ибрози андеша намоям.

Дар моддаи 43 Конститутсияи кишвар оварда шудааст, ки “Ҳифзи Ватан, ҳимояи манфиати давлат, таҳкими истиқлолият, амният ва иқтидори мудофиявии он вазифаи муқаддаси шаҳрванд аст. Тартиби хизмати ҳарбию қонун муайян мекунад” [9]. Аз ин моддаи Конститутсия бармеояд, ки ҳифзи Ватан, ҳимояи манфиатҳои милливу давлатӣ аз душманони дохилӣ ва хориҷӣ аз назари ҳуқуқӣ масъулиятро қарзи шаҳрвандӣ буда, аз назари арзишҳои милливу динӣ сатҳи имондориву роҳи муқаддас ба шумор меравад.

Имрӯз бо супоришу ҳидоятҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон шарту шароити хизмати ҳарбӣ воқеан, нисбат ба даҳ соли гузашта беҳтар буда, қисмҳои ҳарбӣ навсозӣ ва бо техникаву технологияҳои низомӣ мучаҳҳаз шуда, ҳӯроку либоси гарм фароҳам ва тамоми утоқу майдонҳо бо дурбинҳои сатҳи баланд таъмин гардидаанд.

Бояд гуфт, ки дар таҳкиму тақвият ва беҳтар кардани хизмати ҳарбӣ дар қисмҳои низомии кишвар саҳми кормандону мутахассисони сохторҳои дахлдор хеле бузург аст. Ба назарам, вобаста ба тарбияи ватандӯстӣ ва қавӣ кардани рӯҳияи миллии ҷавонон барои ҳимояи Ватан ва хизмат дар Қувваҳои Мусаллаҳ ҳам заминаи ҳуқуқӣ ва ҳам заминаи моддиву маънавӣ дар Тоҷикистон фароҳам оварда шудааст. Дар боло як қатор иқдомҳои қонунманди Сарвари давлат ва Ҳукумати мамлакатро баҳри тарбияи ватандӯстӣ зикр намудам. Ва дар тарбия ва қавӣ кардани рӯҳияи ватандӯстиву миллӣ низ осору ашъори донишмандону олимони тоҷикро қайд карда гузаштам. Пас роҳи асосӣ ва муҳим барои мутахассисони мо истифодаи самаранок аз ин неъматҳои моддиву маънавӣ мебошад.

Дар охир яке аз суҳанҳои Пешвои миллатро барои ҷамъбаст ва ҳусни мақтаи ин баҳши муҳими ватандӯстӣ меоварам: “Фаромӯш набояд кард, ки танҳо шахси воқеан ватандӯст метавонад дилсӯзона ва бо тамоми ҳастӣ ҳифзи амният ва ободии Ватани худро таъмин созад” [10].

Хулоса, ватандӯстӣ, ватандорӣ ва ватанпарварӣ аз василаҳои калидии таъмини суботи амнияти ҷомеаи давлат, ҳифзи манфиатҳои миллӣ, арзишҳои фарҳангиву таърихӣ ва зарфиятҳои асосии баланд бардоштани ҳисси миллӣ ва ҳувияту руҳияи миллӣ мебошанд. Ҷӣ тавре мушоҳида кардем, саҳми Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии сиёсати хирадмандона ва давлатмехваронаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар тарбияи ватандӯстӣ ва қавӣ кардани ҳувияту руҳияи миллӣ бузург аст. Хусусан, заминаҳо ва зарфиятҳои қонунманд дар ин самт зиёд буда, аз давлатмardon, мутахассисони соҳа, зиёиён ва дигар шахсиятҳои алоқаманд хоҳиш карда мешавад, ки аз гуфтор, навиштор, шиорпароканӣ ба пешниҳод, роҳи ҳал, барнома, концепсия, нақша ва ба амалияи татбиқ гузаранд.

Албатта, арзишҳои ватандӯстӣ дар ягон давраи замон ба ботин ва амалияи тамоми шахрвандон ворид нагардидааст ва намегардад, аммо бояд, ки шахрвандони Тоҷикистон аз тарбияи ватандӯстӣ ва ҳисси миллӣ огоҳ карда шаванд. Зеро таҷрибаи таърихи миллати тоҷик ва давлатдории миллӣ борҳо тасдиқ кардааст, ки “...Тоҷикон дар тули таърих зиёда аз 13 маротиба (Модҳо, Ҳахоманишиён, Портҳо, Кушониён, Сосониён, Ҳайтолиён, Тоҳириён, Саффорӣён, Сомониён, Ғуриён, Куртҳои Ҳирот, Сарбадорон, Музаффарӣён) давлатдорӣ кардаанд. Он дар маҷмӯъ, беш аз 2236 солро дар бар мегирад. Шикасти ин салтанатҳои бузургу хурд бо хатои мардум, аён ва ашрофи ҳуди миллати мо сурат гирифтааст. Иллати аслии сукути онҳоро ҷаҳолат ташкил меод” [11].

Таӣ ду соли охири ҳодисаҳои марзӣ бо Қирғизистон ва бӯҳрони сиёсӣ дар Афғонистон нишон дод, ки воқеан, ватандӯстӣ, ватандорӣ ва ҳувияти миллати тоҷик бузург аст. Бинобар ин, бисёр зарур аст, ки ин эҳсосот, ҳисси миллӣ, ватандӯстӣ ва иттиҳоди тоҷикон тариқи марказе идора, пуштибонӣ, роҳнамоӣ ва дар амал татбиқ карда шавад. Ва ин марказ танҳо давлат буда метавонад, ки аз арзишҳои қонунмандӣ асос ёфта, меҳандӯстӣ ва ҳисси миллиро барои зиндагии шоистаи мардум истифода намоад.

АДАБИЁТ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шахрвандон” аз 24 декабри соли 2022, таҳти № 1920 тасдиқ шудааст [матн]. С–1.

2. Латипов С.У. Ватандӯстӣ – имондорист. 03.03.2022. [манбаи электронӣ] URL: // <http://tsulbp.tj/archives/15391>

3. Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 3 март соли 2006, таҳти №94 тасдиқ шудааст [матн]. С.–5.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон” аз 24 декабри соли 2022, таҳти № 1920 тасдиқ шудааст [матн]. С–1.
5. Абдуллоҳи Раҳнамо. Дидгоҳи давлатмехвар [матн]. – Душанбе: “Эр-граф”, 2021, 248 саҳ. С.–207.
6. Латипов С.У. Ватандӯстӣ – имондорист. 03.03.2022. [манбаи электронӣ] URL: // <http://tsulbp.tj/archives/15391>
7. Ислом моро ба ҳифзи Ватан меҳонад!. 21.11.2022. [манбаи электронӣ] URL://https://www.facebook.com/Din.va.jomea/posts/205399985199583/?pairv=0&eav=Afam4t98X6a66Y1DYtHXgQJg2iCPVuuLw1_ycey2JXHclw88MWosDK_1ezgMRNWLmU&_rdt
8. Эмомалӣ Насриддинзода. Тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон, ҳамчун омили асосӣ ва роҳи муҳимтарини рушди давлат ва ҷомеа. 07.01.2023, 08:10. [манбаи электронӣ] URL: // <https://khovar.tj/2023/01/tarbiyai-vatand-stii-sha-rvan-don-amchun-omili-asos-va-ro-i-mu-imtarini-rushdi-davlat-va-omea-mulo-iza-va-bardosht-oi-emomal-nasriddinzoda-dar-oshiyai-payomi-peshvoi-millat>
9. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [матн]. 22.05.2016. С–10.
10. Сулҳ ва амният дар суҳанрониҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллий – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон [матн]. – Душанбе, 2021, 319 саҳ. С–54.
11. Ятимов С.С. Таваҷҷубу ба ҳама, ҳар кӣ доно бувад (андешаҳо пиромони Паёми Пешвои миллат) [матн] / С.Ятимов // Илм ва ҷомеа, №1 (31), 2023. С–30.

ВОСПИТАНИЕ ПАТРИОТИЗМА И НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ТАДЖИКИСТАНЕ: СИТУАЦИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

АЗИМЗОДА ТАБАССУМ СОБИРНАЗАР,

директор Центра национального и международного исследований,
Таджикистан, г.Душанбе, ул. Дружба народов 47;
тел.:(+992)-93-373-92-92; e-mail: tabassumazimov@gmail.com

В данной статье автор отметил вклад Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона в патриотическое воспитание молодежи и национального духа таджиков. Описывая понятие и сущность патриотизма, автор отмечает важность патриотического воспитания в национальной государственности. Подчеркивается, что таджики имеют богатую литературу, культуру и историю для воспитания патриотизма и

национальной идентичности. Также отмечается, что в воспитании патриотизма и повышении национального чувства создание исторических фильмов считается своевременным и необходимым. Также отмечено, что военная служба является жизненным долгом каждого молодого, патриотически настроенного таджика.

Ключевые слова: *Лидер нации, воспитание патриотизма, национального самосознания, национальной идентичности, литература, культура, национальная история, исторические фильмы, о национальных героях, военная служба.*

FOSTERING OF PATRIOTISM AND NATIONAL IDENTITY IN TAJIKISTAN: THE SITUATION AND PROSPECTS

AZIMZODA TABASSUM SOBIRNAZAR,

Director of the Center for National and International Studies,
Tajikistan, Dushanbe city, Dustii khalqho street 47;
tel.:(+992)-93-373-92-92; e-mail: tabassumazimov@gmail.com

In this article, the author noted the contribution of the Leader of the nation, the respected Emomali Rahmon, to the patriotic education of young people and the national spirit of Tajiks. Describing the concept and essence of patriotism, the author considered the importance of patriotic education in national statehood. It is emphasized that Tajiks have a rich literature, culture and history to foster patriotism and national identity. It is also noted that in fostering patriotism and enhancing national feeling, the creation of historical films is considered timely and necessary. It was noted that military service is a vital duty of every young patriotic Tajik.

Keywords: *Leader of the nation, education of patriotism, patriotism, national feelings, national identity, literature, culture, national history, historical films, national heroes, military service.*

УДК: 321.022

ПЕШВОИ МИЛЛАТ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН – АСОСГУЗОРИ ДАВЛАТИ НАВИНИ ТОҶИКОН

ХОЛИҚОВ ФИРДАВС АЛИЕВИЧ,

номзади илмҳои сиёсӣ, докторанти кафедраи сиёсатшиносии
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ
734003, Тоҷикистон, ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121;

Дар мақолаи мазкур нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳалли низои сиёсӣ, хотима додани ҷанги шаҳрвандӣ, таъмини сулҳу субот ва амнияти миллӣ, ҳифзи хотираи таърихӣ ва эҳёи давлатдории миллӣ, рушди рукнҳои муҳимтарини давлати навини тоҷикон, пешбурди сиёсати оқилонаи хориҷӣ ва баланд бардоштани имиҷи байналмилалӣ Тоҷикистон нишон дода шудааст. Сарвари давлат тавонистанд, ки дар солҳои вазнини ҷанги шаҳрвандӣ миллатро аз парокандагӣ ва давлатро аз нестшавӣ наҷот диҳанд. Сиёсати оқилона ва хирадмандонаи Сарвари давлат имкон дод, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари соҳибистиқлол бо фарҳангу тамаддуни қадимаи худ ҳамчун давлатӣ соҳибихтиёр, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона ба асри XXI ворид шавад. Сиёсати хориҷии Сарвари давлат миллати тоҷик, фарҳанги миллии тоҷикон ва Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба ҷаҳонӣён муаррифӣ намуда, мавқеи давлати навини тоҷиконро дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ бамаротиб боло бурданд. Ташаббусҳои байналмилалӣи Сарвари давлат дар ҳалли масоили глобалии олам аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ, бахусус созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ, эътироф гардида, барои ташаққули симои мароқангези Тоҷикистон шароити мусоид фароҳам оварданд.

Калидвожаҳо: Пешвои миллат, Эмомалӣ Раҳмон, давлатдории навини тоҷикон, эҳёи фарҳанги миллӣ, хотираи таърихӣ, ваҳдати миллӣ, дипломатияи тоҷик.

Дар тақдири миллатҳо сарварони сиёсӣ нақши ҳалкунанда мебозанд. Таърихи миллатҳо – таърихи корномаҳои мондагори сарварони бузург мебошад. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таърихи навини тоҷикон ва дар эҳёи давлатдории миллӣ чунин мавқеъро сазовор гардидааст. Ҷасорат, сиёсати оқилонаи хирадмандона, ҳисси баланди ватандӯстӣ, худшиносии миллӣ, раиятпарварӣ ва инсондӯстӣ, ояндабинию дурандешӣ ба Сарвари давлат имкон доданд, ки Тоҷикистони тозаистиқлолро, ки ба оташи ҷанги шаҳрвандӣ гирифта гардида буд, аз нестӣ

начот диҳад ва ба миллати дорои таъриху фарҳанги қадима сулҳу оромӣ, амният ва давлати устуворро насиб гардонад. Антропологи шинохтаи фаронсавӣ Гюстав Лебон иброз дошта буд, ки «Агар орзуву омоли мардумро амалӣ карда натавонӣ, пешвои онҳо шудан номумкин аст» [1, с.155]. Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки худ аз байни мардум интиҳоб гардида буданд, тамоми дарду ҳасрат, орзуву омол ва хоҳишу талаботи мардумро дарк менамуданд. Дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва авҷ гирифтани мавҷи ғуззагон сулҳу оромӣ орзуи ягонаи мардум буд. Бинобар ин, Сарвари давлат кори худро аз таъмини сулҳу оғоз намуданд ва дар кутоҳтарин муддат муҳаббати мардумро сазовор шуданд. Хушбахтона, моҳи ноябри соли 1992 бахту иқболи баланд насиби миллати тоҷик гардиду Пешвои муаззами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Сарвари давлат интиҳоб шуданд. Сарвари оқилу доно на танҳо баҳри сулҳу суботи кишвар ҷонбозиҳо намуданд, балки дар солҳои баъдӣ Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар арсаи байналмилалӣ ҳамчун кишвари боамн, фарҳангӣ, соҳибтамаддун ва рӯ ба тараққӣ муаррифӣ карданд.

Замоне ки муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳайси Сарвари давлат зимомии кудратро дар даст гирифтанд, оташи ҷанги шаҳрвандии таҳмиلى дар минтақаҳои гуногуни кишвар, бахусус дар пойтахти мамлакат шаҳри Душанбе аланга мезад. Дар чунин шароити вазнин роҳбарӣ намудани давлат кори осон набуд. Чунин вазро Сарвари давлат дар асари худ «Уфӯқҳои Истиқлол» хеле хуб нишон додаанд: «Дар замоне ки оташи ҷанги шаҳрвандӣ пайкари Ватанро месӯхт, ба зимма гирифтани масъулияти роҳбарӣ ва начоти давлат кори басо мушкил буд. Аз ин рӯ, вақте Иҷлосияи тақдирсозии Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Хучанд баргузор мешуд, бисёриҳо на танҳо масъулияти сарвари давлат, балки ҳатто масъулияти роҳбарии вазорату идораҳои давлатиро низ ба зимма гирифтани намехостанд» [10, с.9]. Воқеан ҳам, дар шароити ба амал омадани низоъҳои сиёсӣ ва бархӯрдҳои мусаллаҳона вазъият дар мамлакат рӯз то рӯз ноором мегардид. Донишманди тоҷик, академик Олимов Кароматулло, ки баъди ба имзои расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий дар Тоҷикистон узви Комиссияи оштии миллий буд, вазъияти нугувори бамаломадаро аз омилҳои зерин вобаста медонад: якум, сиёсати нодурусти роҳбарони Ҳизби Коммунистӣ; дуюм, омода набудани собиқ роҳбарони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шароити нави таърихӣ ва надоштани иродаи мустақам ва ҷасурати идоракунии давлати соҳибистиқлол; сеюм, популизми сиёсии як гурӯҳи афрод, ҳизбҳо ва ҳаракатҳои наватъсисии охири солҳои 80-ум ва ибтидои солҳои 90-ум ва ба дастнигарии қувваҳои беруна қарор гирифтани иддае аз онҳо; чорум, ба экстремизми сиёсӣ табдил ёфтани ҳаракати динӣ дар кишвар ва аз лиҳози сиёсӣ бетачриба будани роҳбарони он; панҷум, маҳалгароии ифротии таассубомез бар зидди роҳбарони Тоҷикистон; шашум, аз вазъияти ноустувор суистифода кардани қувваҳои, ки душмани давлатдории халқи тоҷик ва истиқлолияти давлатии он буданд; ҳафтум, вазъи ноороми Афғонистон ва мавқеи нодурусти баъзе кишварҳо дар ибтидои давраи истиқлолияти давлатӣ;

ҳаштум, иғвогариҳои баъзе аз воситаҳои ахбори омма ва ташаккули нодурусти афкори умум, ки яке аз омилҳои нооромкунандаи ҷомеа шуданд; нухум, «Бетарафӣ»-и сарварони Вазорати корҳои дохилӣ, Гвардияи президентӣ дар оғози муноқишаҳо ва хиёнати ошкорои онҳо дар вазъияти пурмасъулияти таърихи Ватан ва миллат ва амалан тарафдори қувваҳои зиддиҳукуматӣ қарор гирифтани онҳо, ки ҳилофи Конститутсия ва манфиатҳои умумимиллӣ буд; даҳум, ғаъол шудани унсурҳои ҷинояткор ва ҳавасмандии онҳо ба ғорати амволи давлатӣ ва шахсии мардум бо роҳи даҳшатафканӣ ва қатлу куштор [2, с.4-8]. Дар чунин шароит ба даст гирифтани роҳбарии давлат ва ба амал баровардани сиёсати дохилию хориҷии давлат кори басо мушкул буд. Воқеан ҳам, дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ҳавфи аз ҳаритаи сиёсӣ нест гардидани давлат ва пароканда шудани миллат ба амал омада буд. Аммо Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дарду ҳасрати мардуми азияткашидаро эҳсос намуда, аз рӯзҳои аввали ба сари қудрат омадан масъалаи ҳалли низои сиёсӣ, хотима додани ҷанги шаҳрвандӣ, ба Ватан баргардонидани гурезагон ва таъмини сулҳу оромиро ҳадафи аввалиндараҷаи худ қарор доданд. Ҷасорат ва аз рӯйи қавл амал намудан яке аз хислатҳои наҷиби Президенти кишвар мебошад. Дар Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳайси Раиси Шурои Олӣ дар аввалин суҳбатҳои худ иброз дошта буд, ки «Ман кори худро аз сулҳ оғоз хоҳам кард». Сарвари давлат ба ҳамаи ваъдаҳои худ вафо намуда, дар як муддати кӯтоҳ миллати парокандаро сарҷамъ намуда, ҷанги шаҳрвандиро хотима бахшиданд ва Тоҷикистонро ҳамчун кишвари боамн ва босубот ба ҷаҳониён муаррифӣ карданд.

Сулҳи тоҷикон ва таъмини оромию субот дар қаламрави кишвар натиҷаи заҳматҳои шабонарузӣ ва сиёсати хирадмандонаи Пешвои миллат мебошанд. Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз аз рӯзҳои аввали оғоз гардидани бетартибҳои сиёсӣ дарк намуда буданд, ки дар Тоҷикистон ҷанги шаҳрвандии таҳмило бо роҳи ҳарбӣ ҳал намудан ғайриимкон аст. Бинобар ин, тавассути созиш ва якдигарфаҳмӣ, аз ҳама муҳим дарки рисолати таърихӣ ҳамчун роҳи интихобнамудаи Сарвари давлат на танҳо роҳи дуруст буд, балки гувоҳӣ аз он медод, ки низоъҳои сиёсии замони муосирро бо роҳи зӯрӣ ва зӯрварӣ наметавон ҳал намуд. Бинобар ин, муваффақ шудан ба ризоияти миллӣ ва сулҳу ваҳдат натиҷаи мантиқии сиёсати давлату Ҳукумати Тоҷикистон ва талошҳои пайгиронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин роҳ мебошад. Роҳбарии хирадмандона, самимияти беназири инсонӣ, руҳи кавии ватанпарастӣ, ҳамкориҳои пурсамар дар фазои ҳамдигарфаҳмӣ, ташкил намудани ғаъолияти судманди руҳҳои ҳокимияти давлатӣ, ташкилотҳои ғайриҳукумату ҳизбҳои сиёсӣ, эътиқоди мардуми диёр, аз ҷумла гурӯҳҳои мухталифи сиёсӣ нисбат ба Президенти кишвар аз омилҳои буданд, ки ба амалӣ гардидани нақшаҳои неку созанда мусоидат карданд. Кӯшишҳои пайвастаи Пешвои миллат, ҳамчунин зухури хираду заковати

мардуми бонангу бофарҳанги мо натиҷаҳои матлуб ба бор оварданд ва ниҳоят 27 июни соли 1997 Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон ба имзо расид [3, с.52]. Ин буд, ки сулҳи тоҷикон ва хотима додани ҷанги шаҳрвандӣ аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ намунаи беҳтарини ҳалли низоъ эътироф гардида, дар манотиқи дигари ҷангзада мавриди омӯзиш ва истифода қарор гирифт.

Бояд ёдовар шуд, ки баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мушкилиҳои зиёди соҳаҳои ҷамъиятӣ рӯ ба рӯ гардида бошад ҳам, ҷанги шаҳрвандӣ бар болои он боз хисороти зиёд ворид намуд. Бинобар ин, Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон рушди муназзами аксари соҳаҳоро аз сифр оғоз намуда буданд. Аз ҷумла, ташаккули корпуси дипломатии сиёсати хориҷии давлат ва рушди минбаъдаи он, ташкили артиши миллӣ ва ташаккули инфрасохтори ҳарбии мамлакат, ташкил намудани низоми нави хоҷагидорӣ дар шароити сармоядорӣ ва ба роҳ мондани фаъолияти соҳибкорӣ ва ғ. ба онҳо мисол шуда метавонанд. Дар умум, ислоҳоти ҳуқуқӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ки бо ташаббуси Пешвои миллат роҳандозӣ гардид, Тоҷикистонро аз бухронҳои шадиди солҳои баъдиҷангӣ раҳо бахшид. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар асари худ «Уфӯқҳои Истиқлол» вазъи ногувори дастгоҳи сиёсати хориҷии давлати тозаистиқлоли Тоҷикистонро ба таври зерин нишон додаанд: «Тоҷикистон ҳамчун узви Иттиҳоди Шуравӣ аз сохтор, зерсохторҳо ва имтиёзҳои бузурги дастгоҳи сиёсати хориҷии Иттиҳоди Шуравӣ қариб ҳеҷ саҳме ба даст наовард. Дар чунин шароит мо маҷбур шудем, ки бо баргузориҳои чанд озмуни васеъ, асосан аз миёни тарҷумонҳо ва донандагони забонҳои хориҷӣ аввалин дипломатҳои худро интихоб намоем. Барои ба роҳ мондани сиёсати хориҷӣ аз нигоҳи моддӣ низ мушкilot пеш омада буд. Аз як сӯ, сиёсати хориҷӣ соҳаи бисёр пурҳарҷ буда, аз тарафи дигар, ҳазинаи давлат дар он вақт қомилан ҳолӣ буд» [10, с.374-375]. Дар раванди таъсис ва ташаккули Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар солҳои аввали Истиқлол вазъият чунин буд. Агарчанде, ки таъмини амният, сулҳу субот ва ҳифзи яқинорчагии сарзамини аҷдодӣ рукнҳои муҳимтарини давлатдориро ташкил диҳанд ҳам, ҳифзу ҳимоя ва таъмини онҳо бо шарофати артиши пуриқтидор имконпазир мегардад. Аммо дар шароити солҳои аввали соҳибистиқлолии кишвар вазъи артиш хеле ногувор буд. Чунин ҳолатро Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 23-юми феввали соли 2023 зимни суханронии худ ба ифтихори 30-юмин солгарди таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле бамаврид ёдовар шуданд: «Масъалаи ташкили Қувваҳои Мусаллаҳ дар ҷараёни баргузориҳои Иҷлосияи таърихӣ шонздаҳуми Шурои Олӣ ба миён гузошта шуд ва 18-уми декабри соли 1992 фармони Раёсати Шурои Олӣ дар бораи таъсис додани Артиши миллӣ ба имзо расид. Вақти қабули қарор дар хусуси таъсиси Қувваҳои Мусаллаҳ мо на Вазорати мудоғиба доштем, на иншооти инфрасохторӣ, на заминаи зарурии моддиву техникӣ ва на мутахассису

кадрҳои касбӣ. Ҳукумати мамлакат, бо вучуди мушкилоти сахту сангини иқтисодиву молиявӣ аз нахустин рӯзҳои таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳ доир ба ташкили инфрасохтор ва таъсиси қисму воҳидҳои низомӣ тамоми тadbирҳои заруриро амалӣ гардонид» [5]. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вазъияти ниҳоят вазнини дохилӣ ва минтақавӣ тавонистанд, ки бо сиёсати оқилонаю хирадмандонаи хеш дар як муддати кӯтоҳ иқтисодии зарурии Қувваҳои Мусаллаҳи кишварро баҳри ҳифзу ҳимояи мамлакат ба вучуд оваранд.

Дар баробари ҳамаи ин заҳматҳо, инчунин, дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва баъди ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ масъалаҳои рушди хизмати давлатӣ, таҳкими пояҳои ҳокимияти давлатӣ, бахусус рушди парламентаризм, ташаккули ҳокимияти судӣ, ба амал баровардани рушди иқтисодӣ кишвар дар маркази диққати Сарвари давлат қарор доштанд. Дар соҳаҳои мазкур ислоҳоти фарогир ба амал бароварда шуда, дар онҳо марҳалаҳои гуногуни рушду инкишоф таъмин гардиданд. Бахусус дар ду даҳсолаи охир ҷаҳон ҳадафи стратегияи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо ташаббуси бевоситаи Сарвари давлат рӯйи кор омадаанд, дар рушди иҷтимоӣ иқтисодии Тоҷикистон ва беҳтар гардидани сатҳу сифати зиндагии мардум тақдирӣ бахшиданд. Баровардани мамлакат аз бунбасти коммуникатсионӣ, расидан ба истиқлоли энергетикӣ, таъмини амнияти озукаворӣ ва саноатукунонии иқтисодӣ стратегияҳои муваффақонае ба шумор мераванд, ки тамоми созандагӣ бунёдкорӣ дар кишвар аз онҳо Манбаъ мегиранд.

Эҳёи давлатдорӣ миллӣ ва ҳифзи хотираи таърихӣ яке аз шохкорҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошанд, ки онҳо аз як ҷониб, агар самарои истиқлолияти давлатӣ ба шумор раванд, аз ҷониби дигар, натиҷаи сиёсати оқилонаи Пешвои миллат маҳсуб меёбанд. Эҳтиром гузоштан ба дастовардҳои ниёгон, зиндаву ҷовидона гардонидани номи бузургони миллат, номгузориҳои миллии шаҳру навоҳии кишвар, муайян намудани қаҳрамонони миллат, зинда гардонидани саҳифаҳои таърихи ниёгон, арҷгузорӣ ба фарҳангу тамаддуни миллат ғазилатҳои Пешвои муаззами миллат мебошанд, ки маҳз бо шарофати сиёсати оқилонаи Сарвари давлат дар солҳои Истиқлоли давлатӣ дар маркази тавачҷуҳи ҷомеа қарор гирифтаанд.

Дар даврони роҳбарии Пешвои миллат эҳёи ҷашну маросимҳои миллӣ мақому манзалати хосса пайдо намуданд. Бузургдошти ҷашни Наврӯз дар сарҳати ин иқдоми фарҳангофаринӣ қарор дорад. Бо дастуру ҳидоятҳои Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар қанори таҷлили Наврӯз ҷашнҳои Садаву Меҳргон ва Тиргон дар солҳои Истиқлол эҳё карда шуданд [8, с.129]. Бо ташаббуси бевоситаи Пешвои муаззами миллат Наврӯз аз ҷониби ЮНЕСКО ба феҳристи ёдгориҳои ғайримоддӣ фарҳангии ҷаҳонӣ ворид карда шуд ва Созмони Милали Муттаҳид онро ҷашни ҷаҳонӣ эътироф кард. Дар баробари ҷашнҳои миллӣ Сарвари давлат ба

рушди ҳунарҳои мардумӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир намуда, онро унсури муҳимтарини хотираи таърихӣ ва ифодагари симои фарҳангии миллат донистаанд. Дар ин давра санъати гулдӯзии чакан, баргузор намудани фестивал-озмуни «Атлас ва адраси тоҷик», таҷлили ҷашни Шашмақом, 10 октябр эълон гардидани «Рӯзи фалак» ва ғ. бо ташаббусу дастгириҳои Сарвари давлат рӯи кор омаданд.

Дар партави сиёсати фарҳангии Пешвои миллат дар солҳои соҳибистиклолӣ номи бузургони миллат ҳамчун Манбаи муҳими ифтихори миллӣ зиндау ҷовидона гардонидани шуданд. Дар солҳои соҳибистиклолӣ бо ташаббусу дастгириҳои бевоситаи Сарвари давлат хизматҳои шоистаи фарзандони фарзонаи миллат Абулқосим Фирдавӣ, Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абуалӣ ибни Сино, Носири Хусрав, Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, Камоли Хучандӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Имоми Аъзам, Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, Абумаҳмуди Хучандӣ, Сайфуддини Исфарангӣ, Накибхон Туғрал ва чанде дигарон ба инобат гирифта шуда, дар солгарди онҳо ҷорабиниҳои ботантанаи сатҳи миллию байналмилалӣ баргузор карда шудаанд. Зимни таҷлили чунин ҷорабиниҳои фарҳангӣ Сарвари давлат иштирок ва суханронӣ намуда, нақши онҳоро дар ташаккули фарҳанги миллӣ ва тамаддуни башарӣ баҳогузорӣ карданд. Барои мисол, Сарвари давлат 8-уми сентябри соли 2007 зимни суханронии худ бахшида ба 16-умин солгарди Истиклол ва 800-умин солгарди зодрӯзи Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ ибраз доштанд, ки «Шахсияти Мавлоно боиси ифтихор ва сарфарозии мо – тоҷикон ва тамоми башарият аст. Ё аслан зодаи Вахшонзамини имрӯза буда, бо қудрати сухан ва нубуғи эҷодӣ ба ҷаҳонӣ собит сохтааст, ки тоҷикон воқеан, миллати куханбунёд, бофарҳанг ва соҳибмаърифатанд ва дар эҷоди осори адабӣ илмӣ ва фалсафӣ ирфонӣ дасти тавоно доранд» [6].

Ғайр аз ин, дар солҳои Истиклоли давлатӣ бо иқдомҳои фарҳангии Пешвои миллат ҷиҳати ҳифзи хотираи таърихӣ чунин шахсиятҳои бузурги миллат Исмоили Сомонӣ, Спитамен, Деваштич, Восеъ ва Темурмалик бо унвонҳои қаҳрамонони миллӣ ва Садриддин Айнӣ, Бобочон Ғафуров, Мирзо Турсунзода, Шириншох Шотемур ва Нусратулло Махсум бо унвони баланди «Қаҳрамони Тоҷикистон» сазовор дониста шуданд.

Гузашта аз ин, дар солҳои Истиклоли бо мақсади зиндаву ҷовидона гардонидани номи шахсиятҳои барҷастаи адабиёт ва илму фарҳанги миллати тоҷик бо дастуру супоришҳои бевоситаи Пешвои миллат як қатор ноҳияҳо, кӯчаю гулгаштҳо, боғу майдонҳо, донишгоҳу донишқадаҳои кишвар бо номи бузургони миллат табдили ном намуданд, ки чунин иқдом қадами диловарона дар самти ҳифзи хотираи таърихӣ маҳсуб меёбад.

Ҳифозат, таъмиру тармим ва омӯзиши ёдгориҳои таърихӣ миллат ва интишори моҳияту аҳамияти онҳо дар қаламрави тамаддуни имрӯза натиҷаи барномаи муназзам ва ҳадафмандонаи сиёсати фарҳангии Роҳбари давлат мебошад. Бо шарофати ин сиёсат ёдгориҳои гаронмояи таърихӣ, аз ҷумла, Саразм, Қалъаи

Ҳулбук, Қалъаи Муғ, Қалъаи Хучанд, Қалъаи Ҳисор ва ғайра дигарбора шукуҳи таърихии худро эҳё намуда, чун ганҷинаҳои нодири фарҳанги милли ба маърази таваҷҷуҳи мардум гузошта шуд. Илова бар ин, дар сатҳи баланд истикбол гардидани 2500-солагии Истаравшани бостонӣ дар соли 2002, таҷлили 2700-солагии шаҳри Кӯлоби бостонӣ дар соли 2006, 3000-солагии Ҳисори Шодмон дар соли 2015, таҷлили 5500-солагии Саразм дар соли 2020-ум чун марҳалаҳои ҳудӯғии ҷомеа ва шинохту маърифати фарҳанги куҳанбунёди миллат ба унсурҳои ҳувиятсози тафаккури насли имрӯз табдил ёфтанд [8, с.171]. Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 12-уми сентябри соли 2020 зимни суҳанронии худ ба муносибати таҷлили 5500-солагии Саразм қайд намуданд: «Таъкид месозам, ки муҳаббат ба Ватани маҳбӯб аз донишони таърихи пурифтиҳор ва гузаштаи ибратомӯзи миллат Манбаъ мегирад. Воқеан, таърихи қадимаи халқи тоҷик ва мероси гаронбаҳои моддиву маънавии гузаштагон, аз ҷумла ёдгориҳои таърихӣ бузургтарин мактаби худшиносӣ барои ҳар як фарди ҷомеа, махсусан, наврасону ҷавонон аст. Вазифаи олимону донишмандон, устодону омӯзгорон ва падару модарон аст, ки ба наслҳои наврас аҳамияти ин мероси бузургро фаҳмонанд ва онҳоро ба омӯхтани таърихи бостониву пурифтиҳори халқамон ташвиқу роҳнамоӣ кунанд» [7].

Дар эҳёи хотираи таърихӣ асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати милли, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нақши барҷаста доранд. Баҳусус асарҳои бунёди Пешвои муаззами миллат – «Тоҷикон дар оинаи таърих» (ибора аз ҷаҳор китоб), «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ», «Ориёӣҳо ва шинохти тамаддуни ориёӣ», «Ҷеҳраҳои мондагор», «Забони миллат – ҳастии миллат» (ибора аз ду китоб) мартабаи шиносномаи миллатро сазовор шудаанд.

Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба таълиму тарбияи ҷавонон, баҳусус дар руҳияи ватандӯстӣ, ҳештаншиносӣ ва ифтиҳори милли ба воя расонидани онҳо диққати махсус медиҳанд. Бо мақсади баланд бардоштани маърифату ҷаҳонбинии ҷавонон ва наврасон, баҳусус огоҳ намудани онҳо аз таъриху фарҳанги миллат бо ташаббуси Сарвари давлат озмунҳои ҷумҳуриявии «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст», «Тоҷикистон – Ватани азизи ман» ва «Илм – фурӯғи маърифат» ҳамасола баргузор мегарданд. Бо Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7-уми июли соли 2022 ба ифтиҳори 115-солагии академик Бобочон Ғафуров дар соли 2023 озмуни ҷумҳуриявии «Тоҷикон – оинаи таърихи миллат» баргузор гардид. Озмуни мазкур бо мақсади арҷгузорӣ ба таърихи пурифтиҳори миллати тоҷик, омӯзиши амиқу ҳамаҷонибаи қорномаҳои шоистаи ниёғони халқамон дар тури таърих, тақвияти ҳисси ҳудӯғӣ ва худшиносии милли, эҳёи ҳофизаи таърихӣ ва ба ҳамин роҳ шинохти беҳтари нақши миллати куҳанбунёду фарҳангсолори тоҷик дар рушди тамаддуни инсоният, ки бо далелҳои раднопазир ва бо таъба ба Манбаъҳои илмиву таърихӣ дар китоби мондагору пураарзиши академик Бобочон Ғафуров «Тоҷикон» ва дигар асарҳои таърихӣ инъикос ёфтааст, баргузор карда шуд [9]. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки озмунҳои мазкур шавқу

завқи китобхонии қишрҳои гуногуни ҷомеа, бахусус наврасону ҷавононро бамаротиб боло бурда, муносибати онҳоро ба илмомӯзию донишандӯзӣ ба кулӣ тағйир додааст. Чунин таҳаввулотӣ маърифатино ба инобат гирифта, гуфтан мумкин аст, ки Пешвои миллат дар солҳои Истиқлоли давлатӣ тавассути сиёсати оқилонаи фарҳангӣ дар ҷомеаи Тоҷикистон истиқлолияти фикрино ба амал бароварданд.

Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон натањо дар сиёсати дохилӣ, балки дар пешбурди сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ яке аз сарварони муваффақ махсуб меёбанд. Бори дигар мавриди зикр аст, ки Сарвари давлат ташаккули сиёсати хориҷии кишварро аз сифр оғоз намуданд ва барҳақ поягузори дипломатияи тоҷик мебошанд. Аз аввалин лаҳзаҳои ба ҳайси Сарвари давлат интихоб гардидани худ сиёсати хориҷии Тоҷикистонро дар асоси сиёсати бисёрсамта ташаккул дода, бо ҳамаи кишварҳои олам ба роҳ мондани ҳамкориҳои мутақобилан судмандро ҷонибдорӣ менамуданд. Ин буд, ки соли 2003 дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон расман сиёсати “дарҳои боз”-ро эълон намуданд. Пешбурди чунин сиёсат дар марҳилаи кунунии давлатдорӣ бо манфиатҳои миллии кишвар пурра созгор мебошад. Ҷӣ гунае ки имрӯзҳо мушоҳида менамоем, дар олами муосир як қатор таҳдиду хатарҳои пайдо шудаанд, ки ҳеҷ як давлат дар танҳои онҳоро аз байн бурда наметавонад. Аз ҷумла, терроризми байналмилалӣ, паҳншавии ғояҳои ифротгароӣ тундгароӣ, тавассути ҳуҷумҳои иттилоотӣ ташкил намудани бетартибҳои сиёсӣ, тағйирёбии иқлим, обшавии пирияхҳо, паҳншавии бемориҳои сироятӣ ва ғайра ба онҳо мисол шуда метавонанд. Дар чунин шароити ҳассос танҳо ҳамкорӣ, дастаҷамъона амал намудан ва манфиатҳои ҳамдигарро ба инобат гирифтани метавонанд, ки ба ҳалли масъалаҳои глобалӣ мусоидат кунанд. Дар мавриди мубориза бо терроризм Президенти кишвар борҳо аз минбарҳои баланди созмонҳои байналмилалӣ таъкид намуда буданд, ки даст кашидан аз стандарти дугона роҳи асосии ғолиб шудан бар терроризм мебошад. Президенти мамлакат аввалин шуда масъалаи истифодаи самараноки оби ошомиданӣ ва пешгирӣ намудани обшавии пирияхҳо дар сатҳи ҷаҳонӣ бардоштанд. Сарвари давлат ба ҳубӣ дарк менамуданд, ки дар оянда сари истифодаи об низоъҳои гуногун метавонанд ба амал оянд. Бинобар ин, дипломатияи обро яке аз василаҳои асосии ҳалли масоили об ва пешгирӣ намудани чунин низоъҳо шуморидаанд. Ташаббусҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар партави сиёсати хирадмандонаи Пешвои миллат сурат гирифтааст, тоҷиконро ба ҷаҳонӣён ҳамчун миллати соҳибфарҳанг ва соҳибтамаддун муаррифӣ намуданд. Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар солҳои роҳбарии худ натањо Тоҷикистонро ба оламиён муаррифӣ намуданд, балки имиҷи байналмилалии кишварро бамаротиб боло бурданд. Натиҷаи чунин сиёсати оқилона буд, ки тайи солҳои охир ба кишвари мо миллионҳо нафар шаҳрвандони хориҷӣ ба сифати сайёҳ ва ё соҳибкор ташриф меоваранд ва аз фарҳанги миллии мо аз наздик ошно мегарданд.

Дипломатияи тоҷик дар даврони Истиқлоли давлатӣ дар ҳаллу ҷасли муҳимтарин масъалаҳои ҳаёти ҷумҳурӣ – баргараф кардани низои дохилӣ тавассути ҷараён додани гуфтушунӣ бо муҳолифин, баргараф сохтани оқибатҳои ҷанги шаҳрвандӣ бо иштироки ҷомеаи ҷаҳонӣ, рушду тавсеа бахшидан ба ҳамкории иқтисодӣ бо ҳамёрони хориҷӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ ба лоиҳаҳои гуногуни кишвар нақши муассир дошт [4, с.4]. Гузашта аз ин, бо шарофати сиёсати хориҷии Сарвари давлат пойтахти кишварамон – шаҳри Душанбе ба маркази баргузории ҷорабиниҳои байналмилалӣ табдил ёфта, ифодагари соҳибистиқлолию соҳибдавлатии тоҷикон гардидааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамасола рӯзи 16 ноябр ҳамчун “Рӯзи Президент” ҷашн гирифта мешавад. Ин ҷашн барои Тоҷикистон ва мардуми шарифи кишвар аҳамияти бағоят муҳим дорад. Аввал ин, ки ташаккули низоми идоракунии президентӣ тавонист, ки самаранокии идоракунии давлатиро боло барад ва барои ҳалли низоҳҳои сиёсӣ заминаи муҳим гузорад. Дуюм ин, ки сиёсати оқилонаи хирадмандонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон буд, ки дар кишвар парчами сулҳу Ваҳдати миллӣ парафшонӣ намуд ва рукнҳои муҳимтарини давлатдорӣ миллӣ гузошта шуд. Маҳз бо шарофати заҳматҳои шабонарӯзии Пешвои миллат тоҷикон ва Тоҷикистонро дар арсаи байналмилалӣ шинохтанд ва эътироф намуданд. Ҷашни “Рӯзи Президент” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рамзи ҳимояи манфиатҳои миллӣ, эҳёи давлатдорӣ миллӣ ва арҷгузори ба шахсияту касбияти Пешвои муаззами миллат ҳамчун наҷотбахши давлату миллат мебошад. Хизматҳои бегобаи Пешвои муаззами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими пояҳои давлатдорӣ миллӣ ва раҳонидани кишвар аз бӯҳрони амиқи иҷтимоӣ иқтисодӣ ва сиёсӣ идеологӣ бори дигар моро водор менамояд, ки нақши ниҳоди сарвариро дар ҳифзу бақои давлату миллат дарк намуда, “Рӯзи Президент”-ро ҳамчун рамзи давлатдорӣ бо шукуху шахомат таҷлил намоем ва идомадиҳандагони корномаҳои Пешвои миллат бошем. Таҷрибаи солҳои соҳибистиқлолии кишвар ва дастовардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон зеро роҳбарии Сарвари давлат бори дигар гувоҳӣ аз он медиҳад, ки ҷашни Рӯзи Президент рамзи боварӣ ва эътимод ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳамчун таъягоҳи асосии рушди минбаъдаи кишвар тасаввур гардидани он мебошад.

АДАБИЁТ

1. Лебон Г. Психология народов и мас. Пер. с франц. –М.: АСТ, 2019. –384 с.
2. Олимов К. Истиқлолияти давлатӣ ва худшиносии миллӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2013. – 250 с.
3. Пешвои муаззами миллат. Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими Истиқлолияти давлатӣ. –Душанбе, 2019. –384 с.
4. Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар масири истиқлолият. Зери назари Ҷамроҳон Зарифӣ. –Душанбе: Ирфон, 2011. – 320 с.

5. Суханронӣ ба ифтихори 30-юмин солгарди таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 23.02.2023 [Захираи электронӣ]. –URL: <http://president.tj/node/30112> (санаи истифодабарӣ: 25.09.2023)

6. Суханронӣ ба муносибати 16-умин солгарди Истиқлолият ва 800-умин солгарди зодрузи Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ, 08.09.2007 [Захираи электронӣ]. – URL: <http://president.tj/node/386> (санаи истифодабарӣ: 20.09.2023)

7. Суханронӣ ба муносибати 5500 - солагии Саразм, 12.09.2020 [Захираи Электронӣ]. –URL: <http://president.tj/node/23799> (санаи истифодабарӣ: 15.09.2023)

8. Шарифзода А. Фарҳанг ҳастии миллат аст. – Душанбе: Эр-граф, 2021. – 432 с.

9. Шарҳи Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 07.07.2022 [Захираи электронӣ]. –URL: <http://president.tj/node/28665> (санаи истифодабарӣ: 15.09.2023)

10. Эмомалӣ Раҳмон. Уфӯқҳои Истиқлол. –Душанбе: Ганҷ-нашриёт, 2018. – 436 с.

ЛИДЕР НАЦИИ ЭМОМАЛИ РАХМОН – ОСНОВАТЕЛЬ НОВОГО ГОСУДАРСТВА ТАДЖИКОВ

ХОЛИКОВ ФИРДАВС АЛИЕВИЧ,

кандидат политических наук, докторант кафедры
политологии Таджикского государственного педагогического
университета имени Садриддина Айни
734003, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 121;

В данной статье рассматривается роль Основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона в разрешении политического конфликта, прекращении гражданской войны, обеспечении мира, стабильности и национальной безопасности, сохранении исторической памяти и возрождении национальной государственности, развитие важнейших основ нового таджикского государства, продвижение эффективной внешней политики и улучшение международного имиджа Таджикистана. Глава государства смог спасти нацию от распада и государство от разрушения в тяжелые годы гражданской войны. Мудрая политика Главы государства позволила Республике Таджикистан как независимая страна со своей древней культурой и цивилизацией войти в XXI век как суверенное, демократическое, правовое, светское и унитарное государство. Внешняя политика Главы государства представила мировому сообществу таджикскую нацию, национальную культуру таджиков и Республику Таджикистан, что значительно повысило позиции нового таджикского государства в системе международных отношений. Международные инициативы Главы государства в решении глобальных проблем мира получили признание мирового сообщества, особенно

влиятельных международных организаций, и создали благоприятные условия для формирования позитивного имиджа Таджикистана.

Ключевые слова: *Лидер нации, Эмомали Рахмон, новая государственность таджиков, возрождение национальной культуры, историческая память, национальное единство, таджикская дипломатия.*

LEADER OF THE NATION EMOMALI RAKHMON – FOUNDER OF THE NEW TAJIK STATE

KHOLIQOV FIRDAVS ALIEVICH,

Candidate of Political Sciences, Doctoral Student of the Department of Political Science of
the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini
734003, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 121;

This article discusses the role of the Founder of Peace and National Unity - the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, his excellency Mr. Emomali Rahmon, in resolving the political conflict, ending the civil war, ensuring peace, stability and national security, preserving historical memory and reviving national statehood, developing the most important foundations of the new Tajik state, promoting an effective foreign policy and improving the international image of Tajikistan. The Head of state managed to rescue the nation from collapse and the state from destruction during the difficult years of the civil war. Moreover, the wise policy of the Head of state allowed the Republic of Tajikistan, as an independent country with its ancient culture and civilization, to enter the 21st century as a sovereign, democratic, legal, secular and unitary state. The foreign policy of the Head of state introduced the Tajik nation, the national culture of Tajiks and the Republic of Tajikistan to the world community, which significantly increased the position of the new Tajik state in the system of international relations. The international initiatives of the Head of state in solving global issues received recognition from the world community, especially prominent international organizations, and created favorable conditions for the formation of a positive image of Tajikistan.

Keywords: *Leader of the Nation, Emomali Rahmon, new statehood of Tajiks, revival of national culture, historical memory, national unity, Tajik diplomacy.*

РАБОТОДАТЕЛЬ И СЛУЖБЫ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ – ПУТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НА РЫНКЕ ТРУДА ТАДЖИКИСТАНА

ДЖУРАХОНЗОДА САОДАТ ДЖУРАХОН,

заместитель директора Центра стратегических исследований

при Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;

тел. +992 907-98-69-13; e-mail: s.mutieva@mail.ru.

В статье раскрыт процесс взаимодействия работодателей и службы занятости населения Таджикистана на уровне законодательства. Определены признаки службы занятости населения на рынке труда, структура взаимодействия субъектов рынка труда, этапы приобретения рабочей силы работодателем. Проведен анализ числа предприятий, предоставивших данные о потребности в рабочей силе для замещения свободных рабочих мест, заявленной в службе занятости в Республике Таджикистан, потребность предприятий в работниках по отраслям, динамика распределения населения, трудоустроенного через службы занятости по формам собственности и по отраслям.

Ключевые слова: работодатели, служба занятости населения, рынок труда, потребность, рабочая сила, безработные, трудоустройство, вакансии.

Службы занятости на рынке труда играют большую роль в решении проблем трудоустройства, взаимодействия работодателей и работников, профессионального обучения и переобучения безработных, а также в профессиональной ориентации граждан. Насколько хорошо, слажено и эффективно ведут свою деятельность службы занятости, настолько результативной будет, и реализация важнейших социально-экономических стратегий и программ развития государства.

В целом рынок труда - важная часть рыночной системы, предусматривающая согласование интересов работодателей и наемной рабочей силы.[9] При формировании механизма, включающего в себя социально-трудовые отношения, регулирующие взаимодействие между государством, работодателями и работниками, определяют рынок труда как социально-экономическую категорию. Также следует его рассматривать как совокупность спроса и предложения на рабочую силу из числа экономически активного населения, включающего систему взаимодействия служб занятости, работодателей и рабочей силы.

Рынок труда выступает площадкой, где в процессе производства товара и услуг, формируется спрос на рабочую силу, и площадкой, где удовлетворяется потребность работодателя в рабочей силе, а также определяется цена рабочей силы, а службы занятости выступают посредником. Структура рынка труда состоит из совокупности взаимосвязанных звеньев и упорядоченных связей между ними, характеризующих его как систему.

Рассматривая структуру рынка труда, мы можем раскрыть следующие признаки службы занятости, выступающей элементом рынка труда и играющей главную роль в его деятельности и регулировании (Таблица 1.).

Таблица 1. - Признаки службы занятости населения на рынке труда.

Признаки	Элементы
Субъекты рынка труда	«Наемные работники, работодатели, государство»
Финансовые проекты, варианты решения и нормы, принятые субъектами рынка	Нормативно-правовые акты, нормы, правила, регулирующие взаимоотношения между субъектами рыночной системы
Функционирование рыночной системы	«Величина спроса, предложение рабочей силы, цена рабочей силы, конкуренция»
Безработица и социальные выплаты	Наличие рыночной инфраструктуры, институтов занятости

Источник: Разработано автором

Служба занятости населения считается элементом структуры рынка труда (Рис. 1.). Каждый из элементов выполняя свои функции, тем самым приводит в действие рынок труда. Работодатель на рынке труда может быть представлен в виде руководителя крупных корпораций, фирм, малых предпринимателей и само занятых ведущих наем на работу работников. Работодатель - лицо имеющие юридические, финансовые и иные возможности приобрести труд работника для ведения производственной, коммерческой или иной деятельности.

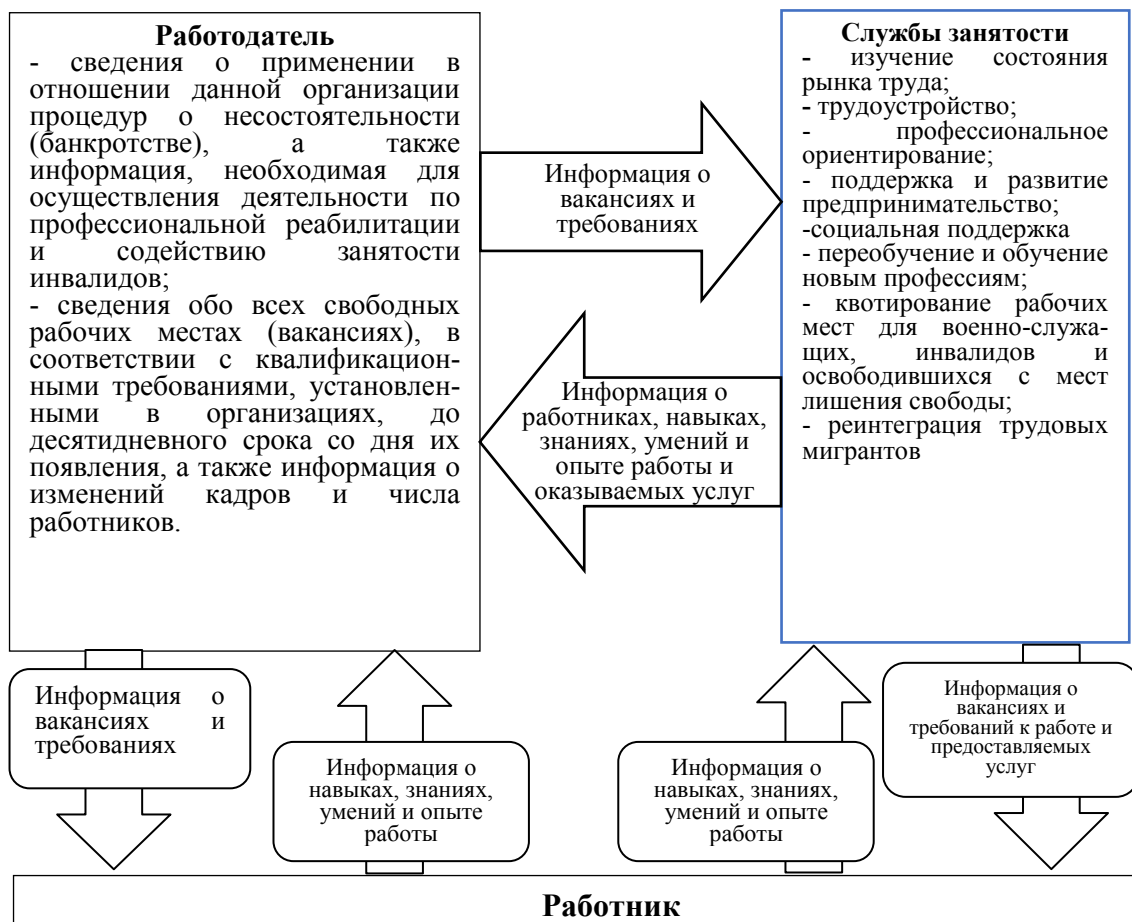

Рисунок 1. Структура взаимодействия субъектов рынка труда.

Источник: Разработано автором

Приобретение рабочей силы работодателем можно разделить на три этапа:

- на первом этапе работодатель как покупатель предоставляет информацию продавцу (работнику) или посреднику (службе занятости) о желаемых потребностях в рабочей силе, её качестве, объёме и цене товара;

- на втором этапе работодатель получает информацию либо от работника, либо от служб занятости населения о предложении рынка труда, уровне квалификации, стаже и если это востребовано, состоянии здоровья и семейном положении;

- на третьем этапе работодатель при обсуждении условий либо достигает договорённости, либо нет.

При положительной договорённости работодатель и работник подписывают договор, в котором обговариваются все условия покупки и продажи рабочей силы, иначе обговариваются условия труда, оплата и сроки покупки труда. Работника - гражданина, который ведёт трудовую деятельность и предоставляет себя на трудовом рынке за определенную плату можем относить к занятому населению. В

законодательстве Республики Таджикистан определено понятие занятость населения, и кто к нему относится отражены в таблице 2.

Таблица 2. – Классификация занятого населению старше 15 лет

1.	Выполняют работу по найму за вознаграждение на условиях полного либо неполного рабочего времени, а также имеющие иную приносящую доход работу (службу);
2.	Самостоятельно работают, включая в малом и среднем бизнеса, без образования юридического лица, членов производственных кооперативов, дехканских хозяйств и членов их семей, а также участвующих в производстве сельхозпродукции;
3.	Проходят военную службу в соответствии с законодательством Таджикистана и заключёнными международными соглашениями;
4.	Проходят очный курс обучения в общеобразовательных учреждениях, учреждениях профессионального образования и других образовательных учреждениях;
5.	Занятые в общественных некоммерческих организациях и религиозных учреждениях республики;
6.	Имеющие работу, но временно отсутствующие на рабочем месте в связи с нетрудоспособностью, отпуском, переподготовкой, повышением квалификации, приостановкой производства, в том числе вызванной забастовкой, призывом на военные сборы или иными причинами;
7.	Избранные в органы государственной власти и управления;
8.	Являющиеся учредителями (участниками) организаций, за исключением учредителей общественных и религиозных организаций, благотворительных и иных фондов, объединений юридических лиц (ассоциаций и союзов), которые не имеют имущественных прав в отношении этих организаций;
9.	Работающие иностранные граждане, временно пребывающие на территории страны и соблюдающие основы трудового законодательства;
10.	Отбывающие наказание в местах лишения свободы;
11.	Занятые другими видами деятельности, незапрещёнными трудовым законодательством.

Источник: Разработано автором

В статье 19 закона РТ «О содействии занятости населения» определены меры содействия работодателей в обеспечении занятости населения. Работодатели, осуществляющие свою деятельность на территории Республики Таджикистан, содействуют проведению государственной политики занятости на основе:

- соблюдения условий договоров (контрактов), регулирующих трудовые отношения в соответствии с законодательством Республики Таджикистан;

- реализации мер, предусмотренных законодательством Республики Таджикистан о труде, государственными, территориальными и отраслевыми программами содействия занятости населения, коллективными договорами и соглашениями по защите трудящихся в случае приостановки производства или высвобождения работников;

- оказания помощи в трудоустройстве, профессиональной подготовке и предоставления дополнительной материальной помощи высвобождаемым работникам за счёт средств организаций;

- создания условий для профессиональной подготовки, переподготовки и повышения квалификации работающих;

- разработки и реализации социальной программы организации, предусматривающей сохранение и рациональное использование профессионального потенциала работников их социальную защиту, улучшение условий охраны труда;

- соблюдения установленной квоты для трудоустройства инвалидов и отдельных групп населения;

- трудоустройства, определяемого органами государственной власти на местах и органами местного самоуправления из числа граждан, особо нуждающихся в социальной защите, или резервирования отдельных видов рабочих мест для трудоустройства таких граждан.

Трансформационные изменения экономики, процесс ускоренной индустриализации, цифровизации и развития продуктивной занятости приводят к формированию новых потребностей работодателей, тем самым определяют новые направления служб занятости населения.

В рамках, принятых государством и Правительством политики по поддержке деятельности предпринимательства и инвестирования в период независимости было реализовано много мер, в результате в 2022г. количество субъектов предпринимательства достигло 344735 организаций, что на 151282 больше, чем в 2012г.[6] Так же хотелось подчеркнуть, что в 2019г. количество совместных предприятий составило 624, т.е. за пять последних лет увеличилось в 3,2 раза.[6] За январь-декабрь 2022г. на предприятиях и организациях было введено 63573 новых рабочих мест, из которых 45388 или 71,4% -постоянные, 10859 – временные (17,1%) и 7327 – сезонные (11,5%) рабочие места. [8]

При увеличении количества работодателей и создании новых рабочих мест число предприятий, предоставивших сведения о вакантных местах службе занятости населения, увеличилось на 37,7% (Таблица 3.).

За рассматриваемый период число предприятий, составивших сведения о потребности в рабочей силе для замещения свободных рабочих мест было не равномерным, в период 2013-2016гг. было отмечено резкое уменьшение предприятий на 20,9% (с 872 до 690), в период 2016-2019гг. отмечается

увеличение на 40,4%, в 2020г. по отношению к 2019г. произошло уменьшение на 14,2% и составило в 2020г. 831 предприятий, в 2022г. по сравнению с 2020г. отмечается резкое увеличение на 46,1% и составило 1214 предприятий.

Независимо от развития частного сектора и предпринимательства, число государственных организаций, предоставивших информацию о вакансиях, в 2022г. составило 682 (рост на 5,4%), а негосударственных- 532 предприятий (рост в 2,3 раза).

Таблица 3. - Число предприятий, предоставивших данные о потребности в рабочей силе для замещения свободных рабочих мест, заявленной в службы занятости на конец года в Республике Таджикистан. [5]

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022г.к 2013 г., в %
Всего предприятий	872	808	714	690	795	852	969	831	1113	1214	139,2
По формам собственности:											
Государственная	647	551	560	516	608	648	665	652	832	682	105,4
Негосударственная	225	257	154	174	187	204	304	179	281	532	236,4
По отраслям:											
Образование	67	70	78	85	99	114	103	127	221	189	282,1
Здравоохранение	157	158	194	196	195	190	204	164	195	188	119,7
Промышленность	122	98	66	70	75	77	100	71	86	120	98,4
Сельское хозяйство	35	35	36	33	44	32	38	45	45	34	97,1
Транспорт и связь	37	32	20	19	23	24	20	11	23	24	64,9
Строительство	60	85	20	23	25	20	28	19	22	46	76,7
Торговля	20	17	20	6	15	28	29	23	27	28	140,0
КЖХ	64	60	41	39	46	44	56	52	81	77	120,3
Бытовое обслуживание	8	11	13	7	14	8	26	31	50	34	425,0
Госорганы управления	43	19	27	18	41	36	59	39	68	79	183,7
Другие отрасли	237	200	181	174	189	260	282	221	272	359	151,5

В отраслевом разрезе, число предприятий, предоставивших информацию о вакансиях возросло в сфере бытового обслуживания населения в 4,2 раза, образования в 2,8 раз, органах управления на 83%, и составило соответственно 34, 189 и 79 организаций в 2022г., в торговле наблюдался рост числа предприятия на 40%, в коммунально-жилищном хозяйстве на 20% и здравоохранении на 19,7%. Несмотря процесс индустриализации в стране количество промышленных предприятий, заявивших о вакансиях, уменьшилось на 1,6% и в 2022г. составило 120 предприятий. Так же отмечается снижение количества предприятий, имеющих вакансии на транспорте на 35,1%, в строительстве на 23,3%, и сельском хозяйстве на 2,9%.

Число предприятий, предоставивших сведения о потребности в рабочей силе за исследуемый период выросло на 68,8% (Таблица 4.).

Таблица 4. - Потребность предприятий в работниках, заявленных в службы занятости по отраслям в Республике Таджикистан, чел. [5]

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022г. в % к 2013г.
Потребность предприятий в работниках заявленных в службы занятости	11280	10335	7275	9224	7998	8982	10201	9416	12667	19042	168,8
В том числе:											
По рабочим специальностям	6318	5184	3184	2870	3496	3873	4975	4021	4985	9461	149,7
По должностям служащих	4962	5151	4091	6354	4502	5109	5226	5395	7682	9581	193,1
По отраслям:											
Здравоохранение	2481	2598	2126	2797	1879	1965	2133	1988	1828	2058	83,0
Образование	818	830	674	1632	736	869	992	816	1096	1914	234,0
Промышленность	3050	2197	1713	1094	1382	1622	2396	1906	2922	1754	57,5
Сельское хозяйство	443	647	669	536	489	308	372	497	433	473	106,8
Транспорт и связь	194	338	117	460	569	617	274	500	430	347	178,9
Строительство	1323	1305	124	191	279	509	528	455	3002	648	49,0
Торговля	91	264	277	83	121	68	302	225	1137	333	365,9
КЖХ	545	401	208	198	233	360	593	511	894	654	120,0
Бытовое обслуживание	74	57	67	801	56	25	142	208	226	313	423,0
Госорганы управления	121	65	93	50	85	100	352	300	468	303	250,4
Другие отрасли	2022	1452	1023	1340	2020	2398	1969	1798	6373	3711	183,5

Анализ потребности предприятий в работниках, заявленных в службы занятости за исследуемый период неоднозначен, так в течение 2013-2015гг. отмечается постепенное ежегодное уменьшение на 35,5%; в 2019г. увеличилось на 40,2%; в период пандемии COVID – 19 в 2020г. отмечается падение на 7,7%; в 2021-2022гг. наблюдается резкое увеличение в 2 раза (19042 вакансий).

Потребность предприятий по рабочим специальностям и должностям служащих была неравномерной и в 2022г. году потребность по должностям служащих превышала на 120 вакансий потребности по рабочим специальностям, (по рабочим специальностям -9461; вакансий и должностям служащих – 9581).

Также отмечается тенденция увеличения потребности должностей по служащим на 93,1% и уменьшение потребности по рабочим специальностям на 49,7%. В отраслевом разрезе потребность предприятий в работниках неравномерная, так в бытовом обслуживании населения отмечается рост в 4,2 раза, в торговле в 3,6 раз, в органах управления 2,5 раза, в образовании в 2,3 раза и сельском хозяйстве на 6,8%.

При уменьшении количества предприятий, предоставивших вакансии, на транспорте и связи количество вакансий увеличилось на 78,9% и в 2022г. составило 347 вакансий. Динамика потребности в работниках промышленных предприятий имела тенденцию к уменьшению, так в течение 2013-2017гг.

отмечается падение на 54,7%, с 2017 -2019 гг. отмечается рост на 73,4% и следом уменьшение на 26,8%. Идентичная динамика отмечается в строительстве, где уменьшение составило 51%.

Состояние уровня спроса и предложения на рынке труда вплотную зависит от потребностей работодатели в работниках. В современный период данная величина определяется только при обращении работодателей в службы занятости населения, хотя в реале она может быть больше. Величина спроса на рабочую силу на рынке труда за рассматриваемый период возросла, однако предложение рабочей силы превышает потребности работодателей. Число лиц незанятых трудовой деятельностью, ищущих работу, состоящих на учёте на одну заявленную вакансию в 2022г. составило 17,1 чел. и увеличилось в 2,4 раз, в 2022г.- 110,5 тыс.чел., что на 55,2% больше, чем 2013г. (Таблица 5.).

Таблица 5. - Спрос и предложения рабочей силы на рынке труда[5]

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 к 2013%
Лица, незанятые, ищущие работу, состоящие на учете	71168	72409	72521	77349	79619	92631	106542	103457	106262	110484	155,2
Безработные	53870	55502	51122	53087	49662	47522	48967	49888	54564	53519	99,3
Женщины	27097	28742	27313	27359	25472	22562	21887	23840	26841	26569	98,1
Молодежь в возрасте от 15-29 лет	33160	33567	30882	41001	40007	46567	50834	51974	43887	77497	233,7
Заявленная предприятиями потребность в работниках	11280	10335	7275	9224	7998	8982	10201	9416	12667	18935	167,9
Нагрузка не занятого населения на одну заявленную вакансию	6,9	8,1	10,0	8,4	10,0	10,3	10,4	11,0	14,0	17,1	247,8

Анализ данных показывает, что число граждан, получивших статус безработных за 10 лет (2013-2022) уменьшилось на 0,7%, из них в 2022г. мужчин составило 26,950 тыс.чел., что на 50,4% больше, чем женщин. Отмечается рост в 2,3 раз признанной безработной молодежи в возрасте от 15-29 лет. При увеличении потребности работодателей потребностей в работниках на 67,9% отмечается увеличение нагрузки не занятого на одну заявленную вакансию в 2,47 раз.

К числу приоритетных вопросов перед государством на рынке труда относятся вопросы безработицы и трудоустройства граждан. В 2022г. число обратившихся по вопросу трудоустройства в Агентство составляло 110484 чел., что на 55,2% выше показателя 2013г. (Таблица 5).

Таблица 5. – Динамика распределения населения, трудоустроенного через службы занятости по отраслям на конец года, чел. [5]

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 к 2013,%
Всего обратились по вопросу трудоустройства	71168	72409	72521	77349	79619	92631	106542	103457	106162	110484	155,2
Трудоустроены	37903	38911	37952	39067	49480	63115	76374	72189	70641	74529	196,6
По формам собственности:											
Государственная	14313	20645	21012	20375	26294	35873	40330	35849	39047	36384	254,2
негосударственная	23590	18266	16940	18692	23186	27242	36044	36340	31594	38145	161,7
По отраслям:											
Сельское хозяйство	3361	4662	4827	5316	6548	8166	9004	10551	9062	9534	283,7
Образование	2222	398	445	592	7159	7745	10202	9433	7900	9846	443,1
Здравоохранение	4236	3978	5213	5472	5558	6032	7249	6591	5707	5831	137,7
Промышленность	4805	2404	2439	3125	3672	4940	4554	5628	5238	14699	305,9
Строительство	5278	5303	3881	3319	3307	3684	5520	5497	4531	4625	87,6
Торговля	2886	3343	2139	1425	2080	2589	3329	4553	4248	4515	156,4
Бытовое обслуживание населения	2264	1523	1643	1127	1623	1951	1938	1684	2921	2629	116,1
Коммунально-жилищное хозяйство	2103	1411	1644	1515	2470	2789	3954	2992	2078	2228	105,9
Транспорт и связь	1816	956	749	564	1234	1777	1559	1637	1623	1646	90,6
Органы управления	1336	414	488	726	594	1036	1179	1410	809	2704	202,4
Другие отрасли	6949	9850	10136	9806	14448	21076	26863	20198	25487	15292	220,1

В динамике отмечается увеличение данного показателя на 49,7% в 2019г. по сравнению с 2013г. и его уменьшение на 2,9% в 2020г. и дальнейшее его увеличение на 3,7% в 2022г. Сотрудники службы занятости отмечают, что данный скачок связан с выполнением рабочей программы по реинтеграции возвратившихся мигрантов, а основной причиной снижения показателя является пандемия COVID-19.

За анализируемый период Агентством было трудоустроено на 96,6% больше, чем в 2013г. Так, в динамике процесс трудоустройства был неравномерен и отмечается максимальное увеличение показателя в 2019г. по сравнению с 2013г. в 2 раз и его уменьшения в 2021г. на 7,5% по сравнению с 2019г.

За исследуемый в период наблюдался рост трудоустройства в государственные организации, так в 2022г. в 2,5 раз больше, чем 2013г. Трудоустройство в негосударственные организации возросло на 61,7% и в 2022 г. составило 38145чел., что на 1761чел. больше, чем в государственные организации.

В структуре отраслевого разреза трудоустройство безработных в 2022г. превалирует в промышленности, где рост составил 3 раза по сравнению с 2013г. и 2022г. составило 14699чел. Социально значимых отраслях отмечается рост трудоустройства в образование – в 4,4 раз, здравоохранение – 37,7%.

В отраслях реальной экономики отмечается резкое увеличение трудоустроенных в бытовом обслуживании населения в 3,5 раза, в сельском хозяйстве – в 2,8 раза, органах управления на 2,4%, торговле – на 56,4%, коммунально-жилищном хозяйстве – на 5,9%, в бытовом обслуживании населения – на 16,1% и уменьшение данного показателя на транспорте и связи – на 9,4%, строительстве – на 12,4%. В 2020г. в период пандемии COVID-19 многие предприятия и организации приостановили свою деятельность, кроме дехканских хозяйств и это отразилось на трудоустройстве в сельском хозяйстве, которое увеличилось в тот год на 17,2% по сравнению с 2019г. и составило 10551чел. В 2020г. по сравнению с 2019г. отмечается снижение показателя в сфере образования на 7,5%; здравоохранении на 9,1%; в бытовом обслуживании населения на 13,1%, коммунально-жилищном хозяйстве на 24,3%.

Трудоустройство уязвимых слоёв населения на рынке труда считается одним из приоритетов службы занятости и в этих целях на предприятиях и организациях независимо от форм собственности и управления квотируются рабочие места.

На квотируемых рабочих местах в основном трудоустраивают молодёжь, женщин, инвалидов, уволенных из рядов ВС Таджикистан, и граждан, освобождённых из исправительных учреждений исполнения наказания. В этих целях для трудоустройства уязвимых на рынке труда граждан и работодателей, предусматриваются следующие льготы:

- обеспечение условий для широкого доступа уязвимых на рынке труда граждан профессиональному обучению;
- создание и сохранение специализированных рабочих мест с регулируемым режимом работы, для трудоустройства уязвимых на рынке труда граждан;
- создание условий для занятий дистанционной работой уязвимых на рынке труда граждан;
- предоставление финансового обеспечения работодателям для сохранения и создания квотных рабочих мест.

Агентством в 2022г. было трудоустроено 7023 граждан, нуждающихся в специальной социальной защите, что составляет 5,9% годового плана программы и на 1,2% больше, чем за аналогичный период прошлого года. Из числа занятых через квотируемые рабочие места 3982 человек (49,7%) составили женщины.

Таким образом процесс взаимодействия работодателей и службы занятости населения на рынке труда Таджикистана имеет как положительные, так и отрицательные стороны. В рамках, принятых государством и Правительством политики по поддержке деятельности предпринимательства и инвестирования в период независимости было реализовано много мер, в результате в 2022г. количество субъектов предпринимательства достигло 344735 организаций, из общего количества предоставили информацию о потребностей в работников только 0,4%. На данный период не все работодатели информированы и заинтересованы в поиске рабочей силы в службе занятости населения. Поэтому востребовано разработки новых методов мотивации взаимодействия работодателей и службы занятости путем укрепления законодательства и других методов. Причиной низкого уровня обращения работодателей в службы занятости эксперты отмечают также о недоверии их уровня подготовки представляемых работников. Поэтому службе занятости необходимо повысить и улучшить уровень подготовки и переподготовки кадров

ЛИТЕРАТУРА

1. Государственная программа содействия занятости населения Республики Таджикистан на 2021-2022гг.
2. Государственная программа содействия занятости населения Республики Таджикистан на 2023-2027гг.
3. Закон Республики Таджикистан «О содействии занятости населения» (в редакции Закона РТ от 28.12.2005г. №137.
4. Концепция развития продуктивной занятости населения в Республике Таджикистан на период до 2040 года Утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от «28» мая 2022 года, № 263.
5. Рынок труда в РТ. Статистический сборник. Душанбе: Агентство по статистике при Президенте РТ, 2021-С. 298, 321-322, 324, 2022. - С. 141,153,154, 2023. - С. 151,152, 153
6. Статистический ежегодник Республики Таджикистан. - Душанбе: 2013 – С.206; Статистический ежегодник Таджикистан. - Душанбе: 2023 – С. 222, 371.
7. Социально-трудовые проблемы воспроизводства человеческого капитала в условиях модернизации национальной экономической системы Таджикистана: коллективная монография . - Душанбе: 2022. - 416с. ISSN 978-99985-73-97-0.
8. Социально-экономическое положение Республики Таджикистан. - Душанбе: 2023 – С.208-209.
9. Эренбергер Р. Дж. Современная экономика труда: теория и государственная политика – М.: Экономика, 2010. – С.19-38.

КОРФАРМО ВА ХАДАМОТИ ШУҒЛ — РОҶҶОИ ҶАМКОРӢ ДАР
БОЗОРИ МЕҲНАТИ ТОҶИКИСТОН

ҶУРАХОНЗОДА САОДАТ ҶУРАХОН,

муовини директори Маркази тадқиқоти стратегии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;

тел: (+992) 907-98-69-13; e-mail: s.mutieva@mail.ru,

Дар мақола раванди ҷамкориш корфармоён ва хадамоти шугли аҳолии Тоҷикистон дар сатҳи қонунгузорӣ ошкор карда шудааст. Хусусиятҳои хадамоти шугли аҳоли дар бозори меҳнат, сохтори ҷамкориш субъектҳои бозори меҳнат, марҳалаҳои аз ҷониби корфармо ба даст овардани қувваи корӣ муайян карда шудаанд. Таҳлили шумораи корхонаҳое, ки маълумот дар бораи талабот ба қувваи кориро барои нур кардани ҷойҳои кории озод, ки аз ҷониби хадамоти шугли аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дархост гардида шудааст, пешниҳод намудаанд, инчунин, динамикаи тақсими аҳоли аз рӯйи шаклҳои моликият ва соҳаҳо тавассути хадамоти шугл ба қор қабулишуда, гузаронида шудааст.

Калидвожаҳо: корфармоён, хадамоти шугли аҳоли, бозори меҳнат, эҳтиёҷот, қувваи корӣ, бекорон, шугл, ҷойи ҳолӣ.

**EMPLOYER AND EMPLOYMENT SERVICES – WAYS OF INTERACTION
IN THE LABOR MARKET OF TAJIKISTAN**

JURAKHONZODA SAODAT JURAKHON,

Deputy Director of the Center for strategic research under the

President of the Republic of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 89;

tel. +992 907-98-69-13; e-mail: s.mutieva@mail.ru,

The article describes the process of interaction between employers and the employment service of Tajikistan at the level of legislation. The features of the employment service in the labor market, the structure of interaction between the subjects of the labor market, the stages of labor acquisition by the employer are determined. An analysis of the number of enterprises that provided data on the need for labor to replace vacant jobs declared to the employment services in the Republic of Tajikistan, the need of enterprises for workers in the Republic of Tajikistan was carried out.

Keywords: employers, employment service, labor market, need, labor force, unemployed, employment, vacancy.

УДК: 332.5.3.

**ҲОЛАТИ КУНУНИИ КОРКАРДИ МАҲСУЛОТИ БОҒУ ТОКПАРВАРӢ
ДАР МИНТАҚАҶОИ ҶУМӢУРӢ**

РАУФӢ АБДУҒАФОР,

д.и.и., профессори кафедраи маркетинги байналмилалии
Донишгоҳи технологии Тоҷикистон
734061, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯч. Н.Қаробоев 63/3;
тел.: 918-70-12-18

АХМЕДОВ ДАВЛАТАӢӢ ҲАЙТАӢИЕВИЧ,

н.и.и., профессори АИТ ФР, дотсент, мудири шуъбаи омӯзиш
ва мониторинги сармоягузорӢ дар КАС-и Институти иктисодиёт
ва таҳқиқи ситемавии рушди кишоварзии АИКТ
734049, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Ҳаёти Нав 306;
тел.: (+992) 93 171 11 99; e-mail: davlat_1118@mail.ru

Дар мақолаи мазкур ҳолати муосири коркарди маҳсулоти соҳаи боғу тоқпарварӢ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба шароити иқлимию табиӢ мавриди омӯзишҳои илмӢ қарор гирифтааст. Ҳамзамон, дар соли 2021 ҳаҷми умумии истеҳсоли консерваҳои меваю сабзавот 13073,6 ҳазор қуттии шартиро ташиқил додааст, ки 86,4 дарсади он дар вилояти Суғд истеҳсол шуда, инчунин дар вилояти Хатлон бошиад, танҳо 2,3 дарсади истеҳсоли умумии консерваҳои меваю сабзавот истеҳсол гардидаасту халос. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки корхонаҳои саноатии коркарди маҳсулоти соҳа дар вилояти Суғд нисбат ба дигар минтақаҳои ҷумҳури бештар буда, фаъолияти хубро ба роҳ мондаанд. Дар вилояти Хатлон бошиад, истеҳсоли маҳсулоти соҳаи боғу тоқпарварӢ нисбат ба дигар минтақаҳои ҷумҳури бештар гардидааст. Дар оянда масъулино зарур аст, ки дар вилояти Хатлон ва дигар минтақаҳои ҷумҳури барои коркарди саривақтии маҳсулоти истеҳсолишуда, ташиқили корхонаҳои саноатиро ба роҳ монанд.

Калидвожаҳо: коркарди маҳсулот, консерва, боғдорӢ, тоқпарварӢ, фоида, даромадноки, ҳосилноки, истеҳсолот, сармоягузорӢ, саноат.

Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз кишварҳои асосии истеҳсолкунандаи маҳсулоти боғу тоқпарварӢ ба ҳисоб рафта, меваҳои зардолу, себ, нок, анор, чормағз ва буттамевагиро парвариш мешаванд. Дар айнаи замон боғу тоқпарварӢ яке аз соҳаҳои пешқадами соҳаи кишоварзии ҷумҳури ба ҳисоб меравад. Ҳалли муаммоҳои ташаққул ва рушди соҳаи боғу тоқпарварӢ яке аз вазифаҳои муҳими рӯзмарра ва

ҳалталаб дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Имрӯз Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таҳияи барномаҳои афзалиятнок ва қарорҳои оид ба ташаккул ва рушди соҳаи боғу тоқпарварро дастгирӣ карда, соҳаи мазкурро ба низом муайян медароранд, ки он ба истифодаи самаранок ва оқилонаи заминҳои боғу тоқзорҳо, истеҳсоли маҳсулот ва коркарди пурраи маҳсулоти боғ тоқпарварӣ ба нишон мегирад, аз ҷумла қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2004 таҳти № 199 «Дар бораи барқароркунӣ ва рушди ояндаи соҳаи боғу тоқпарварӣ», қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бунёди боғҳои нав ва парвариши ниҳолҳо» дар соли 2009 ва дигар барномаҳои соҳавӣ. Санадҳои мазкур бо мақсади истеҳсол намудани ҳосили фаровони маҳсулоти боғу тоқпарварии истеъмоли ва техникӣ (коркарди саноатӣ) барои таъмини аҳоли бо меваҳои тару тоза ва хушк таҳия гардидаанд. Маҳз дар шароити иқтисодиёти бозорӣ ташаккул ва рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ барои иқтисодиёти кишвар аҳамияти басо муҳим дорад. Дар баробари руёндани ҳосили фаровон, боғпарварон дар ҳаяҷон мемонанд, чӣ бояд кард, ки тамоми ҳосилро ҷамъоварӣ намуда, бидуни талафот ба бозори дохилию берунӣ бароварда аз он самарайи дилхоҳ ба даст оранд. Имрӯз дар қаламрави кишварамон дар корхонаҳои коркарди маҳсулоти боғу тоқзор бо таври анъанавӣ ба роҳ монда шудаанд ва ба талаботҳои бозор ҷавобгӯ нестанд. Баланд бардоштани самарайи иқтисодии корхонаҳои кишоварзӣ аз оқилона татбиқ намудани техникаю технологияҳои муосири парвариш ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ вобаста аст. Бо татбиқи равандҳои инноватсионӣ дар корхонаҳои кишоварзӣ арзиши аслии ашёи хом ва маҳсулотҳои тайёр кохиш дода шуда, навъ ва сифати маҳсулот дар бозор рақобатпазир мегардад. Рушди босуботи корхонаҳои кишоварзӣ имконияти тамоми сол таъмин намудани аҳолии кишварамонро бо меваҳои тару тозаи ватанӣ мегардад. Аз ин рӯ, кишоварзон ҳарчи бештар бояд ба равандҳои инноватсионӣ рӯ оварда, ба баланд бардоштани самаранокии иқтисодии корхонаҳои кишоварзӣ ҳаракат намуда, маҳсулоти истеҳсолкардашударо ба талаботи бозор ҷавобгӯ ва рақобатпазир намоянд, инчунин, ба кохиш додани талафоти моддию молӣ, неруи қорӣ, захираҳои табиӣ ва экологияи минтақа ҳаракат намоянд.

Равандҳои иқтисодӣ дар соҳаҳои истеҳсол, коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ, аз он ҷумла зардолу, таъсири сиёсати иқтисодӣ ва тағйирёбии иқлим дар пешбурди фаъолияти соҳа, истифодаи иқтидорҳои минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар беҳтар намудани нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатии рушди соҳа, ташаккули кластерҳои соҳавӣ ва низоми логистикӣ фаъолият менамоянд.

Ташаккули комплекси боғу тоқпарварӣ дар сохтори комплекси агросаноатии ҷумҳурӣ дар шароити нави хоҷагидорӣ маънои куллан иваз шудани нақшу мақоми соҳаи кишоварзӣ дар ҳалли масоили амнияти озуқаворӣ мамлакат аҳамияти ҷиддӣ дорад. Иқлиму хоки заминҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои бунёд ва рушди

соҳаи боғу тоқпарварию саноати шароити мусоидро фароҳам меоварад. Ҳангоми бунёди боғи нав интиҳоби навъу намудҳо, шароити хоку иқлим, мақсадҳои асосии рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ (таъмини саноати коркард, таъминоти аҳолии ҷумҳурӣ бо маҳсулоти тару тоза, содиротӣ ва ғайра) бояд ба инобат гирифта шаванд. Дар водиҳои кишварамон асосан зироатҳои техникӣ, сабзавоту хӯроки чорво парвариш мешаванд, бинобар зарурати бунёд ва рушд додани соҳаи боғу тоқпарварӣ бештар аз заминҳои бекорхобидаи лалмӣ дар минтақаҳои иқлимашон мусоид ташкил намудан ба миён омад. Дар натиҷаи гузаронидани таҳқиқоти илмӣ исбот шудааст, ки маҳсулоти дар заминҳои лалмӣ парвариш шуда, аз маҳсулоти дар заминҳои водиҳо рӯёнидашуда бо тамби баланд, хушбӯй ва ранги баланди дилкаш фарқ мекунанд. Ин хосияти хос ба мо имконият медиҳад, ки маҳсулоти соҳаи боғу тоқпарварӣ дар бозорҳои хориҷӣ рақобатпазир шуда, мавқеи худро дар бозор устувор намуда, ба баланд бардоштани неруи содиротии соҳаи боғу тоқпарварию ҷумҳурӣ дар шароити шомилшавӣ ба Созмони Умумиҷаҳонии Савдо равона карда шавад.

Дар шароити имрӯза соҳаи боғу тоқпарварӣ ба дараҷаи ҷашмрас рушд ёфта, майдони умумии он ҷамъола васеъ мегардад. Аммо дар сурате, ки шумораи аҳоли ва талаботи истеъмолии мардуми кишвар ҷамъола афзоиш меёбад, норасоии маҳсулоти соҳаи боғу тоқпарварӣ ва баланд шудани нархи он дар бозорҳои кишвар шиддат гирифта истодааст. Агар вазъияти ба амаломеда бо чунин сатҳ шиддат бигирад, ошкоро маълум аст, ки таъмини талаботи мардум ба меваю ангур дар солҳои наздик ба масъалаи ҷалнопазире табдил меёбад ва ин масъулини соҳаро ба андешарониҳои тулонӣ водор месозад. Бинобар ин, андешидани чораҳои мушаххас ва аз нигоҳи илм асоснокшуда оид ба рушди истеҳсоли маҳсулоти соҳаи боғу тоқпарварӣ ва баланд бардоштани сатҳи таъминнокии аҳоли тақозои замон мебошад.

Ба андешаи мо барои тамоми давраҳои сол таъмин будани аҳоли бо маҳсулоти меваю ангур, ташкили корхонаҳои коркарди ба талаботи муосир мувофиқ ва зиёд намудани шумораи корхонаҳои мазкур, инчунин, афзун намудани иқтидори истеҳсолии онҳо зарур мебошад.

Маҳз бо мақсади тақвият бахшидани масоили мазкур, Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ нисбати вазъии имрӯзаи соҳаи боғу тоқпарварӣ андешаронӣ намуда, зикр кард, ки *«Бо ҷалби сармояи дохилу хориҷӣ - бунёд намудани корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, марказҳои логистикӣ ва сардхонаҳо, инчунин, бештар намудани корҳои бозорёбӣ (маркетинг) низ аз ҷумлаи вазифаҳои муҳим мебошад»*.^[6]

Дар алоқамандӣ бо ин, имрӯз Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаҳои афзалиятнок ва қарорхоро дар бораи ташаккул ва рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ, инчунин, коркарди маҳсулоти соҳа дастгирӣ карда, бо ин роҳ ба баланд бардоштани

самаранокии иқтисодии коркарди маҳсулоти боғу тоқпарварӣ, афзун намудани маҳсулоти коркардшудаи воридотивазкунанда ва дар маҷмуъ, ба рушди босуботи соҳаи аграрӣ замина мегузорад.

Таҷрибаҳо собит месозанд, ки барои рушди истеҳсоли маҳсулоти боғу тоқпарварӣ, рақобатпазирии он аз ҷиҳати сифат ва таркиб, баланд бардоштани самаранокии иқтисодии ғайолияти истеҳсолӣ ва ба даст овардани ғоида натавонанд аз истеҳсоли меваҷот, балки аз коркарди маҳсулоти он низ мусодат мекунад. Инчунин, яке аз самтҳои таъмини рушди босуботи деҳот ин мақсаднок ҷойгир намудани корхонаҳои коркарди меваю сабзавот, ба таври васеъ ба роҳ мондани коркарди маҳсулоти соҳаи боғу тоқпарварӣ ва фароҳам овардани шароитҳо барои ҳамгироии онҳо ба корхонаҳои кишоварзӣ дар минтақаҳо мебошад ва ин мумкин аст ҳамчун омили асосии рушди босуботи соҳаи аграрӣ низ маҳсуб ёбад.

Бояд қайд намуд, ки рушди босуботи соҳаи аграрӣ, омили муҳимми таъмини амнияти озуқаворӣ ва дар маҷмуъ, амнияти миллий ба шумор меравад, ки ин яке аз масоили муҳимми стратегияи ҷумҳурӣ мебошад. Бинобар ин, дар соҳаи кишоварзӣ ҷумҳурӣ як қатор ислоҳоти муҳим амалӣ карда шудаанд, ки мақсади асосии онҳо таҷдиди соҳа, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти кишоварзӣ, коркарди маҳсулот, ба содирот нигаронидани он ва дар заминаи ин таъмини амнияти озуқаворӣ мамлакат маҳсуб меёбад.

Яке аз мақсадҳои асосие, ки ҳалли он ба таъмини амнияти озуқаворӣ аҳамияти муҳим дорад, ин самаранокии иқтисодии коркарди маҳсулоти соҳаи боғу тоқпарварӣ мебошад. Ҳалли масоили коркарди маҳсулоти соҳаи боғу тоқпарварӣ ҳамчун омили муҳими баланд бардоштани самаранокии иқтисодии соҳа арзёбӣ мегардад ва иҷрои ин вазифа таҳлилҳои дақиқ ва ҳаматарафа омӯхташударо талаб менамояд. Ҳамчунин, дар шароити мураккаби имрӯза, ки таъмини амнияти озуқаворӣ яке аз ҳадафҳои стратегияи ҷумҳурӣ ба шумор меравад, масъалаи коркарди маҳсулоти соҳаи боғу тоқпарварӣ, ҳамчун маҳсулоти содиротӣ ва воридотивазкунанда, муҳим мебошад.

Бояд зикр намуд, ки имрӯзҳо дар самти коркарди маҳсулоти соҳа шумораи корхонаҳо кам нестанд, аммо тамоюли рушди соҳаи коркард аз тамоюти афзиши аҳолии ҷумҳурӣ якҷанд маротиба паст аст. Ҳамчунин, дар самти коркарди маҳсулот дар ҷумҳурӣ шумораи корхонаҳои консервабарорӣ дар соли 2021-ум – 50 адад ва ҳаҷми умумии истеҳсоли консерваҳои меваю сабзавот 13073,6 ҳазор қуттии шартиро ташкил додааст, инчунин, дар асоси ворид намудани техника ва технологияҳои муосир, коркарди меваи хушк дар ҷумҳурӣ ҳамасола рӯ ба инкишоф ниҳодааст. Махсусан, соли 2021 дар ҷумҳурӣ 1932,9 тонна хушкмева коркард шудааст.

**Нишондиҳандаҳои истеҳсоли консерваҳои меваю сабзавот вобаста ба
минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон**

ҳаз. кутии шартӣ

Р/т	Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон	Шумораи корхонаҳо	Истеҳсоли воқеӣ		2021 нисбат ба соли 2020 ба ҳисоби фоиз
			моҳҳои январ – декабри соли 2020	моҳҳои январ – декабри соли 2021	
1	в. Суғд	22	11296,9	14200,7	125,7
2	в. Хатлон	13	312,6	400,8	128,2
3	НТМ	8	769,3	1530,5	198,9
4	ВМКБ	1	17,6	17,0	96,5
5	ш. Душанбе	6	677,2	929,9	137,3
Ҷамағӣ дар ҷумҳурӣ:		50	13073,6	17078,9	130,6

Манбаъ: Ҷадвали мазкур дар асоси маълумоти расмӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гаштааст.

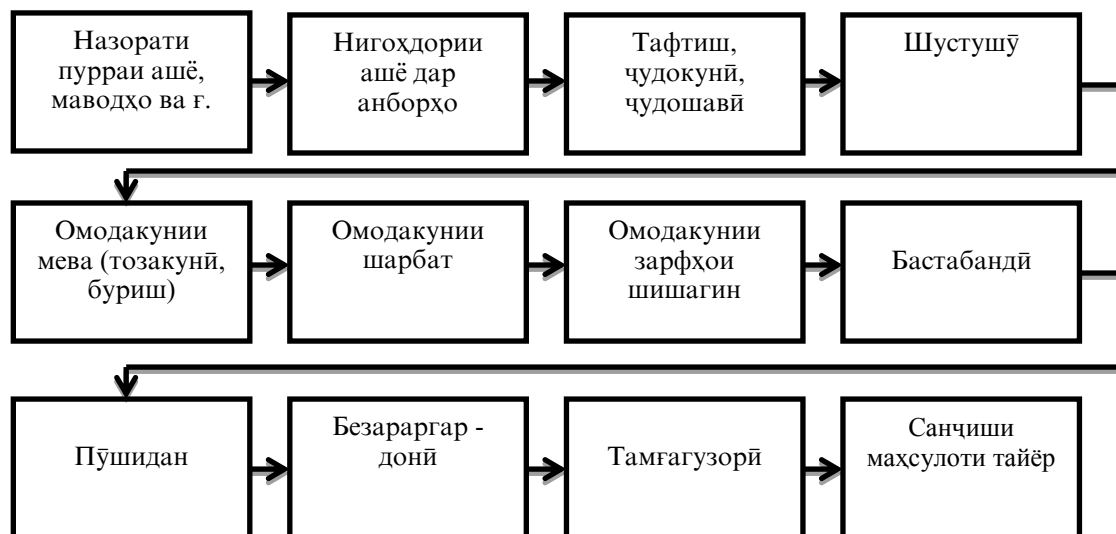
Таҳлили маълумоти ҷадвали 1 нишон медиҳад, ки тибқи маълумоти расмӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷумҳурӣ шумораи корхонаҳои консервабарорӣ дар соли 2021-ум – 50 ададро ташкил додааст. Аз шумораи умумии корхонаҳои консервабарорӣ 22 (44%) адад ба вилояти Суғд, 13 (26%) адад ба вилояти Хатлон, 8 (16%) адад ба ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ, 6 (12%) адад ба шаҳри Душанбе ва 1 (2%) адад ба Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон рост меояд.

Ҷамчунин, дар соли 2021 ҳаҷми умумии истеҳсоли консерваҳои меваю сабзавот 17078,9 ҳазор қуттии шартиро ташкил додааст, ки 83,1 дарсади он дар вилояти Суғд истеҳсол шудааст. Дар Вилояти Хатлон бошад, танҳо 2,3 дарсади истеҳсоли умумии консерваҳои меваю сабзавот истеҳсол гардидааст.

Таҳлили маълумоти оморӣ собит месозад, ки дар истеҳсоли меваю ангур саҳми вилояти Хатлон назаррас аст, зеро таносубан 43,6 – 46,5 дарсади ҷамъоварии умумии ҳосили меваю ангурро ташкил медиҳад.

Бояд зикр кард, ки аз ҳаҷми умумии консерваҳои меваю сабзавоти истеҳсолшуда, ҳиссаи бештарро афшурдаи зардолу ташкил медиҳад. Зеро истеҳсоли зардолу дар ҷумҳурӣ нисбат ба дигар меваҳои донакдори коркардбоб зиёд аст. Технологияи истеҳсоли афшурдаи зардолу дар расми 1 оварда шудааст.

Нақша 1. Технологияи истеҳсоли консерваи «Афшурдаи зардолу»

Манбаъ: Таҳияи муаллиф.

Бо дарназардошти тақвияти ҷараёни муҳити экологӣ, истифодабарии технологияҳои неру ва захирасарфакунада дар соҳаи истеҳсол ва коркарди маҳсулоти боғу тоқпарварӣ бо усулҳои муносибтар барои таъмини рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ зарур мешуморем. Экологикунории саноати хӯрокворӣ ба мо имконияти паст намудани андозаи партовҳо, инчунин, имконияти аз раванди истеҳсоли баровардани захираҳои табииро медахад.

Ба ақидаи мо, истифодаи технологияҳои неру ва захирасарфакунада дар соҳаҳои саноати коркарди маҳсулотҳои мевагӣ барои расидан ба амнияти озукавории ҷумҳурӣ зарур ва рӯзмарра мешуморем, ки ҳадафи асосии он иборат аст аз дастрасии аҳолии кишвар ба маводҳои ғизоӣ аз ҳисоби коркарди маҳсулоти ватанӣ мебошад.

Хулоса, раванд мутобиксозии корхонаҳои дар боло зикргардида, ба баланд бардоштани самарои иқтисодӣ тавассути шомил шудан ба Созмони Умумиҷаҳонии Савдо ва баланд бардоштани сатҳи илмӣ ва техникаӣ дар истеҳсолот мусоидат намуда, ба татбиқи техникаю технологияҳои муосир рӯ меоранд ва дар навбати худ ба баланд бардоштани самаранокии истеҳсоли маҳсулоти боғу тоқпарварӣ муваффақ мегарданд. Инчунин, афзоиши истеҳсоли маҳсулоти соҳа натавонанд таҷрибаи ғании аҳоли ва беҳтар будани шароити иқлимӣ, балки мавҷудияти заминҳои партов, яъне заминҳои нишебии талу теппа ва доманакӯҳҳо буда, мусоидат мекунад. Чунин шароитҳо имконият медаханд, ки майдони боғҳо дар минтақаҳои иқлимашон мусоид ва сарф гарданд ва аз ҳисоби самаранокии иқтисодии истеҳсоли мева самаранокии иқтисодии коркард баланд бардошта шавад.

АДАБИЁТ

1. Ахмедов Д.Х., Бобоазизода Ш.А. Проблемы эффективности садово-виноградарческого подкомплекса Таджикистана. Монография. Душанбе – 2019. сах. 128.
2. Ахмедов Д.Х. Ҷанбаҳои ташкилӣ-иқтисодии соҳаи боғу тоқпарварӣ ва кластеркунонии он. Монография. Душанбе, 2023. 212 сах.
3. Махмудова Ш. Х. Формирование и развитие рынка садоводческой продукции Республики Таджикистан. Диссертация. 81стр. Душанбе, 2009.
4. Ахмедов Д.Х., Бобоазизода Ш.А. Механизми рушди устувори боғу тоқпарварӣ дар вилояти Хатлон//Паёми ДОТ ба н.Айни №5 (66), 2015. Сах. 110-114.
5. Маҷмаи омори кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2022.
6. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 22 декабри соли 2017. С. 26.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПЕРЕРАБОТКИ САДОВО – ВИНОГРАДАРЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ В РЕГИОНАХ РЕСПУБЛИКИ

РАУФИ АБДУГАФОР,

д.э.н., профессор кафедры международного маркетинга
Технологического университета Таджикистана
734061, Таджикистан, город Душанбе, ул. Н.Карабаев 63/3;
тел: 918-70-12-18

АХМЕДОВ ДАВЛАТАЛИ ХАЙТАЛИЕВИЧ,

к.э.н., дотцент зав.отделом изучения и мониторинга
инвестиции в АПК Института экономики и системного
анализа развития сельского хозяйства ТАСХН
734049, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Хаёти Нав 306;
тел: (+992) 93-171-11-99; e-mail: davlat_1118@mail.ru

В данной статье научному исследованию подвергнуто современное состояние переработки садово – виноградарческой продукции в регионах Республики Таджикистан в зависимости от климатических и природных условий. При этом в 2021 году общий объем производства садово – виноградарческих консервов составил 13 073,6 тыс. условных банок, из них 86,4 процента произведено в Согдийской области, а также в Хатлонской области лишь 2,3 процента от общего объема производства фруктовых консервов. Это свидетельствует о том, что промышленных предприятий по переработке промышленной продукции в Согдийской области больше, чем в других регионах республики, и они хорошо работают. В

Хатлонской области увеличилось производство садово – виноградарческой продукции по сравнению с другими регионами республики. В дальнейшем ответственным лицам необходимо организовать промышленные предприятия в Хатлонской области и других регионах республики для своевременной переработки выпускаемой продукции.

Ключевые слова: переработка продукции, консервы, садоводство, виноградарство, прибыль, рентабельность, продуктивность, производство, инвестиции, промышленность.

CURRENT STATE OF PROCESSING OF HORTICULTURAL PRODUCTS IN THE REGIONS OF THE REPUBLIC

RAUFI ABDUGHAFOR,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of International Marketing of the Technological University of Tajikistan
734061, Tajikistan, Dushanbe city, N.Qaraboev str. 63/3;
tel: 918-70-12-18

AKHMEDOV DAVLATALI HAYTALIEVICH,

candidate of economic sciences, docent, head of the department of study and investment monitoring at IAS of the Institute of Economics and Systematic Research of Agricultural Development of Tajik Academy of Agricultural Sciences
734049, Tajikistan, Dushanbe city, Hayoti Nav str. 306;
tel: (+992) 93-171-11-99; e-mail: davlat_1118@mail.ru

In this article, the modern state of processing horticultural products in the regions of the Republic of Tajikistan, depending on the climatic and natural conditions, has been subjected to scientific studies. At the same time, in 2021, the total volume of canned fruit and vegetable production amounted to 13,073.6 thousand conventional boxes, of which 86.4 percent were produced in Sughd region, and also in Khatlon region, only 2.3 percent of the total production of canned fruit and vegetable was produced. This indicates that there are more industrial enterprises for the processing of industrial products in the Sughd region than in other regions of the republic, and they are performing well. In Khatlon region, the production of horticultural products has increased compared to other regions of the republic. In the future, it is necessary for the officials to organize industrial enterprises in Khatlon region and other regions of the republic for the timely processing of manufactured products.

Keywords: product processing, conserva, horticulture, viticulture, profit, profitability, productivity, production, investment, industry.

**ТАЪМИНИ ИТТИЛООТӢ – УНСУРИ МУҲИМТАРИНИ СИСТЕМАҶОИ
АВТОМАТИКУНОНИДАШУДАИ КОРҶОНАҶОИ КИШОВАРЗӢ**

МУРТАЗОЗОДА ОРАЗ

номзади илмҶои иқтисодӢ, дотсент,
сардори Раёсати тадқиқоти масъалаҶои соҳавии
Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992 37) 221-15-71; e-mail: oraz.murtazoev@hotmail.com

ИДИЕВ МАНУЧЕҶР ХАЙРИДИНОВИЧ,

унвончӯи Институти иқтисодиёт ва демографияи
Академияи миллии илмҶои Тоҷикистон
734024, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи С. Айни 44;
тел: +992 (37) 221-67-50; e-mail: kolliji-omuzgori@mail.ru

Дар мақолаи мазкур таъмини иттилоотӣ – унсури муҳимтарини системаҶои автоматикунонидашудаи корҳонаҶои кишоварзӣ мавриди таҳқиқ ва арзёбӣ қарор гирифтааст. Воқеан ҳам, таъмини иттилоотӣ маҷмуи системаи ягонаи нишондиҳандаҶоеро дар бар мегирад, ки ҷараёни иттилоот–вариантҶои ташикили раванди кори дар дастгоҳҶо ҳифз шавандаро бо дараҷаҶои гуногуни ташикилӣ дарбар мегирад.

Муаллифон қайд менамоянд, ки барои рушди бомуваффақияти соҳаи кишоварзӣ натавонанд дигаргуниҶои сохторӣ дар КАС (комплекс агросаноатӣ), модернизатсияи техникӣ, қабули техникаи кишоварзӣ, балки истифодаи усулҶои босуръат рушдбандаи информатизатсия дар асоси муносибати систематикӣ зарур мебошанд.

То ба имрӯз дар бозори дохилӣ номгӯи зиёди барномаҶо, ки вазифаҶои гуногуни таҳлили молиявӣ, масъалаҶои ҳисоботҶои бухгалтерӣ, банақшагирӣ, коркарди буча, идоракунии кадрҶо ва ғайраро иҷро мекунанд, маълуманд ва васеъ истифода мешаванд. Бахусус, як қатор системаҶои барномавӣ–инструменталӣ барои таҳлил ва банақшагирии корҳонаҶо мавҷуданд, ки аксари онҶо барои баррасии ҷузъҶои алоҳидаи банақшагирӣ ва таҳлили фаъолияти молиявӣ ва истеҳсолӣ нигаронида шудаанд.

Калидвожаҳ: стратегия, технологияҶои инноватсионӣ, ташаққулёбӣ, мониторинг, корҳонаҶои кишоварзӣ, идоракунӣ, механизм, рушди босубот, низоми иттилоотӣ, истеҳсолот.

Дар “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то

соли 2030” тавсия додани дастрасӣ ва сахм дар таъмини фаровони маҳсулоти озуқа, сифат ва беҳатарию он дар асоси гузариш ба дараҷаи баланди индустриализатсия (саноаткунӣ) ва рушди босуботи бахши аграрӣ, дар асоси ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ ва аз ҷиҳати экологӣ беҳатар, ки яке аз афзалиятҳо дар рушди бахши воқеии истеҳсолот эълон карда шудааст.

Ҳалли ин масъалаҳо ба рушди босуботи соҳаи истеҳсолоти аграрӣ, пеш аз ҳама, бо зермавзӯи озуқаворӣи КАС алоқаманд аст. Аломати асосии рушди устувори бахши аграрии озуқаворӣ тавсифи он чун ягонагии се таркибот–иктисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ, ки низоми иҷтимоӣ–табииро ташкил медиҳанд, мебошад. Бешубҳа, ба баланд бадостани сатҳи устувори истеҳсоли озуқаворӣ мавқеи асосӣ дода мешавад. Маҳз, бинобар он, масъалаи таъмини иттилооти идоракунии рушди истеҳсолоти кишоварзӣ яке аз шароитҳои ба даст овардани амнияти озуқаворӣи ҷумҳурӣ мебошад.

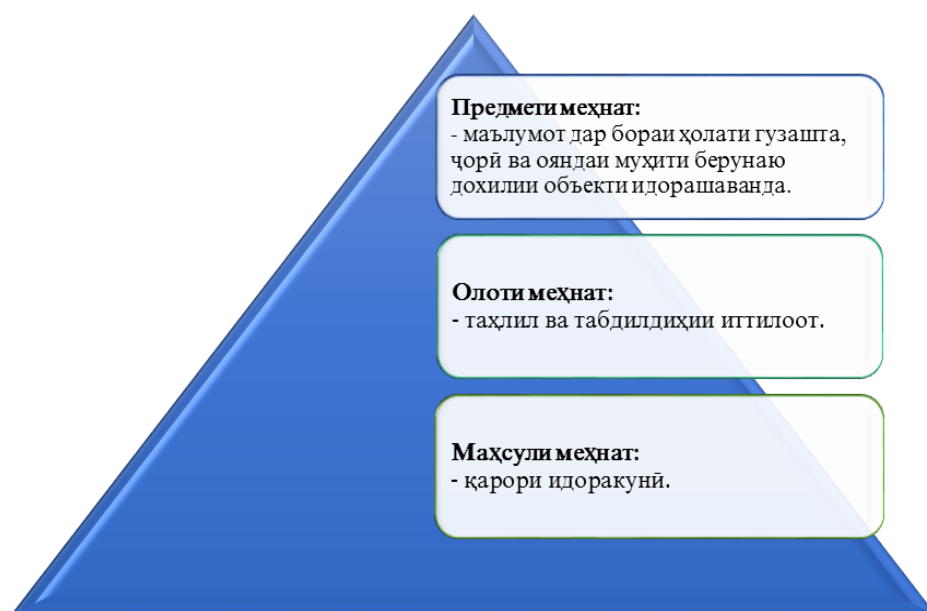
Лозим ба таъкид аст, ки таъмини иттилоот доир ба таҳия, қабул ва татбиқи қарорҳои идоракунии, қисми муҳимми раванди қабули қарорҳо дар бораи идоракунии мебошад, ки ба аҳамияти афзояндаи нақши захираҳои иттилоотиро нисбат ба дигар нави захираҳо мувофиқат мекунад. Албатта, аз иттилооти босифат қабул гардидани қарорҳои муносиб доир ба рушди корхонаи кишоварзӣ муҳим мебошад. Муассирӣ ва имконпазирии ҳалли таҳияшуда аз сифати иттилоот муваффақият ба даст меорад. Барои баланд бардоштани самаранокии ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ, интиқол ва гирифтани иттилоот, васеътар истифода бурдани онҳо имкониятҳои, ки технологияҳои муосири иттилоотӣ таъмин мекунанд, зарур аст.

Барои рушди бомуваффақияти соҳаи кишоварзӣ натавонӣ дигаргуниҳои сохторӣ дар КАС (комплексии агросаноатӣ), модернизатсияи техникаӣ, қабули техникаи кишоварзӣ, балки истифодаи усулҳои босуръат рушдбандии информатизатсия дар асоси муносибати систематикӣ зарур мебошанд. Тавре маълум аст, яке аз фарқҳои асосии хоҷаҳои кишоварзии ватанӣ назар ба корхонаҳои ғарбӣ андозаи он, сохтори серсоҳаи ва дар натиҷа системаи мураккаби идоракунии зина ба зина мебошад. [3]

Дар ин ҳусус Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паём ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2017 иброз доштанд: “...зарур аст, ки дар ин раванд ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ, таҳкими ҳамкорӣ бо ширкатҳои ватанию хориҷӣ, сармоягузoron, шарикони рушд ва созмонҳои молиявии байналмилалӣ барои ташкили корхонаҳои нави истеҳсоли бо воридоти технологияҳои муосири каммасраф ва дар ин замина ноил гардидан ба ҳадафҳои асосии рушди иқтисодиву иҷтимоии кишвар диққати аввалиндараҷа дода шавад”. [1]

Заминаи ақибмондаи моддию техникаи КАС дар сурати маҳдуд будани дастрасии корхонаҳои он ба иттилоот доир ба бозорҳои фурӯши пуриқтидор, дарозмуҳлат ва гарон будани амалиёти тижорати беруна, ки ба таъмини амнияти озуқаворӣ таҳдид менамоянд.[6] Агар бо истифода аз ин таҷриба ба раванди ташаккулёбии низоми таъмини иттилоотии мамлакатамон дар замони касби Истиқлоли давлатӣ назар андозем, пас мо бояд ба якчанд ҳолат назари таҳлилӣ кунем. Пеш аз ҳама, бояд эътироф намоем, ки ҳама гуна технологияи судманди идоракунии соҳаи аграрӣ аз истифодаи иттилооти саривақтӣ вобастагӣ дорад. Иттилоот дар ин маврид ҳамчун восита, предмет ва маҳсули меҳнат баромад мекунад, ки онро мо дар расми 1 тасвир намудем.

Иҷрои амалҳои дар расм овардашуда метавонад ҳам тариқи дастӣ ва ҳам автоматӣ бо таъя аз техникаи компютерӣ ба роҳ монда шавад. Истифода аз тарзи ба роҳ мондани иҷрои автоматии ин амалиёт имконият фароҳам меорад, ки ҳам истеҳсолкунандагон ва ҳам идоракунандагон маълумоти саривақтиро дар ихтиёр дошта бошанд.

Манбаъ: Таҳияи муаллифон.

Расми 1. Технологияи судманди идоракунии соҳаи аграрӣ

Вазифаҳои асосие, ки марбут ба қисми аввали сохтори низоми иттилоотӣ аст, пеш аз ҳама, амалиёти дар сатҳи давлатӣ татбиқшавандаро дар бар мегирад. Ин аввалан ташаккули талаботи қудрати пардохткунандагӣ, ислоҳи ҷанбаҳои ислоҳоти соҳа, таъмини заминаҳои меъёрии ҳуқуқӣ, танзими равандҳои соҳавӣ ва ғайраро фаро мегирад.

Чӣ тавре, ки таҷрибаи пешқадами мамлакатҳои дунё нишон медиҳад, тараққиёти иқтисодии соҳаи кишоварзӣ дар асоси истифодабарии принципҳои ва омилҳои базаи моддӣ-техникаи соҳаи кишоварзӣ ба роҳ монда мешавад.

Барои ҳамин, кор карда баромадани принципҳо ва омилҳои базаи моддӣ-техникӣ дар соҳаи кишоварзӣ бисёр муҳим арзёбӣ мегардад.[8] Дар замони муосир, самтҳои асосии рушди иҷтимоию иқтисодии соҳаи кишоварзӣ дар дурнамои дарозмуддат, ташкили системаи иттилоотӣ дар комплекси агросаноатӣ мебошад, ки он имкон медиҳад, ки ба таври дақиқ маълумоти зарурӣ дар бораи вазъи соҳаи кишоварзӣ, бозорҳои маҳсулоти кишоварзӣ ва вазъи аҳолии деҳот қабул, коркард ва интишор карда шаванд. Ташкил намудани чунин система дар асоси модулҳои дар ҷаҳорҷӯбаи ягонаи иттилоотӣ (пойгоҳи иттилоотӣ) мумкин аст. Ин равиш имкон медиҳад, ки системаи иттилоотӣ ба таври васеъ истифода гардад. Ба мо маълум мегардад, ки дар ҷаҳорҷӯбаи барномаи мақсадноки «Ҳукумати электронӣ» зарур аст, ки комплекси махсуси иттилоотӣ барои соҳаи кишоварзии кишвар ё минтақа, ки фаъолияти сохторҳои гуногунро дар дохили кишвар ҳамоҳанг мекунад, таҳия гардад. Ин пойгоҳи иттилоотӣ метавонад ҳамчун пойгоҳи ягонаи иттилоотӣ доир ба соҳаи кишоварзӣ дар Тоҷикистон гардад. Ин иқдом имкон медиҳад, ки сиёсати ягонаи иттилоотӣ дар тамоми минтақаҳои кишвар таъмин гардида, танзими воридоту содироти молу хизматрасонӣ ба роҳ монда шавад, рушди мақсадноки соҳа дар тамоми минтақаҳо таъмин карда шавад.

Аммо, мутаассифона, аз сабаби набудани муносибати бенизом нисбат ба рушди комплекси агросаноатӣ, қарорҳои нави пешқадам қабул шудаанд, ки танҳо дар марҳалаи нави татбиқшавӣ қарор доранд. Натиҷаҳои воқеӣ бо дарки хусни тафохум дар байни истеҳсокунадагони маҳсулот ва дастгоҳи марказии идоракунӣ метавон дар солҳои оянда ба даст овард. Масъалаи асосӣ аз он иборат аст, ки инро бояд дарк кард, ки бозгашт ба ақиб вучуд надорад. Дар берун асри технологияҳои нав дарро мекунад ва кор кардан бо услуби кӯҳна, новобаста аз он, ки касе онро меҳаҳад ё не, ҳам дар комплекси агросаноатӣ ва ҳам дар дигар соҳа кор муяссар намегардад.

Ҳамзамон, дар доираи татбиқи “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” ворид намудани технологияҳои нав дар соҳаи кишоварзӣ имкон медиҳад, ки на танҳо самаранокии соҳа баланд бардошта шавад, балки барои рушди технологияҳо дар соҳаҳои дигар аз он ҷумла соҳаи илм шароит фароҳам оварда мешавад. Ҳангоми ташкил намудани мониторинг, ташкили робитаҳои коммуникатсионӣ, инчунин, раванди ҷамъоварӣ, интиқол ва коркарди иттилооти идоракунӣ хеле ҳам муҳим аст. Барои татбиқи арзёбии ҳамаҷонибаи корхонаҳои кишоварзӣ мумкин аст, ки нақшаи самтҳои асосии мониторинги фаъолияти иқтисодии корхонаҳои кишоварзиро истифода бурд (Расми 2).

Манбаъ: Таҳияи муаллифон.

Расми 2. - Нақшаи самтҳои асосии мониторинги фаъолияти хоҷагидорӣ корхонаҳои кишоварзӣ

Дар асоси ин нақша мониторинги татбиқи системаи иерархиявии нақшаҳо фаъолият асос ёфтааст, ки назорати қатъии амалиёт доир ба дарёфт ва харчи маблағҳо муқаррар гардида, шароити воқеӣ барои таҳияи стратегияи самаранок ба амал оварда мешавад. Ин ҳолат имкон фароҳам меорад, ки бухрон ва оқибатҳои он бартараф карда шавад.

Албатта, фаъолияти корхонаҳои кишоварзӣ бо принципҳои иқтисодии бозорӣ зич алоқаманд буда, дар он мониторинги ҳамҷониби фаъолияти корхонаҳои кишоварзӣ нақши хосса дорад. Бинобар ин, дар расми 2 нишондиҳандаҳои асосӣ тавассути самтҳои оварда шудаанд, ки дар айни замон боиси сатҳи рушди корхона мегардад. Феълан, мониторинг ва ахбори блокҳои идоракунӣ тамоюли рушди фаъолияти корхонаҳои кишоварзӣ гардида, бо самаранокӣ маъноӣ ба вуҷуд овардани шароити истеҳсолотро дар бар мегирад. Дар ин росто, тибқи нақша фаъолияти иқтисодии корхонаҳои кишоварзӣ бидуни озодии иқтисодӣ имконнопазир буда, баҳодиҳии ҳолати кунунии он муҳим арзёбӣ мегардад. Аз ин рӯ, бо тавсифи самтҳои фаъолият динамика ва тамоюлҳои рушд мавриди таҳлил қарор гирифта, натиҷаҳо низ пайгирӣ карда шавад.

Дар ин раванд, самтҳои фаъолият маҷмуи алоҳидаи таҳқиқотро дар бар

гирифта, тавсифи он маҷмуи нишондиҳандаҳо самти фаъолият инъикос менамояд. Ҳамзамон, дар баробари баррасии нишондиҳандаҳои ташкили корҳои таҳлилӣ, ахборотҳо дар корхонаҳои кишоварзӣ ҷамъоварӣ карда мешаванд. Бинобар ин, вобаста ба самти фаъолияти корхонаҳои кишоварзӣ ва ҳадафҳои он таркиби нишондиҳандаҳои мониторинг аз рӯи самтҳо метавонад фарқ намояд. Зеро тибқи усулҳои муайян фаъолияти хоҷагидорӣ корхонаҳои кишоварзӣ танзим гардида, хусусиятҳои менеҷмент маҷмуи хоссаро касб менамояд, ки ҳадафи асосии он таъмини меҳнати самараноки фаъолияти корхона ба ҳисоб меравад. Пас мониторинги вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии системаҳои истеҳсоли яке аз воситаҳои муҳими механизми ташкилию иқтисодии ҳама гуна ташкилот, аз корхона сар карда, то комплекси иқтисодӣ ва зеркомплекси мебошад, ки мониторинги мунтазами пешрафт ва хусусияти тағйироти миқдорӣ ва сифатии системаи иҷтимоӣ-истеҳсолиро дар бар мегирад.

Вобаста ба ин, дар расми 3 усулҳои (принсипҳои) мониторинг оварда шудаанд. Ба андешаи мо, ҳадафи назорати фаъолияти иқтисодии корхонаҳои кишоварзӣ ташаккули заминаи иттилоотӣ барои қабул намудани қарорҳои дахлдори идоракунӣ дар самти истеҳсолоти кишоварзӣ, арзёбӣ (ташҳис) ва пешгӯии рушди корхона мебошад.

Вазифаҳои назорати (мониторинги) фаъолияти иқтисодии корхона дар шароити системаи фармондеҳиву маъмурӣ низ ба кор бурда мешаванд. Аммо бо дарназардошти як қатор сабабҳо, пеш аз ҳама, маҳдудияти мустақилияти корхона ва танзими қатъӣ, вазифаҳои он нисбат ба талаботи замони муосир қомилан дигар гаштанд. Дигаргун гардидани вазифа, моҳият ва идоракунӣ корхонаҳо зарурат пеш омад, ки нақш ва аҳаммияти баҳисобгирӣ ҳамчун яке аз вазифаҳои идоракунӣ ба таври қуллӣ дигар шаванд.

УСУЛҲОИ (ПРИНЦИПҲОИ) МОНИТОРИНГ

- усули айният, ки мувофиқати байни объекти мушоҳидашуда ва системаи мониторингро ифода мекунад. Дар асоси он ташкилоти назоратӣ бояд ба хусусиятҳои объекти таҳқиқшаванда ҷавобгӯ ва мувофиқат қунад	- усули ягонагии иқтисодиёти кишвар, минтақаҳо, комплекси иқтисодӣ, зерсистемаҳо ва корхонаҳои алоҳида ҳамчун объекти мушоҳида. Ин имкон медиҳад, ки ҷой ва аҳаммияти маълумоти ба даст овардашуда, тафсири он барои дарки моҳияти равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ мусоидат намояд	- усули мукаммалӣ, ки барои мушоҳидаи ҳамаҷаҳафа ва маҷмуии системаи иҷтимоӣ-истеҳсоли истифода мегардад	- усули репрезентативӣ ва сарфакорӣ, ки ҳамчун гирифтани маълумоти кофӣ барои тавсифи равандҳои ҷорӣ ва бо арзиши минималӣ фаҳмида мешавад.
--	--	---	--

Манбаъ: Таҳияи муаллифон.

Расми 3. - Усулҳои (принсипҳои) мониторинг

Ташкил кардани коммуникатсия дар корхона маънои ба тартиб даровардани қабул, коркард, интиқол ва нигоҳдории иттилоотро дорад. Таҳти мафҳуми иттилооти идоракунӣ, аксари муаллифон маълумотеро дар назар доранд, ки дар худ навоарӣ ва муфид будани қабули қарорҳои идоракунӣро доранд. Иттилоот дар шароити муосир, ки бо таҳассус ва тақсими кор, ҳам дар дохили корхона ва ҳам дар сатҳи кишвар ва минтақа арзёбӣ мегардад, аз мавҷудияти шумораи зиёди робитаҳои ташкилӣ, ки ба раванҷҳои идоракунӣ онҳо асос ёфтаанд, шаҳодат медиҳад. Иттилоот манбаи зарурии мебошад, ки аз хусусиятҳои миқдорӣ ва сифатии он, самаранокии қарорҳои қабулшуда, инчунин, идоракунӣ вобаста мебошад.

Нақш ва аҳамияти иттилоот дар фаъолияти идоракунӣ, рушди босуръати технологияи иттилоотӣ, ки бо арзиши паст, ҳосилнокии баланд ва нигоҳдории осон тавсиф мешавад, имкон медиҳад, ки онҳо дар амнияти фаъолияти идоракунӣ корхонаҳои кишоварзӣ истифода шаванд.[7] Дар заминаи истифодаи босамари технологияи рақамии муосир рушди иқтисодиёт таъмин гардида, сатҳи рақобатпазирии он баланд мегардад. Бинобар ин, роҳбарияти олии кишвар бо мақсади баланд бардоштани самаранокии идоракунӣ давлатӣ ва фароҳам овардани шароити муносиб доир ба рушди соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиёти кишвар, инчунин, ба ҷанбаҳои ташкилӣ-ҳуқуқӣ ва иқтисодии истифодаи зеҳни сунъӣ диққати махсус зоҳир менамоянд.[5] Ҳадафи коркарди таъмини иттилоотии технологияҳои иттилоотӣ – ин беҳтар кардани сифати идоракунӣ ташкилот дар асоси баланд бардоштани эътимоднокии ва маълумоти саривақтӣ мебошад, ки барои қабули қарорҳои идоракунӣ заруранд. Мақсади асосии таъмини иттилоотӣ таъмин намудани ҷунин тарзи ташкил ва пешниҳоди иттилоот мебошад, ки бояд ба ҳама гуна талаботи нишондиҳандаҳо ва инчунин, шароити технологияҳои автоматикӣ ҷавобгӯӣ бошад. Ташкил намудани таъмини иттилоотӣ дар робитаи зич бо технологияи коркарди автоматӣ ва таъмини барномавӣ қарор дорад.

Дар зери мафҳуми “системаи иттилоотӣ” метавон маҷмуи субъектҳо, объектҳо ва муносибатҳои байниҳамдигарии онҳо, ки дар ҷараёни истеҳсол, тақсимот, мубодила ва истеъмоли захираҳои иттилоотӣ дар асоси технологияи истифодашаванда, ки таркиби ягонро ташкил мекунад, фаҳмида шавад. Системаҳои иттилоотӣ асоси моделҳои иттилоотӣ мебошанд, ки ҳамчун маҷмуи ҷараёни иттилооте, ки дар ҷараёни идоракунӣ истифода мешаванд.

Имрӯз ҷомеаи ҷаҳониро рушди бо шароити зуд тағйирёбандаи муҳити инноватсионӣ фаро гирифта, бо суръати кайҳонӣ пеш рафта истодааст. Аз ин рӯ, ҳаёти имрӯзаи одамон бо истифодаи мақсадноку босамари технологияи рақамӣ ва рақамикунонӣ дар соҳаи истеҳсолот, тичорат ва хизматрасонӣ, муҳимтарин омили рушди устувори иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва инноватсионии мамлакат доништа мешаванд.[4] Воқеан ҳам, имрӯзҳо системаҳои автоматикунонидашудаи иттилоотӣ аз ҳама маълуманд, ки ба истифодаи восита ва имкониятҳои

технологияи компютерӣ асос ёфтаанд. Дар ин самт, роҳбарони корхонаҳои кишоварзӣ бо талаботи қатъии рӯзафзуни касбӣ ва истифодаи технологияҳои муосири идоракунӣ дар амалияи фаъолиятшон мувоҷеҳ мешаванд. Ҳамзамон, ҷойгоҳи таъмини иттилоотӣ дар фаъолияти идоракунии корхонаҳо торафт муҳимтар мегардад.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ барои идоракунии корхонаҳои кишоварзӣ аз он лиҳоз муфид аст, ки ҳар як корхонаро дар самти мутобикшавӣ ва рақобатпазирии иқтисодӣ бозорӣ мусоидат менамояд. Сипас дар сатҳи корхонаҳо бояд шароити мусоиди дохилӣ муҳайё карда шавад, ки қарорҳои идоракунӣ, ки ба арзёбӣ ва интиҳоби шакли ояндаи идоракунӣ, асоснок кардани сохтори самараноки истеҳсолӣ ва ташкили истеҳсолот, таъмини тавозуни захираҳои истеҳсолӣ нигаронида шудаанд, муайян карда мешавад.

Ҳамин тавр, аҳаммияти ҳаллу фасли масъалаҳои ташкили мониторинги таҳлилий бо мақсади таъмини идоракунии бомуваффақияти корхона дар шароити рақобатпазир сатҳи баланди талаботро ба барномаҳои таҳлили иқтисодӣ муайян мекунад ва дар натиҷа, масъалаҳои тақмили чараёни идоракунӣ дар асоси воситаҳои автоматикии коркарди иттилоот, ки ҳеле ҳам мувофиқанд ба роҳ монда мешавад.

Бо дарназардошти он, ки мушоҳидаи объектҳои иқтисодӣ интиҳоб ва асоснок кардани нишондиҳандаҳои гуногуни низомии иқтисодиро дар бар мегирад, таҳлилро метавон ба таври васеъ шарҳ дод. Дар ин маврид мафҳуми мониторингро низ метавон вобаста ба ҳадаф ва мушаххасоти объекти иқтисодӣ маънидод намуд.[2] Бинобар ин, мониторинг барои иҷрои доираи васеи функсия ва ё вазифаҳо пешбинӣ шудааст, ки феълан моҳияти онро низ шарҳ медиҳад. Маҷмуи оқилонаи функсияҳо, ки воқеан, тавассути мониторинг иҷро мешаванд, асосан аз вазиваҳои иттилоотӣ, таҳлилий-баҳодихӣ, ҳавасмандкунанда-ангезанда, пешгӯӣ ва ислоҳкунанда иборат аст, ки тавсифи онҳо дар ҷадвали 1 оварда шудааст.

Ҷадвали 1.

Функсияҳои мониторинг

№	Функсияҳо	Тавсифи мухтасар
1.	Иттилоотӣ	Ба доираи васеи масъалаҳо оид ба ҳолати объекти мушоҳидашаванда ва тағйироте, ки дар он бо таъсири омилҳои муайян ба амал меоянд, ҷавоб медиҳад. Иттилооти ба низому тартиб даровардашуда, объективӣ, мукамалӣ ва эътимоднокии он ҳамчун заминаи бозътимод барои таҳияи стратегия ва қабули қарорҳои идоракунанда хизмат менамояд.
2.	Таҳлилий-баҳодихӣ	Таҳлили далелҳо дар бораи раванди фаъолияти иқтисодиву истеҳсолӣ ҳамчун як системаи том,

		аз ҷумла дараҷаи ба даст овардани ягонагии равишҳои ташикиливу иқтисодӣ, арзишӣ, фарҳангӣ ва дигар равишҳо, ҳамчун системаи сохтори интегралӣ, ки ягонагии ҳадафҳо, вазифаҳо, усулҳо ва технологияҳои истеҳсолиро ифода намуда, хусусиятҳои ин равандҳоро ҳамаҷониба баҳо дода шавад, марҳалаҳои иҷрои вазифаҳоро дар роҳи ноил шудан ба ҳадафи ниҳой муайян мекунад.
3.	Ҳавасмандкунанда-ангезанда	Ин вазифа таъсири иттилооти ҷамъшударо ба шуур ва эҳсоси шиширокчиёни муносибатҳои иқтисодиву истеҳсолӣ ва ҳаياتи идоракунанда ифода менамояд. Натиҷаҳои мусбат аз таҳқиқот ба шиширокдорон илҳом бахшида, ба таври назаррас ба густариши фаъолияти ташикиливу иқтисодӣ, хоҷагидорӣ ва идоракунӣ мусоидат менамояд, ба ангезаи тавоноии дохилӣ ва танзимкунандаи фаъолият табдил меёбад.
4.	Назоратӣ	Назорат дар мониторинг ҳамчун воситаи пешниҳоди фикру мулоҳиза, як навъ маълумотдиҳанда дар бораи ҳолати ҷанбаҳои гуногуни объекти мушоҳидашуда амал мекунад. Назорати доимии натиҷаҳои фаъолият бо муқоисаи онҳо бо натиҷаҳои ибтидоӣ, мувофиқати натиҷаҳои интизоришаванда ба меъёрҳои баҳодиҳии, ҳамоҳангсозии амалҳо. самараи тадбирҳои андешидаи оид ба бартараф намудани душвории ба амаломада ва ғайра сураи мегирад.
5.	Пешгӯӣ	Функсияи пешгӯии мониторинг бо қобилияти бозэтимод пешниҳод кардани манзараи умумии рушди зухуроти мушоҳидашуда дар оянда ва аз ҷиҳати илмӣ таҳия намудани нақшаҳои миёнамуҳлату дарозмуддат оид ба тағйирот дар асоси маълумоти ҷамъшуда алоқаманд аст.
6.	Ислоҳ	Мазмуни функсияи ислоҳкунанда, ки бо роҳи мониторинг низ иҷро мешавад, дар воқуниши фаврии ҳисобу китоб ва хатоҳои ошкоршуда, дар таҳия ва татбиқи тадбирҳои бартараф ва пешгирии онҳо ифода меёбад.

Манбаъ: Таҳияи муаллифон .

Аз ин лиҳоз, мониторинг дар айни замон воситаи асосии баҳогузорӣ ва таҳлил ба, шумор меравад, ки аз ҷониби субъектҳои иқтисодӣ дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти онҳо истифода мегардад. Ҳамзамон, навъҳои таҳқиқоти мониторингӣ, муқаррароти мақсадноки гузарондани онҳо ва инъикоси ҷанбаҳои

омӯхташуда хеле диверсификатсия шудаанд.

Лозим ба таъкид аст, ки тартиби таҳлили молиявӣ ва иқтисодӣ хеле заҳматталаб буда, ҷамъоварӣ, ҷамъбаст ва коркарди миқдори зиёди иттилоотро, ки дар манбаъҳо ва ҳуҷҷатҳои гуногун мавҷуданд, талаб мекунад. Ғайр аз ин, дар ҷараёни кор ба ҳаҷми зиёд роҳ дода мешавад, ки барои муайян кардан ва ислоҳи онҳо вақти зиёд сарф мегардад.

Ҳамин тариқ, истифодаи системаҳои автоматики иттилоотӣ имкон медиҳад, ки камбудҳои бартараф карда шаванд. Ниҳоят, барои идоракунии корхонаҳои кишоварзӣ дар шароити бозор зарур аст, ки воситаҳо дар шакли усулҳо, алгоритмҳо, моделҳо ва заминаи иттилоотӣ таҳия гардад. Ин иқдом шароит фароҳам меорад, ки маълумоти фавриро дар соҳаи идоракунӣ: молиявӣ, идоравӣ, назорати дохилӣ ва аудит, таҳлили фаъолияти истеҳсолоти кишоварзӣ, маркетинги маҳсулоти тайёр ва ғайра ба даст оварда шавад.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 28.12.2023, ш. Душанбе, [Захираи электронӣ] <http://president.tj/node/32191>

2. Мирсаидов А.Б., Идиев М.Х. Мониторинги фаъолияти иқтисодӣ ва нақши он дар низоми идоракунии корхонаҳои кишоварзӣ // Маҷаллаи «Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз» / Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: «Аржанг», 2023. - №2 (82). - С.119-130.

3. Идиев М.Х. Масъалаҳои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар гузаронидани мониторинги корхонаҳои кишоварзӣ // Маҷаллаи «Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз» / Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: «Аржанг», 2022. - №2 (78). - С.228-240.

4. Муртазоев О.Қ. Нақши иқтисоди рақамӣ дар таъмини рақобатпазирӣ ва иқтисоди миллӣ. [Захираи электронӣ] <https://mts.tj/na%d2-%9bshi-i%d2%9btisodi-ra%d2%9bam%d3%a3-dar-tamini-ra%d2%9bbobatzirii i%d2%9btisodi-mill%d3%a3/>

5. Муртазоев О.Қ., Ҳалимов Л.М., Султонов З.С. Рақамикунонии иқтисоди миллӣ ва равандҳои асосии ташаккулёбии он // Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. – Душанбе: «Тоҷир», 2023. - №4/2(50). – С. 287-293. [Захираи электронӣ] [http://payom.-ddtt.tj/arhive_exploler/0.%20%D0%-92%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%-BD%D0%B8%D0%BA%20-%204-2\(50\)-2023.pdf](http://payom.-ddtt.tj/arhive_exploler/0.%20%D0%-92%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%-BD%D0%B8%D0%BA%20-%204-2(50)-2023.pdf)

6. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030//Сифати рушди иқтисодӣ ва самаранокии бахши воқеии иқтисодиёт. – Душанбе, 2016. – С.62

7. Аюбҷони С. Технологияҳои иттилоотӣ дар системаи амнияти корхонаҳои кишоварзӣ. Идоракунии давлатӣ. 2023 / №4/1 (63). – С. 158-163.

8. Ҳисайнов Н.А. Принципҳо ва омилҳои ба базаи моддӣ-техникии корхонаҳои кишоварзӣ таъсирбахш. Идоракунии давлатӣ. 2021 / №3 (52). – С. 82-89.

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ – САМЫЙ ВАЖНЫЙ ЭЛЕМЕНТ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

МУРТАЗОЗОДА ОРАЗ,

кандидат экономических наук, доцент, начальник Управления
отраслевого развития Центра стратегических исследований при

Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 89;

тел.: (+992 37) 221-15-71; e-mail: oraz.murtazoev@hotmail.com

ИДИЕВ МАНУЧЕХР ХАЙРИДИНОВИЧ,

соискатель Института экономики и демографии

Национальной академии наук Таджикистана

734024, Таджикистан, г. Душанбе, улица С. Айни 44;

тел: +992 (37) 221-67-50; e-mail: kolliji-omuzgori@mail.ru

В данной статье исследовано и оценено информационное обеспечение, как важнейший элемент автоматизированных систем сельскохозяйственных предприятий. По сути, информационное обеспечение включает в себя совокупность единой системы показателей, то есть потоки информации – варианты организации рабочего процесса, хранящиеся в устройствах с разным уровнем организации.

Авторы отмечают, что для успешного развития аграрного сектора необходимы не только структурные изменения в КАС (АПК), техническая модернизация, внедрение сельскохозяйственной техники, но и использование быстро развивающихся методов информатизации, основанных на системном подходе.

На сегодняшний день на внутреннем рынке известны и широко используются большой перечень программ, выполняющих различные задачи финансового анализа, бухгалтерской отчетности, планирования, обработки бюджета, управления персоналом и т.д. В частности, существует ряд программно-инструментальных систем анализа и планирования предприятий,

большинство из которых направлены на рассмотрение отдельных составляющих планирования и анализа финансовой и производственной деятельности.

Ключевые слова: стратегия, инновационные технологии, формирование, мониторинг, сельскохозяйственные предприятия, управление, механизм, устойчивое развитие, информационная система, производство

INFORMATION SUPPORT - THE MOST IMPORTANT ELEMENT OF AUTOMATED SYSTEMS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

MURTAZUZODA ORAZ,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of sectoral development of the
Center for strategic research under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel.: (+992 37)221-15-71; e-mail: oraz.murtazoev@hotmail.com

IDIEV MANUCHEHR KHAYRIDINOVICH,

aspirant of the Institute of economics and demography of
National Academy of Sciences of Tajikistan
734024, Tajikistan, Dushanbe city, S. Aini street 44;
tel: +992 (37) 221-67-50; e-mail: kolliji-omuzgori@mail.ru

This article examines and evaluates information support, the most important element of automated systems for agricultural enterprises. In essence, information support includes a set of unified system of indicators, including information flows - options for organizing the work process, stored in devices with different levels of organization.

The authors note that for the successful development of the agricultural sector, not only structural changes in the agricultural sector, technical modernization, and the introduction of agricultural machinery are necessary, but also the use of rapidly developing informatization methods based on a systems approach.

Today, a large list of programs that perform various tasks of financial analysis, accounting reporting, planning, budget processing, personnel management, etc. are known and widely used in the domestic market. In particular, there are a number of software and tool systems for analysis and planning of enterprises, most of which are aimed at considering individual components of planning and analysis of financial and production activities.

Keywords: strategy, innovative technologies, formation, monitoring, agricultural enterprises, control, mechanism, sustainable development, Information system, production.

**НАҚШИ ХИЗМАТРАСОНИИ ЛОГИСТИКӢ ДАР РАВАНДИ
САНОАТИКУНОНИИ БОСУРЪАТ ВА РУШДИ АМНИЯТИ
ИҚТИСОДИЁТИ КИШВАР**

РУСТАМЧОНИ САЙДУЛЛОИ ҚУЗРАТЗОДА,

номзади илмҳои иқтисодӣ, сардори Раёсати таҳлили масъалаҳои

макроиқтисодии Маркази тадқиқоти стратегии

назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734024, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;

тел.: (+992) 901-31-38-68; e-mail: caidullozoda1992@mail.ru;

ҒУЛОМӢОСУПОВ НУСАЙРӢ МАМАДӢОСУПОВИЧ,

мудири кафедраи иқтисодиёт ва идораи Коллеҷи техникии Донишгоҳи

техникии Тоҷикистон ба номи М. Осимӣ

734024, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 10;

тел: (+992) 501-07-95-96

Дар маводи таҳлилӣ вазъи имрӯзаи хизматрасониҳои логистикӣ кишвар ва таъсири он ба арзиши молу маҳсулоти соҳаҳои гуногуни саноату кишоварзӣ матраҳ гардидааст. Дар мақолаи мазкур тамоми ҷанбаҳои мухталифи логистикаи кишвар ва самтҳои онҳоро дар бар гирифта, бештари маводҳои дарҷгардида дар давлатҳои хориҷӣ мавриди амал қарор дода шудааст, ки самаранокии баланди иқтисодӣ ба бор овардааст. Бо дарназардошти муҳимияти соҳаи логистика дар рушди саноатикунонӣ ва амнияти озуқаворӣ, барномаҳои стратегӣ давлатӣ дар самти рушди логистикаи кишвар дарҷ гардидааст. Ҳамчунин, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар соҳаи кишоварзӣ тавассути боркашонӣ дастраскунӣ ва нигоҳдориҳои он чӣ қадар маҳсулоти кишоварзӣ талаф меёбад. Дар шароити имрӯза кӯшиши ба харҷ додан лозим аст, ки самаранокии маҳсулоти кишоварзӣ баланд гардида, талаботи аҳоли бо ғизои хушсифат таъмин гардад, ки яке аз қисмҳои муҳими мақолаи мазкур мебошад.

Калидвожаҳо: логистика, логистикаи кишоварзӣ, нақлиёти боркашонӣ, паркҳои нақлиётӣ, самаранокӣ, сӯзишвории биологӣ, арзиши асли, ҳосилнокии меҳнат, захираҳои моддию техникӣ, имтиёзҳои ғумрукӣ, рушди экологӣ.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд менамояд, ки “ҳадафи олии давлат ва Ҳукумати мамлакат беҳтар гардонидани шароити зист ва баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагонии мардуми азизамон мебошад [1].

Дар шароити имрӯз тасаввур кардани рушди иқтисодиёти кишвар бе рушди соҳаи логистика ғайриимкон мебошад, чунки тамоюли асосии рушди иқтисодиёти ҷаҳон ва равнақ ёфтани он аз рушди самтҳои логистикӣ вобаста мебошад. Логистика бо дилхоҳ самтҳои иқтисодиёт алоқаманд буда, маҷмуи дилхоҳ самти истеҳсолию ташкилӣ, технологӣ ва самаранокии иқтисодиётро таъмин менамояд. Вобаста ба ин, Президенти мамлакат дар Паёмашон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23.12.2018 чунин иброз намуданд: “...Минбаъд Ҳукумати кишвар бояд доир ба тавсеаи минбаъдаи шабакаҳои долонҳои нақлиётӣ ва тақвияти инфрасохтори нақлиётӣ, баромадан ба бандарҳои баҳрӣ, бунёди терминалҳои наздисарҳадӣ ва марказҳои логистикӣ, навозии заминаҳои моддиву техникӣ ва таҷдиди паркҳои нақлиётӣ, инчунин, афзоиши ҳамлу нақли молу маҳсулот тадбирҳои иловагӣ андешида шавад.”

Дар робита ба ин гуфтаҳо, аз аҳаммият ҳолӣ набудани гузариш аз давлати аграриву саноатӣ ба давлати саноативу аграрӣ, ки боиси рушди истеҳсолоти ватанӣ ва ҳалли масъалаҳои иқтисодию иҷтимоӣ, ба вучуд омадани ҷойҳои нави корӣ, саноатикунонии босуръат, ки ҳадафи чоруми кишвар ҳаст, яке аз самтҳои асосии рушди иқтисодиёти кишвар ба ҳисоб меравад. Бо дарназардошти ҳадафи чорум қарор гирифтани саноатикунонӣ, Президенти кишвар вазифа гузоштанд, ки ҳаҷми соҳаи саноат дар ММД ба 22% то соли 2030 бароварда шавад, ки барои расидан ба ин ҳадаф омили логистикӣ низ нақши ҳалкунандаро мебозад.

Барои ноил гардидан ба ҳадафҳои гузошташуда, бе рушди соҳаҳои логистикӣ ғайриимкон мебошад. Рушди логистикаи кишвар низ дар шароитҳои ба худ хос ба вучуд омадааст, ки таъсири вай ба ҳолатҳои ҳозираи нақлиёт бетаъсир наместонад. Сабабҳои ин, пеш аз ҳама, бо кӯҳҳои сарбаланд ихота будани сарзамини Тоҷикистон (93%), надоштани роҳҳои баҳрӣ ва дар ҳолати на он қадар хуби техникаи нақлиётӣ қарор доштани бисёре аз ноҳияҳои кишвар аст, ки хеле ҳам мушкилзо мебошад. Барои сохтани роҳҳои ба меъёрҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ мушкилот ва харчи иловагӣ (зиёда аз 30% нисбати роҳҳои дигар дар минтақаҳои кӯҳӣ) ба вучуд меоянд.

Дар бештари давлатҳои ҷаҳон ин самт ба таври густурда фаъол мебошад, ки дараҷаи даромаднокии баландро низ доро мегардад. Аз ҷумла дар давлатҳои тараққикардаи ҷаҳон аз 15 то 17 дарсади ММД-ро соҳаи логистика

ташкил медиҳад. Дар баъзе аз ин давлатҳо, масалан, Туркия ва Ҷумҳурии Мардумии Чин, аз ин нишондод низ зиёд буда, рушди баланди инфрасохторӣ–логистикӣ дида мешавад.

Дар шароити кунунии кишвар се самти асосии логистикӣ, ки метавонанд боиси фаъол гардидани рушди саноатикунони босуръат, таъмини амнияти озукаворӣ ва боиси рушди дигар соҳаҳои иқтисодиёти миллий гарданд:

1. Рушди логистика дар шаҳрҳо (нисбат ба дигар самтҳои логистикӣ хеле ҳам беҳтар мебошад).
2. Рушди инфрасохтори нақлиёти логистикӣ.
3. Рушди инфрасохтори нақлиётӣ–логистикӣ вобаста ба соҳаи кишоварзӣ.

Рушди логистика дар шаҳрҳо нисбат ба дигар самтҳои логистикӣ кишвар беҳтар мебошад, он нафақат кашонидани мусофирон ва ё кашонидани бору маҳсулот, балки беҳтаргардонӣ ва ояндабинона бошад. Ин самти логистикӣ самаранокии вақти мусофирону борҳои лозима дараҷаи баланди хизматрасонӣ, паст кардани сатҳи харачот дар роҳҳо, кам кардани таъсири бад ба ҳолатҳои экологиро доро мебошад. Инчунин, ҳолатҳои дурусти идоракунии логистикаи шаҳри боиси беҳтар шудани вазъи иҷтимоии аҳоли мегардад.

Коршиносони сатҳи байналмилалӣ муайян намудаанд, ки то соли 2050-ум 68 дарсади аҳоли дар шаҳрҳо зиндагонӣ мекунанд.[5] Дар кишвари мо низ аз ҳама аҳолии зиёд дар шаҳри Душанбе мебошад, ки ин далели рушд намудани шаҳр мебошад. Бо дарназардошти ин, мувофиқи таҳлилҳои мутахассисони соҳаи омор, аҳолии шаҳри Душанбе дар соли 2010-ум 724 800 нафарро ташкил медод. Дар соли 2020 ин шумора ба 1,2 млн. нафар, яъне 39,6 дарсад зиёд гардидааст. То соли 2050 аҳолии шаҳри Душанбе ба 2,1 млн нафар ё ин ки аз шумораи соли 2020-ум 74 дарсад зиёд мешавад.

Мусаллам аст, ки дар шаҳр нисбат ба дигар ноҳияҳо ҳаракати нақлиёт зиёд мебошад, аммо ин набояд сабаби хизматрасонии сифати баланди нақлиётӣ гардад. Масалан, барои ба ҷойи кор расидани як шаҳрванд (тақрибан ҳафтод дарсади аҳолии шаҳри Душанбе) дар масофаи 12 то 20 км на камтар аз 50-60 дақиқа лозим меояд. Барои бозгашт баъд аз кор низ ҳамин миқдор вақт лозим мояд, ки танҳо 1,5-2 соати шахсии коргар дар роҳ сарф мегардад. Инчунин, на камтар аз 20-30 дақиқаи дигар барои интизорӣ дар як шабонарӯз сарф мешавад, ки дар ин ҳолат ҳавасмандии корманд кам гашта, ба мондашавӣ ва асабонӣ шудани он сабаб мегардад. Албатта, дар оянда ин нишодиҳанда аз сабаби зиёд шудани аҳолии шаҳр як маротиба афзун мешавад.

Дар бештари давлатҳои тараққикарда рушди ҳалли чунин мушкилотро ба роҳ мондани ҳаракат бо дучархаҳо ва омода намудани роҳҳои иловагӣ барои дучархаронҳо истифода намуданд. Масалан, дар шаҳрҳои тараққикардаи Ҷопон ба сари 100 нафар 74 дучарха рост меояд. Дар дигар давлатҳои тараққикардаи ҷаҳон бошад, ин нишондиҳанда зиёдтар мебошад, ки чунин манфиати дучархарониро исбот намудаанд:

1) дар натиҷаи ҳаракат бо дучарха то ба масофаи 10 км бештаре аз узвҳои бадани инсон солим мегардад;

2) дучархарони имконияти ташакули зоҳирии инсон гардида, вазнро кам мекунад, калорияҳои зиёдатири сӯзонида nobуд менамояд. Ин раванд имкон медиҳад, ки бемориҳои қанд, фишорбаландӣ ва сактаи дил имконияти пешгирӣ намуданро пайдо намоянд;

3) беҳтар гардидани ҳолати рӯҳони ва мустаҳкам кардани ситемаи асаби одамон;

4) мустаҳкам кардани дилу рағҳо. Ҳангоми ҳаракат бо дучарха шуши одамон хеле пуршиддат гардида, аз баъзе моддаҳои нолозим озод мешавад ва аз оксиген ғанӣ мегардад. Инчунин, наврасон ва донишҷӯёнро инкишоф дода, барои ташаккули интизом ва дар кӯдак ташаккул додани арзишҳои ҳаёти солим, ки барои насли наврас хеле муҳим мебошад, мусоидат намояд.¹ Ба роҳ мондани ҳаракат бо дучархаҳо ва амсоли онҳо метавонад қисме аз мушкилоти дар пеш ояндаро пешгирӣ намояд. Инчунин, интизори одамонро дар шароити имрӯз кам намуда, боиси ҳаёти солимии ҷомеа гардад. Таъмини ҳаракат бо дучархаҳо дар шаҳрҳои мамлакат чунин ғоидаҳои иқтисодӣ низ дошта метавонад:

1) барои дучархаронӣ иҷозатномаи ронандагӣ лозим намеояд, ки маблағи изофаро сарфа менамояд;

2) барои дучархаронӣ ҳуҷҷатҳо лозим намеояд;

3) барои рондани дучарха сӯзишворӣ лозим намеояду барои таъмир низмасрафи зиёд лозим нест;

4) барои дучархаронӣ ҷойи калони нигоҳдорӣ, қисмҳои эҳтиётӣ ва маблағи калон барои хариди он лозим намеояд.

5) кам одамон ба садама дучор мешаванд, ки аз рӯйи маълумоти мутахассисон дар дунё, 1 млн нафар ҳар сола аз садамаи нақлиётӣ ба ҳалокат мерасанд ва 3 миллиони дигар маъҷуб ва захмҳои вазнини ҷисмонӣ мегиранд;

¹ Бештари маълумоти таҳлили доир ба тиб овардашуда, аз нигоҳи табибони ватанӣ дида баромада шудааст.

б) ба атмосфера гази зараровар CO₂ кам ихроҷ мешавад, масалан, нисбати асри гузашта то соли 2021 хориҷ гардидани гази CO₂ ба атмосфера 400 маротиба афзоиш ёфтааст;

7) дучархаронӣ муносибати одамонро хуб карда, барои сайёҳон бениҳоятлозим мебошад.

Бештари сайёҳон низ дар он фикр ҳастанд, ки бо рушд додани соҳаи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойҳои дучархаронӣ кам ва ё дар баъзе минтақаҳо тамоман дида намешавад. Дар бештари давлатҳои ҷаҳон дучархаро ҳамчун воситаи нақлиётӣ истифода мебаранд. Аз ҳама бештар аҳолии Дания, Нидерланд, Англия, Финландия (ҳатто дар фасли зимистон низ истифода менамоянд), Олмон, ИМА, Чин, Ҷопон, Таиланд, Ҳиндустон, Покистон ва ҳатто дар давлатҳои бештари қитъаи Африқо ба таври васеъ истифода мебаранд. Инчунин, дар Афғонистон ва Ёзбекистон ба таври васеъ истифода нагардад ҳам, чунин навъи хизматрасонӣ дар ин кишварҳо рушд намудааст. Ҷумҳури Мардумии Чин дар ҷаҳон аз ҳама дида барои фурӯши дучархаҳои зиёдтар истехсол мекунад. Ин дучархаҳо ба бозори дохилӣ (20 млн) ва берунӣ (10 млн) барои фурӯш ба бозори хориҷӣ бароварда мешавад [6].

Дигар самте, ки метавонад ба рушди логистикаи шаҳрҳо кумак намояд, муайян намудани таваккуфгоҳҳо ва роҳҳои зеризаминӣ мебошад. Дар шаҳри Душанбе низ сохтмони манзилҳои истиқоматӣ бо суръат идома дорад. Хуб мешуд, ки ба он сохтмонҳое иҷозат диҳанд, ки дар лоиҳаи сохтмони онҳо ҳатман зеристгоҳҳо дар зери манзилҳо ба истифода диҳанд. Албатта, дар ин маврид ҳарҷот зиёдтар мешавад, аммо манфиаташ якҷанд карат бештар аст.

Мувофиқи таҳлилҳои мутахассисони соҳа, дар солҳои оянда ҷойгиркунии нақлиёт низ яке аз мушкилоти калонро ба бор меоварад, чунки дар даҳсолаи наздик ба ҷойи боғчаҳои кӯдакон истгоҳҳои нақлиёти сокинон ба вучуд меоянд. Дар шароити имрӯза бунёди манзилҳои истиқоматӣ низ нисбати солҳои гузашта наздиктар ва дар масоҳати кам ҷойгир гардидани боғчаҳои назди манзилҳои истиқоматӣ гардидаанд. Тасаввур кунем, дар шаҳри Душанбе дар муддати 30 сол шумораи нақлиёти истифодабаранда як карат зиёд мегардад, ки на танҳо ҳаракати онҳо, балки муваққатан ҷойгиркунии онҳо мушкилӣ ба бор меоварад. Як роҳи ҳалли чунин мушкилот ҷойгирнамоӣ ва ташкили истгоҳҳои зеризаминӣ барои нақлиёт, аз ҷумла нақлиёти сабукрав, мебошад.

Мусаллам аст, ки рӯз то рӯз имкони истифодаи нақлиёти барқӣ зиёд гардида истодааст. Аммо барои боз ҳам зиёд намудани истифодаи нақлиёти барқӣ беҳтар кардани ҳавои шаҳрҳои кишвар то муҳлати охиринаи “Стратегияи

миллии рушд то солҳои 2030” дар шаҳрҳои калонтари кишвар барои истифодаи чунин нақлиёт шароит фароҳам овардан лозим аст. Масалан, давлати Бразилия дар стратегияи рушди худ муайян намудааст, ки то солҳои 2028 тамоми паркҳои техникаӣ ва нақлиётҳояш бо истифодаи пурраи сӯзишвориҳои биологӣ этанол гузарад. Беҳтар мегардад, ки ширкатҳои, ки дар кишвар чунин технологияҳои аз ҷиҳати экологӣ тоза ворид менамоянд, кӯшиш намоянд, ки дараҷаи арзиши аслии ин техникаҳо дастрас ба бештари аҳоли бошад.

Рушди инфрасохтори нақлиёти логистикӣ. Раванди саноатикунории босуръат дар кишвар боис мегардад, ки воридоти воситаҳои истеҳсолот, дастгоҳу таҷҳизот ва дигар техникаҳо зиёд гардад. Дар ин маврид эҳтиёҷ ба корхонаҳои логистикӣ зиёд мешавад, ки вобаста ба шароити ҷуғрофӣ мушкил мебошад.

Хизматрасонии хушсифати логистикӣ на танҳо арзиши аслии маҳсулоти истеҳсолиро кам мекунад, балки даромади иловагӣ ба корхонаҳои логистикӣ меорад. Боркашонии воситаи истеҳсолот натавонад аз кашонидани борҳои сабук, балки борҳои бениҳоят вазнин, ки ҳаҷман калон мебошанд, вобастагӣ дошта, таҷрибаи ғании муҳандисию технологиро талаб менамояд. Мутассифона, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин ширкатҳо кам ба ҷашм мерасанд, ки ин дар навбати худ барои дастраскунии воситаҳои истеҳсолӣ ё қисмҳои эҳтимолии дастгоҳҳои корхонаи истеҳсолӣ, дар рушди саноатикунории босурат монеаҳо эҷод мекунад. Мушкили дар кашонидани борҳои озуқаворӣ ва молу маҳсулоти талаботи аҳоли не, балки барои кашонидани техникаҳо барои сохтани корхонаҳои истеҳсолӣ ба миён меояд. Масалан, мувофиқи гуфтаҳои бештаре аз муҳандисон, борҳои ҳастанд, ки то 50-70 тонна вазн дошта, ҳаҷмашон то ба 8 метр мерасад, табиист ки кашонидани он ғайриимкон мебошад.

Ҳангоми боркашонӣ бояд ба иқтисоди логистикӣ ба молу маҳсулоти роҳҳои оҳани кишвар истифода кардашуда, ки метавонад имконияти то 10% (метавон аз ин нишондод зиёд бошад) паст кардани арзиши аслии маҳсулотро фароҳам оварад. Инчунин, истифодаи сӯзишвориҳо низ то андозае кам гашта, дар натиҷа, пойбанди сӯзишворӣ нагардида, дигар имкониятҳои истифодаи боркашониро дошта бошем.

Бо дарназардошти ин гуфтаҳо, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста талош меварзад, ки дар дилхоҳ вақт бо дигар давлатҳои дунё хизматрасонии логистикӣ сатҳи олӣ дошта бошад. Хусусияти ҷойгиршавии ҷуғрофии ҷумҳурӣ низ имкон медиҳад, ки транзити мол ва хизматрасони миёни Ҷумҳурии Мардумии Чин, кишварҳои Осиёи Марказӣ, Ҷанубӣ ва Шарқи Наздик имконпазир бошад. Дар санаи 26 апрели соли 2019 дар Форуми дуҷони

ҳамкории байналмилалии “Як камарбанд, як роҳ” дар шаҳри Пекини Ҷумҳурии Мардумии Чин барои татбиқ намудани “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то солҳои 2030” ва ноил гардидан ба ҳадафҳои рушди устувор, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон зикр намуданд, ки “кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, роҳи баромад ба баҳр надоранд. Дар ин замина, мо ба таҳия ва тадқиқи лоиҳаи муштаракӣ инфрасохтори минтақавӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир мекунем. Дар робита ба ин, мо ба татбиқи лоиҳаи бунёди шоҳроҳҳои автомобилгарди Чин–Тоҷикистон–Ўзбекистон ва Чин–Тоҷикистон–Афғонистон ҳавасманд мебошем. Ҳадафи мо дар татбиқи лоиҳаҳои мазкур ташаққул додани долонҳои транзитӣ–нақлиётӣ ба самти бандарҳои баҳрии Осиёи Ҷанубӣ ва Шарқӣ мебошад”[7].

Эълони Вазорати нақлиёт аз кушодашавии долони нақлиётӣ аз Ҷумҳурии Мардумии Чин ва Туркия тавассути Тоҷикистон, Ўзбекистон, Туркменистон ва Эрон низ як натиҷаи беҳтарини фаъолияти логистикӣ мебошад. Мувофиқи ин аз Ҷумҳурии Мардумии Чин ба шаҳри Кӯлоб молу маҳсулот оварда мешавад, ки дар натиҷа, тавассути роҳҳои оҳан ба дигар кишварҳо ҳатто то ба бандарҳои баҳрӣ расидани долонҳои транзитии моро таъмин менамояд. Барои дар сатҳи баланди хизматрасонӣ гузаронидани боркашонӣ дар чунин долонҳо ҳатман сохтани анборҳои нигоҳдорӣ, сардхонаҳо манфиатовар мебошад.

Гуфтан бамаврид аст, ки кушодашудани роҳи нақлиётии Кӯлоб – Қалъаи Хумб имконият дод, ки ВМКБ солҳои сол аз мушкилоти ҷойдошта озод гардад, чунки имконияти бо дигар минтақаҳо дар дилхоҳ маврид дар алоқаи зич бошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар толи 32 соли Истиқлоли давлатӣ натавона бо давлатҳои Осиёи Миёна, балки баъд аз баромадан аз бунбасти нақлиётӣ бо дигар давлатҳои ҷаҳон ва бештаре аз ташкилотҳои созмонҳои хориҷӣ низ дар ҳамкории зич буда метавонад. Дар ин раванд Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист, ки аз бунбасти коммуникатсионӣ барояд, ки дар натиҷа кишвари мо ба иқтисодиёти ҷаҳон ва бозорҳои ҷаҳонӣ ворид гардад. Барои боз ҳам дар раванди ҷаҳонишавӣ рушд кардани иқтисодиёти кишвар логистикаи кишварро низ мувофиқи талаботи ҷаҳонӣ ба роҳ мондан зарур меояд. Ба ҳамагон маълум аст, ки дар бозорҳои ҷаҳонӣ давлатҳои тараққикарда мавқеи ҳалқунанда доранд. Ин давлатҳо дар сатҳи иқтисодиёти баъдииндустриалӣ ва дар сатҳи иқтисодиёти ахборӣ ҳастанд, ки дар онҳо талабот дигар аст. Дар ин бозор ба ҷойи ҳукмронии фурӯшандагон, талаботи бозори харидорон ҳукмрон аст. Ҳар истеъмолкунанда моли хуб талаб менамояд ва натавона моли сифатан нағз, балки бо нархи пастар харидоришавандаро талабгор мебошанд.

Бо рушд додани саноатикунонӣ ва зиёд намудани молҳои содиротӣ на танҳо рушду истеҳсоли мол, балки ба рушди ҳаракати моли худ аз давраи истеҳсол то ба истеъмолкунанда расонидан, муносибатҳои дуруст ба роҳ монем. Яъне натавонам моли хуб, балки ҳаракати моли сифатнок дар доираи вақти муайян ба хароҷоти камтарин расонида тавонам ва бештаре аз мутахассисони соҳа бар он андешаанд, ки хароҷоти истеҳсоли мол нисбат ба ҳама насли он то ба истеъмолкунанда зиёд мегардад.

Аз ин лиҳоз, роҳи байни Чин, Тоҷикистон, Ўзбекистон, Туркменистон, Эрон, Туркия ва дигар давлатҳои Аврупост, ин роҳест, ки нисбати роҳи Чин, Қирғизистон, Ўзбекистон, Туркменистон, Туркия, мувофиқтар, наздиктар ва самараноктар мебошад. Ин роҳ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аҳамияти калон дошта, ин роҳ имкон медиҳад, ки ба қисмати ғарбии Афғонистон низ бо роҳи оҳан пайваст гардем. Дар самти ҳаракат ба шимол тавассути роҳи оҳани Тоҷикистон, Ўзбекистон, Туркменистон, Қазоқистон ва ба бештаре аз минтақаҳои Федератсия Русия расида тавонам.

Ҳаракат тавассути роҳи оҳан ба ғарб чунин сурат мегирад: Чин, Тоҷикистон, Ўзбекистон, Туркменистон, Эрон то Бандараббос, тавассути халиҷи Форс ба уқёнуси Ҳинд роҳ кушода мегардад. Боз бо воситаи ҳамин роҳ аз Чин, Тоҷикистон, Ўзбекистон, Туркменистон, Эрон, Покистон ва Ҳиндустон то уқёнуси Ҳинд роҳ ифтиҳо мешавад. Ҳамчунон, тавассути ин роҳ аз Чин, Тоҷикистон, Ўзбекистон, Туркменистон, Эрон, Туркия ва бандари Мерсин ба баҳри Миёназамин мерасем. Ё ин, ки ба воситаи қисми шимолии Туркия ба бандари Самсун ва Истанбул ба баҳри Сиёҳ ва Аврупо мебароем. Барои расидан ба қисми шимолӣ тавассути бандари Рашт ба баҳри Хазар барои метавонам.

Албатта, кушодашавии долонҳои нав имконияти бениҳоят фароҳеро ба вуҷуд меорад. Агар дар оянда байни Тоҷикистон ва Чин роҳи оҳан кушода шавад, шароити кашонидани молу маҳсулот бамаротиб меафзояд. Чунки ҳар чӣ қадаре, ки мол аз як ҷой ба ҷойи дигар ҳама нақл гардад, сифат ва арзиши он низ тағйир меёбад (аз як нақлиёт ба нақлиёти дигарро дар назар дорем). Дар ҳолати кушодани роҳи оҳани Тоҷикистон ва Чин имконияти бо як роҳи оҳан барои мадани ба ҷаҳон пайдо намудан, аз эҳтимол дур нест.

Рушди инфрасохтори нақлиёти логистикӣ вобаста ба соҳаи кишоварзӣ. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди гузариш аз кишвари аграрӣ – саноатӣ ба саноатӣ – аграрӣ қарор дорад. Ин шаҳодат медиҳад, ки соҳаи аграрӣ инкишоф ёфтааст ва метавон дар марҳалаҳои гуногун молу маҳсулоти ин соҳаро дар корхонаҳои саноатӣ коркард намуд. Ҳамчунон, барои таъмини

пурраи амнияти озукаворӣ ин ду соҳа дар занҷираи бо ҳамдигар пайванди фаъол қарор доранд. Ба вучуд омадани мушкилот дар соҳаи кишоварзӣ, боиси пайдо ва нофаъол гардидани дигар соҳаҳо мегардад. Аз ин лиҳоз, барои пурра рушд намудани ин соҳа тамоми чораҳои заруриро андешида, истифода оқилонаи манбаъҳои дар ихтиёрдошта аз манфиат ҳолӣ нест.

Барои самаранокии фаъолияти соҳаи кишоварзӣ саҳми логистика калон мебошад, ки барои оқилона истифода бурдани инфрасохторҳои дар ихтиёрдошта, кам кардани хароҷот ва вақт аз давраи истехсол то ба расонидан ба истеъмолкунандагон, талаф наёфтани маҳсулоти кишоварзӣ нақши калонро мебозад. Имкониятҳои дигари логистика дар он мебошад, ки самаранокии раванди хариду фурӯш баланд гардида, истифодаи саривақтии нақлиётӣ таъмин шавад, нигоҳдории маҳсулот то давраҳои гуногун ҳифз гардад, тақсимои моддӣ дар тамоми ҷаҳон ба талаботи пурраи мардум ҷавобгӯ бошад.

Ба ҳамагон маълум аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистонро 93 дарсадашро кӯҳсор ташкил медиҳад ва роҳҳои обӣ низ надорад (роҳҳои обӣ яке аз роҳҳои камхарҷ мебошад). Инчунин, кишвари мо иқлимаш суптропики континенталӣ (моҳи июл ҳарорати ҳаво то +49 дараҷа дар ноҳияи Панҷ) [2.с.8] мерасад, ки тобистонаш бениҳоят гарм ва рӯзҳои гармӣ нисбат ба сардӣ зиёдтар мебошад. Аммо мушкилот дар он аст, ки техникаҳои истифодашаванда тавонои мутобиқат ба гармии муҳит ва ба сардиро низ дошта бошад. Ин дар навбати худ боис мегардад, ки хароҷот барои фарсоиши техникаҳо, кашонидан ва нигоҳдории молу маҳсулот нисбатан зиёд буда метавонад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки сабаби фаъол набудани самти логистика дар соҳаи кишоварзӣ имконияти болоравии нархҳои маҳсулотро ба амал меоварад. Хароҷоти логистикӣ дар соҳаи кишоварзӣ ва расонидани он то ба истеъмолкунанда 40–50 дарсад буда, дар давлатҳои Аврупо ин нишондиҳанда 15 дарсадро ташкил медиҳад [3] ва баъзе аз сабабҳо ва омилҳои таъсиррасонандаро дар боло зикр намудем.

Бо вучуди гарон гардидани нархи маҳсулоти озукаворӣ, аз ҳисоби 40 дарсад афзун шудани хароҷоти роҳ, талафоти маҳсулот низ зиёд мебошад, ки ин боиси баланд гардидани арзиши тичоратии маҳсулот мегардад. Чӣ тавре дар боло зикр гардид, бо вучуди 70 дарсад кам будани хароҷоти логистикӣ дар давлатҳои Аврупо нисбат ба кишварамон, талафоти маҳсулот низ дар он кишварҳо кам мебошад. Дар натиҷа, маҳсулоти хушсифати кишоварзӣ ҳама вақт дастраси истеъмолкунандагонашон буда, хизматрасонии логистикӣ на он қадар ба арзиши аслии маҳсулот таъсиррасон мебошад.

Аз ин ҷо бармеояд, ки барои самти логистика барномаи нави логистикӣ қабул кардан, имкониятҳои рушд намудани ин самт дар соҳаи кишоварзӣ пурра таъмин намудан, манфиятовар мебошад. Аз ҷумла, дар бораи имконияти логистикӣ баҳри ташкили занҷираҳо то истеъмолкунандагон расонидани маҳсулоти кишоварзӣ тавассути тамоми пайвандҳои технологияи коркарди он диққати махсус додан лозим аст. Ҳатман логистикаи соҳаи кишоварзӣ бояд чунин масъалаҳоро дар бар гирад:

- банақшагирӣ ва идоракунии сохтори логистикӣ;
- фаъолияти харид намудан;
- нақлиёти бо таври замонавӣ мучахҳаз, махсусан вобаста ба мавқеи ҷуғрофии кишвар;
- идоракунӣ ва банақшагирии захираҳои мавҷуда;
- нигохдорӣ, захиракунии (мавҷуд будани гармхонаю сардхонаҳо);
- дастгирии хизматрасонӣ;
- системаи иттилоотӣ.

Ҳадафи ниҳии системаи логистикӣ қонеъ намудани талаботи ниёзҳои истеъмолкунандагон мебошад. Натиҷа бояд дар паст кардани нархҳои ниҳой тавассути кам кардани хароҷоти логистикӣ ва дар пешгирии тағйирёбии нархи маҳсулот зоҳир шавад [4].

Фаъл будани самти логистикӣ имкон медиҳад, ки бештари хароҷоти соҳаи кишоварзӣ ва талафоти он кам карда шавад. Инчунин, имконияти дигар ин аст, ки миёнаравҳои нолозие, ки дар занҷираи ғизо мавҷуданд, хориҷ карда шуда, шумораи каналҳои фуруши маҳсулот афзун гардонида мешавад.

Қисми аз ҳама муҳими фаъолияти логистикӣ стандартизат - сиякунии сифати маҳсулот мебошад. Агар маҳсулот имконияти зуд расидан ба истеъмолкунандагонро доро гардад, сифати он тағйир намеёбад. Аз ин лиҳоз, системаи аниқу шаффофи муқаррар намудани нархҳои харид аз рӯи навъҳои мол бо диверсификатсия аз рӯи шароити истеҳсол ва кашонидани он зарур аст.

Барои боз ҳам самаранок гардидани се самти логистикӣ, ки дар таҳлил нишон дода шудааст, пешниҳодҳои зеринро ба инобат гирифтани манфиатбахш мегардад:

1) Ташкили роҳҳои дучархоронӣ, ҳаракат бо дучарха ва ҷойҳои нигохдории дучархаҳо дар шаҳрҳо барои мусофирону шаҳрвандон ва таблиғи манфиати он ба мардум ба таври васеъ зиёд карда шаванд.

2) Зиёд кардани дучархаҳои барқӣ, скутерҳои барқӣ тавассути ичора ва ё ҷойи махсус дар шаҳрҳо бо арзиши дастрас ба мардум (имконияти истеҳсол намудани онҳо дар кишвар тавассути ҷалби соҳибқорони ватанӣ ҷой дорад).

3) Ташкил намудани электробусҳо дар шаҳри Душанбе, Бохтар, Хучанд, Кӯлоб дар марҳалаи аввал барои кам кардани партовҳои нолозим ба атмосфера. Дар шаҳр мувофиқи таҳлили мутахассисони соҳаи экологӣ, 80 дарсади газҳои зарарнокро ба атмосфера нақлиёт хориҷ менамоянд. Арзиши электробусҳо нисбати автобусҳо секарат зиёд бошад ҳам, он сарфае, ки аз ҳисоби насъзонидаи сӯзишвории (дар як рӯз то 60 литр ба даст меояд, ки баробар ба 600 сомони мегардад) сарфашуда дар муддати як сол арзиши он бароварда мешавад. Самаранокии ҳаракати электробусҳо дар шаҳрҳо нисбат ба шаҳрҳои Русия камтар мебошад (130 % хараҷоти электробусҳо дар шаҳри Масква ва дар шаҳри Душанбе бошад, 90 %-ро ташкил медиҳад).

4) Ташкили камераҳои назоратӣ дар истгоҳҳо ва идоракунии автоматикӣ дар нуқтаҳои назоратӣ. Ин кор имкон медиҳад, ки барои назорати доимии нақлиёт ва гурӯҳшавии мусофирон пешгирӣ намояд (дар шаҳрҳои номбаргардида).

5) Ҳатман истифодаи таваккуфгоҳҳои зеризаминӣ дар манзилҳои истиқоматӣ ва иҷозати сохтмони он манзилҳое, ки дар лоиҳаҳояшон чунин таваккуфгоҳҳо доранд. Дар ҳамин радиф пеш аз марҳалаи сохтмони стратегияи лагистикӣ истиқоматкунандагони он манзил муайян карда шавад (бо дарназардошти шаҳрҳои калони кишвар).

6) Ташкили инфрасохтори логистикӣ барои нақлиёте, ки дар дохили кишвар фаъолият мекунад, ба монанди таъмиргоҳҳо, нуқтаҳои нигоҳдорӣ ва истироҳатӣ, сардхонаҳои муайян ва ғайра.

7) Ташкили маҷмуаи логистикаи кишоварзӣ дар кишвар бо дарназардошти кашонидани ҳар як маҳсулоти кишоварзӣ бо техникаҳои муайянгардидаи самташ (дар бештари мавридҳо бо як техника чанд навъи молу маҳсулоти кишварзӣ кашонида мешавад).

8) Омода намудани мутахассисон дар самти логистикаи кишоварзӣ ва лагистикаи нақлиётӣ барои кашонидани борҳои вазнин дар минтақаҳои кӯҳӣ ва дурдаст.

9) Тақвият додани он роҳҳое, ки гардишҳои зиёд доранд ва дар рафти роҳсозӣ низ бо дарназардошти афзун гардидани хараҷоти роҳсозӣ, мушкilotи дар оянда бавучудоянда омӯхта шавад.

10) Тақвият бахшидани шаклҳои ҳамкории истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ ва саноати коркард ва ғайраи дигар, ки барои рушди босуръати лагистикӣ кишвар нақши басо муҳимро мебозад.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомали Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” 21 декабри соли 2021, шаҳри Душанбе.

2. Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: 30 соли истиқлолияти давлатӣ, маҷмӯи оморӣ соли 2021. 702 саҳ.

3. Носов А. Л. Поможет ли логистика сельскому хозяйству России? // РИСК: Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. - 2012. - № 3. - С. 16-21

4. Носов А. Л. Методология управления развитием инфраструктур региональной логистики: авто-реф. дис.д-ра экон. наук / Санкт-Петербургский государственный инженерно-экономический университет. - СПб., 2007.

5. <https://www.kommersant.ru/doc/3630399>.

6. <https://regnum.ru/news/3265166>.

7. <http://www.logistic.tj> .

РОЛЬ ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В ОРГАНИЗАЦИИ БЫСТРОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ И РАЗВИТИИ БЕЗОПАСНОСТИ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ

РУСТАМДЖОНИ САИДУЛЛОИ КУЗРАТЗАДЕ,

кандидат экономических наук, начальник управления анализа
макроэкономических вопросов Центра стратегических
исследований при Президенте Республики Таджикистан
734024, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 89;
телефон: (+992) 901-31-38-68; e-mail: caidullozoda1992@mail.ru;

ГУЛОМЮСУПОВ НУСАЙРИ МАМАДЮСУПОВИЧ,

заведующий кафедрой экономики и менеджмента Технического
колледжа Технического института Таджикистана имени М.Осими
734024, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 10;
телефон: (+992) 501-07-95-96

Материал содержит анализ современного состояния логистических услуг в стране и их влияние на стоимость товаров и продукции различных отраслей промышленности и сельского хозяйства. В данной статье проанализированы различные аспекты логистики страны и ее направлений, в том числе большинство материалов, перечисленных в зарубежных странах, что привело к высокой экономической эффективности. Учитывая важность сферы логистики в развитии индустриализации и продовольственной безопасности, в стратегические программы государства включены направления развития автомобильной логистики. Также анализ позволяет определить, сколько сельхозпродукции теряется в аграрном секторе при транспортировке, транспортировке и хранении. В современных условиях

необходимо приложить усилия для повышения эффективности производства сельскохозяйственной продукции и обеспечения населения качественными продуктами питания.

Ключевые слова: логистика, сельскохозяйственная логистика, грузовые перевозки, транспортные парки, эффективность, биотопливо, реальная стоимость, производительность труда, материально-техническая база, таможенные льготы, экологическое развитие.

THE ROLE OF LOGISTICS SERVICES IN THE PROCESS OF RAPID INDUSTRIALIZATION AND SECURITY DEVELOPMENT OF THE COUNTRY'S ECONOMY

RUSTAMJONI SAIDULLOI QUZRATZODA,

Candidate of Economic Sciences, Head of the Department of Analysis of Macroeconomic Issues of the Center for strategic research under the President of the Republic of Tajikistan
734024, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 89;
tel: (+992) 901-31-38-68; e-mail: caidullozoda1992@mail.ru;

GHULOMYUSUPOV NUSAYRI MAMADYUSUPOVICH,

Head of the Department of Economics and Management of the Technical College of the Technical Institute of Tajikistan named after M. Osimi
734024, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 10;
tel: (+992) 501-07-95-96

The material contains an analysis of the current state of logistics services in the country and its impact on the value of goods and products of various industries and agriculture. In this article, all the various aspects of the logistics of the country and its directions, including most of the materials listed in foreign countries, have been implemented, which has resulted in high economic efficiency. Taking into account the importance of the field of logistics in the development of industrialization and food security, the strategic programs of the state in the direction of the development of road logistics have been included. Also, the analysis allows to determine how much agricultural products are lost in the agricultural sector through shipping, transportation and storage. In today's conditions, it is necessary to make efforts to increase the efficiency of agricultural products and provide the population with high-quality food.

Keywords: logistics, agricultural logistics, freight transport, transport fleets, efficiency, biofuels, real value, labor productivity, material and technical resources, customs benefits, environmental development.

УДК: 338.43 (575.3)

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

МАДЖИДЗОДА САРВИНОЗ КОМИЛ,

докторант Института экономики и демографии

Национальной Академии наук Таджикистана

734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 33;

тел.: (+992) 935-86-86-10; e-mail sarvinozik@list.ru;

В статье показана роль сельского хозяйства в экономике страны, описывается необходимость проведения в рамках обеспечения выполнения приоритетной цели НСР-2030 продовольственной безопасности, импортозамещающей политики. Описываются направления реализации импортозамещающей политики в сельском хозяйстве Таджикистана и необходимые меры для её реализации. Показана роль совместных исследований в улучшении развития аграрного сектора страны, принятые правительством под отраслевые программы и их финансирование в рамках государственного бюджета. Показана роль Агентства по экспорту при Президенте Республики Таджикистан в достижении поставленной цели.

Ключевые слова: экспорт, импорт, политика импортозамещения, аграрный сектор, сельское хозяйство, продовольственная безопасность, дехканские хозяйства, агропромышленный сектор, кластеры, исследования, соглашения, программы.

Сельское хозяйство выступает важной отраслью национальной экономики страны. Доля сельского хозяйства в структуре ВВП составила в 2021г. 22,6%, а в структуре и общей численности занятых около 61%. Темпы прироста объема сельскохозяйственного производства за 2017-2020 годы превышали темпы роста ВВП. В сельском хозяйстве страны на 2021г. производством продукции занято почти 172 тыс. крупных, средних и малых хозяйств и организаций, из которых 161 госхозов, 59 ассоциаций дехканских хозяйств, 3,7 тысяч коллективных дехканских хозяйств, 348 акционерных обществ и обществ с ограниченной ответственностью, и свыше 167 тысяч дехканских хозяйств. Доля растениеводства в 2021 году составила 72,3%. В стране реализована Программа реформирования сельского хозяйства, которая была принята на 2012-2020гг, и в последствии Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 27.10.2020г., дополнена и продлена до 2022г. Современный этап развития сферы сельскохозяйственного производства значительно отличается от предшествующих периодов, когда главная цель была

направлена на обеспечение ускоренной рыночной трансформации всех секторов и отраслей аграрной экономики. В настоящее время, в ходе реализации НСР до 2030 года, происходит расширение горизонтов в сельском хозяйственном секторе. Этот процесс включает интеграцию инноваций с акцентом на минимальное воздействие на окружающую среду и улучшение качества земель. Важными шагами являются разработка мер по замене вредных химических веществ на менее опасные альтернативы и увеличение привлекательности сектора, особенно для дехканских хозяйств. Это достигается через укрепление и формирование цепочек добавленной стоимости.

В условиях реализации курса ускоренной индустриализации страны, направления государственного регулирования развития сельского хозяйства должны меняться. Индустриальная трансформация сферы аграрного производства зависит от количественного и качественного уровня ввода в действие новых основных фондов и от уровня фондооснащенности и фондообеспеченности. В Таджикистане требует совершенствования такой важный элемент системы государственного регулирования, как формирование условий и содействие формированию и развитию процессов сельскохозяйственной кооперации и агропромышленной интеграции. Однако в системе АПК страны пока еще не сформировался кооперативный сектор, которые действует на базе принципов, признанных мировой практикой кооперативной демократии.

Исходя из НСР-2030 стратегической целью выступает обеспечение продовольственной безопасности страны, которая может реализоваться через политику активного импортозамещения [7]. Это требует поддержки аграрного сектора со стороны государства, исходя из этого, политика, направленная на формирование благоприятной среды для сельхозпроизводителей, выступает в качестве долгосрочной стратегии государства.

Ключевым актором в осуществлении плана по импортозамещению выступает Правительство Республики Таджикистан. Именно оно определяет направления сельскохозяйственной политики в поддержку сельскохозяйственных производителей для обеспечения продовольственной безопасности страны, выявляет приоритетные отрасли для господдержки, прогнозирует ожидаемые результаты выбранных мер, выделяет средств из государственного бюджета на реализацию неотложных мер. Параллельно, с этим, Правительство утверждает Государственные программы, которые прорабатываются отраслевыми ведомствами. Министерство сельского хозяйства занимается реализацией государственных программ в аграрной сфере, Министерство финансов играет роль координатора расходования средств государственного бюджета, остальные министерства также вступают в сферу реализации аграрной политики на разных этапах ее стратегической реализации, выступая в качестве партнёров в различных программах государственной поддержки.

В настоящее время в аграрном секторе реализуется Программа развития агропродовольственной системы и устойчивого сельского хозяйства на период до 2030 года, направленная на формирование системы, которая будет устойчивой по отношению к ожидаемым изменениям климата, и будет способствовать организации выгодных условий для устойчивого развития аграрного сектора, роста производительности труда, эффективного использования всех факторов производства и достижения продовольственной безопасности в республике. Программа, принятая 29.11.2022г., охватывает комплексное слияние законодательных, организационных, технических, финансовых и научных действий, направленных на аграрные реформы в течение ближайших 8 лет. В ней учтены доступные бюджетные ресурсы и потенциальные возможности по мобилизации финансовых средств, предоставляемых партнёрами по развитию, с целью поддержки программ и проектов, способствующих развитию аграрной сферы. Также учитывается объем внутренних и возможный приток иностранных инвестиций.

Для улучшения ситуации в сфере животноводства, разработана и принята 1 марта 2023г. Комплексная программа развития отраслей животноводства, птицеводства, рыбоводства и пчеловодства в Республике Таджикистан на 2023-2027 годы. Она направлена на рост поголовья скота, и объема производства мяса, молока, птицы и рыбы. Программа охватывает различные аспекты данного вопроса, и в содружестве и совместной работе научно-исследовательских учреждений не только Таджикистан, но и других стран, с кем Таджикистан заключил договор о экономическом сотрудничестве будут вестись различного рода селекционные работы, по улучшению урожайности сельхозкультур, развития семеноводства, племенного дела, создания хороших условий для создания прочной кормовой базы и рациональное использование пастбищ и т.п.

31 марта 2022 года была принята Программа развития отрасли кролиководства в Республике Таджикистан на 2022-2026 годы, реализация которой позволит покрывать потребность населения страны в диетическом мясе, дорогостоящем кроличьем мехе. Практические наблюдения указывают на постоянное увеличение спроса на кроличью шерсть с течением времени, при этом кроличья кожа уже находит применение в производстве обуви и текстильной продукции. В Республике Таджикистан кролиководство имеет потенциал стать значительным фактором в экономическом развитии страны, так же, как и другие области животноводства. Это обусловлено благоприятными климатическими и природными условиями, которые способствуют развитию кролиководства в стране.

В марте 2022г. была принята Государственная программа по освоению новых орошаемых земель и восстановлению вышедших из сельскохозяйственного оборота земель в Республике Таджикистан на 2022-2027 годы. Она создана с

целью расширения площадей орошаемых земель, которые играют важную роль в повышении результативности аграрного производства и увеличении урожайности сельскохозяйственных культур. Программа нацелена на улучшение жизненного уровня населения на местах и достижение третьей цели НСР-2030 - обеспечение продовольственной безопасности и населения доступа к качественному питанию. Таким образом, в каждой подотрасли сельского хозяйства, реализуются свои отраслевые программы и подпрограммы развития, цель которых улучшить аграрный сектор страны с целью покрытия потребностей населения страны в продовольственных товарах.

На уровне регионов, исполнительными органами власти на местах предпринимаются следующие тактические шаги: местные власти реализуют меры, которые направлены на выполнение государственных программ по сокращению импорта и производства в достаточных объёмах сельскохозяйственной продукции на местах. В этом контексте, регионы получают планы, вкладывающиеся в действия органов местного исполнительного управления, и сопровождаются финансированием в рамках соответствующих отраслевых госпрограмм и планов развития регионов. Тем не менее, следует отметить недостаточное развитие системы поддержки проектов: инвестиционные инициативы регионов, включённые в программы поддержки, проходят согласование у региональных чиновников в госучреждениях.

Местные органы власти разрабатывают собственные программы по сокращению связанности от импорта, включая финансирование из местных бюджетов. В данном случае, секторальные министерства также отвечают за реализацию мероприятий по сокращению импорта на региональном уровне.

Местные администрации активно разрабатывают стратегии действий с целью уменьшения зависимости от импорта сельскохозяйственной продукции, включая использование финансовых ресурсов из местного бюджета. В такой ситуации, важную роль играют ведомства, ответственные за конкретные секторы, в проведении мер по сокращению внешних закупок на региональном уровне.

Помимо установления необходимой юридической поддержки, посредством разработки и реализации отраслевых программ, импортозамещению оказывается значительная финансовая помощь, которая базируется на ассигнованиях из бюджета, предусмотренных программами развития. На реализацию каждой отраслевой программы выделены определенные финансовые средства. Из общего объема расходов государственного бюджета в 2023г. 4,3% или 1620,7 млн.сом. направлено на поддержку развития сельского хозяйства и рыболовства, в то время как в 2022г. согласно закону о государственном бюджете на 2022г. было направлено 3,1% от общей суммы расходов (или 1030,6 млн. сом.) [2, 3].

Конечно же для реализации поставленной стратегической цели – обеспечения продовольственной безопасности, а следовательно поддержка

реализации стратегии импортозамещения, сельское хозяйство республики испытывает ряд ограничительных проблем как финансового, так и административно-организационного характера.

В первую очередь, продолжает существовать проблема ограниченных инвестиций в секторе АПК Таджикистана. Процесс осуществления стратегии импортозамещения в условиях недостатки финансовых ресурсов, не может мгновенно реализоваться на практике. Причина заключается в том, что в сфере АПК не все предприятия, фирмы, способны обеспечивать своё производство опираясь только на свои финансовые возможности, независимо от зарубежных или государственных инвестиций. Поэтому проблема инвестирования в АПК выступает наиболее существенной для реализации стратегической цели: обеспечение продовольственной независимости в стране.

При всех положительных аспектах, множество сельскохозяйственных предприятий остаётся нерентабельным, что существенно тормозит поток инвестиций на высоком уровне. Между тем, инвесторы могут быть заинтересованы в определенных сферах, где организациям предоставляют субсидированные кредиты. В первую очередь, это включает в себя создание современных хранилищ с современными холодильными и сушильными установками, развитие тепличного овощеводства, семеноводства, рыболовства, животноводства, садоводства, а также производство товаров, ориентированных на экспорт. Механизм финансовой поддержки, связанный с осуществлением политики импортозамещения, должен обеспечивать обширное возмещение прямых затрат для сельскохозяйственных инвесторов, вкладывающих денежные средства в приоритетные направления этой отрасли.

С целью улучшения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий важно расширить спектр финансовых механизмов поддержки. Например, для производителей приоритетных подотраслей увеличение компенсации прямых затрат способствует сокращению времени окупаемости инвестиционных проектов.

Помимо этого, важно отметить ограниченность научной базы и степень технологичности данной сферы. Для достижения значительного прогресса в импортозамещении в сельском хозяйстве необходимо применение инновационных инструментов для развития агробизнеса. Они способствуют переходу к высокопроизводительным, технологичным и эффективным методам производства сельскохозяйственного сырья и более глубокой переработке продукции. Одним из важнейших факторов, способствующих прогрессу в сельском хозяйстве, выступает формирование компетентных специалистов. Поэтому содействие развитию аграрных учебных заведений и научно-исследовательских институтов приобретает первостепенное значение.

Исходя из этого, 30.04.2021г. была принята Государственная программа развития Таджикской академии сельскохозяйственных наук на 2021-2025гг., которая разработана с целью улучшения качества и эффективности научных исследований в сфере сельскохозяйственных наук. Существенное внимание в ней уделяется адаптации к изменению климатических условий и обеспечению конкурентоспособности полученных результатов в современных условиях. Программа также направлена на расширение информационной деятельности и успешное внедрение научных достижений и инновационных технологий в аграрное производство страны, с целью достижения устойчивого роста объёмов сельскохозяйственной продукции и достижения надёжной продовольственной безопасности страны.

28.10.2020г. была утверждена Программа по созданию благоприятных условий для внедрения надлежащей сельскохозяйственной практики в производство сельскохозяйственной продукции (Международного стандарта Global O.A.P.). Важно подчеркнуть, что на данный момент в мире активно финансируются исследования в области сельского хозяйства, направленные на усовершенствование методов ведения, на исследования в сфере селекции и генной инженерии, а также на создание новых видов растений и животных, обладающих повышенной устойчивостью к вредителям, стойкостью и высокими производственными показателями. В связи с этим важно сотрудничать с передовыми университетами и институтами в обмене опыта и специалистов, в повышении квалификации отечественных специалистов.

Безусловно определенные шаги в этом направлении предприняты. Так, Правительством Республики Таджикистан ещё в декабре 2019 года, было утверждено Соглашение между Министерством сельского хозяйства Республики Таджикистан и Министерством сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь о сотрудничестве по использованию генетических ресурсов растений и животных. Согласно данному соглашению, стороны партнёрствуют в следующих областях: использование генетических ресурсов растений и животных; совместные научно-исследовательские усилия и повышение квалификации; обмен генетическим материалом, элитными семенами высокоурожайных сортов сельскохозяйственных культур и племенными животными; поставка продукции белорусской селекции в Таджикистан; внедрение инновационных технологий в сельском хозяйстве; обмен информацией и проведение мероприятий, таких как конференции, семинары, выставки и ярмарки.

Таджикистан заключил с Министерством муниципалитета и окружающей среды Государства Катар договор о сотрудничестве в области сельского хозяйства и продовольственной безопасности по следующим направлениям: визиты сотрудников отрасли, обмен профессиональными навыками учёных и

специалистов; проведение конференций, семинаров и демонстраций инновационных достижений в области сельского хозяйства и продовольственной безопасности; сотрудничество в области животноводства и искусственного осеменения скота; обмен статистическими данными по животноводству и кормопроизводству; сотрудничество по использованию современных технологий в сельском хозяйстве; обмен научными и информационными исследованиями в области сельского хозяйства; научно-техническое сотрудничество в области рыболовства и смежной деятельности в этой области; сотрудничество по созданию теплиц, складов и холодильных камер для хранения сельхозпродукции; обмен опытом и организация обучающих курсов.

В марте 2022 года был подписан Меморандум о взаимопонимании между Министерством сельского хозяйства Республики Таджикистан и Министерством сельского хозяйства и мелиорации Арабской Республики Египет о сотрудничестве в области сельского хозяйства. В сентябре 2021г. было подписано Соглашение между Министерством сельского хозяйства Республики Таджикистан и Министерством сельского хозяйства Государства Палестина о сотрудничестве в области сельского хозяйства. Также еще в 2018г. был подписан Меморандум о взаимопонимании между Таджикской академией сельскохозяйственных наук и Индийским советом по сельскохозяйственным исследованиям [1,6]. Таким образом работа в этом направлении растёт и надо уделять этому аспекту больше внимания.

Кроме того, следует выделить проблему недостаточной региональной концентрации производства в сравнении с другими ведущими аграрными державами.

С целью улучшения сельскохозяйственной политики необходимо ориентировать усилия на преодоление инфраструктурных преград и проведение реформ в институционально-административной сфере. На современном этапе экономического развития государственное регулирование аграрной сферы слабо ориентировано на его региональной составляющей (регулирование отдельных направлений и новых производственных проектов). Постепенно начинают формироваться территориальные кластеры и производственные комплексы, внедряя новый аспект в развитие сельского хозяйства. Исходя из этих соображения в марте 2022г. Постановлением Правительства Республики Таджикистан была принята Программа комплексного индустриально-аграрного развития Хатлонской области на 2022-2026 гг., в которой в сфере сельского хозяйства была поставлена задача повышение урожайности сельскохозяйственных культур и уровня обеспеченности пищевой и лёгкой промышленности отечественным сырьём.

Сосредоточение производства на определенной территории способствует развитию конкуренции, что влияет на рост эффективности производственного

процесса и обеспечивает среду для становления параллельных производств, развития инфраструктуры и расширения аутсорсинга.

Увеличение масштабов внутреннего производства и достижение ключевых значений продовольственной надёжности способствуют стимулированию роста и расширению возможностей для экспорта в агропромышленном комплексе.

Безусловно, вопросы импортозамещения следует тесно связывать с национальной экспортной стратегией: поддерживая импортозамещение, важно одновременно способствовать развитию экспортного потенциала тех видов сельскохозяйственной продукции и пищевых товаров, производство которых в нашей стране обладает благоприятными природными и экономическими условиями.

В стране принята Государственная программа развития экспорта в Республики Таджикистан на 2021-2025гг, в которой немаловажное значение отводится и аграрному сектору. Программа нацелена на расширение международного торгово-экономического сотрудничества Таджикистана со странами мира, предпринятые меры нацелены на стимулирование роста экспорта и усиление роли компаний, ориентированных на экспорт и замещение импорта. Кроме того, предусмотрены ряд институциональных и организационных преобразований, направленных на разнообразие экспортируемых товаров, упрощение процедур внешней торговли, расширение сферы электронной коммерции, улучшение инвестиционного климата, а также содействие партнёрству между государственным и частным секторами. Кроме того, согласно предпринятым мерам, программа направлена на создание современных логистических центров и развитие международных коммуникационных, транспортных и экономических путей.

Для реализации мер, запланированных в данной программе в стране, было создано Агентство по экспорту при Президенте Республики Таджикистан, деятельность которого направлена на обеспечение поддержки компаниям, ориентированным на экспорт и занимающимся внешнеэкономической деятельностью. Агентство тесно взаимодействует с релевантными государственными органами, разрабатывает рекомендации по совершенствованию предпринимательской деятельности в области экспорта и внешнеэкономических связей, а также сотрудничает с представителями делового и экспертного сообщества для устранения барьеров и ограничений.

На прошедшей 8 августа 2023 года пресс конференции в Агентстве по экспорту при Правительстве Республики Таджикистан было отмечено, что агентство будет тесно работать в направлении создания: торговых домов Таджикистана за рубежом; совместных предприятий по упаковке сельскохозяйственной и промышленной продукции; центров по поддержки отечественных компаний в направлении получения международной

сертификации. Вести работу по устранению логистических барьеров, созданию экспортного портала и защите прав и интересов экспортёров[8].

Таким образом, импортозамещение следует рассматривать как важный экономический инструмент для осуществления стратегии развития государства, включая модернизацию различных отраслей национальной экономики и учёт их конкурентных и географических особенностей. Для обеспечения конкурентоспособности аграрных предприятий необходимо расширить арсенал финансовых механизмов поддержки, приспособив их к направлениям стратегии импортозамещения. Поддерживая процесс импортозамещения, также следует одновременно способствовать усилению экспортного потенциала тех видов сельскохозяйственной продукции и пищевых товаров, для производства которых наша страна обладает благоприятными природными и экономическими условиями.

ЛИТЕРАТУРА

1. Atabayev E., Kireyenka N., Karimova M., Mogilevski R., Yanbykh R. Review of agrifood trade policies of the Eastern Europe, Caucasus and Central Asia countries, 2019–2020. Food and Agriculture Organization of the United Nations Rome, 2022.- p.156. <https://www.fao.org/markets-and-trade/-publications/-detail/en/c/1617872/>
2. Закон о государственном бюджете РТ на 2022 г. // <http://moliya.tj/wp-content/uploads/2023/01/02.proekt-zakona-byudzheth-2022-1.pdf>
3. Закон о государственном бюджете РТ на 2023г. // <http://moliya.tj/wp-content/uploads/2023/01/1.-proekt-zakona-respubliki-tadzhikistan-o-gosudarstvennom-byudzhete-respubliki-tadzhikistan-na-2023-god-2.pdf>
4. Каримова М.Т., Маджидзода С.К. Агропищевые кластеры в рамках обеспечения продовольственной безопасности страны // Экономика Таджикистана. - Душанбе. Истиклол. - №4(1) 2022 - С.51-57.
5. Каримова М.Т. Проблемы обеспечения безопасности продовольствия в Таджикистане // Обзор торговой политики в странах Европы и Центральной Азии. Бюллетень ФАО №.50, Июнь 2019 - С.6-9.
6. Каримова М.Т. Таджикистан. // Обзор агропродовольственной торговой политики в странах Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии, 2019-2020”, ФАО. Рим. 2022. - С.102-108. <https://www.fao.org/3/cc0064ru/cc0064ru.pdf>
7. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан до 2030г.
8. Новости. Агентство по экспорту при Президенте РТ. // <https://www.export.tj/news/115>

ДАСТГИРИИ ДАВЛАТИИ ИВАЗКУНИИ ВОРИДОТ ДАР КИШОВАРӢ

МАҶИДЗОДА САРВИНОЗ КОМИЛ,

докторанти Институти иқтисодиёт ва демографияи

Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33;

тел.: (+992) 935-86-86-10; e-mail sarvinozik@list.ru;

Дар мақола нақши кишоварзӣ дар иқтисодиёти кишвар нишон дода, зарурати сиёсати воридотивазкунанда дар доираи таъмини татбиқи ҳадафи афзалиятноки СМР-2030 доир ба амнияти озуқаворӣ тавсиф карда шудааст. Самтҳои татбиқи сиёсати воридотивазкунанда дар соҳаи кишоварзии Тоҷикистон ва тадбирҳои зарурӣ оид ба татбиқи он шарҳ дода шудаанд. Нақши таҳқиқоти муштарақ дар беҳтар намудани рушди баҳии аграрии кишвар, ки аз ҷониби Ҳукумат андешида мешавад, барномаҳои зерсоҳаҳои қабулшуда ва маблағгузори онҳо дар доираи буҷети давлатӣ нишон дода шудааст. Барои ба ин ҳадаф расидан, нақши Агентии содироти назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: содирот, воридот, сиёсати воридотивазкунанда, баҳии аграрӣ, кишоварзӣ, амнияти озуқаворӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ, агросаноатӣ, кластерҳо, тадқиқотҳо, созишномаҳо, барномаҳо.

STATE SUPPORT OF IMPORT SUBSTITUTION IN AGRICULTURE

MAJIDZODA SARVINOZ KOMIL,

Institute of Economics and Demography of the

National Academy of Sciences of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 33;

tel.: (+992) 935-86-86-10; e-mail sarvinozik@list.ru;

The article shows the role of agriculture in the country's economy, describes the need for an import-substituting policy within the framework of ensuring the implementation of the NDS-2030 priority goal of food security. The directions for the implementation of the import-substituting policy in the agriculture of Tajikistan and the necessary measures for its implementation are described. The role of joint research in improving the development of the agrarian sector of the country, undertaken by the government, adopted sub-sectoral programs and their financing within the state budget is shown. The role of the Export Agency under the President of the Republic of Tajikistan in achieving this goal is shown.

Keywords: export, import, import substitution policy, agrarian sector, agriculture, food security, dekhkan farms, agro-industrial sector, clusters, studies, agreements, programs.

УДК: 336.338.631.001

**АРЗӢБИИ САМАРНОКИИ ТАШКИЛИ АГРОКЛАСТЕР ҲАМЧУН
ШАКЛИ ФАӢОЛИЯТИ СОӢИБКОРӢ ДАР СОӢАИ КОМПЛЕКСИ
АГРОСАНОАТӢ**

ОДИНАЕВ АМИН ИБРОӢИМОВИЧ,

сардори Раёсати таҳлили масъалаҳои соҳибкорӣ ва рушди баҳши
хусусии МТС назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 89;
тел. (+992) 988-55-26-90

Дар мақола бо дарназардошти омӯзиши таҷрибаи кишварҳои аз лиҳози иқтисодӣ пешрафта, самаранокии ташкили истеҳсолот дар доираи агрокластерҳо, бахусус «агрокластери орд», «агрокластери гӯшт», «агрокластери панири парҳезӣ», ҳамчун шакли фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи комплекси агросаноатӣ исбот гардидааст.

Калидвожаҳо: агрокластер, рақобатпазирӣ, аграрӣ, соҳаи кишоварзӣ, комплекси агросаноатӣ содирот, соҳибкории инноватсионӣ.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ равиши кластерӣ ҳамчун воситаи муҳими баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирӣ дар кулли бахшҳои воқеии иқтисодиёт, аз ҷумлаи соҳаи кишоварзӣ низ доништа мешавад. Дар амал татбиқ намудани чунин шакли фаъолияти хоҷагидорӣ ва дар ин замина таъмини рушди усутувори соҳаи соҳаи комплекси агросаноатии мамлакат мувофиқи мақсад мебошад.

Тибқи таҳлилҳо, ҳоло беш аз 50 дарсади иқтисодиёти кишварҳои мутараққӣ аз ҳисоби рушди кластеризатсияи соҳаҳо таъмин карда мешавад. Масалан, ҳоло 60 дарсади маҷмуи маҳсулоти дохилӣ ва 30 дарсади аҳолии маҳғули кор дар ИМА дар заминаи клатсерҳо таъмин карда мешавад. Дар кишварҳои Дания, Финландия, Норвегия, Фаронса ва Шветсия тамоми соҳаҳои комплекси агросаноатӣ аз рӯи принципҳои кластерӣ фаъолият менамоянд [1].

Дар Ҷумҳурии Мардумии Чин танҳо дар доираи кластерҳои ба истеҳсоли маҳсулоти ба ба содирот раवонагардида 3,5 миллион нафар машғули кор мебошад. Рақамҳои баёнгардида, бешубҳа, аз нақши муҳим доштани кластеризатсияи соҳаҳо дарак медиҳад.

Ҳоло дар кишвар беш аз 172 610 ҳазор хоҷагиҳои деҳқонӣ фермерӣ фаъолият дошта [2], коопертивҳои истеҳсолӣ, аз ҷумла кластеризатсия, ки самаранокии баланди рушди соҳаи кишоварзиро таъмин менамояд, ҳамагӣ 4374 ададро ташкил медиҳанду ҳалос [3]. Илова бар ин, 70 дарсади заминҳои

истифодаи кишоварзӣ ва 82,3 дарсади заминҳои мазраъ дар ихтиёри хоҷагҳои деҳқонӣ фермерӣ қарор доранд [4].

Натиҷаҳои таҳқиқоти мо нишон доданд, ки ҳар қадаре, ки андозаи майдони замини кишт хурд гардад, ҳамон андоза имкони хоҷагидор, бахусус дар самти дастрасӣ ба техникаю таҷҳизот, таҷҳизоти муосири кишоварзӣ ва истифодаи самараноки он, инчунин, иҷрои киштгардон, дастрасӣ ба захираҳои қарзӣ–молиявӣ ва иҷрои пурраи коидаҳои агротехникӣ, ки аз ҷумлаи омилҳои асосии баланд гардидани сатҳи ҳосилнокӣ ва таъмини самаранокии истеҳсоли маҳсулот ба ҳисоб меравад, маҳдуд мегардад. Бинобар ин, дар шароити кунунӣ рушди кластеризатсия яке аз роҳҳои берун шудан аз бӯҳрон ва баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирӣ, доништа мешавад.

Ба андешаи коршиносони соҳавӣ, ҳатто хоҷагӣҳое, ки камтар аз 50 гектар заминро дар ихтиёр доранд, аз бисёр ҷиҳат самарабахш нестанд. Ба таъкиди онҳо, минбаъд идома ёфтани чунин раванд, дар истифодаи оқилонаи замин мушкilot эҷод мекунад. Масалан, дар кишварҳои Аврупо андозаи миёнаи замини дар ихтиёри хоҷагҳои кишоварзӣ қарордошта на кам 100 гектарро ташкил медиҳад.

Бо дарназардошти нақши муҳим доштани кластер, соли 2020-ум дар кишвар Консепсияи ташкил ва рушди кластерҳои агросаноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040 қабул карда шуд. Баланд бардоштани фаъолияти соҳибкории инноватсионӣ ва ба роҳ мондани ҳамоҳангсозии зич миёни мақомоти марказӣ бо мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва бахши хусусӣ, аз ҷумлаи ҳадафҳои асосии санади мазкур ба ҳисоб меравад.

Самаранокии баланди ташкили агрокластерҳо дар таҷрибаи амалии бисёре аз мамлакатҳо, аз ҷумла кишварҳои ҳамсоя низ, ба мушоҳида мерасад. Мо дар мақолаи пешниҳодгардида бо дарназардошти зарфияту имконоти мавҷуда, самаранокии ташкили истеҳсолот дар доираи рушди «агрокластерҳо», бахусус «агрокластери орд», «агрокластери гӯшт» ва «агрокластери панири парҳезӣ»-ро исбот намудем. Барои исботи ин гуфтаҳо менигарем ба рақамҳои омории ҷадвали мазкур.

Самаранокии иқтисодии ғайолияти «агрокластери орд»

Нишондиҳандаҳо	Шумораи коргарон, нафар	Ҳаҷми истеҳсол, т	Даромад аз фуруш, млн. сомонӣ	Ҳароҷотҳои истеҳсоли, млн. сомонӣ	Ҷоида, млн. сомонӣ	Сатҳи даромад-ноки, %	Ҳосилинокии меҳнат, одам/соат, сомонӣ	Даромад ба бучет, ҳазор сомонӣ
Истеҳсоли гандум								
Гандум	12000	14600	28,0	23,0	5,0	21,7	13,5	1,444
Коҳ		14600	4,3	—	4,3	100,0	X	—
Комбинати ордбарорӣ								
Истеҳсоли орд	20	11388	56,9	46,7	10,2	21,8	2,5	3549
Истеҳсоли сабӯс	—	3212	4,5	—	4,5	100	X	
Сеҳи истеҳсоли макарон (10% аз истеҳсоли орд)								
Макарон	10	1000	6,0	4,2	1,8	42,9	1,25	319,2
Корхонаи истеҳсоли нон (10% аз истеҳсоли орд)								
Нон	10	1000	5,0	4,2	0,8	19,0	232,3	319,2
Ҳамагӣ	12040	X	104,7	78,1	26,6	34,1	1,5	4188,8

Манбаъ: Дар асоси ҳисобу китоби муаллиф таҳия гардидааст [5].

Ҳангоми таҳқиқот ҳаҷми истеҳсоли ғалла ва коркарди саноатии он дар мисоли рақамҳои оморӣ соли 2022-уми марбут ба шаҳри Ҳисор ҳамчун асос гирифта шудааст. Тибқи оморӣ расмӣ, соли 2022 дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ шаҳри Ҳисор дар ҳаҷми 14000 тонна гандум истеҳсол карда шудааст. Дар назар дошта шудааст, ки ҳаҷми даромад аз ҳисоби тамоми ғаллаи истеҳсолшуда бо нархи 1917,8 сомонӣ барои як тонна 28,0 миллион сомони ро ташкил диҳад.

Ҳароҷоти истеҳсоли ба ҳисоби миёна 82,1 дарсад, ё 23 миллион сомони ро ташкил намуда, хоҷагиҳо аз ин ҳисоб дар ҳаҷми то 5 миллион сомонӣ ғоида ба даст оварда, сатҳи даромадноки ба 21,7 дарсад баробар мегардад. Илова бар ин, хоҷагиҳо аз ҳисоби истеҳсоли коҳ бо нархи 300 сомонӣ барои як тонна 4,3 млн. сомони дигар даромад мегиранд. Бо дарназардошти ғоида аз истеҳсоли коҳ дараҷаи даромаднокии гандум ба 40,4 ғоиз баробар мегардад.

Дар сурати пурра равона гардидани гандум (78%) барои истеҳсоли орд, имкони истеҳсоли 11388 тонна орд ба маблағи 56,9 млн. сомонӣ ҷой дорад. Комбинати ордбарорӣ аз ин ҳисоб 10,2 млн. сомонӣ ва аз ҳисоби истеҳсоли сабӯс то 4,5 миллион сомонӣ ғоида ба даст оварда, сатҳи даромадноки метавонад то ба 31,5 дарсад расонида шавад.

Дар назар дошта шудааст, ки дар сохтори агрокластер сеҳи макаронбарорӣ низ таъсис дода, дар доираи он 1000 тонна орд коркард шавад. Тибқи меъёр аз 1034 кг. орд ба андозаи як тонна макарон бо арзиши 6 сомонӣ

ба даст овардан мумкин аст. Дар ин замина, ҳаҷми даромади сеҳ то ба 6 млн. сомонӣ баробар хоҳад шуд.

Дар ҳолати то ба 70 дарсад баробар будани арзиши аслӣ, ғоидаи сеҳ ба 1,8 миллион сомонӣ ва дараҷаи даромаднокии он бошад, ба 42,9 дарсад мерасад. Дар сурати ташкили сеҳи нонбарорӣ бо дарназардошти истеҳсоли 1000 тонна нон ҳаҷми даромад ба 5 миллион сомонӣ расида, ғоида 0,8 миллион сомонӣ ва дараҷаи даромаднокии ба 19 дарсад баробар мегардад.

Ҳамин тавр, таъсиси чунин кластерҳои агросаноатӣ имкон медиҳад, ки ҳаҷми солони даромад то ба 104,7 миллион сомонӣ афзоиш ёфта, ғоида ба 26,6 миллион сомонӣ ва сатҳи даромаднокии ғайолият бошад, ба 34,1 дарсад баробар гардад. Дар чунин агрокластер то 12040 нафар метавонад бо ҷойи кори доимӣ таъмин гардида, ба буҷет дар маҷмӯъ, ба маблағи 5631,4 ҳазор сомонӣ дар шакли андоз ва пардохтҳои дигар ворид гардад.

Натиҷаи таҳлилҳои мо нишон доданд, ки дар хоҷагиҳои кишоварзии шаҳри Ҳисор ҳиссаи музди меҳнат дар сохтори хароҷот 16,7 дарсадро ташкил дода, ин рақам дар агрокластери орд аз ҳисоби истеҳсоли гандум 3,8 миллион сомони ро ташкил медиҳад. Дар ин замина, ба буҷет дар ҳаҷми 1444 ҳазор сомонӣ ($950.0+494.0$ ҳамчун фонди ҳифзи иҷтимоӣ ва 13 дарсад андоз аз даромад метавонад ворид гардад.

Тибқи таҳлилҳо аз ҳисоби коркарди орд дар доираи чунин агрокластерҳо, ки музди меҳнат дар сохтори хароҷоти он то ба 20 дарсад арзёбӣ мегардад, дар маҷмӯъ, ба маблағи 4188,8 ҳазор сомонӣ, аз ҷумла аз ҳисоби гандум 1,4, истеҳсоли орд 3549, сеҳи макарон 319,2 ва истеҳсоли нон 319,2 ҳазор сомонӣ дар шакли суғуртаи иҷтимоӣ ва андоз аз даромад ба буҷет метавонад ворид гардад.

Дар мисоли ташкили агрокластери ғӯшт мо самаранокии он ро дар мисоли як ноҳия исбот намудем. Бо дарназардошти он, ки хароҷоти хоҷагиҳо барои истеҳсоли ғӯшт ба 70 дарсади даромад аз фурӯши он баробар аст, ғоида барои деҳқонон 6,0 млн сомони ро ташкил дода, дараҷаи даромаднокии ба 25,0 дарсад баробар мешавад. Ҳосилнокии меҳнат дар як одам/соат 4,11 сомони ро ташкил медиҳад. Агрокластери ғӯшт коркарди саноатии он ро то ҳадди ниҳой дар назар дорад. Барои исботи ин гуфтаҳо менигарем ба рақамҳои омории ҷадвали мазкур.

Ҷадвали 2.

Самаранокии иқтисодии ғайолияти «агрокластери ғӯшт»

Нишондиҳандаҳо	Шумораи коргарон, нафар	Ҳаҷми истеҳсолот	Даромад аз фурӯш, млн. сомонӣ	Харочот барои истеҳсол, млн. сомонӣ	Ҷоида, млн. сомонӣ	Сатҳи даромадноқӣ, %	Ҳосилнокии меҳнат, одам/соат, сомонӣ	Даромад ба бучет, млн. сомонӣ
Истеҳсоли ғӯшти чорвои калони шохдор								
Ҳамагӣ	2000	1000	30,0	24,0	6,0	25,0	4,11	4339,0
Сехи коркарди ғӯшт ва каллапача								
Истеҳсоли ғӯшт	20	500,0	30,0	25,0	5,0	20,6	69,7	3,1
Коркарди каллапача	10	300,0	6,0	4,9	1,1	22,4	27,9	0,8
Сехи коркарди пӯст								
Пӯст, тонна	10	10,0	0,8	0,6	0,2	33,3	37,2	0,11
Ғабрикаҳои пойафзорбарорӣ								
Пойафзор, ҳаз. чуфт	10	5,0	1,5	1,0	0,5	50,0	69,7	0,6
Сехи истеҳсоли ҳасиб аз каллапача								
Ҳасиб	10	30	1,2	0,8	0,4	50,0	55,8	0,3
Ҳамагӣ	2060	X	69,5	56,3	13,2	23,4	15,67	9249,0

Манбаъ: Дар асоси ҳисобу китоби муаллиф таҳия гардидааст [6].

Тибқи арзёбиҳои мо, дар сурати забҳи 100 тонна ғӯшт дар вазни зинда, ҳаҷми истеҳсоли ғӯшти ҳолис ба 50–70 дарсади вазни зиндари ташкил дода, боқимонда (30%) каллаю поча ва узвҳои дарунии чорворо дар бар мегирад.

Дар ҳолати ба фурӯш гузоштани ғӯшти бадастомада, ҳаҷми даромад ба 30,0 млн. ва хароҷот ба 24,0 млн. сомонӣ метавонад баробар шавад. Ҷоида аз истеҳсоли ғӯшт 5,0 млн. сомонӣ ва дараҷаи даромадноқӣ ба 20,6 дарсад мерасад. Аз ин ҳисоб ба бучети маҳал ба андозаи 3,1 млн. сомонӣ ҳамчун, пардохтҳои андозӣ ворид ҳоҳад шуд.

Аз ҳисоби коркарди каллаю поча ва узвҳои дарунӣ агрокластер метавонад то 6,0 миллион сомонӣ даромад ва ба андозаи 1,1 миллион сомонӣ ҷоида ба даст орад. Сатҳи даромаднокии кластери мазкур 22,4 дарсад арзёбӣ гардида, аз ғайолияти он ба бучет дар ҳаҷми 0,8 млн. сомонӣ ҳамчун андоз метавонад ворид гардад.

Тибқи таҳлили мо, ҳар як ноҳия имкон дорад, ки ҳамасола то 10 тонна пӯстро ба агрокластер ба фурӯш гузорад. Аз фурӯши пӯст ҳоҷагиро метавонанд то 800 ҳазор сомонӣ даромад ба даст оваранд. Хароҷоти коркарди пӯст барои агрокластер ба 0,6 млн. сомонӣ баробар буда, ҷоида аз коркарди он ба 0,2 миллион сомонӣ ва

сатҳи даромаднокии он 33,3 дарсадро ташкил медиҳад. Ҳосилнокии меҳнат дар як одам/соат 37,2 сомонӣ ва даромад ба буҷет 0,11 миллион сомони ро ташкил хоҳад дод.

Дар назар дошта шудааст, ки дар доираи агрокластер сеҳи пойафзорбарорӣ низ бо иқтидори истеҳсолии коркарди 10 тонна пӯст ва аз он 5 ҳазор ҷуфт пойафзор ташкил карда мешавад. Дар сурати ташкили дурусти истеҳсолот дар ин сеҳ 10 нафар бо кори доимӣ таъмин мегарданд. Иқтидори истеҳсолии сеҳ ба 1,5 миллион сомонӣ маҳсулот баробар буда, аз он 0,5 млн. сомонӣ бевосита ғоида мебошад. Дар ҷунин сурат, корхона имкон пайдо менамояд, ки дараҷаи даромаднокии ҳудро то ба 50 дарсад расонида, аз ин ҳисоб дар ҳаҷми 0,6 млн. сомонӣ ба буҷет маблағ ворид намояд.

Ташкили коркарди каллаю поча то тайёр намудани ҳасиб метавонад самаранокии соҳаро боз баландтар бардорад. Дар сурати ташкили сеҳи ҳасиббарорӣ боз 10 нафари дигаро бо ҷойи кори доимӣ ва устувор, ки аз ҷумлаи масъалаҳои стратегӣ ба ҳисоб меравад, метавон таъмин намуд. Дар сурати то ба 50 дарсад баланд бардоштани дараҷаи даромаднокӣ, агрокластери мазкур метавонад боз 0,4 миллион сомонӣ ғоидаи иловагӣ ба даст оварад.

Ҳамин тавр, ташкили як агрокластери гӯшт имкон медиҳад, ки ҳаҷми даромади солана то ба 69,5 миллион сомонӣ расонида шавад. Дар баробари ин, беш аз 2060 нафар аҳолии қувваи қобили меҳнат метавонад бо ҷойи кори доимиву устувор ва маоши нисбатан хуб таъмин гардад. Зиеда аз ин, аз ҳисоби ташкили агрокластери гӯшт ба буҷети ноҳия метавонад беш аз 9249,0 ҳазор сомонӣ дар шакли андоз маблағ ворид гардад, инҷунин сатҳи даромаднокиро дар маҷмӯъ, то ба 23,4 дарсад расонидан имконпазир аст.

Дар мисоли «агрокластери панири парҳезӣ» барои 200 сар бузи ширдеҳи зотҳои сафеди русӣ самаранокии истеҳсоли шири буз ва коркарди саноатии он исбот карда шудааст. Тибқи арзёбиҳо, дар сурати аз як сар буз дар як сол 500 кг. шир ҷӯшидан, фермаи буз, ки дорои 200 сар ҷорво мебошад, имкони истеҳсоли то 100 тонна шир ҷой дорад. Аз ҳисоби коркарди шир бо меъёри 20% баромадани панир, 20 тонна панир, 0,8 тонна равған, 4 тонна йогурт ва 10 тонна дӯғ истеҳсол намудан мумкин аст. Дар ин замина, ҳаҷми даромад дар маҷмӯъ, 1892 ҳаз., хароҷот 1462,6 ҳазор сомонӣ, ғоидаи солана 429,4 ҳазор сомонӣ ва сатҳи ҳосилнокии меҳнат дар агрокластери мазкур бошад, ба ҳисоби як одам/соат 74,61 сомони ро ташкил хоҳад дод.

Аз ҳисоби ташкил ҷунин агрокластер ба буҷети маҳаллӣ дар ҳаҷми 69,9 ҳазор сомонӣ андоз ворид хоҳад шуд. Ба ин нишондиҳанда, пардохти андоз аз музди меҳнат, фонди иҷтимоии аҳоли ба инобат гирифта нашудааст. Дар «агрокластери панири парҳезӣ» таъмини хизматрасонии нақлиёт, анбор, роҳ, алоқа ва савдо, инфрасохтори илмӣ–маслиҳатӣ, миёнаравӣ (захира ва дастрас намудани ашёи хом) хеле хуб ба роҳ монда шудааст.

Ҷадвали 3.

Самаранокии иқтисодии фаъолияти «агрокластери панири парҳезӣ»

Нишондиҳандаҳо	Шумораи коргарон, нафар	Ҳаҷми истеҳсол, т	Даромад аз фурӯш, ҳаз. сомонӣ	Хароҷот барои истеҳсол, ҳаз. сомонӣ	Ҷоида, ҳаз. сомонӣ	Сатҳи даромадноки, %	Ҳосилнокии меҳнат, одам/соат, сомонӣ	Даромад ба бучет, ҳаз. сомонӣ
Истеҳсоли шир								
Ҳамагӣ	10	100,0	500,0	350,0	150,0	42,9	19,72	–
Сехи коркарди шир								
Истеҳсоли панир	10	20,0	1200,0	960,0	240,0	25,0	47,31	60,0
Истеҳсоли равған	x	0,8	32,0	24,6	7,4	30,1	1,26	1,9
Йогурт	x	4,0	100,0	80,0	20,0	25,0	3,94	5,0
Дӯғ	x	10,0	60,0	48,0	12,0	25,0	2,37	3,0
Ҳамагӣ	10	x	1892,0	1462,6	429,4	29,4	74,61	69,9

Манбаъ: Дар асоси ҳисобу китоби муаллиф таҳия гардидааст [7].

Дар сурати ба 30 дар сад хароҷоти истеҳсоли баробар будани фонди музди меҳнат ($1462,6 \times 30\% = 438,78$), даромад ба бучет аз ҳисоби андоз аз ҷоида 69,9 ҳазор сомонӣ, фонди ҳифзи иҷтимоӣ 109,7 ҳазор сомонӣ ($438,78 \times 25,0\%$) ва андоз аз музди меҳнати кормандон 52,6 ҳазор сомонӣ ($3656 \times 0,12\%$) $X_{10 \times 12}$ маблағ ворид шуда, дар маҷмуъ, ба бучет аз ҳисоби агрокластер 232,2 ҳазор сомонӣ андоз ва дигар пардохтҳо ворид мегардад.

АДАБИЁТ

1. Абдиев М.Ж. Роль и значение агропромышленного кластера в экономике страны / М.Ж. Абдиев, К.К. Токторов // Экономика и бизнес: теория и практика – 2017. – Т. 1. №4.;
2. Нишондиҳандаҳои гендерӣ дар хоҷагҳои деҳқонӣ. Маҷмуаи оморӣ. Душанбе, 2023. –С.12.
3. Нишондиҳандаҳои асосии кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1991-2015. Маҷмуаи оморӣ. Душанбе, 2016. –С.62.
4. Феҳристи ягонаи давлатии Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон; Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
5. Нишондиҳандаҳои гендерии хоҷагҳои деҳқонӣ. Маҷмуаи оморӣ. Душанбе, 2023. – С.17,19.
6. Хулоса ва ҳисоби муаллиф.
7. Хулоса ва ҳисоби муаллиф.
8. Хулоса ва ҳисоби муаллиф.

**ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ АГРОКЛАСТЕРА КАК
ФОРМЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ
АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА**

ОДИНАЕВ АМИН ИБРАГИМОВИЧ,

начальник Управления исследований проблем предпринимательства и
развития частного сектора ЦСИ при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Рудаки 89;
тел. (+992) 988-55-26-90; e-mail: o-amin@mail.ru

В статье, с учетом изучения опыта экономически развитых стран, доказана эффективность организации производства в рамках агрокластеров, особенно «мучного агрокластера», «мясного агрокластера» и «агрокластера диетический сыр» как формы предпринимательской деятельности в сфере АПК.

Ключевые слова: агрокластер, конкурентоспособность, аграрный сектор, агропромышленный комплекс, сельское хозяйство, экспорт, инновационный предпринимательство.

**ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF AGROCLUSTER ORGANIZATION
AS A FORM OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE SPHERE OF
AGROINDUSTRIAL COMPLEX**

ODINAEV AMIN IBROHIMOVICH,

Head of Department of Analysis of entrepreneurship issues and
development of the private sector of the Center for strategic research
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel. (+992) 988-55-26-90, e-mail: o-amin@mail.ru

In the article, taking into account the study of the experience of economically developed countries, is proved the effectiveness of organizing production within agricultural clusters, especially the “Flour Agrocluster”, “Meat Agrocluster” and the agrocluster “Dietary cheese” as a form of entrepreneurial activity in the agricultural sector.

Keywords: agrocluster, competitiveness, agricultural sector, agro-industrial complex, agriculture, export, innovative entrepreneurship.

МАСЪАЛАҶОИ ИДОРАКУНИИ ҚАРЗИ ДАВЛАТӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

ТАҶОЕВ МАҲАДМУМИН РАҲИМОВИЧ,

номзади илмҶОИ иктисодӢ, дотсенти кафедраи
иктисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Буни Ҳисорак;
тел.: (+992) 918-74-44-65; e-mail: mahadjon@mail.ru

Муаллиф дар мақола кӯшиши намудааст, ки таҳлили воқеи илмию амалии яке аз масъалаҶОИ асосии молиявӢ–идоракунии қарзи давлатиро баррасӢ намояд. Вобаста ба ин, дар мақола аз таҷрибаи ҷаҳони идоракунии қарзи давлатӢ далелҶОИ мушаххас оварда шудаанд. Дар ин радиф, муаллиф истифодаи таҷрибаи пешрафта ро барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба риштаи таҳлил кашидааст. Ӣ таъкид намудааст, ки дар шароити муосир таваҷҷуҳ ба истифодаи дурусту мақсадноки маблағҶОИ қарзӢ масъалаи ниҳоят зарур ва саривақтӢ мебошад. Аз нигоҳи муаллиф, муҳимтарин василаи рушди иктисоди милли таҳияи саривақтии ҳуҷҷатҶОИ зарурӢ доир ба ин мавзӯ ба шумор меравад. Дар мақолаи мазкур бо истифода аз натиҷаҶОИ таҳқиқот, муаллиф кӯшиши ба харҷ додааст, ки вазъи кунунии масъаларо мавриди баррасӢ ва арзёбӢ қарор дода, ҳулоса ва пешниҳоди ҳудро пешкаш намояд.

Калидвожаҳ: идоракунии қарзи давлатӢ, қарзи давлатии беруна, қарзи давлатии дохилӢ, хизматрасони қарзи давлатӢ, бӯҳрони қарзӢ, бори қарзӢ, бӯҷети давлатӢ, SWO –таҳлил, сиёсати фискалӢ, устувори қарзи давлатӢ.

Чалб ва истифодаи қарзи хоричӢ як ҳодисаи муқаррариест, ки амалан барои дилхоҳ мамлакати ҷаҳон ҳамчун унсури асосии таркибии сиёсати пулию қарзӢ, сиёсати андозию бӯҷетӢ ва сиёсати асӯрӢ шарҳ дода мешавад.

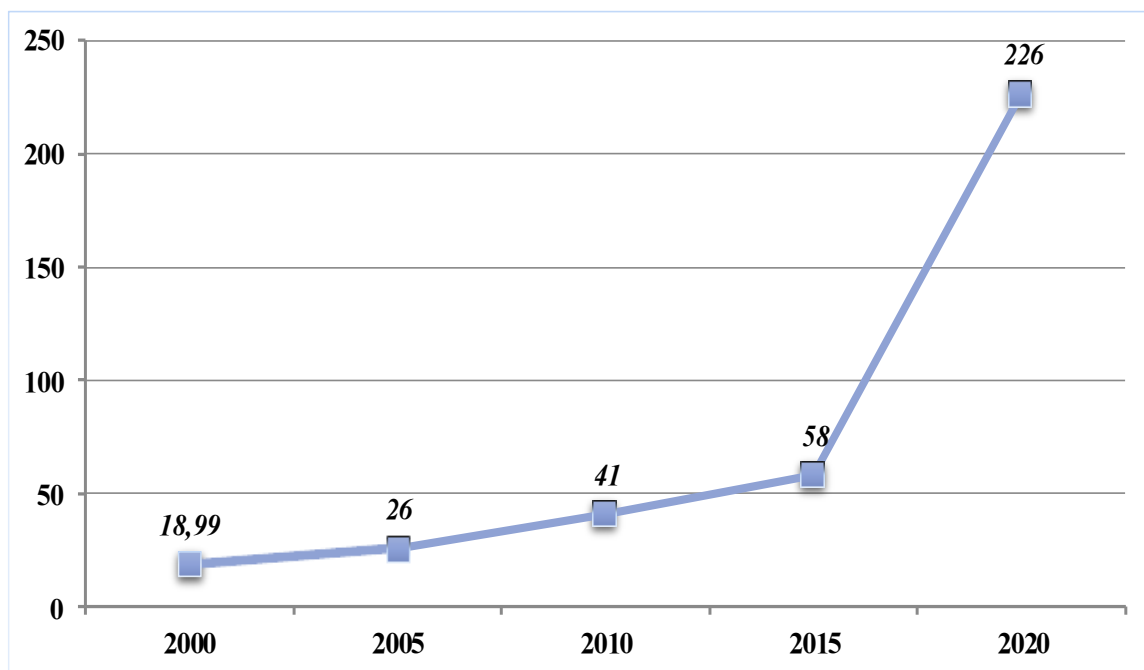
Аммо, вобаста ба сатҳу дараҷаи таъсирпазии қарзи хоричӢ ба вазъи молиявию иктисодии мамлакатҳО, дар баъзе мавридҳО он ба як мафҳуми мураккаб ва муқобилмаъно табдил ёфта метавонад. Ҳамин аст, ки аз як тараф, қарзгирии хоричӢ барои чалби маблағҶОИ иловагӢ ба иктисоди милли мӯсоидат карда, роҳро барои татбиқи дастовардҶОИ илмию техникаӢ, амалисозии барномаҶОИ гуногунмуҳлати давлатӢ ва таҷрибаи идоракунии муосир ҳамвор месозад, аз тарафи дигар, беҳад зиёд гаштани ҳаҷми қарзи хоричӢ дар мамлакатҶОИ ҷаҳони муосир, сабаби авҷгирии бӯҳронҶОИ қарздорӢ мегардад, ки аз ин сабаб тайи даҳсолаҶОИ охир ба қатори проблемаҶОИ муосири иктисодиёти ҷаҳонӢ ворид гардидааст.

Зери таъсири таҳаввулоти муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ қарзгирӣ беруна тадриҷан шакли байналмилалиро ба худ касб кард, ки ин бо афзоиши аҳаммият ва нақши созмонҳои молиявии байналмилалию минтақавӣ дар қабули қарорҳо оид ба қарздиҳӣ ва ҳисоб кардани қарзи ҷамъшудаи категорияи гуногуни мамлакатҳо тавсиф мешавад. Ин бо афзоиши қарзи давлатӣ тавассути созмонҳои молиявии байналмилалию минтақавӣ ва консорсиумҳои бонкии синдикатӣ, дар ҳаҷми умумии қарзгирӣ аз бозори байналмилалии сармоя зоҳир гардид.

Сарфи назар аз татбиқи як қатор тадбирҳо ва ташаббусҳои, ки ба ҷилавгирӣ аз афзоиши он нигаронида шудаанд, ҳаҷми қарзи берунаи ҷаҳонӣ ба тадриҷ афзоиш меёбад. Мусаллам аст, ки афзоиши ҳаҷми қарзи берунаи давлатӣ натавонанд дар кишварҳои рӯ ба инкишоф, ки захираҳои дохилии молиявии нокифоя доранд, балки дар як қатор кишварҳои пешрафта, ки дорои иқтисодии зиёди дохилии иқтисодӣ мебошанд, мушоҳида мешавад. Ҳамин аст, ки давоми даҳсолаи охир ҳаҷми қарздории байналмилалӣ бо суръати баланд, ҳатто аз суръати рушди иқтисодиёти ҷаҳонӣ баландтар, афзоиш ёфта истодааст, ки эҳтимоли ба мушкилоти нав, яъне бухрони молиявӣ қарзӣ мувҷеҳ шудани давлатҳо ҷой дорад. Бо дарназардошти ин вазъияти баамаломата зарурати омузиши ҳамаҷонибаи масъалаи идоракунии қарзи давлатӣ барои ҳамаи мамлакатҳои ҷаҳон дар мадди аввал гузошта мешавад.

Расми 1.

**Ҳаҷми қарзи давлатии ҷаҳонӣ дар солҳои 2000-2020
(ба ҳисоби трлн. долл. ИМА)**

Тавре дар расм нишон дода шуд, ҳаҷми қарзи давлатии ҷаҳонӣ аз соли 2000-ум то соли 2020 беш аз 12 маротиба афзоиш ёфтааст. Инчунин, дар соли 2020 афзоиши қарзи давлатии ҷаҳонӣ рекордӣ шуда, ба 226 триллион доллари ИМА баробар гаштааст, ки албатта, дар татбиқи барномаҳои аҳамияти иҷтимоидоштаи давлатҳо, махсусан дар соҳаҳои маориф ва тандурустӣ, мушкилоти ҷиддӣ эҷод мекунад. Тибқи таҳлилҳои Хазионаи Байналмилалӣ Асёр, афзоиши ҳаҷми қарзи давлатӣ дар давраи буҳрони молиявии солҳои 2007-2009 агар ба 195-215 дарсади ММД-и ҷаҳонӣ баробар шуда буд, ин нишондиҳанда дар давраи буҳрони ковидии соли 2020 ба 256 дарсади ММД-и ҷаҳонӣ баробар шудааст, ки чунин вазъият ҳатто дар давраи Депрессияи Бузург ва Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ ба қайд гирифта нашуда буд [9]. Маҳз чунин вазъи ба амаломадистода давлатҳои ҷаҳон ва институтҳои минтақавию байналмилалӣ бахши молиявӣ қарзиро водор сохтааст, ки сари масъалаи идоракунии самараноки қарздории давлатҳо нақшаю барномаҳои самаранокро тарҳрезӣ намоянд.

Дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон ҳалли мушкилоти ин соҳа дар доираи як самти алоҳидаи сиёсати давлатӣ зерини идоракунии қарзи давлатии беруна амалӣ карда мешавад, ки масъулияти назорат ва иҷрои он ба зиммаи ниҳодҳои бахши иқтисоду молияи ҳамон як мамлакат вогузор мебошанд.

Мақсади асосии идоракунии қарзи давлатӣ аз он иборат аст, ки Ҳукумати ин ё он мамлакат эҳтиёҷоти маблағгузорию худро пурра мегардонад ва барои пардохти уҳдадориҳои давлатӣ бо хароҷоти камтарин дар давраи миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат бо дарназардошти дараҷаи хавф шароит муҳайё месозад. Маҳз дар ин равиш, мақсади асосии идоракунии қарзи давлатӣ дар мамлақати мо низ аз қонеъ кардани эҳтиёҷоти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маблағгузорию қарзӣ ва иҷрои уҳдадориҳои он оид ба пардохтҳо бо хароҷоти камтарин ва дараҷаи хавфи оқилона дар дурнамои кӯтоҳ, миёна ва дарозмуддат иборат мебошад [3].

Низомии самараноки идоракунии қарзи берунаи давлатӣ, ки дар бисёр кишварҳои хориҷӣ амал мекунад, ҷалби саривақтии маблағи зарурии қарзро барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти молиявӣ таъмин менамояд, ба онҳо имкон медиҳад, ки захираҳои назарраси молиявиро тавассути оптимизатсияи сохтори қарз ва ҷадвали хизматрасонии қарз сарфа кунанд, дараҷаи хавфҳоеро, ки ҳангоми гирифтани қарз бо асёри хориҷӣ ба миён меоянд, кам мекунад.

Алҳол, идоракунии қарзи давлатӣ яке аз унсурҳои муҳимтарини сиёсати фискалии давлат мебошад. Низомии идоракунии қарзи давлатӣ ҳамчун фишанги алоқамандкунандаи низомии бучетию андозӣ ва маҷмуи чорабиниҳои танзимноии қарзи давлатӣ барои кам кардани таъсири сарбории қарз ба иқтисодиёти миллии истифода бурда мешавад. Дар таҷрибаи муосир низомии идоракунии қарзи давлатиро ба идоракунии стратегӣ ва ҷорӣ (фаврӣ) ҷудо

мекунанд. Идоракунии стратегии қарзи давлатӣ барои муқаррар кардани дастурҳои асосӣ дар робита ба қарзи давлатӣ ва эҷоди механизми ташкилию ҳуқуқӣ зарур буда, ҷиҳати ноил шудан ба ҳадафҳои дар ин самт гузошташуда алоқаманд мебошад [8, 138].

Амалияи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки меъёрҳои баҳодиҳии устувории вазъи қарздории мамлакатҳо истифода мешаванд, ки ба зерсохторҳои ин меъёрҳо:

- ✓ инфрасохтор (зернизомии институтсионалӣ);
- ✓ дастгирии ҳуқуқӣ (зернизомии ҳуқуқӣ);
- ✓ танзими амалиёти иқтисодӣ (зернизомии параметрҳои қарз);
- ✓ технология (зернизомии савдо);
- ✓ зернизомии ҳисоббаробаркунии қарз дохил карда мешаванд.

Одатан, ба таври анъанавӣ ҳадафҳои асосии идоракунии қарзи давлатӣ дар дилхоҳ давлати ҷаҳон аз инҳо иборатанд:

- нигоҳ доштани сатҳи муътадили қарзи давлатӣ дар сатҳи аз ҷиҳати иқтисодӣ беҳатар ва мониторинги истифодаи самараноки он;
- таъмини иҷрои хизматрасонии уҳдадорӣҳои қарзии дохилӣ ва берунӣ дар ҳаҷми пурра бо риояи меъёрҳои шартӣ;
- кам кардани гаронии қарз ва пастиномаи арзиши он дар мувофиқа бо донорҳо.

Бешубҳа, дар ин самт омӯзиш ва таҳлили ҳаматарафаи таҷрибаи мамлакатҳо шартӣ асосӣ буда, вазъи кунунии қарздории байналмилалиро бояд ба инобат гирифт.

Тибқи ҳисоботи Бонки Ҷаҳонӣ «Дар бораи вазъи қарздории байналмиллалӣ» барои соли 2022, кишварҳои рӯ ба инкишоф барои хизматрасонии қарзи берунаи давлатӣ ва қарзҳои бо кафолати ҳукуматӣ додашуда, ба маблағи 443,5 миллиард доллар сарф кардаанд, ки инро бо болоравии меъёрҳои ғоизӣ алоқаманд медонанд. Мусаллам аст, ки чунин афзоиш ёфтани хароҷот захираҳои молиявӣ бе ин ҳам маҳдуди давлатҳоро аз маблағгузори бахшҳои муҳимми хоҷагии халқ, ба монанди тандурустӣ, маориф ва муҳити зист дур мекунад.

Дар саросари кишварҳои рӯ ба инкишоф пардохтҳои хизматрасонии қарз, аз ҷумла қарзи асосӣ ва ғоизҳо дар як соли охир 5% афзоиш ёфт. 75 мамлакате, ки ба талаботи Ассотсиатсияи байналмилалӣ рушди Бонки Ҷаҳонӣ ҷавобгӯ мебошанд ва тибқи муқаррарот ба мамлакатҳои ғайриқарин кумак мекунанд, дар соли 2022 ба маблағи рекордӣ 88,9 миллиард доллар хизматрасонии қарзи давлатиро адо кардаанд. Пардохти ғоизҳои қарзи асосии ин мамлакатҳо тайи даҳ соли охир ҷаҳор маротиба афзоиш ёфта, дар соли 2022 ба 23,6 миллиард доллари амрикоӣ баробар шудааст. Тибқи гузориш, дар 24 кишвари ғайриқарин хароҷоти хизматрасонии қарз дар соли 2024 боз 39% афзоиш хоҳад ёфт.

Дар ин сурат, давлатҳои ҷаҳонро лозим меояд, ки ба бухрони навбатии қарзӣ омода бошанд, зеро чунин сатҳи рекордии қарз ва Ҷоизи баланди хизматрасонӣ бисёре аз мамлакатҳоро ба сӯйи бухрон мебарад. Ҷар маротибае, ки нархи қарзҳо баланд боқӣ мемонанд, кишварҳои рӯ ба инкишофро бештар дар ҳолати бухронӣ қарор медиҳанд. Зеро ин гуруҳи давлатҳо бо интиҳоби душвор рӯ ба рӯ мешаванд: хизматрасонии қарзи давлатиро адо намоянд, ё ба соҳаҳои афзалиятноки иқтисодӣ иҷтимоӣ, аз қабилӣ соҳаи тандурустӣ, маориф ва инфрасохтор сармоягузорӣ намоянд. Ин вазъият тақозо мекунад, ки ҳукуматҳои қарздор, кредиторони хусусӣ, расмӣ ва қарздиҳандагон бисёртарафа барои баланд бардоштани шаффофияти иттилооти қарз, тақмили воситаҳои устувории қарз ва таҳияи механизмҳои босуръати таҷдиди сохтори қарз ҷораҳои фаврӣ ва ҳамохангшударо роҳандозӣ намоянд. Дар акси ҳол, давлатҳо даҳсолаҳои диғарро барои рушд аз даст медиҳанд.

Таҳлил нишон медиҳад, ки танҳо пардохтҳои Ҷоизӣ ҳиссаи афзояндаи даромади содиротии мамлакатҳои камдаромадро «истеъмол» мекунад ё ба ибораи диғар пурра «фурӯ» мебарад. Илова бар ин, беш аз 1/3 ҳиссаи қарзи берунии онҳо бо Ҷоизҳои шинокуанда дода шудааст, ки метавонад якбора боло равад. Бисёре аз ин мамлакатҳо бо бори иловагии қарзи асосӣ, Ҷоизҳо ва пардохтҳои, ки аз натиҷаи ташаббуси боздоштани хизматрасонии қарзи G20 ҷамъ шудаанд, дучор меоянд. Ин душвориҳо дар натиҷаи тақвияти қурби доллари ИМА, ки боиси боз ҳам боло рафтани хароҷоти хизматрасонии қарз мегардад, бештар мешавад. Дар ин шароит афзоиши минбаъдаи Ҷоизи қарз ё якбора кам шудани даромади содирот метавонад вазъиятро ба ҳадди шадидтар расонад.

Афзоиши хароҷоти хизматрасонии қарз имкониятҳои нави қарздиҳии кишварҳои рӯ ба инкишофро аз байн бурд. Дар соли 2022 ҳаҷми маблағе, ки барои пешниҳоди қарзҳои нави беруна ба ин давлатҳо барои таъбиқи лоиҳаҳои давлатӣ қафолат дода мешавад, 23% коҳиш ёфта, ба 371 млрд. доллар расид. Ин пасттарин сатҳ дар даҳ соли охир аст. Аксари кредиторони хусусӣ аз додани қарз ба кишварҳои рӯ ба инкишоф худдорӣ карданд: пардохтҳои хизматрасонии қарзи асосӣ ба онҳо аз ҳаҷми қарзҳои, ки дода шуда буданд, 185 миллиард доллари ИМА зиёд буд.

Ҷамин аст, ки мавҷудияти қарзи назарраси давлатӣ яке аз мушкилоти асосии таъмини рушди иқтисодӣ буда, ҳамзамон, ба суръати рушди устувор ва ҳам ба самтҳои сиёсати молиявӣ ва бучетии давлат таъсири мустақим дорад.

Маҳз бо ин сабаб, дар солҳои ноамнии сиёсӣ ва норасоии шадиди захираҳои молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо иқдоми бевоситаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо масъалаҳои дарёфти захираҳои молиявии берунӣ, идоракунии мақсадноки захираҳои қарзӣ, хизматрасонии қарзи беруна, таҷдиди сохтори қарзҳои мухталифи мамлакат ҳамчун масъалаҳои калидии таъмини рушди иқтисодӣ ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам дар сӣғаи

дугарафаю бисёртарафа бо қарздиҳандагони хориҷӣ мавриди таҳлил ва баррасии амиқ қарор мегирифтанд. Бо дарназардошти вазъи ба миёномадаи солҳои навадум ва таъсири бевоситаи бӯхронҳои ҷаҳонии иқтисодию молиявии солҳои минбаъда лозим омад, ки Стратегияи идоракунии қарзи давлатӣ ҳамчун ҳуҷҷати миёнамуҳлат қабул ва татбиқ гардад, ки аз афзоиши ҳаҷми қарзи давлатӣ пешгирӣ шавад [4].

Дар натиҷа, ба шарофати сиёсати саҳти қарзӣ, ки кишвари мо пеш гирифтааст, мушкилоти идоракунии қарзи давлатӣ ва махсусан қарзи берунии давлатӣ кам гардид. Нақшаи пардохти қарзи берунии мамлакат барои солҳои оянда дар Стратегияи идоракунии қарзи давлатӣ ва дигар санадҳои молиявӣ пурра ифода ёфта, истифодаи хароҷоти назарраси бӯҷети давлатиро тақозо мекунад [4]. Бисёр бамаврид аст, ки дар пардохти қарзи беруна меъёрҳои асосии хизматрасонии қарзи берунӣ ба инобат гирифта шудаанд, зеро ҳаҷми зиёди пардохтҳо аз рӯи қарзи беруна иқтисодии сармоягузори ва имкониятҳои рушди иқтисоди кишварро ба таври назаррас коҳиш медиҳад.

Дар шароити зуд тағйирёбандаи вазъи иқтисодӣ ҷаҳонӣ зарур аст, ки ба манбаҳои асосии рӯйпӯшнамоии уҳдадориҳои хориҷӣ таваҷҷӯҳ зоҳир шавад, зеро тамоюлоти бозори ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки давра ба давра нархи ашёи хом ва маҳсулоти нимтайёр коҳиш меёбад. Дар ин ҷода, барои иқтисодӣ миллии мо, кам кардани вобастагӣ аз фуруши ашёи хом ва маҳсулоти нимтайёр шартӣ ҳатмӣ мебошад. Ҳамин аст, ки Ҳукумати Тоҷикистон зери роҳнамоии Пешвои миллат ба саноатикунони босуръати мамлакат диққати заруриро равона кардаанд. Рушди ин соҳа метавонад кафолат диҳад, ки мушкилот дар хизматрасонии қарзи беруна дар оянда ба вуҷуд намеояд. Новобаста аз пеш гирифтани иқдоми мазкур, ҳоло ҳам ҳамаи имкониятҳои истифода намешаванд ва ин, албатта, маблағгузорию талаб мекунад [1].

Ҷиҳати дуруст ва самарнок гаштани идоракунии қарзи давлатӣ лозим аст, ки қиёси як қатор нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ бо ҳаҷми қарзи давлатӣ ва хизматрасониҳои уҳдадориҳои қарзи давлатӣ гузаронида шавад. Дар ин сурат имкони дурусти баҳогузорию вазъи қарздорӣ ба даст меояд.

Ҷадвали 1.

Нишондиҳандаҳои асосии қарзи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон то 01.01.2023с.

Нишондиҳанда	Ҳаҷм (бо млрд. доллар)	Ҳисса дар умум (бо фоиз)	Таносуб бо ММД (бо фоиз)	Таносуб бо содирот (бо фоиз)	Таносуби хизматрасонӣ бо содирот (%)
Қарзи давлатӣ	3,7	100	32,7	172,7	13,87
Қарзи берунӣ	3,2	88	28,3	149,4	12,13
Қарзи дохилӣ	0,5	12	4,4	23,3	1,75

***Манбаъ:** Дар асоси маълумоти расмӣ оморӣ Вазорати молияи ҶТ, Бонки миллии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои ҶТ аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.*

Дар асоси меъёрҳое, ки Бонки Ҷаҳонӣ барои давлатҳои қарздор муайян кардааст, агар таносуби ҳаҷми қарзи берунӣ нисбат ба ММД беш аз 50%, таносуби байни хизматрасонии қарзи хориҷӣ бо ҳаҷми содироти мамлакат беш аз 30% ва боз чандин меъёрҳои дигар, пас устувории қарзии мамлакат дар хатар мебошад. Аммо давраи таҳлилкардаи мо инъикосгари он аст, ки айни ҳол, новобаста аз ҳама таъсири экзогенӣ вазъи қарздории мамлакат устувор боқӣ мемонад ва ба талаботи дар Стратегияи идоракунии қарзи давлатӣ ифодаёфта ҷавобгӯ мебошад.

Мусаллам аст, ки бо дарназардошти таҷрибаи пешрафта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ идоракунии қарзи давлатӣ се ҳадафи асосии стратегиро пайгирӣ менамояд, ки ин ҳам бошад: – ҳадафҳои ба даст овардани нишондиҳандаҳои назарраси молиявӣ; – ҳадафи таъмини рушди устувори иқтисодӣ; – тақсимои оқилонаи захираҳои қарзӣ (аллокативӣ) ба шумор мераванд.

Тавре аз таҳлилҳо бармеояд, дар соли 2022 барои хизматрасонии қарзҳои дохилӣ ва беруна аз бучети ҷумҳуриявӣ 2 465 752 ҳазор сомонӣ (241,8 млн. долл. ИМА), аз он: а) барои пардохти қарзи асосӣ ва ғоизҳои қарзи дохилӣ 218 832 ҳазор сомонӣ; б) барои пардохти қарзи берунаи асосӣ 1 186 959 ҳазор сомонӣ; в) барои пардохти ғоизҳои қарзи берунаи асосӣ 1 059 961 ҳазор сомонӣ пешбинӣ шуда буд [2]. Дар ин радиф, чиҳати хизматрасонии қарзи беруна аз ҳисоби муассисаҳои давлатии қарзи берунидошта низ (категорияи қарзҳои бо кафолати давлатӣ) пардохтҳо пешбинӣ шуда буданд. Аммо, дар асл соли 2022 танҳо барои хизматрасонии қарзи берунаи Ҷумҳурии Тоҷикистон 254,6 млн. доллар пардохт шудааст, ки аз он пардохти қарзи асосӣ 181,4 млн доллар ва ғоизи қарз 73,2 млн долларро ташкил медиҳад [5]. Дар ин муддат, яъне дар соли 2022 ҳаҷми умумии қарзи дохилӣ ба 373,8 млн. сомонӣ (36,7 млн. долл. ИМА) кам гардид, ки сабаби коҳиш ёфтани он аз ҳисоби хизматрасонии қарзи дохилӣ мебошад [5]. Воқеан, дар маҷмӯъ, соли 2022 барои хизматрасонии қарзи давлатии дохилию хориҷӣ аз тамоми манбаҳо 291,3 млн. доллари ИМА равона карда шуд [6]. Ҳамин тариқ, ба ҳолати 1-уми январи соли 2023 ҳаҷми қарзи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон 3,7 млрд. долларро ташкил мекард.

Тайи солҳои Истиқлоли давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сиёҳи дугарафа ва бисёртарафа бо қарздиҳандагони хориҷӣ робитаи ҳудро қавӣ гардонидааст, ки муносибатҳо дар ин самт дар ҷаҳорҷубаи Созишномаҳои байниҳукуматӣ ва Стратегияҳои шарикӣ танзим ва идора карда мешаванд. Дар робита ба ин, шарикони рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон Гуруҳи Бонки Ҷаҳонӣ, Ҳазинаи Байналмилалӣ Асбӯр, Бонки Исломии Рушд, Бонки Осиёгии Рушд,

Бонки Аврупоии Тачдид ва Рушд ва боз чандин ниҳодҳои дигар боқӣ мемонанд. Маҳз дар сохтори ниҳодии қарзи давлатӣ ин созмонҳо мавқеи назаррас касб намудаанд [7, 34].

Чӣ тавре Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ соли 2022 қайд намуданд: “То соли 2025 дар кишвар татбиқи беш аз 200 лоиҳаи сармоягузори давлатӣ пешбинӣ гардида, танҳо ба баҳши воқеӣ ва инфрасохтор зиёда аз 82 миллиард сомонӣ сармоягузорӣ карда мешавад” [1], беш аз пеш лозим меояд, ки баҳши молиявии мамлакат дар масъалаи идоракунии қарзи давлатӣ усулҳои навро роҳандозӣ намояд. Дар ин самт, инчунин, дарёфти манбаҳои нави маблағгузорӣ ва дар мувофиқа бо ниҳодҳои молиявии маблағгузор афзун гардонидани таркиби грантии маблағҳои қарзӣ шартӣ муҳим боқӣ мемонад. Вобаста ба ин, барои давраи миёنмуҳлат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабули Барномаҳои қарзгирии давлатӣ аз манбаҳои дохилию хориҷӣ аз ҷониби Вазорати молия таҳия мешаванд, ки дар онҳо принципҳо ва ҳадафҳои асосӣ инъикоси худро меёбанд [3].

Барномаҳои қарзгирии дохилӣ ва берунаи давлатӣ дар асоси нишондиҳандаҳои солони лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли молиявии навбатӣ таҳия шуда, бояд маълумоти зеринро дар бар гиранд:

- арзёбии талабот ба захираҳои молиявӣ;
- манбаъҳо ва сохтори қарзҳои давлатӣ (аз рӯйи манбаъҳо ва воситаҳои қарзӣ);
- тақвими барориши қоғазҳои қиматноки давлатӣ;
- барномаи азхудкунии қарзҳо;
- хизматрасонии қарзи давлатӣ дар давоми соли молиявӣ;
- ҳаҷм ва сохтори қарзи давлатӣ, нишондиҳандаҳое, ки сандуқи қарзиро тавсиф мекунанд.

Бояд қайд намуд, ки тибқи Стратегияи идоракунии қарзи давлатӣ, давоми чанд соли охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таносуби байни қарзи давлатӣ бо ҳаҷми ММД дар сатҳи то 60% (дар мувофиқа бо маблағгузoron - ниҳодҳои байналмилалӣ молиявӣ) имконпазир ва бехатар баҳогузори карда шудааст. Аз ин рӯ, вазъи кунунии қарзи давлатӣ (32,7%-и ММД) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хатари ҷиддӣ надошта, нигаронкунада низ намебошад.

Азбаски дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми ваколатдори идоракунандаи қарзи давлатӣ Вазорати молия мебошад, дар доираи салоҳият ва мувофиқа бо Ҳукумат чунин воситаҳои қарзгирии давлатиро муайян кардааст:

- ✓ шартномаҳои қарзӣ;
- ✓ қоғазҳои қиматноки давлатӣ;

✓ қарзҳои аз ҷониби давлат кафолатдодашуда, ки уҳдадори пардохти онҳо тибқи кафолати давлатии додашуда ба зиммаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мегузарад;

✓ воситаҳои дигари молиявӣ, ки бо қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим мегарданд, ё дар бозорҳои молиявии беруна истифода мешаванд.

Аз нигоҳи мо, бо дарназардошти вазъи воқеии бозори ҷаҳонии молиявӣ ва санадҳои амалкунандаи ҳуқуқии соҳаи молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, афзоиши таркиби «қарзҳои облигатсионӣ (вомбаргӣ)» ҳам дар сохтори қарзи давлатии дохилӣ ва ҳам дар қарзгирии беруна ба мақсад мувофиқ мебошад. Зеро таҷриба нишон медиҳад, ки рушди қарзгирӣ бо истифодаи қоғазҳои қиматнок, ки дар таҷрибаи ҷаҳонӣ бо номи «қарзҳои облигатсионӣ (вомбаргӣ)» маъмул мебошанд, вобастагиро аз кредиторони доимӣ кам намуда, диферсификасияи кредиторонро муҳайё кардан, имконпазир мешавад.

Қарзи облигатсионӣ (вомбаргӣ) одатан дар таҷрибаи ҷаҳонӣ аз натиҷаи барориш ва фуруши қоғазҳои қиматноки давлатии қарзӣ ба вуҷуд меояд. Тайи даҳсолаи охир ин шакл беш аз пеш бартарият пайдо карда, қарзҳои бекафолати давлатӣ ва қарзҳои бе истифодаи қоғазҳои қиматнокро иваз мекунад.

Қарзҳо бо истифодаи қоғазҳои қиматнок бо он шарҳ дода мешаванд, ки ҳамчун шакли афзалиятдошта як қатор бартариятҳо дорад:

- он имкон медиҳад, ки ҳаҷми бештари талаботи сармоягузори Ҳукумат таъмин карда шавад;

- ба мақомоти ваколатдори бахши молия имконияти танзими чандирияти ҳаҷм ва баҳодихии арзиши қарзҳоро васеъ мекунад;

- ба таҷдиди сохтори қарз мусоидат карда, аз хатарҳои пайваста тағйир додани меъёрҳои ғоизӣ аз ҷониби қарздиҳандагон пешгирӣ мекунад;

- имкон медиҳад, ки сохтори қарз ҳангоми идоракунии он мукамал карда шавад.

Таҳлили таҷрибаи хориҷӣ нишон медиҳад, ки кишварҳое, ки дар рафъи бори қарзӣ ба пешрафтҳои бештар ноил шудаанд, аз таҷрибаи пазируфташуда ва фаъоли идоракунии қарз истифода мебаранд, ки мутобиқшавии пайвастаи параметрҳои онро ба вазъи кунунии бозорҳои ҷаҳонӣ дар бар мегирад. Зимнан, дар кишвари мо низоми муассири идоракунии қарзи беруна таҳия шуда бошад ҳам, Вазорати молия ва дигар ниҳодҳои бахши молиявӣ иқтисодиро лозим меояд, ки истифодаи абзорҳои муосири бозори молиявии ҷаҳониро барои ин ҳадафҳо васеъ истифода намоянд. Дар ин замина гузаронидани таҳлили соҳавии SWOT (strengths (таарафҳои қавӣ), weaknesses (таарафҳои заиф), opportunities (имкониятҳо), threats (хавфу таҳдидҳо) яке аз шартҳои асосии пешгирӣ аз бори қарзӣ ва бӯхронҳои қарзӣ мегардад. Бо дарназардошти таҷрибаи пешрафта истифодаи ин усули баҳогузорӣ, инчунин, дар шароити номуайянии аз сар задани ҳолатҳои ногувор пешгирӣ менамояд. Алҳол, дар

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади идоракунии оқилонаи қарзи давлатӣ, арзёбии хатарҳои эҳтимоли ва ташаккули сандуқи қарзии қобили қабул стратегияи миёнамуҳлати (сесолаи) идоракунии қарзи давлатӣ қабул карда мешавад.

АДАБИЁТ

1. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 23.12.2022.

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2022” (аз 30.11.2021с., таҳти №1804)

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи қарзи давлатӣ ва қарзи аз ҷониби давлат кафолатдодашуда” (аз 24.12.2022с., таҳти №1923)

4. Стратегияи идоракунии қарзи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2023. (Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11 ноябри соли 2020, №587 тасдиқ шудааст.) [Манбаи электронӣ]. <http://www.moliya.tj/tj>

5. Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Сомонаи расмӣ: <http://www.moliya.tj/ru/3-1-strategiya-upravleniya-gosudarstvennym-dolgom/>

6. Бонки Миллии Тоҷикистон. Сомонаи расмӣ: https://nbt.tj/tj/payments_balance/

7. Тагоев М.Р. Вопросы управления государственным долгом и мировой опыт его реализации в кризисных условиях. // Вестник Педагогического университета. Естественные науки. – Душанбе, - 2022, - №4(16), - С.138-144.

8. Тагоев М.Р. Правовые основы и перспективы организации сотрудничества с международными финансовыми организациями. // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук // - Душанбе, - Сино, - 2018, - №4, - С. 34-38.

9. В.Гаспар, П.Медас ва Р.Перрелли. Қарзи давлатии ҷаҳонӣ ба таърифи рекордӣ меафзояд. // Пресс - релизи ХБА // Сомонаи расмӣи ХБА. <https://www.imf.org/ru/Blogs/Articles/2021/12/15/blog-global-debt-reaches-a-record>

ВОПРОСЫ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМ ДОЛГОМ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

ТАГОЕВ МАХАДМУМИН РАХИМОВИЧ,

кандидат экономических наук, доцент кафедры мировой
экономики Таджикский национальный университет
734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак;
тел: (+992) 918744465; e-mail: mahadjon@mail.ru

В статье автор провёл реальный научно-практический анализ одной из главных финансовых проблем – управления государственным долгом. В связи с этим в статье представлены конкретные данные из мирового опыта управления государственным долгом. В данной статье автор проанализировал использование передовой практики для Республики Таджикистан. Он подчеркнул, что в современных условиях уделение особого внимания правильному и целевому использованию кредитных средств является крайне необходимым и своевременным вопросом. С точки зрения автора, важнейшим инструментом развития национальной экономики является своевременная подготовка необходимых документов по данной теме. В данной статье, используя результаты исследования, автор попытался обсудить и оценить современное положение вопроса и представить свои выводы и предложения.

Ключевые слова: *управление государственным долгом, внешний государственный долг, внутренний государственный долг, обслуживание государственного долга, долговой кризис, долговая нагрузка, государственный бюджет, SWOT-анализ, фискальная политика, устойчивость государственного долга.*

ISSUES OF PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS

TAGHAEV MAHADMUMIN RAHIMOVICH,

candidate of economic sciences, Associate professor of the

Department of World Economics of TNU

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Buni Khisorak st.;

tel: (+992) 918744465; mahadjon@mail.ru

In the article, the author tried to conduct a real scientific and practical analysis of one of the main financial problems - public debt management. In this regard, the article presents specific data from global experience in public debt management. In this article, the author analyzed the use of best practices for the Republic of Tajikistan. He emphasized that in modern conditions, paying attention to the correct and targeted use of credit funds is an extremely necessary and timely issue. From the author's point of view, the most important tool for the development of the national economy is the timely preparation of the necessary documents on this topic. In this article, using the results of the study, the author tried to discuss and evaluate the current state of the issue and present his conclusion and proposal.

Keywords: *public debt management, external public debt, internal public debt, servicing public debt, debt crisis, debt burden, state budget, SWOT analysis, fiscal policy, sustainability of public debt.*

**МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ФОРМЫ РЕГИОНАЛЬНОГО
РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО ЛИЗИНГА В ЭКОНОМИКЕ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

НАЖМУДИНОВ МАНУЧЕХР САФАРАЛИЕВИЧ,

ведущий специалист Управления исследований проблем предпринимательства
и развития частного сектора ЦСИ при Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;

тел. (+992 372) 221-32-54; kand75@mail.ru

САИДАЛИЗОДА АБДУДЖАББОР САЙДАЛИ,

соискатель Института экономики и системного анализа

развития сельского хозяйства

734003, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Ҳаёти Нав 306;

тел. (+992 372) 446-00-53-30

Арендные отношения эффективны для всех сторон, так как промышленные предприятия могут реализовывать свою продукцию, сельскохозяйственные предприятия могут улучшать свои основные фонды.

Мировой опыт использования финансового лизинга обеспечил эффективность хозяйственной деятельности предприятий, что делает его использование необходимым в экономике Таджикистана. За счет лизинга возможно привлечение в экономику отечественных и иностранных инвестиций, что обеспечивает воспроизводство технико-технологических ресурсов аграрного сектора и определяет научную актуальность темы.

При этом в данной статье рассматриваются основные участники лизинговых операций, основные условия лизинга, основные критерии приемлемости лизингового проекта, преимущества финансового лизинга по сравнению с банковскими кредитами.

Ключевые слова: лизинг, финансовый лизинг, кредит, банк, лизингодатель, лизингополучатель, купля-продажа.

Актуальность лизинга и формирование лизингового рынка обусловлены прежде всего неудовлетворительным состоянием материально-технической базы хозяйства, материальной и моральной разрушенности оборудования производственных и сервисных предприятий, нехваткой запасных частей, низкой эффективностью их использования. В сложившейся ситуации возрос спрос на совершенствование производства, повышение его технического уровня, создание

новых рабочих мест. С использованием лизинговых операций расширяются направления обеспечения производства мощным оборудованием, повышается уровень конкурентоспособности экономики, что приводит к повышению уровня рентабельности организаций и уровня поступлений в бюджет различных направлений.

Возникло разногласие в определении понятия «лизинг» при переводе английского слова «лизинг». С учетом этого перевода термин «лизинг» может означать либо финансовую аренду, договор аренды, договор займа, либо аренду с условием выкупа в будущем [1].

По словам Симинга Р.С.: «Лизинг – вид финансовой услуги, вид кредитования юридических и физических лиц при приобретении основных средств. Арендодатель обязан купить арендованное транспортное средство у указанного продавца и передать его арендатору с частичной оплатой стоимости и временным владением. В основном используется в коммерческих целях. В мировой практике широко распространен потребительский лизинг. Условия договора могут быть определены арендодателем. Арендатор может быть владельцем с самого начала» [2].

А также по утверждению Громова С.А.: «Лизинг» – это долгосрочная аренда инструментов с правом их выкупа в будущем. Законодательство разных стран по-разному определило уплату налога с лизинга. В России лизинг позволяет осуществить быструю амортизацию актива с учетом перераспределения налога на добавленную стоимость [3].

Егоров А.В. считает, что «Лизинг – это вид инвестиционной деятельности, при котором лизингодатель покупает инструмент (предмет лизинга) у продавца, затем сдает его в аренду лизингополучателю, уплатив определенную сумму, в определенный срок на определенных условиях, а в дальнейшем лизингополучатель становится полноправным собственником этого инструмента» [4].

В Законе Республики Таджикистан (РТ) «О финансовой аренде (лизинге)» «лизинг – это совокупность право хозяйственных отношений, которые используются при совершении сделки по договору лизинга, в том числе при покупке предмета лизинга [5].

То есть лизинг – это вид финансирования, при котором получение средств направлено на развитие производства и его совершенствование.

С точки зрения Громова С.А. нельзя не согласиться с тем, что «Лизинг является инвестиционным инструментом, позволяющим предприятию совершенствовать основное оборудование, не расходуя сразу свои финансовые ресурсы, и приобретать современную технику высокой эффективности».

Поскольку лизинг является уникальным видом инвестиций, он повышает способность предприятия выдерживать конкуренцию, повышает мотивацию

предприятия к производству конкурентоспособной продукции, оказывает непосредственное влияние на уровень занятости населения, увеличение доходов населения и государства [6].

Лизинг – это специальная операция по приобретению имущества во временное пользование на определенный период времени, который равен или близок к сроку истечения срока его использования. В течение срока действия договора лизингодатель получает полную стоимость транспортного средства от лизинговых платежей, а также получает определенную прибыль. В целом лизинг также можно назвать долгосрочным кредитом.

Следует отметить, что лизинг является эффективным средством замены старого оборудования, выработавшего свой ресурс, которое доступно действующим предприятиям. Это дает компании возможность адаптироваться к требованиям рынка как в части новых технологий, так и в плане производства конкурентоспособной продукции. Обладая передовым оборудованием и технологиями, лизингополучатель может без опасений продлевать план развития своего предприятия на долгосрочную перспективу и оставаться в безопасности от риска.

Переход к рыночной экономике принес производственным предприятиям следующие проблемы:

- как держаться в условиях острой конкуренции;
- не уменьшить свою долю рынка;
- как найти производственных партнеров;
- не потерять своего места на рынке в условиях ограниченности ресурсов.

Отсюда и возникла потребность в арендных отношениях. При этом определены основные задачи участников финансовых лизинговых операций.

На применение финансового лизинга могут претендовать все юридические лица, официально созданные в соответствии с законодательством РТ и прошедшие государственную регистрацию. Юридические лица, которые планируют усилить или обновить свои производственные мощности, могут использовать лизинговое финансирование для приобретения различных видов оборудования и техники.

Основные условия лизинга:

- ✓ срок – от 12 до 48 месяцев;
- ✓ предоплата – 20% и более;
- ✓ переплата с процентами – на основании договора лизинга;
- ✓ административный сбор – 1% от суммы, уплачиваемой лизинговой компанией;
- ✓ валюта – доллар США;
- ✓ гарантия – недвижимость;
- ✓ страхование – объект лизинга должен быть застрахован на весь срок аренды.

Основные критерии приемлемости лизингового проекта:

- ❖ арендатор должен быть юридическим лицом;
- ❖ иметь положительный финансовый отчет;
- ❖ иметь хороший профессиональный опыт;
- ❖ иметь хорошую кредитную историю;
- ❖ потенциальные клиенты не должны заниматься следующими видами

деятельности: азартными играми, распитием спиртных напитков, табаком и другими запрещенными видами деятельности.

Финансовый лизинг имеет ряд преимуществ перед банковским кредитом. В таблице 1 показаны преимущества финансового лизинга перед банковскими кредитами.

Таблица 1

Преимущества финансового лизинга перед банковским кредитом

Преимущества финансового лизинга		Недостаток кредита	
Это вид целевых инвестиций в экономику, направленных на улучшение определенной отрасли.		Использование по назначению не гарантируется, и маловероятно, что оно будет использоваться для других целей.	
Он гарантирует целевое использование капитала, поскольку он направлен на покупку определенного инструмента, необходимого для производства.		Целенаправленный контроль трудно использовать, потому что нет механизма контроля.	
Сумма гарантии лизингополучателя уменьшается в пределах его стоимости, так как арендованный материал сам по себе является гарантией.		Полное погашение обязательств перед заемщиком с процентами.	
Арендованное транспортное средство находится на балансе арендодателя или арендатора, а сумма амортизации рассчитывается с использованием коэффициента.		Приобретенный инструмент хранится на балансе заемщика и по нему начисляется амортизация в размере ставок.	
Лизинговые платежи включаются в первоначальную стоимость продукции и уменьшают налоговую базу, повышая стимул производителя.		Выплата процентов по кредиту производится из доходов компании, на которые начисляются соответствующие налоги.	
Источник:	Классификация выполнена автором с использованием теоретических источников.		

Помимо этого, финансовый лизинг имеет следующие преимущества:

- Среднесрочное финансирование;
- Удобство условий лизинга по сравнению с обычным банковским кредитом;
- Четкий график платежей;
- Не требует больших сумм на приобретение необходимого оборудования;
- Высвобождает оборотные средства;
- Легкое управление деньгами и бюджетом;
- Эффективный метод обновления основных средств.

Ключевой задачей лизинга является обеспечение инновационного развития, усовершенствование производственного оборудования и технологий. В случае нехватки финансовых ресурсов ее можно решить с помощью финансового лизинга. Однако, несмотря на наличие финансовых и технических проблем, производители оборудования проявляют большой интерес к его производству. Основная деятельность этих компаний направлена на импорт машин и оборудования в Таджикистан. Для производителей машин и оборудования существуют риски их продажи. Для того чтобы исключить риск данной сделки, следует эффективно использовать современные финансовые технологии, в том числе лизинг.

В статье 33 Налогового кодекса РТ от 3 декабря 2004 года № 61 финансовая аренда (лизинг) разъясняется следующим образом.

1. Если арендодатель сдает в аренду потребляемое (амортизируемое) материальное имущество по договору финансовой аренды (лизинга), что в соответствии со статьей 7 Закона РТ «О финансовом лизинге», в этом случае для целей настоящего Кодекса лизингополучатель признается собственником имущества, а арендные платежи признаются платежами за кредит (состоящий из основного долга и процентов), предоставленный лизингополучателю (Правительство РТ от 26.00.2014 г. 3.09, № 493).

2. Аренда потребляемых материальных ценностей является финансовой арендой, если она отвечает хотя бы одному из следующих условий:

1 договор аренды предусматривает переход права собственности по истечении срока аренды либо арендатор имеет право на приобретение имущества по истечении срока аренды по установленной цене или по цене, определяемой в соответствии с договором аренды;

2) срок аренды на 75% превышает срок службы арендованного имущества;

3 остаточная оценочная стоимость имущества после окончания срока аренды составляет менее 20 процентов его рыночной стоимости до начала аренды;

4 текущая дисконтированная стоимость минимального платежа за весь период аренды равна или превышает 90 процентов рыночной стоимости имущества до начала аренды;

5 арендованное имущество подготовлено по заказу для арендатора и после окончания срока аренды не может быть использовано кем-либо, кроме арендатора.

3. Пункт 4 части 2 настоящей статьи не распространяется на договор аренды, начало которого соответствует последним 25 процентам срока службы имущества.

4. Для целей настоящей статьи расчетная ставка, используемая для определения дисконтированной текущей стоимости рентных платежей, равна процентной ставке, указанной в части 3 статьи 93 настоящего Кодекса.

5. Для целей настоящей статьи срок аренды включает также дополнительный период, в течение которого арендатор вправе возобновить аренду в соответствии с договором аренды [7].

Согласно статье 693 Гражданского кодекса РТ от 11 декабря 1999 года № 884 арендодатель (лизингодатель) обязуется приобрести указанное имущество арендатора у указанного продавца имущества и предоставить это имущество в распоряжение и во временное пользование для служебных целей. Если иное не предусмотрено договором, арендодатель не несет ответственности за выбор предмета лизинга перед продавцом. По договору финансовой аренды могут быть переданы любые непотребляемые объекты, используемые для хозяйственной деятельности, кроме земельных участков и других природных объектов [8].

Согласно статье 694, арендодатель, купивший имущество для арендатора, должен уведомить продавца о том, что имущество предназначено для сдачи в аренду определенному лицу.

Согласно статье 695 - если иное не предусмотрено договором финансовой аренды, продавец передает имущество, являющееся предметом этого договора, непосредственно арендатору по месту его жительства. Если имущество, являющееся предметом договора финансовой аренды, не передано арендатору в допустимый срок в пределах срока, указанного в этом договоре, и если такой срок не указан в договоре, арендатор вправе расторгнуть договор и потребовать возмещения убытков, если срок истек по причинам, связанным с арендодателем.

Согласно статье 696, риск случайной гибели или случайного повреждения арендованного имущества переходит к арендатору в момент передачи имущества, если иное не предусмотрено договором финансовой аренды.

Статья 697 - определяет ответственность продавца, согласно которой лизингополучатель вправе предъявить продавцу непосредственно имущество,

являющееся предметом договора финансовой аренды, требования, вытекающие из договора купли-продажи, заключенного между продавцом и арендодателем, в том числе качество и комплектность имущества, условия его поставки и в иных случаях неисполнения договора.

Кроме того, арендатор имеет права и обязанности продавца, предусмотренные настоящим Кодексом в случае, если он является одной из сторон договора купли-продажи указанного имущества. Однако арендатор не может расторгнуть договор купли-продажи с продавцом без согласия арендодателя.

Если договором финансовой аренды не предусмотрено иное, арендодатель не отвечает перед арендатором за выполнение продавцом требований, вытекающих из договора купли-продажи, за исключением случаев, когда ответственность за выбор продавца лежит на арендаторе. В этом (последнем) случае арендатор вправе предъявить требования, вытекающие из договора купли-продажи, непосредственно как продавцу имущества, так и арендодателю, которые несут солидарную ответственность.

Для того чтобы правильно понять сущность финансового лизинга, необходимо определить понятия финансовой аренды и деятельности по финансовой аренде.

Финансовая аренда (лизинг) – это совокупность хозяйственно-правовых отношений, возникающих в связи с исполнением договора финансовой аренды, в том числе с приобретением предмета финансовой аренды. Отношения между арендодателем и арендатором определяет договор финансовой аренды - договор, на основании которого арендодатель обязуется приобрести указанное арендатором имущество у продавца, определенного тем же арендатором в качестве имущества, и предоставить его арендатору во владение и во временное возмездное пользование для хозяйственных целей.

Финансовая лизинговая деятельность – вид инвестиционной деятельности по приобретению имущества и предоставлению его в финансовый лизинг. Дополнительные услуги (работы) - любые услуги (работы), которые арендодатель или продавец оказывали лизингополучателю как до начала использования, так и в процессе использования предмета финансовой аренды и непосредственно связаны с выполнением договора финансовой аренды [9].

Конкретный перечень операций, определяющих понятие «финансовая услуга», устанавливается в соответствии с настоящей частью Министерством финансов РТ по согласованию с Национальным банком Таджикистана и уполномоченными государственными органами.

По договору финансовой аренды арендодатель обязуется выкупить имущество арендатора у определенного им продавца и предоставить это

имущество собственнику за вознаграждение и во временное пользование для хозяйственных целей. Если иное не предусмотрено договором, арендодатель не несет ответственности за выбор предмета лизинга и продавца. По договору финансовой аренды могут быть переданы любые непотребляемые объекты, используемые для хозяйственной деятельности, кроме земельных участков и других природных объектов [10].

Если иное не предусмотрено договором финансовой аренды, имущество, являющееся предметом этого договора, передается продавцом непосредственно арендатору по последнему месту жительства.

Если имущество, являющееся объектом договора финансовой аренды, не передано арендатору в срок, указанный в этом договоре. Арендатор имеет право расторгнуть договор или потребовать компенсацию.

Согласно статье 696 названного закона риск случайной гибели или случайного повреждения предмета лизинга переходит на лизингополучателя в момент передачи ему имущества, если иное не предусмотрено договором финансовой аренды [11].

Арендатор вправе предъявлять непосредственно продавцу имущество, являющееся предметом договора финансовой аренды, требования, вытекающие из договора купли-продажи, заключенного между продавцом и арендодателем, в том числе в отношении качества и комплектности имущества, условий его поставки и в иных случаях неисполнения договора. Кроме того, арендатор имеет права и обязанности продавца, предусмотренные настоящим Кодексом в случае, если он является одной из сторон договора купли-продажи указанного имущества. Однако арендатор не может расторгнуть договор купли-продажи с продавцом без согласия арендодателя. По отношению к продавцу арендатор и арендодатель выступают солидарными кредиторами (статья 349). Если иное не предусмотрено договором финансовой аренды, арендодатель не несет ответственности перед арендатором за выполнение продавцом требований, вытекающих из договора купли-продажи, за исключением случаев, когда ответственность за выбор продавца лежит на арендаторе. В этом случае арендатор вправе предъявить требования, вытекающие из договора купли-продажи, непосредственно как продавцу имущества, так и арендодателю, которые несут солидарную ответственность.

Закон также определяет ответственность продавца, в соответствии с которой лизингополучатель имеет право непосредственно предъявлять продавцу имущество, являющееся объектом договора финансовой аренды, требования, вытекающие из договора купли-продажи, заключенного между продавцом и лизингополучателем, такие как качество и комплектность имущества, расходы на его поставку и доставку, а также в других необязательных ситуациях договора лизинга. В этом случае арендатор вправе и

обязан выполнить эту обязанность, предусмотренную настоящим Кодексом для покупателя. Однако арендатор не вправе расторгнуть договор купли-продажи с продавцом без согласия арендодателя. По отношению к продавцу арендатор и арендодатель выступают равноправными кредиторами.

Если иное не предусмотрено договором финансовой аренды, арендодатель не отвечает перед арендатором за выполнение требований продавца, вытекающих из договора купли-продажи, за исключением случаев, когда ответственность за выбор продавца возлагается на плечи арендодателя. В конечном случае арендатор вправе требовать качества товара либо непосредственно к продавцу имущества, либо к арендодателю по своему выбору на основании договора купли-продажи.

Отметим, что Совет по стандартам финансовой отчетности (Financial Accounting Standards Board - FASB, США) признает финансовую аренду, если:

- срок аренды должен быть на 75 % больше срока использования актива;
- сдача имущества арендатору в соответствии с окончанием срока аренды;
- в связи с окончанием срока аренды имеется возможность выкупа имущества по договорной цене;
- величина платы за аренду, которая уменьшается на 90% от справедливой рыночной стоимости данного актива в соответствии с нормативными актами.

Аренда материального актива считается финансовой арендой, если она отвечает одному из следующих условий:

- 1) договором аренды предусмотрена передача имущества по истечении срока аренды либо арендатор имеет право выкупить имущество по истечении срока аренды по определенной цене или по определенной цене в соответствии с договором аренды;
- 2) срок аренды на 75% превышает срок службы арендованного имущества;
- 3) цена остаточной стоимости имущества со дня окончания срока аренды составляет менее 20 процентов его рыночной стоимости;
- 4) дисконтированная текущая стоимость минимального платежа за весь срок аренды равна или превышает 90 процентов рыночной цены имущества на начало срока аренды;
- 5) арендованное имущество подготовлено для арендатора в соответствии с заказом и не может быть использовано кем-либо, кроме арендатора, в соответствии с договором.

Пункт 4 части 2 настоящей статьи не распространяется на договор аренды, начало которого приходится на истечение 25% срока службы имущества.

Для целей настоящей статьи расчетная ставка, используемая для определения дисконтированной текущей стоимости арендных платежей, равна процентной ставке, указанной в части 3 статьи 93 Кодекса.

Для целей настоящей статьи срок аренды включает дополнительный срок, в течение которого арендатор имеет право возобновить договор аренды.

Согласно Закону РТ от 22 апреля 2003 года № 9 «О финансовом лизинге (лизинге)», лизинг представляет собой совокупность хозяйственно-правовых отношений, связанных с реализацией договора лизинга, в том числе по приобретению предмета лизинга, а лизинговая деятельность — это вид инвестиционной деятельности, связанный с приобретением имущества и сдачей его в лизинг [12].

Закон РТ «О финансовом лизинге» служит основанием для данного исследования при определении сущности финансового лизинга. В этом документе очень хорошо отражены обязанности лизинга.

Инвестиционная задача. Она носит долгосрочный характер и предполагает приобретение объекта лизинга по обязательному договору лизинга.

Задача по продажам. Она не позволяет лизингополучателю (лизингополучателю) приобретать предмет лизинга и позволяет арендодателю (арендодателю) несколько раз сдавать предмет лизинга в аренду.

Временное пополнение оборотных средств лизингополучателя за счет разовой продажи предмета лизинга является основной целью возвратной аренды, которая не несет ни инвестиционной, ни сбытовой функции.

Кроме того, лизинг выполняет следующие функции:

- финансовое обязательство, выражающееся в освобождении арендатора от единовременной выплаты полной стоимости требуемого имущества;
- производственное задание состоит в непосредственном выполнении задания посредством временного пользования и последующего приобретения ценного имущества, а не в его выкупе;
- задача получения налоговой льготы заключается в том, что она определяет принадлежность лизинговых платежей к первоначальной стоимости произведенной продукции и использует механизм ускоренной амортизации и с максимальным коэффициентом (членским взносом), что существенно снижает налоговую базу с прибыли [13].

Договор лизинга включает в себя:

- арендная плата, поскольку арендодатель (арендодатель) обязуется предоставить имущество арендатору (арендатору) с условием оплаты в определенный срок; (в этом случае плоды, продукция и доходы, которые арендатор получает в результате использования арендованного имущества, являются его частной собственностью);
- купля-продажа, так как одна сторона (продавец) обязуется передать вещь (товар) в собственность другой стороне (покупателю), а покупатель обязан принять товар и уплатить за него определенную денежную сумму;
- кредитование, так как банк или иная кредитная организация (кредитор) обязуется предоставить деньги (заем) заемщику в размере и на условиях, указанных в договоре, а заемщик обязан возвратить полученные деньги и уплатить проценты.

Отличие состоит в том, что заемщик и кредитор используют капитал не в денежном выражении, а в товарной форме.

Таким образом, исследование теории отечественных и зарубежных ученых страны позволяет представить сущность финансового лизинга с нашей точки зрения.

На наш взгляд, «финансовый лизинг - как экономическая категория, вид инвестиционной деятельности, заключающий в себе отношения между хозяйствующими субъектами, которые в соответствии с договором сдают в аренду объект лизинга на длительный срок с уплатой определенной суммы, в определенный срок на определенных условиях».

Таким образом, лизинговые операции считаются одним из видов финансирования экономики, направленным на защиту капитала, и одним из наиболее эффективных финансовых механизмов организации производства и привлечения инвестиций. Отсюда, на наш взгляд, современное состояние экономики Таджикистана дает хорошие возможности для развития лизинга. Лизинг может быть основным фактором устранения несовместимости между производителем и инвестором, поскольку у производителя не хватает средств на улучшение производства, а инвестор мотивирован на возврат своих инвестиций.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Таджикистан "О финансовом лизинге (лизинге)" (КЖТ от 14.11.16 г. ст. № 1375) (Ведомости Верховного Собрания Республики Таджикистан в 2003 г., № 4, ст. 139; Закон РТ от 15.03.2016 г. ст. № 1300; от 14.11.2016 г. ст. № 1375).
2. Камминг Р.К. Типовые правила лизингового финансирования: возможное дополнение к Конвенции УНИДРУА о международном финансовом лизинге // Единообразный обзор законодательства, 1998. Том. 3. – С. 371-384.
3. Громов С.А. Обеспечительная функция имущественных прав лизингодателя не является предметом лизинга // Меры обеспечительная и простая ответственность в западном праве: Сб. св. / Рук. авт. кол. и отв. изд. Массачусетс Рожкова. - М.: Статут, 2010. - С. 248-292.
4. Егоров А. В. Лизинг: аренда или финансирование? // Вестник ВАС РФ, 2012. – № 3. - С. 36-60.
5. Закон Республики Таджикистан "О финансовом лизинге (лизинге)" (КЖТ от 14.11.16 г. ст. № 1375) (Ведомости Верховного Собрания Республики Таджикистан в 2003 г., № 4, ст. 139; Закон РТ от 15.03.2016 г. ст. № 1300; от 14.11.2016 г. ст. № 1375).
6. Громов С. А. Определение финансового результата лизинговой операции при досрочном расторжении договора лизинга // Вестник ВАС РФ, 2011. - № 3. - С. 6-27.
7. Налоговый кодекс Республики Таджикистан от 16 января 2008г. - №837.

8. Гражданский кодекс Республики Таджикистан от 11 декабря 1999г. - № 885. Статья 693.

9. Закон Республики Таджикистан от 22 апреля 2003г. - №9 «О финансовой аренде (лизинге)». Статья 2. - С. 2.

10.Гражданский кодекс Республики Таджикистан от 11 декабря 1999 года. - № 4. - С. 510.

11.Гражданский кодекс Республики Таджикистан от 11 декабря 1999 года № 885. - С. 510.

12.Закон Республики Таджикистан от 22 апреля 2003г. - №9 «О финансовой аренде (лизинге)».

13.Закон Республики Таджикистан от 22 апреля 2003г. - №9 «О финансовой аренде (лизинге)».

АСОСОҶОИ МЕТОДОЛОҶИ ВА ШАКЛҶОИ МИНТАҚАВИИ ИНКИШОФИ ЛИЗИНГИ МОЛИЯВӢ ДАР ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

НАҶМУДИНОВ МАНУЧЕҶР САФАРАЛИЕВИЧ,

мутахассиси пешбари Раёсати таҳлили масъалаҳои соҳибкорӣ ва рушди бахши
хусусии МТС назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел. (+992 372) 221-32-54; kand75@mail.ru

САЙДЛИЗОДА АБДУҶАББОР САЙДАЛӢ,

унвонҷӯии Институти таҳлили системативӣ ва рушди кишоварзии
АИК Ҷумҳурии Тоҷикистон
734003, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Ҳаёти Нав 306;
тел. (+992 372) 446-00-53-30

Муносибатҳои лизингӣ барои ҳамаи тарафҳо самараноканд, зеро корхонаҳои саноатӣ метавонанд маҳсулоти худро ба фурӯш бароранд, корхонаҳои кишоварзӣ воситаҳои асосиашонро такмил диҳанд.

Таҷрибаи ҷаҳонии истифодаи лизинги молиявӣ самаранокии фаъолияти соҳибкории корхонаҳоро таъмин намуд, ки истифодаи онҳо дар иқтисодиёти Тоҷикистон амри зарурист. Тавассути лизинг метавон ба иқтисодиёт сармоягузориҳои дохилӣ ва хориҷиро ҷалб намуд, ки тақрористеҳсолкунии захираҳои техникӣ-технологии бахши аграриро таъмин менамояд ва аз ҷиҳати илмӣ-актуалӣ будани мавзӯ муайян менамояд.

Дар баробари ин, дар мақолаи мазкур ширинокчиёни асосии амалиётҳои лизингӣ, шартҳои асосии лизинг, меъёрҳои асосӣ барои қобили қабул будани лоиҳаи

лизингӣ, бартариҳои лизинги молиявӣ нисбат ба қарзи бонкӣ дида баромада шудааст.

Калидвожаҳо: лизинг, лизинги молиявӣ, кредит, бонк, лизингдех, гирандаи лизинг, хариду фурӯш, масъулияти молиявӣ, доруҳои моддӣ.

**METHODOLOGICAL BASES AND REGIONAL FORMS OF
DEVELOPMENT OF FINANCIAL LEASING IN THE ECONOMY OF THE
REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

NAJMUDINOV MANUCHEHR SAFARALIEVICH,

Leading Specialist of the Department of analysis of entrepreneurship issue
and development of the private sector of the Center for strategic research
under the President of Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel. (+992 372) 221-32-54; kand75@mail.ru

SAYDALIZODA ABDUJABBOR SAYDALI,

applicant of the Institute of Economics and System
Analysis agricultural development
734003, Tajikistan, Dushanbe city, Hayoti Nav str. 306;
tel. (+992 372) 446-00-53-30

Leasing relationships are effective for all parties, as industrial enterprises can sell their products, agricultural enterprises can improve their fixed assets.

The global experience of using financial leasing has ensured the efficiency of the business activity of enterprises, which makes their use necessary in the economy of Tajikistan. Through leasing, it is possible to attract domestic and foreign investment to the economy, which ensures the reproduction of technical-technological resources of the agrarian sector and determines the scientific relevance of the topic.

At the same time, this article examines the main participants of leasing operations, the main terms of leasing, the main criteria for the acceptability of a leasing project, the advantages of financial leasing compared to bank loans.

Keywords: Leasing, financial leasing, credit, bank, lessor, lease recipient, purchase and sale, financial liability, tangible asset.

НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР АМАЛИШАВИИ ҲАДАФҲОИ СТРАТЕГИИ КИШВАР

САЛИХОВ ҶАМШЕД БОБОХАЛИЛОВИЧ,

муовини сардори Раёсати тадқиқоти масъалаҳои рушди соҳавии Маркази
тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел: (+992) 904-14-03-14; e-mail: salikhov9696@mail.ru

Дар мақола нақши Пешвои миллат дар амалишавии ҳадафҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин, дар зери сиёсати пешгирифтаи Ҳукумати мамлакат дар амал татбиқи намудани ҳадафҳои стратегии кишвар дар доираи имкониятҳои захираҳои мавҷуда мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор гирифтааст. Муаллиф бо далелҳои мушаххас исбот намудааст, ки аз замони соҳибистиқлолии кишвар саҳми Пешвои миллат дар рушди иқтисодиву иҷтимоии мамлакат назарас мебошад.

Калидвожаҳо: амнияти иқтисодӣ, сармояи дохилӣ, сармояи хориҷӣ, манбаҳои барқароршавандаи энергетикӣ.

Дар толи 32 соли Истиқлоли давлатӣ бо ибтикор ва хизматҳои шабонарузии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон амалишавии ҳадафҳои стратегии мамлакат ва рушди иқтисоди миллӣ басо назаррас буда, дар таърихи мардуми мо нодиртарин падидаи сарнавиштсоз мебошад. Гарчанде истиқлоли ҷумҳурӣ ба ҷанги шаҳрвандӣ оғоз гардид ва ба иқтисодиёти кишвар хисороти зиёд расонид, аммо баъд аз дастёбӣ ба сулҳу субот дар Тоҷикистон рушди иҷтимоиву иқтисодӣ шуруъ гардид.

Хушбахтона, зери сиёсати хирадмандони Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон робитаҳои иқтисодии кишвар бо давлатҳои хориҷиро тадриҷан ба сифати нав ба роҳ монда шуд. Ҷалби сармояҳои дохиливу хориҷӣ бунёди корхонаҳои хурду бузурги истеҳсолӣ, бунёди ҷойҳои нави корӣ, сохта ба истифода додани роҳҳои мошингарду нақбҳои тулонӣ, бунёди бинову муассисаҳои иҷтимоӣ ва сохтмони неруоғҳои азими барқии обӣ далели гуфтаҳои боло мебошанд. Бо итминон гуфтан мумкин аст, ки дар ин давра иқтисоди мамлакат рушд карда, дар тамоми соҳаҳои иқтисоди миллӣ пешравиҳои зиёд ба ҷашм мерасад.

Дар робита ба ин, саҳми Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар татбиқи қонуну стратегияҳо, концепсия ва барномаву қарорҳои дахлдор баҳри амалӣ намудани ҳадафҳои рушди иқтисоди миллӣ хеле бузург аст. Аз ҷумла, дар “Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, концепсияҳо,

стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”, “Стратегияи рушди иқтисоди сабз барои давраи то соли 2037”, “Стратегияи давлатии муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”, “Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи танзиму анъана ва ҷашну маросимҳо” ва ғайраҳо бағоят баланд аст. Бинобар ин, роҷеъ ба хизматҳои шоёни Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар якҷанд соҳаҳои ҳаётан муҳими стратегӣ метавонем маънидод кард:

– **Ба роҳ мондани муносибатҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кишварҳои хориҷ.** Қайд кардан зарур аст, ки сиёсати дурбинонаву равшанзамири Пешвои миллат имкон фароҳам овард, ки дар сатҳи минтақа ва ҷаҳон мавқеи худро ба таври мушаххас муайян намояд. Дар баробари соҳибхитӣ гардидан Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як кишвари ғаёл дар пешбурди муносибатҳои байналмиллалӣ, пеш гирифтани сиёсати ҳамҷаворӣ бо кишварҳои хориҷ ва ба роҳ мондани ҳамкориҳои судманд дар татбиқи амалӣ намудани нақшаву ҳадафҳои стратегияи кишвар то имрӯз натиҷаҳои хеле назаррас ба даст омаданд. Дар баробари пеш бурдани сиёсати дӯстонаву муваффақи хориҷии Пешвои миллат буд, ки имрӯзҳо кишвари мо бо як қатор созмону ташкилотҳои бонуфузи минтақа ва ҷаҳон муносибатҳои иқтисодиву иҷтимоӣ, сиёсиву фарҳангиро роҳандозӣ намуда, боиси баланд бардоштани мавқеи Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳонӣ гардид. Ҳамзамон, сиёсати «дарҳои боз» барои мо имкон дод, ки дар ҳамкорӣ бо кишварҳои пасошуравӣ бисёре аз масъалаҳои иқтисодию иҷтимоии кишвар мавриди ҳаллу фасл қарор гирифта, имрӯз Тоҷикистон бо ташаббусу ғамхориҳои Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун кишвари ташаббускор дар ҳалли масъалаҳои обу иқлим дар байни ҷомеаи ҷаҳонӣ эътироф шуда, ин ташаббусҳо мақоми кишвари моро дар арсаи ҷаҳонӣ боз ҳам баланд хоҳанд бардошт.

Пешниҳод ва татбиқи ҳадафҳои стратегӣ дар кишвар, ояндабинии боэътимод баҳри инкишофи иқтисодиву иҷтимоӣ, пешбурди муносибатҳои дипломатии эътимоднок бо кишварҳои шарик, ташаббускорӣ дар ҳалли масъалаҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ, устувор гардонидани давлатдорӣ дунявӣ дар асоси принципҳои демократӣ ва дигар ташаббусҳои муҳими сиёсатмадори волоназар, Пешвои миллат тоҷиконро ҳамчун миллати тамаддунофар дар ҷаҳон муаррифӣ карда, минбаъд низ ҷойгоҳи шоистаи Тоҷикистонро дар ҷаҳони муосир таъмин менамояд.

– **Сохта ба истифода додани корхонаҳои хурду бузурги саноатӣ.** Рушди нумуи тамоми кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон аз соҳаи саноат ба иқтисоди қавӣ вобастагӣ дошта, идорақунандаи бозори ҷаҳониро кишварҳои аз ҷиҳати саноативу истеҳсоли рушдёфта идора менамоянд. Аз ин ҷост, ки дар ҳар як Паёми Пешвои миллат ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилию хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ки ҳамасола ироа мегардад, рушди соҳаи саноат, афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва ҷалби сармоя, бунёди

корхонаҳои хурду бузурги саноатӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир мегардад. Бо ин мақсад эълон намудани ҳадафи чоруми миллӣ “Саноатикунони босуръати кишвар” ва солҳои 2022-2026 ҳамчун “Солҳои рушди саноат” барои дар амал татбиқ намудани нақшаҳои гузошташудаи Ҳукумати кишвар мусоидат мекунад. Тадбирҳои дар самти рушди саноат ва афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳа андешидашуда, имкон фароҳам овард, ки дар панҷ соли охир афзоиши номгӯи маҳсулоти саноатии истеҳсоли ватанӣ ба зиёда аз 40 фоиз расонида шавад. Тибқи маълумоти расмӣ дар ин давра 1382 коргоҳу корхонаи саноатӣ бо таъсиси 15 ҳазор ҷойи кории нав сохта, мавриди истифода қарор дода шуд. Умуман, агар соли 1991 дар мамлакат ҳамагӣ 358 корхонаи саноатӣ бо 33 ҳазор ҷойи корӣ фаъолият дошта бошад, пас дар замони сохибистиклолӣ 2500 корхонаи истеҳсолӣ бунёд гардида, соли 2022 беш аз 2800 корхонаи саноатӣ бо 85 ҳазор ҷойи корӣ фаъолият карда истодаанд. Қайд кардан бамаврид аст, ки танҳо дар соли 2022 зиёда аз 500 коргоҳу корхонаҳои истеҳсолӣ бо 6 ҳазор ҷойи нави корӣ ба истифода дода шуданд ва барои то 43 миллиард сомонӣ афзоиш ёфтани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар соли 2022 мусоидат намуд.

– **Сохтмони неругоҳҳои хурду бузурги барқии обӣ.** Роҷеъ ба ин масъала қайд кардан зарур аст, ки рушди соҳаи энергетика дар раванди тараққиёти иқтисоди кишвар, хусусан дар самти татбиқи ҳадафҳои чоруми миллӣ – саноатикунони босуръати кишвар нақши калон дорад. Имруз сардаромадтарин соҳа ва барои ғаний гардонидани иқтисоди тамоми кишварҳо, маҳз соҳаи энергетика ба ҳисоб рафта, дар заминаи ин дахҳо корхонаи хурду бузурги саноатӣ бунёд ва ҳазорҳо ҷойҳои нави корӣ таъсис дода мешаванд. Ҳукумати мамлакат таъмини истиклоли энергетикиро яке аз ҳадафҳои стратегии кишвар муайян намуда, барои расидан ба он тамоми неруву имкониятҳоро сарф намуда истодааст. Бинобар ин, дар доираи ташаббусҳои Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар замони сохибистиклолии Тоҷикистон инфрасохтори энергетикӣ кишвар рушд ёфта, бо татбиқи як қатор лоиҳаҳои сармоягузорӣ имкон фароҳам гардид, ки дар кишвар низоми ягонаи энергетикӣ таъсис гардад. Ҳамзамон, бо барқ таъмин намудани аҳолии кишвар ва ҳамаи самтҳои иқтисодиву иҷтимоии ҷумҳурӣ пурра аз манбаъҳои энергияи барқароршавандаи истеҳсолкунандагони дохилӣ амалӣ мегардад. Бо мақсади рушди соҳаи энергетика тибқи маълумот ҳоло бо дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи 12 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ ба маблағи умумии 16 миллиард сомонӣ идома дошта, дар доираи онҳо то ба имрӯз 7,6 миллиард сомонӣ аз худ гардидааст.

Бо мақсади татбиқи нақшаву барномаҳои созандаи кишвар дар роҳи расидан ба истиклоли комили энергетикӣ ва амалӣ кардани мақсадҳои неку дурбинонаи Роҳбари давлат дар самти таъмини зиндагии шоистаи сокинони мамлакат бо дастуру ҳидоятҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон истифодаи оқилонаву сарфакоронаи захираҳои гидроэнергетикӣ, сохтмону таҷдиди

неругоҳҳои хурду бузурги барқи обӣ оғоз гардида, хатҳои баландшиддати интиқоли неруи барқ ва зеристгоҳҳои барқӣ бунёд карда шудаанд.

Қобили зикр аст, ки оғози корҳои барқарорсозӣ ва бунёди неругоҳи барқи обии “Роғун” ва ба кор андохтани агрегати якуми он, ба истифода додани хатти баландшиддати интиқоли неруи барқи 500 кВ-и “Душанбе - Роғун”, ба кор андохтани дастгоҳҳои тақсимкунандаи пӯшидаи элегазии 500 кВ ва 220-киловолтаи неругоҳи барқи обии “Роғун”, мавриди истифода қарор гирифтани неругоҳҳои барқи обии “Норак”, “Сарбанд”, “Қайроққум”, “Помир - 1”, неругоҳи барқи обии “Тоҷикистон” дар баландии 3500 метр аз сатҳи баҳр дар ноҳияи Мурғоби ВМКБ, “Сангтӯда - 1”, “Сангтӯда - 2”, Маркази барқу гармидиҳии “Душанбе-2”, зеристгоҳҳои барқии 500-киловолтаи “Душанбе” ва “Сугд”, хатти интиқоли барқи 500-киловолтаи “Ҷануб-Шимол”, дастгоҳҳои тақсимкунандаи пӯшидаи элегазии 220 ва 500 - киловолта дар неругоҳи барқи обии “Норак”, зеристгоҳҳои барқии 220-киловолтаи “Лолазор”, “Хатлон”, “Айнӣ”, “Шахристон”, “Шахринав”, “Геран-2”, хатҳои интиқоли барқи 220 киловолтаи “Лолазор-Хатлон”, “Тоҷикистон–Афғонистон”, “Хучанд–Айнӣ”, “Қайроққум–Сугд”, “Айнӣ–Рӯдакӣ”, оғози татбиқи лоиҳаи “CASA-1000”, оғози татбиқи лоиҳаҳои “Барқарорсозии неругоҳи барқи обии “Норак”, “Қайроққум” ва ба истифода додани зеристгоҳи барқии “Темурмалик” дар шаҳри Хучанд аз ҷумлаи он иқдомҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад, ки ба хоҳири рушду пешрафти соҳаҳои иқтисодии мамлакат, ноил гардидан ба истиклоли комили энергетикӣ ва таъмини зиндагии шоистаи халқи тоҷик равона гардидаанд.

– **Сохтмони роҳҳои мошингард ва нақбҳо.** Барои расидан ба яке аз ҳадафҳои стратегияи кишвар, яъне баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ дар даврони истиклоли давлатӣ сохтмони роҳҳои автомобилгард ва нақбҳо зери таваҷҷуҳи Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дошта, ба кишвари транзитӣ табдил додани Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тақвияти иқтисодии боркашонии он яке аз марҳалаҳои муҳими ҳадафҳои рушди кишвар пазируфта шудааст. Дар 32 соли Истиклоли давлатӣ дар кишвар халқи тоҷик ба дастовардҳои азиме шарафёб гардид, ки онҳо барои садсалаҳо хизмат мерасонанд. Корномаҳои беназири Сарвари давлат ҷиҳати бунёди роҳу пул ва нақбҳои мошингард дар мамлакат ба хоҳири раҳони кишвар аз бунбасти коммуникатсионӣ амалӣ гардидааст. Дар ин самт татбиқи лоиҳаҳои сармоягузори давлатӣ дар соҳаи нақлиёт ба рушди шабакаи роҳҳо тақвият бахшида, барои амалӣ шудани ин ҳадафи стратегияи кишвар мусоидат менамояд.

Гуфтан бамаврид аст, ки аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ то ба имрӯз дар соҳаи роҳу нақлиёти Тоҷикистон сармояҳои дохиливу хориҷӣ ҷалб гардида, лоиҳаҳои сармоягузори давлатӣ татбиқ гардидааст. Дар солҳои Истиклоли давлатӣ, бахусус, давоми солҳои 2008 – 2020, сохтмону таҷдиди роҳҳои мошингарди «Мурғоб – Кулма», «Шоҳон – Зиғар», «Шкев – Зиғар», «Душанбе –

Бохтар – Данғара – Кӯлоб», «Дӯстӣ – Панҷи Поён», «Душанбе – Чанок, ки ба сарҳади Ҷумҳурии Ёзбекистон мепафвандад», «Бохтар – Дӯстӣ», «Душанбе – Турсунзода, ки ба сарҳади Ҷумҳурии Ёзбекистон мепафвандад», «Айнӣ – Панҷакент пайвастан ба сарҳади Ёзбекистон» ба анҷом расонида шуда аст. Бо мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтани 5 нақби мошингузар - «Истиқлол», «Шаҳристон», «Дӯстӣ», «Озодӣ» ва «Хатлон» мушкилоти рафтуомади тамоми воситаҳои нақлиёт аз як минтақа ба минтақаи дигар тадриҷан аз байн рафт. Аввалин нақбе, ки дар даврони соҳибистиклолии мамлакат бунёд ёфтааст, нақби “Истиқлол” мебошад. Нақби “Истиқлол” бо дарозии 4 ҳазору 996 метр, дар масири 80 километр дуртар аз шаҳри Душанбе дар баландии 3 ҳазору 372 метр аз сатҳи баҳр, дар қаторкӯҳҳои Ҳисор сохта шудааст. Ҳамчунин, то замони сохтмони ин нақб дар роҳи мошингарди Душанбе–Хучанд–Чанок мушкилоти фасли зимистон ҳатто қариб шаш моҳ намегузошт, ки сокинони мамлакат тавассути ин роҳ рафтуомад кунанд. Бо ифтитоҳи нақби “Истиқлол” ҳаракати мунтазами воситаҳои нақлиёти байни тамоми минтақаҳои мамлакат пурра таъмин ва қисми таърихии “Роҳи Бузурги Абрешим” эҳё гардид. Ҳамзамон, дар баробари ба истифода додани нақби “Истиқлол” дар роҳи мошингарди Душанбе–Хучанд–Чанок нақби «Дӯстӣ» бо дарозии 1047 метр ва нақби “Шаҳристон” бо дарозии 5 ҳазору 289 метр, бунёд гардидаанд, ки ин ҳама аз самарои хизматҳои наҷибонаи Пешвои миллат дарак медиҳанд.

Бояд таъкид дод, ки то сохтани нақбҳои мазкур ҳаракат тавассути ду ағба сураи мегирифт ва аз шаҳри Душанбе то маркази вилояти Суғд, шаҳри Хучанд қариб 12-15 соат давом карда, дар пай ҳисороти зиёди моливу қонӣ мегузошт. Дар робита ба ин, нақби дигаре, ки дар даврони истиқлоли кишвар сохта шуд, нақби “Хатлон” мебошад. Дарозии нақби “Хатлон” 4450 метрро ташкил намуда, барои кӯтоҳ кардани фосилаи роҳ ва таъмини бехатарии ҳаракати мусофирон, инчунин, ба сарфаи вақт ва сӯзишворӣ мусоидат карда, имконияти рафтуомади мунтазами воситаҳои нақлиётро дар тамоми фаслҳои сол таъмин сохт. Аҳаммияти бузург доштани нақби мазкур дар он зоҳир мегардад, ки раҳо шудан аз машаққати убури ду ағбаҳои душворгузари Шаршару Чормағзак дар фасли зимистон, ҳамзамон, пешгири садамаҳои нақлиётӣ ва талафоти қонӣ мебошад. Вобаста ба ин, нақби дигаре, ки бо шарофати Сарвари давлат бунёд ёфтааст нақби «Озодӣ» мебошад, ки бо дарозии 2224 метр сохта шуда, фосилаи роҳи Душанбе–Кӯлобро ба 7 километр ва вақти ҳаракати воситаҳои нақлиётро 40 дақиқа кӯтоҳ намуд.

Ҳамчунин, дар пойтахти мамлакат–шаҳри Душанбе роҳҳои бисёрсатҳа ё худ эстакадаҳои мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шудаанд, ки бо амалӣ гарштани чунин тарҳҳо, пеш аз ҳама, тамбашавии воситаҳои нақлиёт аз байн бурда шуд. Ҳамзамон, бо дастгириву талошҳои бевоситаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон роҳи оҳани Бохтар–Кӯлоб соли 1999 бо дарозии 132 километр сохта шуда, дар ин масир 5 пули калон ва 7 истгоҳу вокзал мавриди баҳрабардорӣ қарор

гирифтанд. Бо мақсади рушди соҳаи нақлиёти роҳи оҳани кишвар, аз ҷумла соли 2016 қитъаи Ваҳдат-Ёвони роҳи оҳани Душанбе-Бохтар-Кӯлоб бо дарозии умумии 40,7 километр сохта ба истифода дода шуда, дар умум дар замони истиқлоли кишвар 218,95 километр хати роҳи оҳан сохта ба истифода дода шудааст. Тазаккур бояд дод, ки дастовардҳои муҳими соҳаи мазкур бунёд, таъмир ва навсозии пулҳои замонавии мошингузар дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад. Тибқи маълумоти расмӣ то ҳол дар кишвар зиёда аз 250 пули нав сохта ба истифода дода шудааст.

– **Тавваҷҷуҳ ба соҳаи иҷтимоии кишвар.** Ташкили низоми самараноки ҳифзи иҷтимоии аҳоли яке аз самтҳои муҳимми сиёсати давлати иҷтимоии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ мешавад. Далели ин дар ҷудо намудани дарсади баланди маблағҳои бучавӣ ба хароҷоти соҳаи иҷтимоӣ дар молияи ҳамаҷониба, ки аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ пешниҳод мегардад, мушоҳида мешавад. Ҳадафи асосии ин амал таъмини тадриҷан болоравии сатҳи некуаҳволии шаҳрвандони кишвар мебошад. Дар моддаи 1-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст, ки «Тоҷикистон давлати иҷтимоӣ буда, барои ҳар як инсон шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодонаро фароҳам меорад». Ин меъёр аз он шаҳодат медиҳад, ки ҳифзи иҷтимоии аҳоли, илму маориф, тандурустӣ ва фарҳанг ҳамчун самтҳои асоситарин ва афзалиятноки сиёсати давлатӣ дар маркази тавваҷҷуҳи бевоситаи Сарвари давлат ва Ҳукумати мамлакат қарор дошта, дар панҷ соли охир сатҳи некуаҳволии мардум тадриҷан баланд шуда, даромади пулии аҳоли аз 41,1 миллиард сомони соли 2018 ба 87 миллиард сомонӣ дар соли 2022 расонида шуд, яъне 2,1 баробар зиёд гардид. Ҳамзамон, музди миёнаи меҳнат дар кишвар якуним баробар ва андозаи нафақаи ниҳой 1,3 баробар афзоиш ёфт. Дар натиҷа сатҳи камбизоатӣ аз 27,4 дарсади соли 2018 ба 22,5 дарсад дар соли 2022 расонида шуд. Дар ин давра беш аз 900 000, ҷойҳои корӣ таъсис гардида, танҳо дар соли 190 000 ҷойҳои кории нав бунёд ёфтааст, ки ба бештар гардидани сатҳи зиндагии аҳоли мусоидат менамояд. Ҳаҷми умумии хароҷоти бучети давлатӣ ба соҳаҳои иҷтимоӣ аз 9,1 миллиард сомони соли 2018 дар соли 2022 то 14,7 миллиард сомонӣ ё 62 дарсад зиёд гардид. Дар ин давра аз ҳисоби захираҳои иқтисодӣ мавҷуда дар кишвар 842 бинои муассисаи таълимӣ барои 382000 хонанда, аз ҷумла дар соли 2022 190 бинои таълимӣ барои 87 000 хонанда мавриди истифода қарор дода шуда, дар зарфи 32 соли Истиқлоли давлатӣ 3430 муассисаи нави таълимӣ барои қариб якуним миллион хонанда мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шудааст.

Қайд кардан бамаврид аст, ки имрӯз дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар 2 миллиону 300 ҳазор нафар хонанда ба таҳсил фаро гирифта шудаанд, ки ин рақам дар соли 1991 ҳамагӣ 1 миллиону 325 ҳазор нафарро ташкил медод. Инчунин, агар то соли 1991 дар мамлакат ҳамагӣ 2862 муассисаву иншооти тандурустӣ бо 52 ҳазору 800 нафар корманд фаъолият дошта бошанд, пас дар

даврони соҳибистиклолӣ, хусусан дар 25 соли охир, 2827 муассисаву иншооти тандурустӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шудаанд. Ҳоло шумораи муассисаҳои тандурустии мамлакат нисбат ба соли 1991 қариб ду баробар зиёд гардида, ба 5116 ва кормандони онҳо ба 79 000 нафар расидааст. Бояд таъкид кард, ки бо мақсади беҳтар гардидани вазъи иҷтимоии кишвар бо имкониятҳои мавҷуда аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон музди меҳнат баланд гардида, дар баланд бардоштани сатҳи зиндагии сокинон мусоидат мекунад. Аз ҷумла, аз 1 марти соли 2023 музди меҳнати амалкунандаи кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, хизматчиёни ҳарбӣ 25 фоиз ва дигар кормандони ин мақомот 20 дарсад; аз 1 июли соли 2023 музди меҳнати кормандони муассисаҳои маориф, илм, тандурустӣ, соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ ва стипендияҳо 20 фоиз; андозаи нафақаи заминавӣ 20 дарсад; нафақаҳои суғуртавӣ, ки дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» таъйин ва пардохт мегарданд, ба андозаи сатҳи таварруми ду соли охир, вале на камтар аз 16 фоиз индексатсия, зиёд гардиданд.

Ҳукумати кишвар доимо дар ҷустуҷӯи роҳҳои самараноки беҳтар намудани фазои соҳибкориву сармоягузорӣ буда, доир ба таҳкими шарикии давлат ва бахши хусусӣ, тавсеаи моликияти хусусӣ, дастгирии ҳамачонибаи соҳибкорон, бахусус баланд бардоштани мавқеи соҳибкорӣ, ҳамаи тадбирҳои заруриро амалӣ мегардонад.

Ҳамин тавр, нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа назаррас буда, барои фароҳам овардани шароит баҳри зиндагии шиста мусоидат намуда, дар рушди иқтисоди миллӣ нақши калидӣ мебозад.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 23.12.2022, ш. Душанбе, [Захираи электронӣ] <http://www.president.tj/node/29823>

2. Стратегияи рушди иқтисоди “сабз” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037 аз 30 сентябри соли 2022 таҳти № 482– ш. Душанбе

3. Гиёев Қ.Ҳ. Марҳалаҳои ташаккули ниҳоди ҳифзи иҷтимоии аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон //Маҷаллаи «Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз»/Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: 2023. “АРЖАНГ”. №1. С.339-348.

4. Одинаев А. Муаррифии ҳарчи бештари имкониятҳои сармоягузорӣ-омили муҳимми ҷалби сармоя ба рушди иқтисоди миллӣ [Захираи электронӣ] <https://mts.tj/muarriifii-%d2%b3archi-beshtari-imkoniyat%d2%b3oi-sarmoyaguzor%d3%a3-omili-mu%d2%b3mi-%d2%b7albi-sarmoya-ba-rushdi-i%d2%9btisodi-mill%d3%a3/>

5. Рӯзиев А. Пешвои миллат истиклолияти иқтисоди ро фароҳам овард. (Захираи электронӣ) [https://mts.tj/peshvoi-millat-isti%20%9bloliyati-i%20%9btisodiro -faro%20%b3am-ovard-2/](https://mts.tj/peshvoi-millat-isti%20%9bloliyati-i%20%9btisodiro-faro%20%b3am-ovard-2/)

6. Худойдодова Ф. Дарси ватандорӣи Пешвои миллат [Захираи электронӣ] <https://mts.tj/darsi-vatandorii-peshvoi-millat/>

РОЛЬ ЛИДЕРА НАЦИИ В РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ЦЕЛЕЙ СТРАНЫ

САЛИХОВ ДЖАМШЕД БОБОХАЛИЛОВИЧ,

заместитель начальника Управления отраслевого развития Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел: (+992) 904-14-03-14; e-mail: salikhov9696@mail.ru

В статье раскрыта роль лидера нации в реализации стратегических целей Республики Таджикистан, а также в рамках политики Правительства страны в реализации стратегических целей страны в рамках существующих возможностей и ресурсов, были проанализированы и оценены. Автор на конкретных примерах доказал, что с момента обретения страной независимости вклад Лидера нации в экономическое и социальное развитие страны очень значителен.

Ключевые слова: экономическая безопасность, отечественный капитал, иностранный капитал, возобновляемые источники энергии.

THE ROLE OF THE LEADER OF THE NATION IN THE IMPLEMENTATION OF THE COUNTRY'S STRATEGIC GOALS

SALIKHOV JAMSHED BOBOKHALILOVICH,

Deputy Head of the Department of analysis of sectoral issues of the Center for strategic research under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel: (+992) 904-14-03-14; e-mail: salikhov9696@mail.ru

The article reveals the role of the Leader of the nation in the implementation of the strategic goals of the Republic of Tajikistan, as well as within the framework of the policy of the Government of the country in the implementation of the strategic goals of the country within the framework of existing opportunities and resources, were analyzed and assessed. The author, using specific examples, proved that since the country gained independence, the contribution of the Leader of the nation to the economic and social development of the country has been significant.

Keywords: economic security, domestic capital, foreign capital, renewable energy sources.

АСОСҶОИ НАЗАРИЯВИИ ҶАӢОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНИИ КОРХОНАҶОИ КИШОВАРӢ

ҶУЛОМНОСИРОВА ҶАРЗОНА МАМАДНОСИРОВА,

муовини сардори Раёсати таҳлили масъалаҳои макроиқтисодии
Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+99237) 227-15-83; e-mail: fmamadno@gmail.ru

Дар мақолаи мазкур фикру андешаҳо доир ба ҷаӢолияти корхонаҳои кишоварзӣ рушди он ва самаранокии истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ бо роҳи инноватсионӣ оварда шудааст. Омилҳои асосии баланд бардоштани ҷаӢолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ, технологияи назорати ташиқӣ, иқтисодӣ, иттилоотӣ, техникӣ, рақобатпазирӣ ба ҳисоб меравад. Дар асоси ин истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои кишоварзӣ зиёд гардида, талаботи бозори дохилӣ таъмин гашта, қисме аз он ба содирот равона мегардад.

Калидвожаҳо: *инноватсия, ҷаӢолияти инноватсионӣ, корхонаҳои кишоварзӣ, истеҳсолот, маҳсулоти кишоварзӣ, самаранокӣ, рақобатпазирӣ.*

Гузаштани корхонаҳои кишоварзӣ ба роҳи инноватсионии рушд на танҳо амнияти хӯрокворӣ ва иқтисодии кишварро ҳал мекунад, балки пешрафтро дар соҳаи кишоварзии мамлакат ва ҷалби комплексҳои пешрафтаи агросаноатии миллии низ кафолат медиҳад. Пешрафти илмӣ-техникиро, ки дар тамоми ҷаҳон ба сифати омили муҳимтарини тараққиёти корхонаҳои кишоварзӣ дар иқтисодиёт мешиносанд.

Мақсади ҳар як корхонаҳои кишоварзӣ дар айни замон фароҳам овардани шароит барои тараққиёти самаранок ва устувории иқтисодии корхонаҳои кишоварзӣ яке аз муваффақиятҳои он мебошад. Яке аз самтҳои самаранокии пешрафти интенсивии корхонаҳои кишоварзӣ ҷаӢолияти инноватсионии он дар шароити системаи хоҷагидорӣ мебошад.

Ба андешаи гурӯҳи олимони Е.А., Уткин, Н.И., Морозов, Г.И., Морозов: «Инноватсия одатан объекти дар натиҷаи таҳқиқоти гузаронидашуда ё кашфиёте, ки аз ҳамоаси пештарааш сифатан фарқ мекунад, дар истеҳсолот ҷорӣ карда мешавад» [3]. Гурӯҳи дигари олимони, аз ҷумла В.В.Дрокин, Н.В.Воробёва, С.П.Полбитсин, бар ин назаранд, ки «инноватсия ҳамчун ғоя, амалия ё объекте фаҳмида мешавад, ки аз ҷониби шахсони нав ё системаи иҷтимоӣ мутобиқ карда шудааст» [4].

Ҷаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ дар паҷуҳиши олимони И.Балабанова., Л.Н.Василева., С.Иляшенко, З.И.Артемов, Р.А. Фатхудинов ва олимони ватанӣ С.Ҷ.Комилов, Х.Умаров, Ш.Т.Одинаев, У.Шарофов, Х.Б. Раҳматов арзёбӣ гардидааст, вале як қатор мушкилоти назариявӣ ва амалӣ бо муайян кардани қисмҳои ҷаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ дар шароити имруза ба қадри имкон пурра омӯхта нашудааст.

Ҳар як корхонаҳои кишоварзӣ мақсад дорад, ки бо роҳи инноватсионӣ дар сатҳи лозима ҷаъолияти системаи хоҷагидориро баланд бардоранд. Барои инкишоф ва сатҳи ҷаъолияти инноватсионии системаи иқтисодӣ дар ду навъ шарҳ додан мумкин аст [5]:

1. Такмили технологӣ дар асоси робитаи байни ғояҳои инкишофи илм ва прогресси техникӣ аҳамияти муҳимми иқтисодӣ дорад. Мувофиқи ин шакл, асоси ҷаъолияти инноватсионӣ маҳз технология ба ҳисоб меравад.

2. Таъсири иқтисодиёт, ки бо ҳамдигар алоқаманд аст, ҷаъолияти ихтироъкорӣ ва тез-тез истифода бурдани навигарҳои минбаъда аст. Асоси ҷаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ таъсири талаботи бозор мебошад.

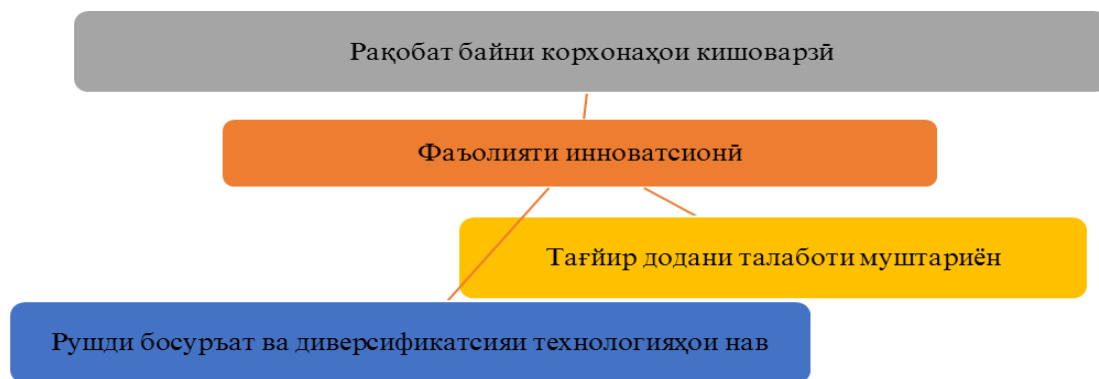
Соҳаи инноватсионӣ низоми муносибатҳои байниҳамдигарии инноватсияҳо, сармоягузoron, ташкилотҳо–молистеҳсолкунандагони маҳсулоти (хизматрасониҳои) рақобатпазир, муҳити атроф ва инфрасохтори тараққиқардаи низоми инноватсияҳо, ташкилот (ширкат) ва муҳити атроф, қувваҳои ҳаракатдиҳандаи рушди иқтисодӣ бо шартҳои робитаҳои байниҳамдигарии онҳо мебошанд [8]. Таносуби ин се низом имкон ва зарурати робитаи баръаксро нишон медиҳад (расми 1).

№	Низомҳои инноватсионӣ	Сиёсати давлатӣ		
1	Инноватсионӣ	Таҳқиқоти бунёдӣ	Дониш	Тасаввурот дар бораи оянда, музокирот
2	Ташкилот	Таҳқиқоти технологияҳо	Сармояи инсонӣ	Маблағгузорӣ
3	Муҳити атроф	Рақобат	Инфрасохтор	Муътадилӣ

Расми 1. Таъсифномаи низомҳои инноватсионӣ

Барои пайдоиш ва ҷорӣ кардани ҷаъолияти инноватсионӣ дар сатҳи корхонаҳои кишоварзӣ барои ба кор даровардани он бояд шартҳои зарурӣ мавҷуд бошад.

Шартҳои асосии баланд бардоштани ҷаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ инҳо мебошад. (расми 2)

Расми 2. Фаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ

Дар асоси таҳқиқот ва таҳлили шартҳои фаъолияти инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ, система, моҳият ва мазмуни ин пурра карда шудаанд, ки дар ҷадвали 1 оварда мешавад.

Дар соҳаҳои саноат ин шартҳои зарурӣ кор мекунад ва ҷустуҷӯи доимиро ҳавасманд мегардонанд.

Махсусан қайд кардан муҳим аст, ки дар корхонаҳои кишоварзӣ соҳаҳои нави системаи динамикӣ аҳамияти калон дорад.

Дар баробари ин, шартҳои зарурӣ дар он низ аҳамияти худро меёбад, ки соҳаҳои мавҷудаи саноатӣ, ки давраҳои дарози фаъолияти маҳсулот доранд.

Дар давоми солҳои охир истеҳсоли пешниҳодшудаи маҳсулоти кишоварзӣ ва навҳои молҳо хеле зиёд гардидаанд. Тибқи фаъолияти корхонаҳои кишоварзӣ дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот номгӯи шартҳои асосии иқтисодиро пешниҳод кардан мумкин аст:

Шартҳои зарурӣ	Мундариҷаи замина
1. Рақобат байни корхонаҳои кишоварзӣ: 1) мустаҳкам намудани омилҳои интенсификации тараққиёти истеҳсолот, ки дар тамоми соҳаҳо истифода бурдани қомебиҳои прогресси илмиву техникӣ фаъолияти иқтисодиро ҳавасманд мекунад; 2) зарурати хеле кам кардани муҳлати ба вуҷуд овардан ва инкишоф додани технологияи нав; 3) дараҷаи баланд бардоштани технологияи инноватсионии истеҳсолоти кишоварзӣ; 4) зарурати инкишоф ва тақмил додани роҳи инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ; 5) зарурати ҷорӣ намудани хизматра-	Бо фаъолият ва тараққиёти корхонаҳои кишоварзӣ, бозорҳо ва сегментҳои бозор, ва нав дохил шудан амали рақибонро торафт пурзиддият мегардонад. Талабот ба маҳсулоти кишоварзӣ аз ҷониби рақибон намоиш додашуда, корхонаҳои кишоварзиро водор мекунад, ки маҳсулоти худро ба бозор барорад.

сонихои иловагӣ (хизматрасонии баъди фурӯш, хизматрасонии иттилооти машваратӣ, истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир муносибати инфиродӣ ба харидор ва ғайра).	
2.Талаботи тағйирёбандаи муштарӣ: 1) тез хӯрдашавии техника ва технология; 2) зарурати объективии босуръат қорӣ намудани техника ва технологияи нав; 3) хоҳиши харидор барои ба даст овардани маҳсулоти (хизматрасонии) хушсифат.	Афзалиятҳои харидорон каме тағйир меёбанд, ба бозор маҳсулоте, ки талаботи истеъмолкунандагонро то ҳадди имкон қонеъ мегардонад, бояд кӯшиш кард, ки таъмин намоянд.
3.Рушди босуръат ва диверсификатсияи технологияҳои нав: 1) нақши ҳалкунандаи илм дар зиёд кардани самаранокии тараққиёт ва қорӣ намудани техника ва технологияи нав дар корхонаҳои кишоварзӣ; 2) афзоиши хароҷот ва паст шудани нишондиҳандаҳои иқтисодии корхонаҳои кишоварзӣ бо таҳияи маҳсулоти нав; 3) хусусиятҳои прогресси илмию техникий истеҳсолот ва технология (мавҷудияти номуайянии хароҷот ва натиҷаҳо изҳор карда мешавад, таҳқиқоти бисёрҷониба, хатар ва имконияти ба даст овардани сифр ё натиҷаҳои манфӣ); 4) Барои такмил додани объектҳои мавҷуда қорӣ намудани технологияи навтарин (маҳсусан иттилоот).	Тағйироти доимӣ ва рушди нави технологияҳо ба пайдоиши нав таъсир мерасонад. Он маҳсулоте, ки то ба наздикӣ имконнопазир буданд, имрӯз онҳо ба кулӣ табдил меёбанд, барои истеҳсоли амалӣ дастрас мегардад. Бо сабаби баланд будани арзиши аслии маҳсулот аксар вақт ғояҳои нави қабули ҳамагонро пайдо намекунанд.

1.Талаботи корхонаҳои кишоварзӣ ба пурмаҳсулгардонии фаъолияти инноватсионӣ, бо тамоюлҳои тараққиёти системаҳои иқтисодии иқтисодиёти миллий ва ҷаҳонӣ алоқаманданд будан, ба фаъолияти инноватсионӣ бевосита аз ҷониби ҳуди субъекти корхонаҳои кишоварзӣ мебошад.

2. Мавҷудияти кашфиёти илмию техникий ва ихтироот, тақлифи ихтироот аз берун ва дохил ба муҳити корхонаҳои кишоварзӣ.

3. Ягонагии технологӣ, иқтисодӣ, илмӣ ва иҷтимоӣ, тағйироти ба қор андохтани иқтидори корхонаҳои кишоварзӣ дар ин давра назаррас аст.

4. Мавҷудияти имкониятҳои захиравии системаи иқтисодӣ ва алоҳидаи ҳар як корхонаҳои кишоварзӣ. Истифодаи захираҳои калон ба тараққиёти интенсивии иқтисодиёти корхонаҳои кишоварзӣ мусоидат мекунад.

Ҳамаи шароитҳое, ки ба татбиқи инноватсионӣ таъсир мерасонанд, баррасӣ карда шуданд. Фаъолияти корхонаҳои кишоварзӣ ба таври ҳамаҷониба ва ба ҳам вобаста фаъолият мекунад, ҳамчун яке аз қисмҳои фаъолияти инноватсионӣ.

Дар раванди ташаккули технологӣ ва муносибатҳои дохилию берунӣ дар сатҳи корхонаҳои кишоварзӣ фаъолияти инноватсионӣ асос мебошад. Барои фарогирии корхонаҳои кишоварзӣ технологияи назорати ташкилӣ, иқтисодӣ, иттилоотӣ, техникӣ, рақобат ва дигар ҷанбаҳо бо ҷорӣ намудани роҳи инноватсионӣ шуда метавонад.

Омилҳои асосии баланд бардоштани фаъолияти инноватсионӣ тавассути таҳлили қисмҳои инноватсия, ки пешниҳод мекунем, муайян карда мешавад. Фаъолияти ҳар як корхонаҳои кишоварзӣ алоҳида бо дарназардошти муносибатҳои онҳо ва таъсир ба фаъолияти инноватсионии он буда метавонанд.

Ба андешаи мо, муносибати муқарраршуда байни қисмҳои инноватсионии фаъолияти корхонаҳои кишоварзӣ ва таъсири онҳо ба фаъл шудани истеҳсолоти кишоварзии он шуда метавонад ва тавсияҳо доир ба муайян кардани самтҳои афзалиятноки фаъолияти инноватсионии ҳар як корхонаи кишоварзӣ бо танзими ин қисмҳо оварда мерасонад.

Аз ин лиҳоз, сиёсати имрӯзаи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба рушди инноватсионии соҳаҳои кишоварзӣ пешбинӣ шудааст. Рушди инноватсионии иқтисодиёти мамлакат бештар аз рушди инноватсионии корхонаҳои кишоварзӣ вобастагӣ дорад.

АДАБИЁТ

1. Балабанов И. Т. Инновационный менеджмент. – СПб: Питер, 2001. – 304 с.
2. Васильева Л.Н. Методы управления инновационной деятельностью: учебное пособие / Л.Н. Васильева, Е.А. Муравьева. – М. : КНОРУС, 2005. – 320 с.
3. Инновационный менеджмент / Э. А. Уткин., Г. И. Морозова., Н. И. Морозова – М.: АКАЛИС. 1996. 207 с.
4. К вопросу о развития инновационного потенциала сельского хозяйства / Роль инновации в развитии агропромышленного комплекса.-ВИАПИ им. А.А. Никонова: «Энциклопедия российской деревень» 2008. – С. 34-35
5. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность – М.: Экзамен, 2001. – 576 с.
6. Комилов С.Д., Файзуллоев М. Основы развития инновационной деятельности предприятий. –Душанбе: Ирфон, 2004, -117 с.
7. Пирназаров Ш.М., Шарофов У., Государственная поддержка инновационного развития сельского хозяйства.//Известия Академии наук РТ. - Душанбе. 2018; №2. - С. 78-82
8. Шарофов У. Инновационные пути модернизации сельского хозяйства.

Душанбе, -2011. - 23 с.

ГУЛОМНОСИРОВА ФАРЗОНА МАМАДНОСИРОВА,
заместитель начальника Управления анализа макроэкономических
вопросов Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел.: (+99237) 227-15-83; e-mail: fmamadno@gmail.ru

В данной статье описана деятельность сельскохозяйственных предприятий, ее развитие и эффективность производства сельскохозяйственной продукции инновационным способом. Основными факторами повышения инновационной активности сельскохозяйственных предприятий являются организационное, экономическое, информационное, техническое и конкурентно-технологическое управление. Благодаря этому производство продукции сельскохозяйственных предприятий увеличивается и удовлетворяет потребности внутреннего и внешнего рынка.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, сельскохозяйственные предприятия, производство, сельскохозяйственная продукция, эффективность, конкурентоспособность.

GHULOMNOSIROVA FARZONA MAMADNOSIROVNA,
Deputy head of the Department of Analysis of Macroeconomic Issues of the
Center for strategic research under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 89;
tel.: (+99237) 227-15-83; e-mail: fmamadno@gmail.ru

This article describes the activity of agricultural enterprises, its development and efficiency of agricultural production in an innovative way. The main factors of increasing the innovation activity of agricultural enterprises are organizational, economic, information, technical and competitive-technological management. Due to this, the production of agricultural enterprises increases and satisfies the needs of domestic and foreign market.

Keywords: innovation, innovation activity, agricultural enterprises, production, agricultural products, efficiency, competitiveness.

УДК: 338.45 (575.3)

**ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ГОРНОДОБЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ
В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН****ШАРИФЗОДА ШАРИФ РАХИМ,**

кандидат экономических наук, и.о. доцент, и зав. Кафедрой экономики и
управления Технологического университета Таджикистана
734061, Таджикистан, город Душанбе, ул. Н.Карабаев 63/3;
тел.: (+992) 904-32-00-06; e-mail: sharipov.sharif@gmail.com

В данной статье рассматриваются экономические аспекты управления предприятиями горнодобывающей промышленности. Проанализированы взаимосвязи системы управления с организационно-экономическим механизмом управления, предоставлен анализ отдельных аспектов управления, оказывающих влияние на темпы и условия развития предприятий отрасли. Указаны место и роль горнодобывающего сектора в национальной экономике Таджикистана.

Ключевые слова: горнодобывающая промышленность, предприятие, управление, социальные расходы, эффективность производства, месторождения, полезные ископаемые.

Для страны, где 93% территории представляют собой высокогорные вершины, проблемы развития геологоразведочных работ и эффективного использования минерально-сырьевых ресурсов остаются важными в стремлении укрепить экономику и достичь экономической самостоятельности.

Необходимо уделять особое внимание устойчивому управлению природными ресурсами, чтобы сохранить богатства региона для будущих поколений и минимизировать воздействие на окружающую среду.

Изобильные запасы ценных ископаемых, расположенные в недрах страны при сравнительно выгодных горно-геологических условиях для добычи, стали основой для формирования и развития мощной горнодобывающей индустрии. Эта индустрия постоянно увеличивает объем добычи полезных ископаемых, что в значительной мере способствует экономическому росту страны. Судя по перспективам, предоставленным значительными запасами полезных ископаемых, промышленные возможности добычи в стране приобретают важное значение. Благодаря расширению горнодобывающей деятельности, ресурсные потенциалы страны становятся важным фактором в поддержании устойчивого экономического развития.

Организация добычи полезных ископаемых в стране также содействует формированию новых рабочих мест, стимулируя рост занятости и улучшение качества жизни населения. Эти экономические выгоды создают благоприятные условия для привлечения инвестиций и развития дополнительных отраслей, связанных с горнодобывающей промышленностью, что в конечном итоге поддерживает диверсификацию экономики. Таким образом, горнодобывающий сектор становится одним из ключевых элементов в стратегии устойчивого и сбалансированного развития страны.

Горнодобывающая отрасль играет большую роль в национальной экономике страны, внося в 2022г. 7,69% в общий объем производства ВВП страны и обеспечивая трудоустройство более 12,8 тыс. работников промышленного сектора. Вклад сектора в национальную экономику страны отражён на рис.1.

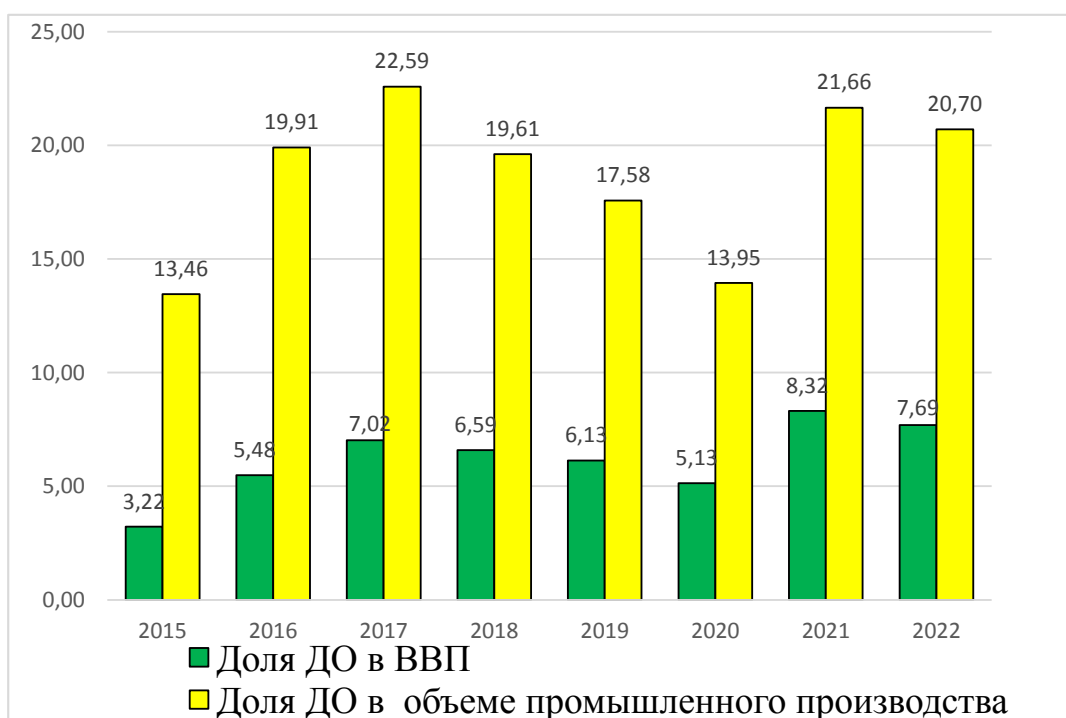

Рис.1. Динамика роли добывающего сектора в экономике Таджикистана [7,8].

Среднегодовой объем прямых инвестиций в горнодобывающую отрасль достигает 162,2 млн.долл.США., при 322,9 млн.долл США в целом по всем отраслям национальной экономики.

Динамика поступления прямых инвестиций в горнодобывающую отрасль нестабильна (рис.2).

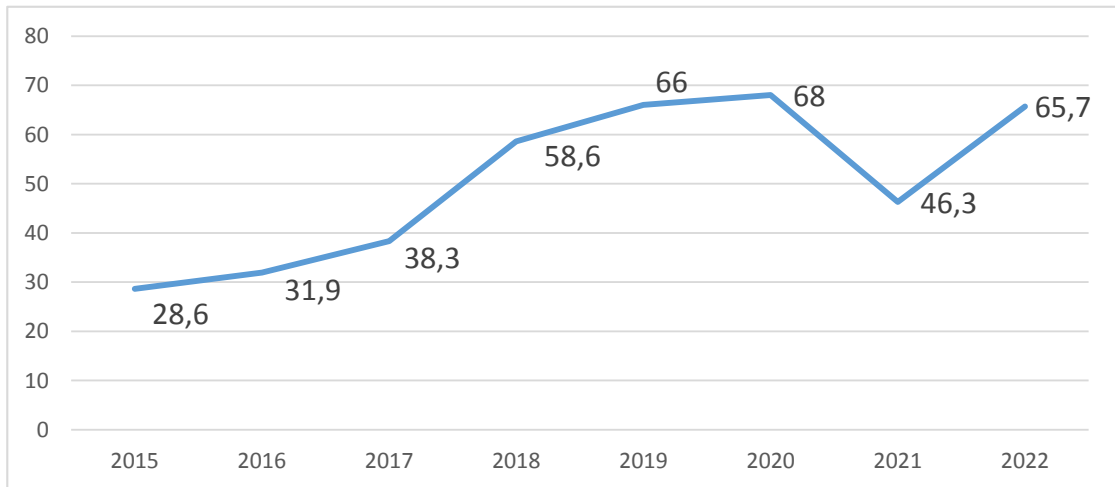

Рис.2. Доля горнодобывающей промышленности в общем объеме прямых инвестиций, в % [9].

Если в 2015г. в добывающий сектор поступило 163,5 млн.долл.США, то в 2022г. уже 314,3 млн. долл. США, т.е в 1.9 раза больше.

Действительно, как верно отмечают Каримова М.Т. и Шарифзода Ш.Ш. «Горнодобывающая промышленность является показателем экономического потенциала и развития страны. Отрасль охватывает интересы многих участников производственного процесса: государства, добывающих компаний, гражданское общество, инвесторов, подрядчиков и поставщиков, сервисных компаний, местного населения и их организаций, джамоатов, затронутые разработками, профсоюзов, исследовательских организаций и потребителей» [5,85].

Коэффициент опережения темпов роста горнодобывающей промышленности по сравнению с темпами роста всей промышленности свидетельствует, что за период с 2015 по 2022 годы только в 2019г., 2020г. и 2022г. темпы роста горнодобывающего сектора были ниже, чем темпы роста объема производства в целом по промышленности.

Таблица 1. Темпы роста объема производства продукции, % [7,8]

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Темпы роста промышленности	111,3	116	121,3	110,6	113,2	108,8	120,8	109,7
Темпы роста ДО	117,9	153,3	121,7	112	112,6	97,4	155,2	97,3
Коэффициент опережения ДО	1,06	1,32	1,00	1,01	0,99	0,90	1,28	0,89

При этом, горнодобывающие предприятия перечисляют существенную сумму в бюджет государства за счёт выплаты различных налогов. Из общего объема налогов, выплачиваемых горнодобывающими компаниями значительный удельный

вес занимают налоги на природные ресурсы и налог на прибыль. Доля налога на природные ресурсы в общем объёме всех выплат горнодобывающими компаниями страны составила 38,1% в 2019г., 45,8% в 2020г. и 41,0% в 2021г., а налога на прибыль соответственно 28,1%, 24,5% и 29,9%.[1,119] . В целом налоговый денежный поток от горнодобывающих компаний в 2019г. составил 1470,5 млн.сом., в 2020г.- 1318,4 млн.сом., а уже в 2021г.- 2159,2 млн.сом.[1,121].

В мировой хозяйственной системе государства соревнуются между собой, учитывая постоянный рост инновационных идей и эффективное их внедрение. Превосходство того или иного государства определяется способностью его национальной экономики к качественным трансформациям, зависящим от эффективности социально-экономического развития. Поэтому возможности государства достичь устойчивого развития и улучшить эффективность использования национальных ресурсов связаны с переходом на инновационную модель развития. При этом необходимо чтобы эта модель не ограничивалась только внедрением новых технологий, а также акцентировала роль человеческого капитала. Недостаточное внимание к важности социального аспекта развития выражается в недооценке методологической поддержки разработки стратегии устойчивого развития с ориентацией на улучшение параметров развития. Выбранные направления развития должны создавать условия для сбалансированного удовлетворения потребностей субъектов промышленных предприятий.

При этом необходимо иметь в виду, что успешная связь технологических инноваций с социальными вопросами экономического развития занимает особое место в обеспечении стабильного и продуктивного экономического прогресса. Одним из важных этапов в этом случае выступает улучшение теоретических концепций, методологий и принципов управления, направленных на более тесное соприкосновение экономических и социальных аспектов и уравнивание социальных и экономических интересов, при выборе наиболее рационального механизма для их исполнения. Урегулирование такой важной проблемы будет не только способствовать переходу к инновационной модели развития, но и позволит создать условия для эффективной и устойчивой деятельности предприятий в горнодобывающего сектора на перспективу.

Основной фокус должен быть направлен на разработку теоретических основ, способствующих интеграции экономических стратегий с социальными аспектами. Важно учитывать, что совершенствование управленческих методов может включать в себя не только адаптацию к современным тенденциям, но и активное внедрение инноваций в современную управленческую практику. Этот подход не только способствует развитию компетенций в сфере управления, но и даст возможности для создания условий для формирования более гибкой и адаптивной системы, способной эффективно реагировать на переменные социально-экономические условия. Немаловажное значение имеет необходимость уделять внимание вопросам

социального взаимодействия и сотрудничества, так как успешное внедрение инновационных моделей развития требует взаимопонимания и согласованного участия всех заинтересованных сторон. Все эти меры, направленные на совершенствование управления развитием, ориентированы в первую очередь на повышение конкурентоспособности отдельных предприятий и укрепление устойчивости всей отрасли в условиях быстро меняющейся экономической и социальной среды.

В настоящее время мировая экономика отличается от глобальной интеграции, темпами продвижения научных и технических достижений, а также информационных технологий и усилением конкуренции на мировых рынках сырья. Добыча природных ресурсов усиленно растёт в различных странах, обладающих определенными запасами. Параллельно с увеличением добычи, растёт и глобальный спрос на сырьё, что провоцирует острую экономическую борьбу за доступ к ресурсам. А это влечёт за собой рост числа участников данной конкуренции. В результате такой ситуации становятся явными высокие изменения цен на сырьё, которые в течение последних пять лет, изменялись в 3-и раза [3,156].

Необходимо отметить, что в данном контексте наблюдается увеличение как амплитуды, так и частоты колебаний цен. Эта динамика создаёт дополнительные вызовы для горнодобывающих компаний и стран, которые зависят от стабильности цен на сырьё. В этой связи важно разработать стратегии, которые позволяли бы эффективно управлять этими колебаниями и обеспечивать устойчивость в условиях интенсивной конкуренции на глобальных рынках.

Таджикистан вступил на путь поиска своей ниши, как один из экспортёров различных руд и их концентратов. Необходимо особо подчеркнуть важность горнорудной промышленности, поскольку именно она остаётся ключевым двигателем для прогресса во всех сферах национальной экономики. В принципе, горнодобывающая индустрия не только является ведущим видом экономической деятельности, но также выступает фундаментальным источником минерально-сырьевой базы и энергетических ресурсов, необходимых для существования и развития обрабатывающих производств.

Так, по мнению Н.Д.Коротеева, увеличение объема запасов в количественном выражении, полученных в результате геологоразведочных работ, над их погашением является обязательным условием для обеспечения устойчивости минерально-сырьевой базы [6,700]. Данное обстоятельство подчёркивает важность постоянного инвестирования в геологоразведочные технологии и методы, что при этом содействует поддержанию стабильного роста ресурсной базы, так необходимой для поддержки разнообразных отраслей экономики. В этом контексте, горнодобывающая промышленность не только выполняет функцию по обеспечению ресурсами, но также выступает в роли катализатора для развития технологий и инноваций, что содействует сбалансированному развитию всей

экономической системы. Отсюда вытекает необходимость и важность поддерживать и совершенствовать этот ключевой сектор в целях обеспечения его устойчивого экономического развития.

В Таджикистане источником средств на проведение геологоразведочных работ в основном выступают средства из государственного бюджета, доля которых в общей величине в 2022 году составляла 94,6%, тогда как в 2015 году – 57,9% и средства согласно заключённым договорам с другими организациями на средства заказчика, доля которых в 2022 году составила 5,4% , тогда как в 2015 году – 42,1% [8, 265].

В регионах, расположенных в труднодоступной местности, горнодобывающая индустрия выступает в роли одной из наиболее продуктивных сфер, а в еще более удаленных высокогорьях она вступает всего лишь одним направлением для обеспечения занятости местному населению и улучшения социально-экономического благосостояния общества. Особенно в Республике Таджикистан, где 93% территории страны занимают горы, горнодобывающая промышленность выступает важной отраслью, которая может непосредственно воздействовать на рост ВВП страны.

Кроме того, стоит отметить, что горнорудная промышленность не только способствует экономическому росту, но также играет важную роль в создании рабочих мест, повышении доходов населения и изменении отраслевой структуры промышленности как в регионе, так и в целом по стране. Эта отрасль играет важную роль в развитии таких отраслей национальной экономики как строительство, энергетика и обрабатывающая промышленность.

Освоение новых технологий и устойчивых методов добычи в горнорудной промышленности также может сыграть важную роль в сокращении негативного воздействия на окружающую среду и обеспечении устойчивого развития региона. Это подчёркивает не только экономическую, но и экологическую важность развития данной отрасли в условиях гористой местности.

Как справедливо отмечает в своей работе Каримова М.Т. «Управление структурной перестройкой промышленности в регионе следует рассматривать как целенаправленное воздействие государственных и местных органов власти на изменение его соотношения, содержания составных элементов, сложившихся пропорций и связей между ними с целью создания эффективной основы для регионального саморазвития, направленного на улучшение уровня и качества жизни населения региона» [4,197]. При разработке стратегии развития горнодобывающего сектора важным направлением выступает акцент на развитие горнодобывающих предприятий на местах. Одним из ключевых аспектов развития горнодобывающих предприятий является значительное воздействие реализуемой ими социальной политики на экономическое развитие самого субъекта

хозяйствования, а также на уровень развития территории, на которой оно находится.

В развитых странах обычно социальные затраты находятся в диапазоне от 30% до 45% от ВВП. В Республике Таджикистан в 2022г. гос.расходы на здравоохранение, физическую культуру, образование, культуру и социальную политику в целом оставались значительно ниже по сравнению с развитыми странами и составили примерно 4% ВВП [8,360].

Недостаточное по сравнению с развитыми странами распределение государственных финансовых средств на социальное развитие, приводит к тому, что ответственность за достижение удовлетворительного уровня жизни населения в значительной степени возлагается на горнопромышленные предприятия.

Во многих ситуациях горнодобывающие предприятия выступают ключевыми фигурантами в экономике своего региона или даже градообразующими предприятиями. Это связано с тем, что часть налогов, поступающих от их деятельности, направляется в местные бюджеты.

Таким образом, социальная политика, проводимая на этих предприятиях, и стабильность их работы имеют огромное значение для уровня и качества жизни населения, а также для социальной обстановки в регионах и прилегающих территориях (Табл.2).

Таблица 2. Социальные услуги местному населению, тыс. сом [4,116].

	Поддержка образования	Поддержка социальной инфраструктуры	Квази-фискальные расходы	Всего	В %
ООО «ТВЕА Душанбе горная промышленность»	-	2566,8		2566,8	3,8
ООО «Заринк»	2,5	210		212,5	0,3
ООО «Талко Голд»	-	215		215,0	0,3
Дочернее предприятия Шахта Фон-Ягнаб	4,5	-	667,0	671,5	1,0
ООО «СП Зарафшон»		11025,5		11025,5	16,3
ООО «Пакрут»		50,0		50,0	0,1
ООО «Таджикско-китайская горно-промышленная Компания»	7,1	49034,9		49042,0	72,6
ТА ООО СП «Анзоб»	281,9	847,6		1129,6	1,7
ООО «Совместное предприятие Таком Голд»		2661,0		2661,0	3,9
Всего	296,0	66610,8	667,0	67573,9	100

Горнодобывающее предприятие представляет собой сложный организм, включающий в себя разнообразие технологических, экономических и социальных особенностей, которые оказывают существенное влияние на его структуру, функционирование и перспективу развития. Этот влиятельный комплекс факторов,

взаимодействующих друг с другом, формирует уникальное окружение, в котором предприятие вынуждено противостоять вызовам и стремиться к достижению новых высот.

Современные глобальные изменения в социально-экономической области, заметные во многих странах за последние десятилетия, оказали определенное влияние на внешнюю среду горнодобывающих предприятий. Эти изменения сделали конкурентную борьбу более острой и требовательной. В этом новом контексте, растут как темпы, так и амплитуда колебаний мировых цен на минеральные ресурсы, учащается необходимость обновления технологического оборудования. Несмотря на определенные результаты, эффективность применения основных ресурсов на горнодобывающих предприятиях Республики Таджикистан существенно ниже зарубежного уровня. Стратегическое развитие и постоянная модернизация выступают важной необходимостью для улучшения конкурентоспособности.

Достижение конкурентоспособного уровня эффективности производства основывается на его бесперебойном развитии. В связи с этим, важно стремление к постоянному выравниванию параметров его развития с внешней средой на протяжении всего периода функционирования, который может составлять 30 лет и более. В условиях быстрой трансформации во внешней и внутренней среде долговечность и жизнеспособность сохраняют только те горнодобывающие предприятия, которые способны эффективно реагировать на динамичные изменения и приспосабливаться к новым вызовам.

Усиление динамических процессов в мировой экономической обстановке и усугубление конкуренции на глобальном рынке минеральных ресурсов вынуждают предприятия горнодобывающей отрасли страны активно стремиться к повышению эффективности и внедрению инновационных стратегий развития.

В условиях сложной и разносторонней природы, технических вызовов, экономических перемен и организационных нюансов горнодобывающих предприятий, необходимо ориентироваться на превосходство в темпах роста по сравнению с конкурентами.

Одной из ключевых характеристик горнодобывающих предприятий является зависимость их эффективности от объективных параметров месторождения, на основе которого они создаются. В отличие от предприятий, занятых обработкой, горнодобывающие предприятия, по своей природе, не могут функционировать без месторождения полезного ископаемого, т.е. вне своих недр. Их потенциал, результативность и масштаб напрямую зависят от объемов и качества ресурсов, их рыночной ценности, а также необходимости проведения глубокой переработки.

На сегодняшний день прослеживается тенденция к переработке крупных месторождений, находящихся либо в стадии активной разработки, либо консервации из-за истощения наиболее ценных запасов. В числе недавно освоенных

месторождений приоритет отдаётся тем, у которых ограниченный срок эксплуатации (10-30 лет) или которые обладают значительными запасами, но с низким качеством ценных минералов. Как верно отмечает Каплан А. В. "Небольшие залежи, даже при наличии высококачественного сырья с запасами на 3-5 лет, не привлекают инвестиционного внимания, поскольку экономический эффект от их разработки не сопоставляется с организационно-финансовым и временным затратам на их освоение"[3].

Предприятия горнодобывающей промышленности опираются на проект в качестве ключевого документа для принятия решений, который является обязательным. В итоге это естественным образом скажется на показателях производства из-за изменений в горно-геологических условиях. Практика работы карьеров с глубоким залеганием полезных ископаемых показывает, что с увеличением глубины разработки происходят изменения. В рамках традиционного проектирования цикл проработки и согласования решений растягивается на год и более. В итоге принимаемые решения становятся устаревшими ещё до того, как они приобретают практическую значимость, что, в свою очередь, отрицательно влияет на эффективность и устойчивость развития предприятия. Сформировавшиеся временные рамки проектирования вызывают отклонения от оптимальной траектории развития и часто сопровождаются ростом текущих расходов на 20-30%. Динамичные изменения параметров окружающей среды приводят к росту и накоплению отклонений от проектных показателей. Значительное количество предприятий добывающей промышленности не могут достичь даже половины уровня проекта. Нереальность достижения запланированного уровня производительности оборудования и персонала, а также отклонения фактических значений основных параметров от проектных уровней приводят к потере управляемости над объектом. В результате большинство решений, направленных на обеспечение устойчивости социально-экономического развития, сопряжены с высокими рисками, а планируемые результаты остаются неопределёнными.

Несоответствие фактических параметров от уровней, предусмотренных проектом, приводит к утрате контроля над объектом. В итоге большинство планов, нацеленных на достижение устойчивого социально-экономического развития, связаны с значительными рисками, а ожидаемые результаты остаются неопределёнными. Изменчивость внутренней среды горнодобывающего предприятия объясняется спецификой его функционирования. Производственные параметры горных работ определяются геологическими, гидрогеологическими и метеорологическими условиями, которые не могут быть стабильными и предсказуемыми. На протяжении всего периода работы горнодобывающего предприятия, который в среднем составляет 20-30 лет, неизбежны изменения в рыночной конъюнктуре, законодательстве, предпочтениях собственника и стратегиях развития производства.

Производственные характеристики геологоразведочных работ зависят от геологических, гидрогеологических и метеорологических условий, которые не способны быть устойчивыми и предсказуемыми. В течение всего времени жизнедеятельности хозяйствующего субъекта обязательно могут возникнуть изменения в рыночной ситуации, национальном законодательстве, приоритетах собственника и стратегиях развития производства.

В ходе освоения месторождений могут наблюдаться существенные изменения в его горно-геологических условиях. Практика работы на глубоких карьерах демонстрирует, что с увеличением глубины разработки происходит ухудшение технико-экономических показателей и снижение производительности горнотранспортного оборудования. К примеру, рост глубины открытых разработок на каждые 100 метров влечет за собой снижение производительности основного технологического оборудования в среднем на 10-15% [2,173]. Большинство горнодобывающих предприятий расположены в малонаселенных регионах со сложными природно-климатическими условиями и удалены от поставщиков, потребителей и населённых пунктов, что приводит к нехватке квалифицированных кадров, нужных для эффективного развития горнодобывающего предприятия. Производственные связи горнодобывающего предприятия, обслуживаемые различными службами, формируются и поддерживаются в сложных геологических условиях. Приблизительно 70% текущих затрат предприятия связано с вспомогательными и обслуживающими процессами. Также наблюдается постоянная динамика изменений в условиях труда, что увеличивает требования к квалификации персонала, придавая необходимость универсальности, и осложняет координацию работ.

С целью достижения стабильной работы на предприятиях в условиях высокой динамичности технологического процесса накапливается нерабочий резерв ресурсов в карьере, технике и персонале. Связи растягиваются, а использование техники становится неэффективным. Множество инновационных технологий, способных улучшить экономическую эффективность горнодобывающего производства, остаются нереализованными из-за важности существенных организационных изменений. Не зависимо от того, что все-таки происходят определенные позитивные трансформации, отечественные горнодобывающие предприятия по-прежнему отстают от передовых зарубежных аналогов, и разрыв между ними сохраняется. Рабочие места характеризуются низкой производительностью, что вызывает увеличение численности персонала и создание избыточных обслуживающих рабочих мест. Рост численности сопровождается дополнительными расходами на развитие и поддержание социальной инфраструктуры. Опыт развития горной отрасли показывает, что повышение эффективности производства часто связано с внедрением высокомоощного горнотранспортного оборудования. В последние десятилетия крупные горные

разработки оборудованы мощными технологическими комплексами, включающими карьерные экскаваторы. За последние тридцать лет средняя вместимость ковша экскаватора на угольных месторождениях увеличилась вдвое.

При этом освоение нового оборудования часто сопровождается обновлением техники без предварительной организации необходимых подготовительных мероприятий. Это включает в себя формирование рабочих площадок и обслуживающих процессов, а также важно уделять внимание переобучению и подготовке персонала.

В итоге использование новой техники, применяемое в неэффективной организации, не достигает ожидаемого уровня эффективности производства. Этот фактор становится преградой для реализации инновационных технологий, требующих комплексных изменений в методах управления и организации производства на карьерах. Существенное усовершенствование технико-экономических характеристик производства невозможно без комплексных изменений в применяемых методах управления и структуре, что влечет за собой значительные ресурсные затраты на каждую произведенную единицу продукции.

Улучшение организации управления на горнодобывающих предприятиях должно выступать во главе угла в разработке стратегии развития горнодобывающего сектора страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. 4й национальный отчет о реализации инициативы прозрачности в добывающих отраслях в Республике Таджикистан за 2019-2021гг.. -Душанбе: ECOVIS.-184с.
2. Ганицкий, В. И. Организация и управление горным производством / В. И. Ганицкий. - М.: Недра, 1991. - 363 с.
3. Каплан А.В. Управление социально-экономическим развитием горнодобывающего предприятия - М.: Экономика, 2015. - 270 с.
4. Каримова М.Т. Структурные сдвиги в промышленности регионов Республики Таджикистан. //Экономика Таджикистана. №4(1)-2021.-С.193-199.
5. Каримова М.Т., Шарифзода Ш. Роль промышленности в развитии национальной экономики (на примере горнодобывающего сектора)// Экономика Таджикистана. 2023, №3. С.-85-92.
6. Коротеев Н. Д. Формирование устойчивой минерально-сырьевой базы территории // Уральская горная школа – регионам: материалы Междунар. науч.-практич. конф. Екатеринбург: Изд-во УГГУ, 2017. С. 700–701.
7. Промышленность Республики Таджикистан. -Душанбе: Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан.-2023.-89с.
8. Статистический ежегодник.-Душанбе: Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан.-2023.-420с.

9. <https://nbt.tj/ru/statistics/tavozuni-pardokhti-jt/sarmoyaguzori-oi-mustakimi-khorii/index.php>

ХУСУСИЯТҲОИ ТАРАҚҚИЁТИ КОРХОНАҲОИ КӮҲИСТОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ШАРИФЗОДА ШАРИФ РАҲИМ,

номзади илмҳои иқтисодӣ, и.в. дотсент, мудирӣ кафедраи ,
иқтисодиёт ва идораи Донишгоҳи технологии Тоҷикистон,
734061, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Н.Қарабаев 63/3;
тел.: (+992) 904-32-00-06; e-mail: sharipov.sharif@gmail.com

Ин мақола ҷанбаҳои иқтисодии идоракунии корхонаҳои маъданро баррасӣ мекунад. Муносибати байни системаи идоракунӣ ва механизми таъкилиқ иқтисодии идора таҳлил шуда, таҳлили ҷиҳатҳои алоҳидаи идоракунӣ, ки ба суръат ва шароити тараққиёти корхонаҳои саноатӣ таъсир мерасонад, оварда шудааст. Мақола ба назари бахши истихроҷи маъдан дар ҳолати ҳақиқат Тоҷикистон ошкор карда шудааст.

Калидвожаҳо: саноати маъдан, корхона, идоракунӣ, ҳароҷоти иҷтимоӣ, самаранокии истеҳсолот, конҳо, канданиҳои ғоиданок.

FEATURES OF DEVELOPMENT OF MINING ENTERPRISES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

SHARIFZODA SHARIF RAHIM,

Candidate of economic science, acting docent, head of department
economics and management at the Technological University of Tajikistan
734061, Tajikistan, Dushanbe city, N.Qaraboev str. 63/3;
tel: (+992) 904-32-00-06; e-mail: sharipov.sharif@gmail.com

This article explores the economic aspects of managing mining industry enterprises. The interconnections between the management system and the organizational-economic management mechanism are analyzed, providing an examination of individual management aspects influencing the pace and conditions of industry development. The article identifies the place and role of the mining sector in the national economy of Tajikistan.

Keywords: mining industry, enterprise, management, social expenses, production efficiency, deposits, minerals.

ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ИДОРАКУНИИ ҶАМГИРОИИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ КОРХОНАҶОИ ХУРДУ МИЁНА**ҚАЙОМОВА ШАҲЗОДА ТАҶОЕВНА,**

унвонҷӯ - докторанти Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел: (+992) 907-98-22-02; e-mail: shahi-76@mail.ru;

Дар мақола мушиқоти такмили механизми идоракунии ҳамкориҳо ва ҳамгироии байналмилалӣ корхонаҳои хурду миёна баррасӣ гардидаанд. Қайд шудааст, ки соҳибкориҳои хурду миёна яке аз соҳаҳои афзалиятноки фаъолияти иқтисодӣ ба шумор меравад ва инкишофи босуботи он аз мақсадҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Барои таъмини рақобатпазирии субъектҳои соҳибкориҳои хурду миёна андешидани чораҳои таъхирнопазир ҷиҳати такмили механизми идоракунии ҳамкориҳои байналмилалӣ субъектҳои он зарур мебошад. Дар мақола модели концептуалии идоракунии ҳамкориҳо ва ҳамгироии байналмилалӣ корхонаҳои хурду миёна пешниҳод шудааст. Инчунин, роҳҳои истифодаи самараноки воситаҳои давлатии дастгирии инфрасохториҳои рушди ҳамкориҳо ва ҳамгироии байналмилалӣ корхонаҳои хурду миёна бо таваҷҷуҳ ба мушиқоте, ки дар ин самт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуданд, асоснок шудаанд.

Калидвожаҳо: соҳибкориҳои хурду миёна, механизм, ҳамкориҳо ва ҳамгироии байналмилалӣ, дастгирии давлатӣ, сиёсати зиддиинҳисорӣ, навоариҳо, стратегия, рақобатпазирӣ.

Ҷанбаи муҳими идоракунии ҳамкориҳо ва ҳамгироии байналмилалӣ соҳибкориҳои хурду миёна (СХМ) дар он аст, ки ин субъектҳо асоси соҳибкорӣ дар Тоҷикистони муосирро ташкил медиҳанд. Рушди корхонаҳои хурду миёна дар ояндаи наздик бо тамоюли иштироки рӯзафзуни онҳо дар равандҳои байналмилалӣ ва ҳамгироӣ алоқаманд аст. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ”, ки аз 02.01.2020 с., № 1684 тасдиқ шудааст, ба масъалаи рушди фаъолияти содиротӣ таваҷҷуҳи ҷиддӣ дода шудааст. Инро бо он асоснок карда мешавад, ки корхонаҳои хурду миёна дорои иқтидори зиёди содиротӣ мебошанд. Бисёр бозорхоро асосан корхонаҳои хурду миёна намояндагӣ мекунанд ва аз ин рӯ, имкониятҳои содироти молҳо ва хидматҳои дар ин бозорҳо бо шароити мусоид барои тичорати хурд ва миёна муайян карда мешаванд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми ҳеш ибраз дошганд, ки “... аз ҳисоби

паст ва бекор кардани меъёрҳои 5 намуни андоз зиёда аз 1,5 миллиард сомони ҳамчун дастгирӣ дар ихтиёри субъектҳои соҳибкорӣ боқӣ мемонад. Дар натиҷа соли 2022 шумораи субъектҳои соҳибкорӣ ба 339 ҳазор расид, ки нисбат ба соли 2018 беш аз 76 ҳазор зиёд мебошад. Қобили зикр аст, ки соҳибкорони мамлакат, дар навбати худ, дар раванди саноатикунони босуръати кишвар, бунёди корхонаҳои истеҳсоли, иншооти иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои кори нав саҳми назаррас гузошта истодаанд ва бовар дорам, ки чунин иқдоми созанда аз ҷониби соҳибкорони ватандӯст вусъати боз ҳам бештар пайдо мекунад. Танҳо дар панҷ соли охир аз ҷониби соҳибкорони мамлакат ба маблағи умумии беш аз 12 миллиард сомони қариб 18 ҳазор иншооти таъиноти истеҳсоливу иҷтимоӣ сохта, ба истифода супорида шудааст. Ҳукумати мамлакат вазирадори аст, ки ҷиҳати боз ҳам бештар намудани фазои сармоягузорию соҳибкорӣ, махсусан, сармоягузорию мустақим, таъмин намудани иҷрои кафолати имтиёзҳо ва ҷораҳои дастгирии давлатӣ, ҳавасмандгардонӣ ва қадрдонии соҳибкорон, инчунин, рушди инфрасохтори сармоягузорию соҳибкорӣ тадбирҳои иловагиро роҳандозӣ намояд” [1]

Хусусияти ҳамкорию байналмилалӣ ва ҳамгирии корхонаҳои хурду миёна дар вобастагии афзояндаи онҳо аз дастгирии инфрасохторӣ муайян карда мешавад. Дар Тоҷикистон монеаҳои инфрасохторӣ барои иштироки корхонаҳои хурду миёна дар равандҳои байналмиллалӣ тичорат хеле зиёданд. Вобаста ба ин, мушкилоти зеринро махсус қайд кардан лозим аст: аввалан, рушди нокифояи таъминоти илмию методи идоракунии инфраструктураи ҳамкорӣ ва ҳамгирии байналмилалӣ, ки барои самаранокии ташкил ва рушди он монеаҳо ба вучуд меорад; дуюм, сарфи ғайрисамараноки маблағҳои буҷетӣ, ки масъалаҳои бунёди инкишофи инфрасохтори ҳамкориҳои берунӣ СХМ-ро пурра ба назар намегиранд.

Рушди шаклҳои шарикӣ стратегӣ барои ширкатҳои ба содирот нигаронидашуда дар соҳаи соҳибкорию хурду миёна, ки дар шароити кунунӣ бо мушкилоти сифатан нави бесобиқаи бухронӣ мувҷеҳ шудаанд, махсусан муҳим аст. Равшан аст, ки рушди шаклҳои соҳибкорӣ дар соҳаи тичорати байналмилалӣ бидуни низоми идоракунии самаранок ғайриимкон аст, ки дар шароити рақобати озод мушкилтар мегардад ва тавсеаи дастгирии давлатии фаъолияти содиротӣ ва таҳияи стратегияҳои мутобиқшавӣ барои рушди тичоратро талаб мекунад.

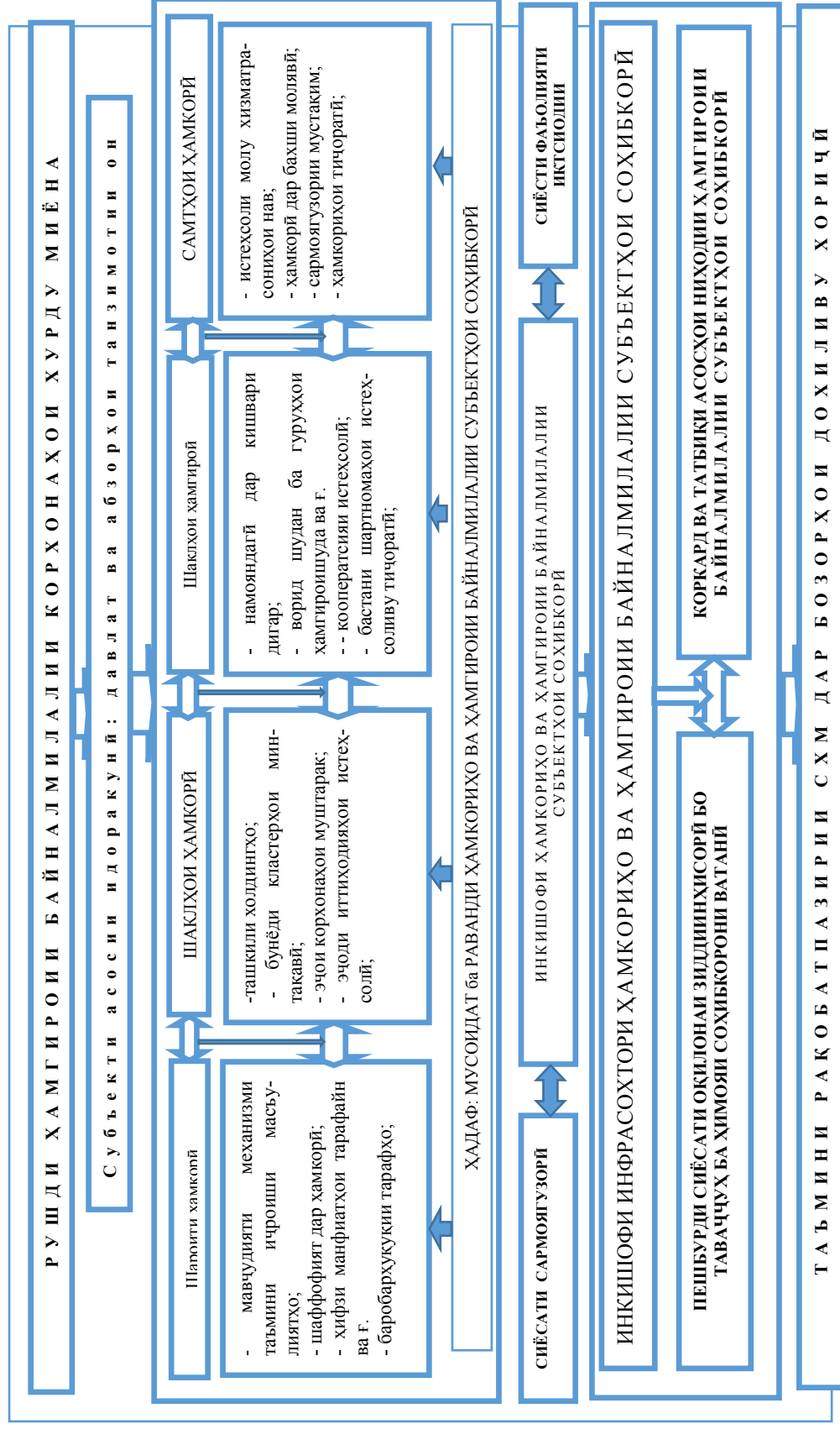
Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Ҷимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ” омадааст, ки “Дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар самтҳои асосии зерин амалӣ мегардад: тақмили қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои соҳибкорӣ; имконияти озодона амалӣ намудани ҳамаи намунаҳои соҳибкорие, ки қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ намудааст; ташкили марказҳои дастгирии давлатии соҳибкорӣ, бизнес-инкубаторҳо, паркҳои технологӣ, минтақаҳои озоди иқтисодӣ ва дигар шаклҳои инфрасохтори соҳибкорӣ; таъмини методию таълимӣ, илмию методӣ ва иттилоотии фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ аз ҳисоби Фонди дастгирии давлатии соҳибкорӣ ташкили фаъолияти шуроҳо оид ба рушди соҳибкорӣ ва бештар намудани фазои сармоягузорию” [2]. Яъне ташкили марказҳои дастгирии давлатии

соҳибкорӣ, бизнес-инкубаторҳо, паркҳои технологӣ, минтақаҳои озоди иқтисодӣ ва дигар шаклҳои инфрасохтори соҳибкорӣ, ки барои ҳамгироии онҳо ба фазои байналмилалӣ мусоидат мекунад, аз вазифаҳои муҳимми давлат ба ҳисоб меравад.

Аҳамияти корхонаҳои хурду миёна барои ноил шудан ва нигоҳ доштани нишондиҳандаҳои баланди иқтисодӣ ҳамеша таъкид карда мешавад. Ин аз он сабаб аст, ки дар аксари кишварҳо корхонаҳои хурду миёна қисми зиёди шаклҳои соҳибкорию ташкил дода, манбаи асосии таъсиси ҷойҳои корӣ мебошанд. Дурнамои иштирок дар равандҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ ва ҳамгироӣ, аз як тараф, ба вучуд омадани имкониятҳои нави рушди соҳибкорию хурду миёна бошад, аз тарафи дигар, ба фаъолияти онҳо таҳдидҳои эҳтимолӣ дорад. Дар робита ба ин, як ҷанбаи алоҳидаи идоракунии рушди ҳамгироии байналмилалии корхонаҳои хурду миёна тақмили механизми рушди шаклҳои шарикӣ стратегӣ мебошад. Модели рушди ҳамгироии байналмилалии корхонаҳои хурду миёнаро, ки ҳамоҳангсозии манфиатҳои ҳамаи ҷонибҳоро таъмин менамояд, дар шакли зерин тасаввур кардан мумкин аст (расми 1).

Моҳияти равиши пешниҳодшуда аз он иборат аст, ки идоракунӣ тавассути таъсис ва таҳияи механизми танзимӣ сураат мегирад. Танзими зиддинҳисории ҳамкорию байналмилалӣ, пеш аз ҳама, ба ошкор намудани кӯшишҳои монополия кардани бозорҳои саноати дохилӣ нигаронида шудааст. Сиёсати сармоягузори бо мақсади мусоидат намудан барои иштироки сармоягузори хориҷӣ дар соҳибкорию дохилӣ пешбинӣ шудааст. Сиёсати иқтисодии берунӣ ба фароҳам овардани шароити мусоид барои бомуваффақият ворид шудани корхонаҳои хурду миёнаи ватанӣ ба бозорҳои саноатии хориҷӣ нигаронида шудааст. Пешбурди сиёсати оқилонаи зиддинҳисорӣ бо таваҷҷуҳ ба ҳимояи соҳибкорони ватанӣ ба фароҳам овардани имкониятҳо барои иштироки корхонаҳои хурду миёнаи ватанӣ дар равандҳои ҳамгироии байналмилалӣ нигаронида шудааст.

Принсипҳои рушди равандҳои ҳамгироии байналмилалӣ гуногун ва гуногунҷанба мебошанд, вале бо татбиқи ҳамаҷонибаи онҳо барои инкишофи СХМ шароити самарабахш фароҳам оварда мешавад. Ин принсипҳо фарогири мавҷудияти механизми таъмини иҷроиши масъулиятҳо, шаффофият дар ҳамкорӣ, ҳифзи манфиатҳои тарафайн ва баробарҳуқуқии тарафҳо мебошанд.

Расми 1. Модели концептуалии рушди ҳамгироии байналмилалӣ корхонаҳои хурду миёна

Мушкилоте, ки имрӯзҳо дар фаъолияти СХМ ҷой дорад гуногун мебошанд. Ба андешаи Ҳ.С. Сафоев: “Ба инкишофи фаъолияти соҳибкории хурд душворихо гирифтани қарзҳои бонкӣ, инчунин ғоизҳои баланди онҳо монеа мегардад. Тиҷоратӣ шудани сохторҳои бонкӣ боиси коҳиш ёфтани манфиатдориашон дар инкишофи босуръат ва самарабахши иқтисодиёт, махсусан бахши воқеии он гардидааст. Сабаби асосии барои қарз ба бонк мурочиат накардани соҳибкорон ин ғоизҳои баланди қарз, талаби таъмини кафолат, бюрократияи бонкӣ ва ғайраҳо мебошад, то ҳоли ҳозир механизми муносибе дар таъмини кафолатҳои қарздиҳии бонкӣ таҳия карда нашудааст ки ин ҳолат нигаронкунанда мебошад” [3, С.85]. Муаллифони дигар ба норасоии кӯмакҳои давлатӣ [4], сатҳи пасти фаъолияти инноватсионии субъектҳои СХМ [5], мушкилоти марбут ба менеҷмент ва захираҳои кадрӣ [6], таҷрибаи нокифояи соҳибкорони ватанӣ [7], нарасидани захираҳои табиӣ ва камбуди маводи сӯхт [8], душвории инфрасохтори нақлиётӣ ва логистикӣ [9] ва амсоли он ишора мекунанд.

Бак андешаи мо, аксари мушкилоти рушди ҳамкориҳо ва ҳамгироии байналмилалӣ субъектҳои СХМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди нокифояи таъминоти инфрасохтории фаъолияти иқтисодии бурунмарзӣ бармегардад. Мо сабабҳо ва роҳҳои ҳаллу ғасли ин мушкилотро ба таври зерин дастабандӣ намудаем (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1

Муаммоҳои инфрасохтории рушди ҳамкориҳо ва ҳамгироии байналмилалӣ субъектҳои СХМ

НАМУДИ ИНФРАСОХТОР	МУШКИЛОТИ МАВҶУД	ПЕШНИҲОДҶО
ИНФРАСОХТОРИ ИНСТИТУТСИОНАЛӢ	давомнокӣ ва мураккабии гирифтани иҷозатномаҳо барои содироти мол ба бозорҳои кишварҳои пешрафта	рушди системаи ҳукумати электронӣ
ИНФРАСОХТОРИ ИТТИЛООТӢ	огоҳии пасти корхонаҳои хурду миёнаи ба содирот нигарони-дашуда дар бораи имкониятҳои дастрасӣ ба бозорҳои хориҷӣ ва ҷораҳои мавҷудаи дастгирии давлатӣ; мушкилии интиҳоби хадамот аз ҷониби ташкилотҳои инфрасохторӣ	оммавӣ гардонидани фаъолияти марказҳои дастгирии содирот барои соҳибкорони хурду миёна; тавсеаи дастгирии иттилоотӣ ва машваратӣ ба содиркунандагон
ИНФРАСТРУКТУРАИ ИҶТИМОӢ	нарасидани кадрҳои баланд-ихтисос; сатҳи поини сифати	тақмили ихтисос ва таҳкими салоҳияти

	тахсил дар макотиби олий ва миёнаи касбӣ.	ҳуқуқии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ; тайёр намудани кадрҳои донандаи забонҳои хориҷӣ.
ИНФРАСОХТОРИ ИННОВАТСИОНӢ	норасоии технологияҳои инноватсионӣ; набудани марказҳои коркарди ғояҳои инноватсионӣ.	ҳавасмандгардонии афзоиши фаъолияти илмиву техникӣ, мусоидат ба ҳамкориҳои илму амалия.
ИНФРАСОХТОРИ НАҚЛИЁТӢ	афзоиши тарифҳои нақлиёт; маҳдудиятҳои инфрасохтори нақлиёт ва сарҳад; шабакаи сусти инкишофёфтаи марказҳои ҳамоҳангнамории борҳои гурӯҳӣ; камбудимаоди сӯхт.	ҳавасмандгардонии рақобат дар соҳаи инфрасохтори нақлиётӣ; ҳамгирии низомии иттилоотии ҳама мақомоте, ки дар нуктаҳои гузаргоҳӣ назорат мекунад; диверсификатсияи Манбаъҳои дарёвти маводи сӯхт.
ИНФРАСОХТОРИ МОЛИЯВӢ	арзиши баланди гирифтани маблағҳои қарзӣ; талаботи қатъӣ нисбат ба шартҳои баргардонидани даромади асъори хориҷӣ;	фароҳам овардани шароити махсуси қарздиҳӣ; тавсеаи дастгирии молиявии давлатии СХМ

Манбаъ :Таҳияи муаллиф.

Албатта, бояд ба назар гирифт, ки фаъолияти дар бозорҳои ҷаҳонӣ сатҳи баланди рушди инноватсиониро тақозо менамояд. Аз ин рӯ, сармоягузори мутавозин ба рушди инноватсия дар истеҳсолоти саноатӣ тавассути бахшҳои давлатӣ таъсири қавӣ дорад. Дар баробари ин давлат бояд ҷонибҳои манфиатдорро барои рушди инноватсионӣ ва илмӣ ҳавасманд намояд. Ин маънои онро дорад, ки давлат бояд бидуни даҳолат ба фаъолияти истеҳсолии корхонаҳои саноатӣ ба татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ дар корхонаҳои саноатии кишвар диққати зарурӣ дода, мавҷудияти технологияҳои муосири иттилоотию коммуникатсионӣ дар тамоми соҳаҳои саноатро назорат намояд. Ба зиёд кардани музди кори коркунони муассисаҳои илмӣ ва коркунони корхонаҳои саноатӣ низ аҳамияти махсус додан лозим аст. Бо дарназардошти таркиб, мазмуни вазифаҳои тичорати хурд ва шароити фаъолияти он бояд

системаи идоракунии стратегии рушди он ислоҳ карда шавад. Мо такмили механизми стратегии рушди СХМ дар се самт дастабандӣ намудаем:

1) Дар сатҳи самтҳо, мақсад ва вазифаҳои идоракунии стратегӣ: васеъ намудани функсияҳо ва маҳдудияти системаи дастгирии соҳавӣ; муайян намудани шароити фаъолият ва параметрҳои асосии рушди соҳибкорӣ хурд дар кишвар, ва минтақаҳо; коркарди стратегияҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ дар асоси муайян намудани афзалиятҳои, ки татбиқи вазифаҳои асосии идоракунии рушди афзалиятҳои рақобатии соҳаҳои алоҳидаро дар бозорҳои беруна таъмин менамоянд.

2) Дар самти истифодаи самараноки востҳои дастгирии давлатӣ: гузаштан ба усули барномавӣ мақсадноки (программно-целевой подход) дастгирии лоиҳаҳои содиротӣ; ворид намудани лоиҳаҳои молиявӣ мақсаднок ба барномаҳои дастгирии соҳибкорӣ хурд, ки ба истеҳсоли маҳсулоти воридотивазкунанда машғул мебошанд: барномаҳои қарздиҳии имтиёзнок ба субъектҳои ба содиротнигаронидашудаи СХМ; таъмини кафолатҳои бонкӣ; субсидияҳои давлатӣ барои тичорати хурд дар арсаи байналмилалӣ ва ғ.

3. Дар самти дастгирии соҳавӣ: истифодаи воситаҳои молиявӣ рушди соҳаҳо: имтиёзҳои андозӣ (низомии махсуси андоз; паст кардани меъёрҳои андоз); барномаҳои давлатии суғуртаи хавф; истифодаи воситаҳои ташкилӣ (тартиби соддагардонидашудаи бақайдгирии андозсупорандагон, аз ҷумла, ба сифати шахси ҳуқуқӣ; таъсиси захираҳои гуногуни иттилоотии давлатӣ ва хусусӣ дар соҳаи хизматрасонии соҳибкорӣ; зиёд намудани ҳиссаи соҳибкорӣ хурд дар ҳариди давлатӣ. ташкили шароити имтиёзнок барои анҷом додани фаъолияти иқтисодӣ, рафъи камбудии дар заминаи меъёрии танзимкунандаи фаъолияти соҳибкорӣ хурд, таъсиси бизнес-инкубаторҳо, паркҳои технологӣ платформаҳои электронии минтақавӣ барои иттилоот ва пешбурди соҳибкорӣ хурд ва ғайра;

Дар навбати худ, мақомоти давлатӣ бояд ба сифати мақомоти назоратӣ оид ба татбиқи инноватсия дар истеҳсолот баромад намуда, фаъолияти илмиро дар бахши саноати минтақаҳои кишвар ҳавасманд гардонанд.

Айни ҳол соҳибкорони ватанӣ асосан маҳсулоти хоми алюминий, як қатор сангҳои қиматбаҳо, меваи хушк ва, пахтаро ба хориҷ содир мекунанд. Дар иваз тақрибан тамоми навҳои маҳсулоти ниёзи аввал ва техникаи маишӣ аз хориҷ ворид мешавад. Дар сурати идома ёфтани ин ҳолат, расидан ба ҳадафҳои стратегии кишвар, ки дар Стратегияи рушд то давраи то соли 2030 муайян шудаанд, зери суол қарор мегирад. Ислоҳи ин вазъият татбиқи стратегияи самараноки рушди ҳамгироии субъектҳои СХМ-ро ба фазои байналмилалӣ тақозо менамояд. Чӣ хеле, ки Х.И. Аминов қайд мекунад: “Барои рушди соҳибкорӣ дар кишвар фазои мусоид фароҳам овардан муҳим аст. Маҳз соҳибкорӣ имкон медиҳад, ки бахши воқеии иқтисод эҳё ва рушди истеҳсолоти саноатӣ ва кишоварзӣ таъмин гардад.

Марҳалаи муосири тараққиёти иқтисодии кишвар давраи дастгирии соҳибкории саноатӣ мебошад, ки талаб мекунад рушди истеҳсолот дар асоси воридотивазкунӣ, ҷалби сармоя, ҷорӣ намудани инноватсия ва дар ин замина таҳкими иқтисодии содиротӣ таъмин карда шавад” [10. С.186].

Сиёсати ҳавасмандгардонии содирот маҷмуи шаклҳо, усулҳо ва воситаҳои, ки ба дастгирии бевосита ё бавоситаи содирот нигаронида шудаанд. Он доираи васеи воситаҳои сиёсатро дар бар мегирад, ки аз сиёсати қурби асёр то ҳама гуна тадбирҳои «махсус» иборат мебошад. Одатан Ҳукумат як қисми хароҷоти истеҳсоли содиротро ба дӯш мегирад. Тадбирҳои дастгирии содирот метавонанд ҳам ба содиркунандагони миллӣ ва ҳам ба корхонаю ташкилотҳое, ки барои содирот маҳсулот истеҳсол мекунанд, татбиқ карда шаванд. Дар шароити кунунӣ тадбирҳои мувофиқтарини ҳавасмандгардонии содирот инҳоянд:

- сармоягузори ба корҳои таҳқиқотӣ ва коркардҳои илмӣ техникаӣ;
- сармоягузори ба таъминоти кадрӣ (сармояи инсонӣ);
- сармоягузори ба инфрасохтори содиротӣ.

Дар баробари ин, воситаҳои макроиқтисодӣ, ки тадбирҳои ҳавасмандгардонии гардиши сармоя ва осон кардани расмиёти гумрукиро дар бар мегиранд, дар сатҳи муайян ба афзоиши содироти кишвар таъсир мерасонанд. Аз ҷумла, давлат тавассути сиёсати заифи пули миллӣ содиркунандагонро, ҳатто бар зарари воридот, дастгирӣ мекунад. Сиёсати хуб таҳияшудаи гардиши сармоя фазои сармоягузори дар кишвар беҳтар мекунад, ки ба фаъолияти истеҳсолии корхонаҳои ватанӣ, ки ба бахши содирот тахассус доранд, таъсири назаррас мерасонад [11].

Ҳамин тавр, тақмили механизми идоракунии ҳамкорӣҳои байналмилалӣ корхонаҳои хурду миёна андешидани ҷараҳои ҳадафманди таъсир расонидан ба таъмини рақобатпазирии субъектҳои СХМ-ро дар асоси инкишофи инфрасохтори ҳамгироии байналмилалӣ бо тавачҷуҳ ба истифодаи самарноки воситаҳо ва абзорҳои дастгирии давлатӣ тақозо менамояд. Роҳи наздиктарини расидан ба ҳадафҳои мазкур ин инкишофи инфрасохтори ҳамкорӣҳои байналмилалӣ ба шумор меравад, ки ба афзалиятҳои рақобатии ширкатҳои ватанӣ мусоидат хоҳад кард. Дар шароити кунунӣ, ки СХМ дар ҷумҳурии мо дар ҳолати рушд ва тавсеа қарор дорад, татбиқи ҷарабиниҳои пешниҳодшуда метавонад ба инкишофи афзалиятҳои рақобатии корхонаҳои ватанӣ мусоидат намояд ва моро барои расидан ба ҳадафҳои стратегии кишварамон дар дарозмуддат наздиктар намояд.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 23.12.2022, шаҳри Душанбе.

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Ҷимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ”, Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2014,

№7, қ. 2, мод. 404; с. 2015, №3, мод. 216; Қонуни ҚТ аз 30.05.2017 с., №1436; аз 02.01.2020 с., №1684)

3. Сафоев Ҳ.С. Инкишофи соҳибкории истехсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон//Паёми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. - 2015. - № 2 (25). - С.85. (82-85).

4. Давлатов У.А., Саъдиев Ш. Вазъ ва мушкилоти рушди соҳибкории инноватсионӣ дар соҳаи саноат//Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. 2021. № 2 (74). С. 87-97.

5. Фозилова М.И. Методические основы развития инновационно-промышленного предпринимательства //Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе: «СИНО», 2020. - №10. - С.143-149.

6. Маҳмудов М.А., Маҳмудов Ф.Ф. Соҳибкории хурд ва миёна дар низоми иқтисоди бозорӣ//Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. - 2021. - № 1 (35). - С. 73-78.

7. Абдуллоев С.И. Таҷрибаи ҷаҳонӣ дар танзими давлатии соҳибкории хурду миёна//Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. - 2021. - №2 (36). - С. 21-28.

8. Наврӯзи М. Рушди соҳибкории инноватсионӣ дар шароити муносибатҳои бозорӣ//Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. - 2021. - №2 (263). - С. 169-174.

9. Нидоев П.Ф., Шохназари Х. Ғ. Таъсири танзими хизматрасониҳои гумрукӣ дар дастгирӣ ва ҳимояи соҳибкории истехсолии Ҷумҳурии Тоҷикистон//Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. - 2020. - №2 (31). - С. 109-118.

10. Аминов Х.И. Развитие производственного предпринимательства и экспортного потенциала Республики Таджикистан//Экономика Таджикистана. - 2019. - №4. - С. 179-187.

11. Кодирзода Д.Б., Гулзода Ф.М. Методы и инструменты стимулирования экспорта в условиях членства республики таджикистан в ВТО//Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. - 2023. - Т. 95. № 2. - С. 131-142.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНТЕГРАЦИЕЙ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

КАЮМОВА ШАХЗОДА ТАГАЕВНА,

соискатель – докторант Центра стратегических исследований

при Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;

тел: (+992) 907-98-22-02; e-mail: shahi-76@mail.ru;

В статье рассматриваются проблемы совершенствования механизма управления международной интеграцией малого и среднего предпринимательства. Отмечается, что малое и среднее предпринимательство является одним из приоритетных направлений

экономической деятельности в Республике Таджикистан. В целях обеспечения конкурентоспособности субъектов малого и среднего предпринимательства необходимо принять неотложные меры по совершенствованию механизмов управления международным сотрудничеством и интеграцией субъектов МСП в международном пространстве. Представлена концептуальная модель управления международным сотрудничеством и интеграцией малых и средних предприятий. Обоснованы пути эффективного использования государственных способов инфраструктурной поддержки развития сотрудничества и международной интеграции малого и среднего предпринимательства с учетом сложившиеся ситуации в этой сфере в Республике Таджикистан.

Ключевые слова: *малое и среднее предпринимательство, механизм, международная интеграция, государственная поддержка, антимонопольная политика, инновация, стратегия, конкурентоспособность.*

IMPROVING THE MANAGEMENT MECHANISM OF INTERNATIONAL INTEGRATION OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

QAYUMOVA SHAHZODA TAGHOEVNA,

doctoral at the Center for strategic research under the
President of the Republic of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 89;
tel: (+992) 907-98-22-02. e-mail: shahi-76@mail.ru;

The article discusses the problems of improving the mechanism for managing the international integration of small and medium-sized enterprises. It is noted that small and medium-sized enterprises are one of the priority areas of economic activity in the Republic of Tajikistan. In order to ensure the competitiveness of small and medium-sized enterprises, it is necessary to take urgent measures to improve the mechanisms for managing international cooperation and the integration of SMEs into the international space. A conceptual model for managing international cooperation and integration of small and medium-sized enterprises is presented. The ways of effective use of state methods of infrastructural support for the development of cooperation and international integration of small and medium-sized enterprises are substantiated, taking into account the current situation in this area in the Republic of Tajikistan.

Key words: *small and medium-sized enterprises, mechanism, international integration, government support, antimonopoly policy, innovation, strategy, competitiveness.*

УДК: 338.2 (575.3)

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ИСТОЧНИКОВ ИНВЕСТИЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ СТРУКТУР В ПРОМЫШЛЕННОСТИ

ЗИЯЕВА МАНИЖА ДАВРОНОВНА,

к.э.н., докторант кафедры экономики предприятий и
предпринимательства ТНУ

734025, Таджикистан, г.Душанбе, проспект Рудаки 17;

тел: (+992) 918-61-86-54; e-mail: z_manija@mail.ru

В статье рассматриваются вопросы диверсификации источников инвестиционного обеспечения развития предпринимательских структур в промышленности в целях обоснования эффективности плюрализма источников привлечения инвестиций. Представлены различные модели и варианты финансирования инвестиционной деятельности с применением современных тенденций развития мирового рынка инвестиций. Обоснована необходимость диверсифицированного подхода для формирования эффективного механизма инвестиционного обеспечения промышленности, а также выявлены основные проблемы, препятствующие формированию и развитию инвестиционного механизма в Таджикистане.

Ключевые слова: предпринимательство, промышленность, диверсификация, источники инвестиций, механизм инвестиционного обеспечения, проблемы, развитие, поддержка, государство.

Диверсификация как экономический инструмент имеет обширные возможности для разработки многовариантных моделей развития, которые способствуют более полному раскрытию потенциала экономической системы, ее оптимизированному росту и имеет значительные преимущества. Во-первых, минимизируются риски от формирования зависимости от конкретного фактора или направления; во-вторых, формируется креативный, в какой-то степени инновационный подход к реализации целей; в-третьих, расширяется диапазон применяемых практик и навыков, что способствует росту грамотности и профессионализма участников; в-четвертых, повышается гибкость и многовариантность при решении поставленных задач; в-пятых, возникают предпосылки для более рационального использования имеющегося потенциала; в-шестых, реализуется один из важнейших принципов планирования и управления – принцип участия, который способствует вовлеченности в процессы развития всех сторон и участников.

В контексте проводимого исследования, наша позиция основывается на применении диверсифицированного подхода при формировании механизма инвестиционного обеспечения предпринимательских структур в промышленности. Это предполагает разработку механизма инвестиционного обеспечения, основанного на изучении и проработке множества источников инвестиционного обеспечения.

Традиционно, говоря об улучшении инвестиционного климата и исследовании процессов инвестирования, в экономике особое внимание уделяется категории иностранных инвестиций. На наш взгляд формирование эффективной инвестиционной среды и механизма обеспечения должно охватывать больше направлений для активизации инвестиционного процесса, должны быть учтены и соблюдены стимулы для привлечения широкого круга инвесторов, для разнообразных моделей и комбинаций инвестиционного характера и выявления масштабного триггера роста инвестиционной деятельности.

Несомненно, иностранные инвестиции играют важную роль для развития экономики, однако опора на волю и ресурсы иностранного инвестора чревато негативными последствиями для национальной экономики. Необходимо обеспечить множественность источников инвестиционного обеспечения, с обязательным акцентом на формирование внутреннего инвестиционного потенциала, новых моделей привлечения инвестиций, активизацией различных форм инвестиционного партнерства. Этими формами могут выступать как государственное финансирование, государственно-частное партнерство, создание инвестиционных фондов, формирование венчурного капитала, развитие рынка ценных бумаг и корпоративного капитала, активное вовлечение гражданского общества в инвестиционную деятельность, долевое участие финансового сектора в развитии промышленности посредством конвертируемых займов или финансово-промышленных групп.

Внедрение диверсифицированного подхода в формировании механизма инвестиционного обеспечения позволит за счет многообразия источников и способов привлечения финансовых ресурсов способно решить главную проблему, связанную с дефицитом инвестиций. Несомненно, что внедрение такого плюрализма источников финансирования требует активного государственного вмешательства и поддержки, в первую очередь, связанную с обеспечением нормативно-правовой базы, регламентирующей такие формы экономических отношений.

Государственным структурам необходимо проработать все направления, изучить и принять необходимые законы и постановления для того, чтобы этот механизм мог функционировать и регулироваться в рамках правового поля. Кроме, обеспечения законодательной и институциональной поддержки очень важное значение имеет уровень грамотности всех участников инвестиционного процесса. В настоящее время предприниматели и государство для привлечения инвестиций ориентированы на базовую модель, когда какой-либо инвестор (частный бизнес или международная финансовая организация) предоставит средства для развития. Формирования же более

сложных моделей, ориентированных на широкий круг инвесторов, предполагает приложение больших усилий, больших знаний и опыта. Это все в совокупности, не только будет способствовать возникновению альтернативных источников инвестиционного обеспечения, но и росту общего уровня финансовой грамотности и профессионализма.

В представленной модели на рисунке 1. рассмотрим различные вариации привлечения инвестиций в экономику. Стоит отметить, что развитие и укрепление рыночных механизмов развития имеют тенденцию к возникновению все более новых, инновационных моделей партнерства, предоставления услуг и решения проблем экономического развития, но так или иначе большинство теорий экономического роста основаны на стратегиях эффективного, рационального и оптимального распределения ресурсов.

На развитие многообразия моделей финансирования и привлечение инвестиций также оказывают сильное влияние мировые тенденции, связанные с глобализацией, цифровизацией, научно-технический прогресс и инновационность, развитие виртуальных сетей, экологические повестки и импакт-инвестирование. Из этого следует, что для того чтобы повысить свою инвестиционную привлекательность, государственные структуры и бизнес сообщество должно проводить мониторинг динамики и трендов на мировой инвестиционной арене.

Так ярким примером возникновения нового явления в сфере инвестиционного обеспечения является краундфандинг. Краундфандинг представляет собой относительно новый и активно развивающийся механизм привлечения средств от множества инвесторов через специальные цифровые платформы, при этом заемщиками и инвесторами могут как физические, так и юридические лица. Особенностью данного вида инвестирования также является то, что привлекаемые средства могут быть оформлены как в виде займов, так и долей в уставном капитале и предусматривать как финансовое, так и нефинансовое вознаграждение. Основным сегментом привлечения средств за счет краундфандинга в мировой практике считается малый и средний бизнес.

Так например, по данным Центрального банка России, объем рынка краундфандинга в стране по итогам 2022 года составил 20,4 млрд. рублей. Этот показатель демонстрирует рост на 48% за год, при этом доля краундфандинга в общем объеме всех предоставленных займов в России составляет 64%. [7]. Такая динамика развития этого направления свидетельствует об актуальности и перспективности привлечения средств через этот механизм, который также можно использовать для диверсификации источников инвестиционного обеспечения и в нашей стране.

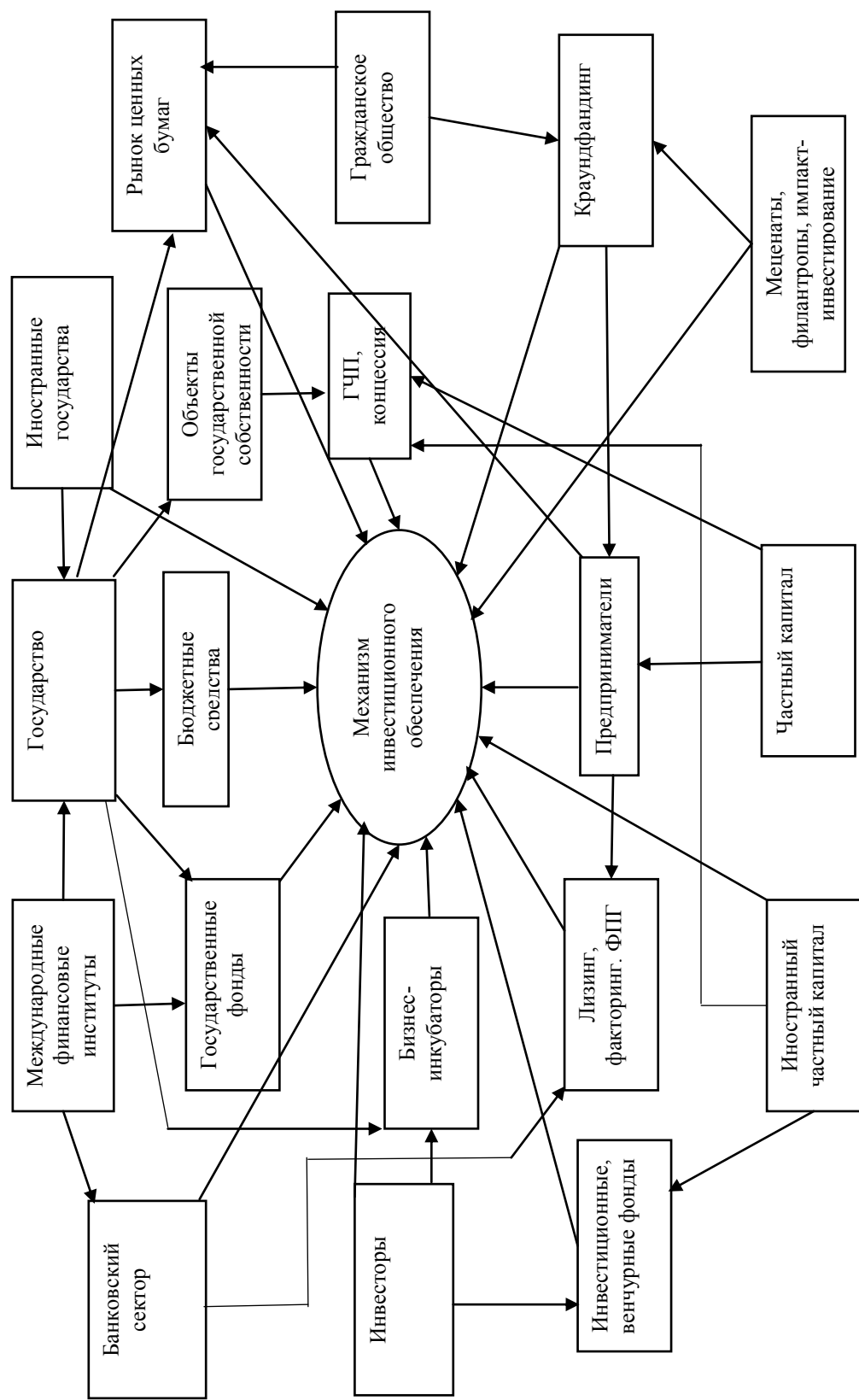

Рис. 1. Диверсифицированный механизм инвестиционного обеспечения.

Еще одним альтернативным и нетрадиционным источником привлечения инвестиций можно считать институт меценатства и филантропии. В современном мире цифровые технологии позволяют организовать диалог между различными частями света, это позволяет привлечь внимание меценатов и филантропов со всего света к различным инвестиционным проектам, которые могут обеспечить решение социальных и общественных проблем. Многие богатейшие люди мира озабочены проблемами неравенства доходов и борьбы с нищетой, в связи с чем организуют фонды помощи, которые призваны решать эти проблемы. Финансирование этим способом осуществляется за счет добровольной и безвозмездной передачи средств меценатов для реализации общественно-значимого проекта. Часто меценатство определяют как вид благотворительности, наряду с частной и корпоративной спонсорской или донорской помощью. Успешность привлечения средств таким способом в первую очередь зависит от убедительности расчетов социальных эффектов от реализации проекта. Хотя бизнес в чистом виде не является объектом финансирования меценатов, но посредством привлечения средств в образование, можно опосредованно обеспечить развитие предпринимательских структур и промышленности.

Относительно новым трендом развития мировой экономики является формирование рынка импакт-инвестирования, который предполагает привлечение инвестиций в предпринимательские структуры и проекты, ставящие своей целью наряду с получением коммерческой выгоды, достижение положительного социального и экологического результата, соответствующего Целям устойчивого развития ООН.

По оценке Global Impact Investing Network, рынок импакт-инвестирования оценивается в \$715 млрд и показывает рост на 29% в год, сохраняя позитивный прогноз по развитию в будущем. [8]. Такая динамика свидетельствует о неизбежности импакт-трансформации в экономике и чем раньше отечественная экономика включится в эти процессы, тем больше конкурентных преимуществ приобретет, а в свете предпочтительности инновационного сценария реализации НСР-2030 этот момент приобретает обязательный характер.

Мировой опыт показывает наличие широких возможностей для инвестирования посредством развития рынка ценных бумаг и формирования корпоративных моделей финансирования, однако в отечественной практике, эта модель пока не может демонстрировать значимых результатов. Рынок ценных бумаг как механизм привлечения инвестиций в производство и финансового обеспечения экономического роста, в мировой практике получил широкое признание и применение. Рынок ценных бумаг, является неотъемлемой частью финансового сектора экономики, в котором осуществляется полный цикл инвестиционного процесса, включающий как выявление наиболее инвестиционно-привлекательных отраслей и предпринимательских структур, передачи и

распределения инвестиционных ресурсов, так и оценка результативности инвестиционных операций. Развитый рынок ценных бумаг выступает инклюзивной платформой, где и государство и гражданское общество и предпринимательские структуры получают возможности как для дополнительного источника аккумулирования средств, так и формирования эффективное распределение имеющихся финансовых ресурсов. Кроме того, именно развитие рынка ценных бумаг выступает эффективным практикумом для повышения финансовой и инвестиционной грамотности.

Развитие фондового рынка в Республике Таджикистан является обязательным условием формирования эффективного механизма инвестиционного обеспечения и экономического роста национальной экономики.

Предпринимательские структуры как основной и наиболее активный хозяйствующий субъект в условиях рыночной экономики являются базисом для развития национальной экономики. От того насколько эффективно развивается предпринимательский сектор зависит и само развитие экономики. Именно на них возлагаются функции движущей силы. В настоящее время уже около 80% ВВП формируется посредством субъектов предпринимательской деятельности. Понимание этого подтверждается многочисленными государственными решениями и мерами поддержки предпринимательства.

Результатом активной поддержки со стороны государства является положительная динамика числа предприятий частной и коллективной форм собственности, которые по состоянию на начало 2022 года составляет 79% от общего числа действующих хозяйственных субъектов. Число действующих субъектов предпринимательской деятельности на основании патента и свидетельства на начало 2022 года составляет 307878 субъектов, из которых дехканские хозяйства – 167000 ед., на основании патента – 104241 ед., на основании свидетельства – 36637 ед. [5].

Рассматривая экономическое развитие не как статичный процесс, а как позитивное движение экономики, рост благосостояния и экономических показателей с течением времени, необходимо выявлять динамичные факторы этого роста. Предпринимательская деятельность в этом направлении служит основной платформой преобразования возникающих эффектов и позитивных явлений, происходящих в стране, именно в экономический рост. Сам по себе ни технический прогресс или богатый природный потенциал не могут обеспечить рост экономики или доходов населения, если это не сформировать в эффективно функционирующую предпринимательскую структуру.

Общепринято считать, что развитие предпринимательства напрямую зависит от государственной поддержки, однако стоит отметить, что и сам бизнес должен быть ориентирован на саморазвитие и самосовершенствование. Предпринимательские структуры в силу своей способности и направленности к

получению и максимизации прибыли априори уже обладают инвестиционным потенциалом и привлекательностью. Приведенная ниже схема отражает многовариантность финансирования для развития бизнеса, но тем не менее очень часто можно услышать об отсутствии финансирования для развития бизнеса как главной проблемы. На наш взгляд, отечественным бизнес структурам необходимо прорабатывать свою концепцию ведения бизнеса в сторону повышения своей организационной и финансовой грамотности, приобретать современные навыки ведения переговоров, осваивать компетенции в рамках инвестиционного маркетинга, да и просто банального эффективного распределения получаемой прибыли. Нередки случаи в отечественной практике, когда предприниматели и собственники предприятий-банкротов являются более чем успешными в финансовом плане личностями. Как объяснить такой парадокс, думаю понимает каждый. В конечном итоге, на наш взгляд, именно такой подход к ведению бизнеса оказывает сильное влияние на проблемы с привлечением инвестиционных ресурсов. Низкий уровень доверия к отечественному бизнесу, сформированный как недобросовестными принципами, так и элементарным невысоким профессионализмом, имеют такое же негативное воздействие как какие-либо объективные факторы.

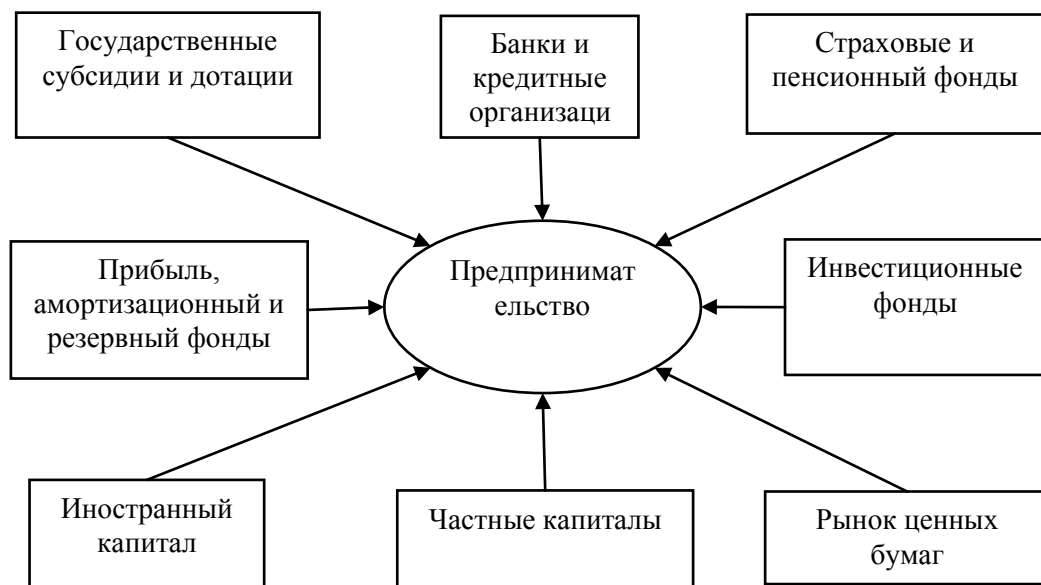

Рис. 2. Источники привлечения инвестиций в предпринимательские структуры.

О наличии проблем вышеприведенного характера также отмечается в коллективной работе под руководством А.А. Урунова, где как одной из социально-экономических проблем развития предпринимательского сектора определяются высокие транзакционные затраты отечественные

предпринимателей. Также отмечается, что рост частного предпринимательства сопровождается повышением уровня эксплуатации наемных работников работодателями в целях получения сверхприбыли. [6, 130].

Именно формирование и реализация частного предпринимательского потенциала граждан, их деловая активность и инициативность, должны лежать в основе качественного построения эффективной предпринимательской и инвестиционной среды. Нарращивание доли устойчивых предпринимательских структур, нацеленных на конструктивное и прагматичное развитие, является обязательным условием успешного и качественного решения поставленных правительством задач.

Роль государства как участника и главного регулятора экономики сложно переоценить в нынешних отечественных условиях. Сохраняя за собой все регулятивные функции, государственный сектор в национальной экономике Таджикистана представлен относительно весомой долей собственности в экономической системе, которая составляет порядка 21% от общего числа действующих предприятий. Если учесть, что наиболее эффективная и перспективная отрасли промышленности, как энергетика находится в государственной собственности, то можно утверждать, что государство обладает всеми необходимыми предпосылками для участия не только в регулировании экономики, но и ее непосредственном физическом росте и развитии.

Государство может успешно функционировать в инвестиционном обеспечении как отмечалось выше посредством бюджетного финансирования, размещением средств пенсионного и страхового фондов, привлеченных инвестиций со стороны международных финансовых институтов и государств, привлекать дополнительные средства, которые могут быть направлены на инвестирование приоритетных отраслей за счет вырученных средств на рынке ценных бумаг, также одним из актуальных способов привлечения инвестиций считается сотрудничество на базе государственно-частного партнерства.

Банковский сектор, который играет важнейшую роль в финансовом поле, также необходимо активно вовлекать в процессы инвестиционного обеспечения развития отраслей народного хозяйства. В данном контексте речь идет именно об инвестиционной поддержке, которая предполагает не кредитование предпринимательских структур, а именно долевое участие банков в развитии предприятий. Учитывая приоритетность развития промышленного сектора, считаем актуальным рассмотреть модель финансово-промышленного сотрудничества.

В зависимости от роли и места финансового института в деятельности такой группы можно сформулировать три основных направления развития ФПГ. В одном направлении ФПГ могут носить четко выраженную промышленную направленность инвестиционной деятельности банка, что можно обозначить как

формирование промышленного инвестиционного портфеля крупного банка. Для реализации этого направления, определяющим является функционирование рынка ценных бумаг в стране, посредством которого банки могут осуществлять свои портфельные инвестиции.

Во втором случае ФПГ будет представлять собой структуру на базе крупного промышленного предприятия с промышленно направленной стратегией или региональные конгломераты, направленные на развитие региональных рынков, которые в целях эффективного управления и централизацией финансовых ресурсов формируют в своей структуре финансовый орган, который может быть представлен банком.

При третьем сценарии развития предполагается наличие или создание коммерческого банка, специализирующегося на обслуживании промышленных предприятий. В ходе реализации своих кредитных функций банк может выявлять перспективные промышленные предприятия, которым будут предоставлены конвертируемые займы. Особенностью таких банков является наличие структурных подразделений, непосредственно связанных с изучением и разработкой рекомендаций для промышленных отраслей, т.е. банк одновременно выступает как кредитор, потенциальный партнер и консалтинговый контрагент.

На наш взгляд, третий сценарий наиболее предпочтителен в современных реалиях отечественной экономики, где нет реально функционирующего рынка ценных бумаг и крупного промышленного конгломерата, обладающего необходимыми ресурсами для формирования банка. Однако, если рассматривать ситуацию масштабно все сценарии развития ФПГ в стране очень сложно реализовать в силу нестабильного финансового сектора, его неэффективной истории и имеющихся проблем.

Инвестиционная привлекательность и инвестиционный климат являются определяющими категориями для формирования классического механизма инвестиционного обеспечения на базе привлечения инвесторов в экономику. В свою очередь эти понятия формируются под воздействием множества факторов, основными из которых являются следующие:

1. Экономическая стабильность. Стабильность макроэкономической среды, включая низкую инфляцию, низкую безработицу и стабильные процентные ставки, может стимулировать инвестиционную активность. Инвесторы склонны рисковать и инвестировать больше, когда экономическая среда стабильна и предсказуема.

2. Фискальная политика. Налоговые ставки, кредитные субсидии, стимулирующие меры и другие элементы фискальной политики могут оказывать влияние на решение инвесторов вкладывать свои средства. Более низкие налоговые ставки или налоговые льготы для инвестиций положительно

сказываются на инвестиционном климате и могут стимулировать как внутренние, так и внешние инвестиции.

3. Политическая стабильность. Политическая стабильность и эффективность правовой системы имеют значения для создания доверия инвесторов. Инвесторы (и внутренние и иностранные) склонны инвестировать больше в странах с прочной и прозрачной политической и правовой основой.

4. Рыночные условия. Размер рынка, уровень конкуренции, развитие предпринимательства, наличие демографического или технологического роста и другие факторы могут повлиять на решение инвесторов. Например, растущий потребительский рынок и соответственно спрос на товары и услуги способствует привлечению инвестиций.

5. Технологические инновации. Развитие новых технологий и инноваций может стимулировать инвестиции в новые отрасли или проекты, основанные на современных технологических решениях. Инвесторы заинтересованы в высоких потенциалах роста прибыли, связанных с технологическими инновациями.

6. Геополитические факторы. Глобальные геополитические события и решения могут оказывать влияние на инвестиционную активность. Например, введение торговых барьеров или политическое напряжение между странами могут повлиять на принятие решений инвесторами и направления их инвестиций.

Приведенные факторы являются далеко не полным списком, и их влияние может различаться в зависимости от сектора или региона. Комбинация различных факторов, оказывающих влияние на принятие инвестором решения может зависеть как от особенностей каждого конкретного случая, так и от характера конкретного инвестора. В целом, эти факторы являются классическими характеристиками, на основе которых формируются инвестиционная среда и климат экономической системы.

Для обеспечения диверсифицированного подхода к формированию механизма инвестиционного обеспечения необходимо обратить внимание на развитие сегмента институциональных инвесторов.

Под институциональными инвесторами следует понимать совокупность фондов и организаций, которые аккумулируют средства множества участников с целью управления их размещением и получением прибыли как для собственников капитала, так и для развития самой организационной структуры. Это можно идентифицировать как посредническая услуга на рынке размещения инвестиций. Не всегда инвесторы стремятся самостоятельно изучать состояние объекта инвестиционной деятельности, вступать в договорные отношения, участвовать в реализации инвестиционного проекта, они просто хотят приумножить свой капитал. В этом случае они могут направить свои средства в инвестиционные фонды или к

участникам рынка ценных бумаг, которые в свою очередь за определенное вознаграждение берут на себя обязательства по управлению их капиталами.

Под институциональными инвесторами могут подразумеваться не только различные фонды и организации, название которых уже раскрывают содержание их деятельности (инвестиционный фонд, венчурный фонд, фонд развития промышленности и т.д.), но и различные государственные фонды – пенсионный фонд, страховой фонд. В свою очередь, во многих странах есть альтернативные государственным также пенсионные и страховые фонды, которые также могут и даже более того должны выступать в роли институциональных инвесторов.

Международные финансовые организации, такие как ВБ, ЕБРР, ЕАБР, МВФ и многие другие также являются участниками мирового рынка инвестиций. Основная направленность у них развитие социальных, инфраструктурных, экологических секторов, формирование унифицированных систем, реформирование и стандартизация законодательных и правовых норм. Эти организации выделяют средства в виде грантов, субсидий и льготных кредитов. В условиях дефицита финансовых ресурсов именно эти участники глобального инвестиционного рынка являются пионерами в экономиках развивающихся стран и их участие носит важный характер, но для обеспечения формирования эффективного механизма инвестиционного обеспечения следует активизировать деятельность, связанную с привлечением частных предпринимательских капиталов, капиталов крупных инвесторов, обеспечение развития механизмов реинвестирования, активное вовлечение внутреннего предпринимательского сектора, повышение финансовой грамотности населения, развитие многообразных механизмов для привлечения финансовых ресурсов в приоритетные отрасли.

В конечном счете, формирование и развитие эффективной и качественной национальной экономики зависит не от помощи доноров, а именно от развития предпринимательского потенциала, именно бизнес-структуры должны стать локомотивом качественного роста экономики. Здоровая экономика должна иметь стимулы для привлечения и резервы для самообслуживания, здоровая экономика должна уметь удовлетворять потребности, здоровая экономика должна реагировать на инвестиции посредством возникновения эффектов мультипликации и акселератора. Иначе все инвестиции будут уходить как в «бездонный колодец».

Формированию и развитию эффективного, диверсифицированного механизма инвестиционного обеспечения в Республике Таджикистан, на наш взгляд, препятствует ряд следующих проблем, без решения которых невозможно его функционирование:

1. Слабая нормативно-правовая база. В стране несмотря на многолетние усилия законодательная база, регламентирующая инвестиционные процессы не нашла должного развития. Законодательные акты, которые имеются в настоящее время не могут обеспечить правовое поле для применения многих представленных

моделей и способов привлечения инвестиций. Например, не регламентирована возможность развития финансово-промышленных групп, использование конвертируемых займов, функционирование частных инвестиционных фондов, использование цифровых площадок для аккумуляции средств и т.д.

2. Невысокий уровень инвестиционной привлекательности. Как бы парадоксально не звучало, но для развития механизма инвестиционного обеспечения необходимо финансирование. В силу ряда экономических проблем таких как макроэкономическая нестабильность, высокая внешняя зависимость, высокие процентные ставки и слабая конкурентная среда. Кроме того, слабая энергетическая и транспортная инфраструктура, неэффективный государственный сектор в экономике, недостаточное развитие финансового посредничества и современных цифровых технологий, низкий уровень инновационной активности также являются вызовами для развития эффективного механизма инвестиционного обеспечения.

3. Слабо развитый рынок ценных бумаг. Несмотря на то, что в стране функционирует Агентство по ценным бумагам и фондовая биржа, главная функция механизма рынка ценных бумаг, как аккумуляция денежных средств и их размещение не исполняется. Развитие фондового рынка повышает степень участия компаний в процессе привлечения дополнительных средств для инвестиционных и хозяйственных нужд, путём размещения своих ценных бумаг на рынке. В случае, когда фондовый рынок развит недостаточно, возникает ситуация, при которой компаниям очень сложно получить доступ для привлечения инвестиций.

4. Недостаток квалифицированных кадров. Низкий уровень финансовой и инвестиционной грамотности как среди гражданского общества, так и среди предпринимателей и координирующих органов предопределяет также и сложную внутреннюю деловую среду и культуру. Неоднократно международными аналитиками высказывалось мнение об слабом развитии человеческого капитала в стране как одного из основных сдерживающих факторов. Отечественные предприниматели не в состоянии самостоятельно планировать и организовывать партнерское сотрудничество ни с внутренними ни с внешними инвесторами, разрабатывать стратегии развития, деловые предложения, анализировать и прогнозировать рынок. В силу недостаточного опыта, многие участники инвестиционного процесса ориентированы на прибыль в краткосрочном периоде, без учета рисков в перспективе.

5. Высокий уровень теневой экономики и непрозрачность экономики. Хотя считается, что теневая экономика может оказывать как отрицательные, так и положительные эффекты, остановимся на том, что в долгосрочной перспективе негативные последствия становятся преобладающими. Теория «управляемого хаоса» в условиях слабого развития человеческого капитала будет способствовать формированию искаженной предпринимательской культуры и этики. Нередки

случаи, когда предприниматели и другие участники инвестиционного процесса имеют доступ к инвестициям, реализуют их, повышают уровень своего благосостояния, но при этом полностью искажается система и методология экономических процессов, что в конечном итоге ведет к абсолютной неадекватности экономической системы.

6. Низкий уровень доходов и финансовой грамотности населения. Анализ показателей доходов и расходов населения демонстрирует устойчивое в течении последних лет превышение расходов над доходами, а как известно, макроэкономическое тождество гласит, что сбережения составляют основу инвестиций. В этих условиях становится сложным обеспечить вовлеченность широких слоев населения в инвестиционный процесс. Кроме того, структура расходов населения носит нерациональный характер, граждане не могут планировать свои расходы, а как известно эффективное распределение средств является основой экономики. Потребности всегда имеют склонность к росту в то время как ресурсы склонны к ограниченности.

7. Наличие геополитического риска. Политическая и геополитическая ситуация в регионе имеет сильное влияние на решение как внутренних, так и внешних инвесторов вкладывать свои средства. Несмотря на относительно стабильную политическую ситуацию в стране, тем не менее в международных докладах об экономическом развитии Таджикистана перманентно присутствует проблема уровня коррупции, соблюдения прав собственности и эффективности правоприменительной системы. При этом также на протяжении многих лет присутствует геополитический риск, связанный с напряженной обстановкой в соседнем Афганистане, причем в крайние годы обстановка имеет тенденции к еще большему ухудшению. В совокупности эти факторы оказывают сильно негативное влияние на инвестиционные процессы и усложняют формирование эффективного механизма инвестиционного обеспечения.

8. Недостаточные координация и сотрудничество. Отсутствие координации между участниками инвестиционного процесса, включая государственные органы, финансовые учреждения, предпринимательские структуры, потребительский и гражданский сектор является еще одной преградой на пути формирования эффективного инвестиционного механизма.

Таким образом, можно резюмировать, что диверсификация источников инвестиционного обеспечения является важным направлением для развития национальной экономики, поскольку открывает более широкие возможности для привлечения финансирования предпринимательских инициатив, однако формирование диверсифицированного механизма инвестиционного обеспечения требует решения имеющихся проблем, связанные со стабильным финансированием, благоприятным инвестиционным климатом, развитием человеческого капитала, повышением правовой и институциональной

стабильности, а также укреплением сотрудничества между всеми участниками инвестиционного процесса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алишоев Х.Х. Сравнение исламских и традиционных банков в современном мире // Таджикистан и современный мир. Душанбе. 2022. №3(79). С.197-206.
2. Зияева М.Д. К вопросу о формировании инвестиционно-промышленной политики государства//Вестник БИСТ. Уфа. 2022. №1(54). С. 29-37.
3. Зияева М.Д. Роль предпринимательских структур в развитии промышленности Республики Таджикистан // Таджикистан и современный мир. Душанбе. 2022. №3(79). С.177-187.
4. Нажмудинов М.С. Приоритетные направления развития регионального рынка лизинговых услуг региона // Таджикистан и современный мир. Душанбе. 2023. №2 (82). С.163-172.
5. Статистический ежегодник Республики Таджикистан. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2021. – Душанбе, 2022. – 702с.
6. Урунов А.А., Морозова М.И., Зоидов К.Х., Мансурова М.Г. Предпринимательский сектор Таджикистана за годы независимости: проблемы и приоритеты его дальнейшего развития // Вестник университета. 2023. №2. С. 128-137.
7. Электронный ресурс: Краудинвестинг (акционерный краудфандинг) и Краудлендинг (tadviser.ru)
8. Электронный ресурс: Импакт-инвестирование: тренд новой экономики (timepad.ru)

ДИВЕРСИФИКАТСИЯИ МАНБАЪҶОИ ДАСТГИРИИ САРМОЯГУЗОРИИ СОҲТОРҶОИ СОҶИБКОРӢ ДАР САНОАТ

ЗИЯЕВА МАНИЖА ДАВРОНОВНА,

н.и.и., докторанти кафедраи иқтисоди корхонаҳо ва соҳибкории ДМТ
734025, Тоҷикистон, ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17;
тел: (+992) 918-61-86-54; e-mail: z_manija@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои диверсификатсияи манбаъҳои дастгирии сармоягузорӣ барои рушди сохторҳои соҳибкорӣ дар саноат бо мақсади асоснок кардани самаранокии ғуноғунандешии манбаъҳои ҷалби сармоягузорӣ баррасӣ шудааст. Моделҳо ва вариантҳои ғуноғуни маблағгузорию фаъолияти сармоягузорӣ бо истифода аз тамоюлҳои муосири рушди бозори ҷаҳонии сармоягузорӣ пешниҳод карда мешаванд. Зарурати равиши диверсификатсияи ташаққули механизми

самараноки дастгирии сармоягузорию саноат асоснок карда шуда, мушкилоту асосие, ки ба ташиаккул ва рушди механизми сармоягузорию дар Тоҷикистон ҳалал мерасонанд, муайян карда шудаанд.

Калидвожаҳо: соҳибкорӣ, саноат, диверсификация, манбаъҳои сармоягузорию, механизми дастгирии сармоягузорию, мушкилот, рушд, дастгирию, давлат.

DIVERSIFICATION OF SOURCES OF INVESTMENT SUPPORT FOR ENTREPRENEURIAL STRUCTURES IN INDUSTRY

ZIYAEVA MANIZHA DAVRONOVNA,

Candidate of Economic Sciences, doctoral student of the Department of Enterprise

Economics and Entrepreneurship of the TNU

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 17;

tel: (+992) 918-61-86-54; e-mail: z_manija@mail.ru

The article discusses the issues of diversifying sources of investment support for the development of entrepreneurial structures in industry in order to substantiate the effectiveness of pluralism of sources of attracting investment. Various models and options for financing investment activities are presented using modern trends in the development of the global investment market. The need for a diversified approach to forming an effective mechanism for investment support for industry is substantiated, and the main problems that hinder the formation and development of an investment mechanism in Tajikistan are identified.

Keywords: entrepreneurship, industry, diversification, sources of investment, investment support mechanism, problems, development, support, state.

МОДЕЛИ ИННОВАТСИОНИИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ КОРЕЯИ ҶАНУБӢ

ФАЙЗУЛЛАЕВА НИГОРА НЕГМАТОВНА,

ходими илмӣи шуъбаи Осиёи Ҷанубу Шарқии ИОМДОА АМИТ

735025, Тоҷикистон, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33;

тел: 901-22-88-18; e-mail: Nigora.f94@mail.ru

Дар мақолаи мазкур муаллиф моделҳои инноватсионии рушди иқтисодиёти Кореяи Ҷанубиро мавриди таҳқиқ қарор додааст. Қайд кардан бамаврид аст, ки пас аз ба ду қисм тақсим шудани нимҷазираи Корея, иқтисоди Кореяи Ҷанубӣ ба рушд намудан оғоз намуд. Кореяи Ҷанубӣ захираҳои гании табиӣ надорад, вале тавонист тавассути рушди фанноварӣ, илму-техника, марказҳои логистикӣ, мошинсозӣ, кишисозӣ, металлургияи ранга, таҷҳизотҳои техникӣи маишӣ сатҳи иқтисоди кишварро баланд бардорад ва дар бозори ҷаҳонӣ ҷойгоҳи худро дарёбад. Бозори ҷаҳонӣ ба рақобати солим устувор аст ва Кореяи Ҷанубӣ тавонистааст, ки бо молҳои техникӣи худ ба бозори ҷаҳонӣ роҳ ёбад.

Калидвожаҳо: Кореяи Ҷанубӣ, инноватсия, иқтисод, сармоягузорӣ, қарзҳои дарозмуддат, марказҳои логистикӣ, саноат, технология.

Дар майдони сиёсӣ ва рақобатҳои геополитикиву геоиқтисодӣ рақобатҳои миёни кишварҳои абаркудрат бештар дар самти иқтисодиёт дида мешавад. Бозингарони сиёсӣ баҳри ба даст овардани манфиатҳои миллий пайваста дар рақобат мебошанд, то ин ки мавқеи худро дар минтақаи Осиёи Шимолу Шарқӣ нигоҳдоранд. Дар минтақаи Осиёи Шарқӣ се кишвари пуриқтидор – Чин, Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ мавҷуд аст, ки ҳар яке баҳри амалӣ кардани манфиатҳои миллии худ талош менамоянд. Метавон зикр кард, ки Кореяи Ҷанубӣ дар минтақа мавқеи хос дорад. Кореяи Ҷанубӣ яке аз кишварҳои муваффақ буда, иқтисоди пешрафта дорад, ки дар муддати кӯтоҳ тавонист ба як кишвари индустриалӣ ва демократӣ табдил ёбад. Инчунин, Кореяи Ҷанубӣ ҳамчун бозингари сиёсӣ дар минтақа, ба гурӯҳи кишварҳои даҳгонаи бабрҳо, яъне “Бабрҳои Осиё” шомил мебошад. Моделҳои инноватсионии рушди иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ ва раванди рушди он хусусияти махсуси таърихӣ дорад. Кореяи Ҷанубӣ дар соҳаҳои сиёсат, иқтисод, энергетика, илм, фанноварӣ, ва тандурустӣ пешрафт намудааст, ки соҳаҳои мазкур дар рушди иқтисодии кишвар нақши муҳим мебозанд.

Солҳои охир Кореяи Ҷанубӣ босуръат рушд намуда, ба ислоҳот даст зад, ки дар натиҷа ба дастовардҳои назаррас ноил гардид, ки ин ислоҳот кишварро дар сатҳи ҷаҳонӣ муаррифӣ сохт. Дар давоми чихил соли охир Кореяи Ҷанубӣ аз як кишвари ақибмондаи аграрӣ ба як кишвари пешрафтаи технологӣ табдил гардид ва дастовардҳои худро дар ҷомеаи ҷаҳонӣ муаррифӣ намуд. Кореяи Ҷанубӣ барои ноил шудан ба ҳадафҳои худ ба дипломатияи мардумӣ тавачҷуҳи хосса намуда, ҳукумат барои сазовор гардидан ба эътимоди ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамкориҳои судмандро бо кишварҳо ба роҳ мондааст. Дар соли 2021 тибқи гузориши “Global Soft Power Index” аз лиҳози нуфузи “неруи нарм” дар сатҳи ҷаҳонӣ Кореяи Ҷанубӣ аз мақоми 14-ум ба 11-ум боло рафт [13. с111].

Кореяи Ҷанубӣ иқтисоди босуръат рушдкунанда дошта, дар ҷаҳон мавқеъ пайдо кардааст, ки бо модели рушди иқтисодии худ дар як муддати кӯтоҳ мақоми кишварро ба дараҷаи баланд бардошта, тамоми ҷомеаи ҷаҳонро ба ҳайрат овардааст. Пас аз Ҷанги Шимол-Ҷануб Кореяи Ҷанубӣ ба як кишвари ақибмонда мубаддал гашта буд, вале дар як муддати кӯтоҳ роҳбарон тавонистанд мушкилиҳои ҷойдоштаро бартараф намоянд. Аввалин коре, ки Кореяи Ҷанубӣ дар рушди кишвар кард, баланд бардоштани сатҳи иқтисодии кишвар буд. Ин дастовардро қоршиносон “Муъҷизаи дарёи Ханган” меноманд.

Моҳи ноябри соли 2009 Кореяи Ҷанубӣ ба Кумитаи мусоидат ба рушди OECD (Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушд) ворид гардида, аз категорияи кишварҳои қабулқунанда ба кишварҳои донор мубаддал гашт. Кореяи Ҷанубӣ 24-умин кишвари узви Кумитаи мусоидат ба рушд (Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушд) гардид ва ин созмон 90 дарсади кумакҳои расмӣ худро барои рушд сафарбар менамояд. Табдил додани бомуваффақияти Кореяи Ҷанубӣ аз як кишвари қабулқунанда ба як кишвари донор, расонандаи кумак ба Кореяи Ҷанубӣ барои баланд бардоштани обрӯи байналмилалӣ худ ёрӣ расонд ва айни замон Кореяи Ҷанубӣ ҳамчун кишвари пешрафта баромад мекунад. Ин ҳолат ба Кореяи Ҷанубӣ имконият дод, мизбони нишастии “G-20” (гурӯҳи бистгона) гардад, ки моҳи ноябри соли 2022 баргузор гардид [14].

Соли 1999 пас аз бӯҳрони молиявии осиёӣ “G-20” ҳамчун Форуми вазирони молия ва идораи банкҳои марказӣ, баррасии масоили иқтисодӣ ва молии ҷаҳонӣ таъсис гардид. Дар гуруҳи “G-20” ҳамагӣ 20 кишвар шомил мебошад, аз ҷумла Кореяи Ҷанубӣ. Аъзоёни “G-20” тақрибан 85%-и ММД-и ҷаҳон, зиёда аз 75%-и тиҷорати ҷаҳонӣ ва аз се ду ҳиссаи аҳолии ҷаҳонро ташкил медиҳад. “G-20” пас аз бӯҳрони иқтисодӣ ва молиявии ҷаҳонии соли 2007 ба сатҳи сарони давлатҳо ва ҳукуматҳо омада расид ва соли 2009 “Форуми асосии ҳамкориҳои иқтисодии байналмилалӣ” таъйин гардид. Саммити “G-20” ҳамасола таҳти раёсати кишварҳои узв баргузор мегардад. Дар ибтидо “G-20” асосан ба масъалаҳои макроиқтисодӣ равона гардида буд, вале баъдан тиҷорат, рушди устувор, тандурустӣ, кишоварзӣ, энергетика, муҳити зист, тағирёбии

иқлим ва мубориза бо фасодро ворид намуданд, ки дар ин самт Кореяи Ҷанубӣ низ саҳми калон дорад [7].

Мавриди зикр аст, ки яке аз самтҳои дигари рушди иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ Чебола мебошад. Чебола – шакли гурӯҳҳои молиявӣ саноатии Кореяи Ҷанубӣ буда, як гурӯҳи ширкатҳои расмӣ мустақил мебошад, ки ба оилаи муайян тааллуқ дошта, таҳти назорати умумии маъмурӣ ва молиявӣ қарор доранд. Чеболаҳо дар Кореяи Ҷанубӣ дар охири солҳои 50-уми асри XX пайдо гардида, то ҳол вучуд доранд. Стратегияи Чебола истехсоли умумии микдори муайяни маҳсулот бо нархи нисбатан арзон мебошад. Консентратсияи баланди молҳои содиротӣ (20%- дар ҳама категорияҳои маҳсулот, аз қабili таҷҳизот, мошинҳо, компютерҳо, киштиҳо, пӯлод, маҳсулоти пластикӣ 95%-и даромади маҳсулотҳои содиротиро ташкил медиҳад) ба ширкатҳои Чебола иҷозат медиҳад, то даромади калон ба даст орад ва ба таҳқиқоти илмӣ сармоягузорӣ намоянд. Дар соли 2001 то 2007 ҳиссаи содирот дар рушди иқтисод 68%-ро ташкил меод. Хусусияти дигари Чебола дар он аст, ки қобилияти сохтори тичоратӣ, ташкили бозори дохилаи меҳнат ва имконияти сармоягузори ширкатҳои вобастаро дорад [1].

Чеболаҳои Корея ба сохторҳо тақсимбандӣ гардида, ширкатҳои аъзоро роҳбарони алоҳидае идора мекунанд, ки барои тақсими захираҳо ва қабули қарорҳои кадрӣ дар тамоми сатҳи гурӯҳҳои Чебола масъул ҳастанд. Чунин сохтори Чебола барои дастрасӣ ва муттаҳид намудани ширкатҳои узв имконияти хуберо фароҳам овард. Инчунин, муҳиммияти дигари Чебола дар он аст, ки тавассути маблағгузориҳои байнисоҳавӣ, сармояи дарозмуддат ба даст оварда метавонанд. Ширкатҳои узв саҳмияҳои ширкатро пайваستا доранд ва аксар вақт сармояҳо аз як ширкати узв ба ширкати дигар мегузарад. Чунин моликият ва сохторҳои фирмавии Чебола барои навқорони Корея дар тичорати ширкатҳо ғоидаи калон дошт. Сарфи назар аз талафоти муайяни ибтидоӣ онҳо метавонанд як самти стратегияи дарозмуддатро таъмин намуда, аз ҷиҳати сохторӣ беҳтар мучахҳаз гарданд, то дар замонҳои душвори молиявӣ наҷот ёбанд [2].

Аз соли 1970 то ба ҳол Ҳукумати Корея ба Чебола барои татбиқи сиёсати иқтисодии кишвар таъя карда, бар ивази он конгломератҳои калонро дар шакли кӯмак қарзҳои имтиёзнок, муҳофизатҳои ҳуқуқӣ таъмин мекард. Моҳи сентябри соли 1997 “Санади махсус доир ба дастгирии тичорати вертуалӣ” қабул гардида, барои амалӣ гардонидани сиёсати давлатӣ ва навоарӣ чор ширкати бузург – Samsung, Hyundai, LG ва SK-Group ва инчунин, дигар ширкатҳо, аз қабili Kolon, Ssangyong, Hanhwa, Kumho ва Posco иштирок намуданд. Дар нақшаи Ҳукумат оид ба ташкили “Иқтисоди созанда”, Чебола инчунин барои бунёди инфраструктура ва маблағгузорӣ, ки нақши муҳим мебозад, тавачҷуҳи махсус зоҳир намуданд. Ҳар як ширкатҳои Чебола соҳаҳои

муайянро интиҳоб намуда, барои рушди паркҳои технологӣ ва кластерҳои инноватсионии минтақавӣ масъул гардиданд. Ширкатҳои Чебола ба фехристи 100 ширкати инноватсионии бехтарин ворид гардидаанд, дар рейтинги ҷаҳонӣ ҷой гирифтаанд, натавона татрибаи идоракунии марказҳои инноватсионӣ, балки дар бозорҳои ҷаҳонӣ технологияҳои инноватсионии ватанин худро бомуваффақият ба роҳ монданд. Тибқи рейтинги “Boston Consulting Group” соли 2015 ширкати “Samsung” ба гурӯҳи панҷгонаи бехтарин ширкатҳои инноватсионии ҷаҳон ворид гардид. Дар маҷмӯъ, барои татбиқи ҳадафҳои ҳукумат 10 ширкати асосӣ интиҳоб шуданд, аз қабилӣ Samsung Group, Hyundai Group, SK Holdings, Posco, Han Wha, LG Group, KEPCO, Lotte Group, S-Oil. Ҳамин тариқ, ин ширкатҳо аз рӯйи сатҳи ғоида дар соли 2014 ба қатори 200 ширкатҳои ҷаҳонӣ ворид гардида, барои иҷро намудани вазифаҳои ба миёнгузоштаи ҳукумат зарур арзёбӣ гардидааст, равона гардидаанд. Ширкатҳои Корея востатҳои гуногуни маблағгузориин ширкатҳо ва лоиҳаҳои ояндадорро истиғода мебаранд, ки аз байни онҳо фондҳои вертуалии дохилӣ ва корхонаҳои стратегии вертуалиро ҷудо кардан мумкин аст. Ширкати “Samsung Group” пешсафтарин ширкат дар соҳаи технологияҳои инноватсионии миллӣ буда, аз ҷиҳати даромаднокӣ дар байни ширкатҳои ҷаҳонӣ 13-ум ҷой ва аз лиҳози инноватсионӣ ҷойи 5-умро ишғол мекунад ва дар ин ширкатҳо соҳаҳои телекоммуникатсия, электроникаи маишӣ, биоинженерӣ ва сохтмонӣ рушд кардааст. “Samsung Group” бузургтарин ширкат дар Кореяи Ҷанубӣ буда, ҳиссаи он дар ММД-и кишвар то 36% -ро ташкил медиҳад, ки аз он 24% ба “Samsung Electronics” тааллуқ дорад [16].

Қайд кардан зарур аст, ки рушди иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ, марҳалаҳо ва самтҳои тараққиёти моделҳои инноватсионии кишвар сол то сол пешрафт карда, иқтидори иқтисодии он пурзӯр гардида истодаанд. Роҳи ба даст овардани муваффақият дар тамоми соҳаҳо, махсусан дар самти иқтисодиётро, Ҳукумати Кореяи Ҷанубӣ дарёфт намуда, ҳамин тариқ тавонист дар минтақа ва дар бозори ҷаҳонӣ нақш ва ҷойгоҳи сиёсии худро муайян намояд. Инчунин, метавон гуфт, ки дар ин минтақа Кореяи Ҷанубӣ рақибони худро дорад, ки маҳз дар соҳаи инноватсия, техника ва технологияҳои муосир ва пурзур намудани иқтисоди худ пайваста дар рақобат мебошанд.

Пас аз ба сари кудрат омадани Пак Кин Хе дар соли 2013, давраи муосири рушди сиёсати иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ оғоз гардид. Тибқи барномаҳои интиҳоботии Пак Кин Хе, Ҳукумати кишвар бештар ба рушди соҳибкории миёна ва хурд, ҷалби сармоягузорӣ барои лоиҳаҳои тижоратӣ дар соҳаҳои фанновариҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир намудааст. Дар доираи рушди инноватсионии кишвар дар сатҳи давлатӣ барномаи “Иқтисоди созанда” қабул карда шуд. Бояд қайд кард, ки сарфи назар аз он ки “Иқтисоди созанда” як қисми иқтисоди инноватсионӣ аст, худ

истилоҳи “Иқтисоди созанда” норавшан буда, инчунин, ба соҳаҳои (таблиц, санъат, меъморӣ, ҳунармандӣ) равона гардидааст. Хусусияти асосии “иқтисоди созанда”-и Ҷумҳурии Корея дар он аст, ки ба соҳаҳои анъанавии кишвар саноати вазнин, саноати химииёвӣ ва киштисозӣ таъсир мерасонад. Сиёсати иқтисоди муосири давлатӣ, иқтисодиёти инноватсионӣ ва корхонаҳои созандаро ҳамчун муҳаррики рушди иқтисодии кишвар ба назар мегирад. Дар барномаҳои рушди иқтисодии Президенти нав Пак Кин Хе ба масъалаҳои асосӣ – тараққиёти иҷтимоию иқтисодӣ, ба вучуд овардани ҷойҳои нави корӣ ва баланд бардоштани дараҷаи некуаҳолии диққати махсус дода шудааст. [9с.164]

Доир ба рушди босуръати иқтисодӣ ва моделҳои рушди инноватсионии Кореяи Ҷанубӣ коршиносони дохилию хориҷӣ мақолаҳо ва назароти худро навиштаанд. Клаус Мартин Шваб дар китоби худ “Инқилоби ҷоруми саноатӣ” чунин менависад, “Бо афзоиши ҷузъи технологияи истеҳсолотӣ, интернетӣ ашӣ ва зеҳни сунӣ, инқилоби нави саноатӣ ба вучуд омад ва мақсади ин инқилоб аз он иборат аст, ки омезиши соҳаҳои рақамӣ, физикӣ ва биологиро муттаҳид созад. Усулҳои пешбурди соҳибкорӣ тағйир ёфта, масъалаҳои коркарди ҷанбаҳои қонунгузорӣ аҳамияти хос пайдо намуд”. Маъмурияти Пак Чон Хи барои фароҳам овардани заминаҳои қонунӣ барои рушди соҳаҳои инноватсионӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуд. Аз соли 2012 то моҳи декабри соли 2014 барои танзими фаъолияти вазоратҳо, муассисаҳои инноватсионӣ ва пажӯҳишгарони илмӣ тақрибан 130 санади махсус қабул намуданд. Барои таъмини рушди иқтисоди созанда соли 2014 санади асосӣ, аз ҷумла Қонуни Асосӣ дар бораи моликияти зеҳнӣ қабул карда шуд. Инчунин, санади дигар доир ба дастгирии рушди соҳаҳои тадқиқотӣ, Санади ташкили экосистемаи муассир барои оғози лоиҳаҳои нави тичоратӣ ва корхонаҳои вертуалӣ қабул гардид. Дар соли 2017 барои танзим намудани “зеҳни сунӣ” Ҳукумати кишвар лоиҳаи қонунро омода намуд. [10.с165]

Дар даҳсолаи охир Кореяи Ҷанубӣ баландтарин рушди иқтисодӣ дар ҷаҳонро ба даст овардааст, ки асосан аз ҳисоби саноати содиротӣ мебошад. Ба кишвар лозим буд, ки барои ба бозорҳои байналхалқӣ, махсусан ба бозори Ғарб, бо маҳсулоти рақобатнок дохил шудан, бояд маблағҳои калон гузорад. Истеҳсолкунандагони асосӣ ширкатҳои “Samsung” ва “Daewoo” мебошанд, ки барои таҳияи маҳсулотҳои нав, брендинг дар саросари ҷаҳон ва нигоҳ доштани нархи паст дар содирот маблағҳои калони молиявӣ гузоштанд. [15]

Кореяи Ҷанубӣ кишвари саноатӣ ва кишоварзӣ мебошад, ки саноати кишвар дар туризм чанд даҳсолаи охир динамикаи баланди рушдро нишон дода, иқтисоди кишвар босуръат рушд кард. Таҷрибаи рушди иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ як қатор хусусиятҳои калидӣ дорад. Дар натиҷаи ба ду қисм тақсим шудани нимҷазираи Корея муносибатҳои анъанавии иқтисодии ҷануби аграрӣ

ва шимоли саноатӣ вайрон гардид. Қайд кардан зарур аст, ки асоси сохтмони рушди иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ захираҳои арзони меҳнатӣ мебошад. Дар умум, бо сарватҳои табиӣ таъмин намудани Кореяи Ҷанубӣ чунин мебошад:

- **Захираҳои замин.** Дар кишвар заминҳои коррам мувофиқ ба кишоварзӣ хеле кам мебошад. Асосан, заминҳои коррам дар ҳавзаҳои дарёҳо ва соҳилҳои баҳр ҷойгиранд. Аз ҳама калонтаринашон Йонгсонг (713км) мебошад, ки ба баҳри Зард мерезад.

- **Захираҳои ҷангал.** Дар Кореяи Ҷанубӣ айни замон захираҳои ҷангал хеле кам мондааст. Як чанд нави дарахт дар ҷангал мерӯяд. Парвариши женшен (меҳриғ) бошад, монополияи давлатӣ мебошад.

- **Канданиҳои ғоиданок.** Кишвар аз лиҳози захираҳои зеризаминӣ танқисӣ мекашад. Аз ин рӯ, иқтисоди муосири Кореяи Ҷанубӣ қариб ки ба пуррагӣ аз воридоти маъданҳои ғоиданоки хориҷӣ вобастагӣ дорад. Танҳо 3,5%-и канданиҳои ангишт истихроҷ гардида, арзиши ғоиданокии онҳо зиёда аз 5200 ккал/кг зиёд мебошад. Захираҳои маъдани оҳан ҳам хеле кам, ҳамагӣ 128 миллион тонна мебошад. Барои саноат кони волфрами Сангдони вилояти Канвондо аҳамияти калон дорад. Дар он захираҳои маъдан тақрибан 34 млн тоннаро ташкил медиҳад.[17]

Кореяи Ҷанубӣ дар 60 соли охир бузургтарин тағйироти иқтисодиро аз сар гузаронидааст. Дар солҳои 1960-ум рушди иқтисодиёти кишвар оғоз гардида, соли 2016 аз рӯи ММД дар ҷаҳон дар ҷойи 11-ум қарор дошт. Қайд кардан зарур аст, ки яке аз омилҳои асосии рушди иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ сиёсати содирот мебошад. Кореяи Ҷанубӣ яке аз дах кишвари содиркунандаи бехтарин ҷаҳон ба шумор рафта, содироти он дар ММД аз 25,9%-и соли 1995 то 56,3% дар соли 2012 афзоиш ёфт. Дар рушди савдои байналмилалӣ ва саноати Кореяи Ҷанубӣ ду омил мусоидат мекунанд:

- Баланд бардоштани сатҳи тичорат;

- Сиёсати ҷалб намудани сармоягузори ба инноватсия.

Ҷазои пуркувати тичорат ба рушди бозори дохилӣ мусоидат намуда, бештар сармоягузори хориҷиро ҷалб менамояд. Тибқи маълумоти Бонки Ҷаҳонӣ, Кореяи Ҷанубӣ дар индекси умумии пешбурди тичоратӣ соли 2018 дар ҷойи 4-ум қарор дошт. Кореяи Ҷанубӣ аз ҷиҳати тичорат ва иҷрои қарордодҳо бартарӣ дорад. Ҳамаи онҳо дар ҷалби сармоягузори, истехсолот, коммуникатсия ва рушди иқтисодӣ нақши муҳим мебозанд. Инчунин, Кореяи Ҷанубӣ ба рушди технология ва инноватсия диққати махсус медиҳад. Инноватсия ва технология омилҳои асосии рақобатпазирии содироти Кореяи Ҷанубӣ буда, дар даҳсолаи охир ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидааст. Воқеан, айни замон Кореяи Ҷанубӣ саҳми бештари ММД-и худро барои таҳқиқот ва рушди Корҳои таҳқиқоти илмӣ ва конструкторӣ сарф мекунад, дар инноватсия аз ҷиҳати шиддатнокии корҳои таҳқиқоти илмӣ ва конструкторӣ

ҳатто бештар аз Ҷопон ва ИМА мебошад. Дар муқоиса бо солҳои 1996 ва 2015 қорҳои таҳқиқоти илмӣ ва конструктурӣ дар Қореяи Ҷанубӣ ҳамагӣ 88,5% афзоиш ёфтааст, ки аз 2,24% дар соли 1996 то 4,23% дар соли 2015 мебошад ва дар ИМА бошад, ҳамагӣ 14,4% аз 2,44% дар соли 1996 то 2,79% дар соли 2015 афзоиш ёфтааст [3].

Қобили зикр аст, ки содирот ва ширкатҳои қалон асоси рушди иқтисоди Қореяи Ҷанубӣ мебошанд. Кишвар дар як муддати кӯтоҳ ба рушди босуръати иқтисодӣ ноил гардидааст. Дар соҳаҳои гуногун, аз қабili телефонҳои мобилӣ, нимноқилҳо, мошинсозӣ, саноати химиявӣ, истеҳсоли пӯлод, технологияҳои наватарин дар ҷаҳон рақобатпазир гардидааст. Вале гуфтан мумкин аст, ки солҳои охир қисми фарҳанг, мусиқӣ, К-поп, бозиҳо, вебтронҳо худ ба худ ба як соҳаи муҳим табдил гардида, дар рушди иқтисодиёти кишвар саҳмгузор мебошанд.

Дар Конститутсияи Қореяи Ҷанубӣ чунин омадааст, ки “ҳуқуқи моликияти ҳамаи шаҳрвандон қафолат дода мешавад”. Баргузориҳои бозиҳои тобистонаи олимпии соли 1988 ки бо номи “Сеул-1988” машҳур гардидааст, барои пайваст шудани кишвар ба қатори кишварҳои тараққиқарда нақши муҳим бозидааст. Расонаҳои хориҷӣ Қореяи Ҷанубиро дар баробари Тайван, Сингапур ва Ҳонконг яке аз ҷаҳор кишварии “Палангони осийӣ” номидаанд. Содироти Қореяи Ҷанубӣ дар соли 1960 ҳамагӣ 32,82 миллион доллари амрикоиро ташкил медод, ки дар соли 1977 аз 10 миллиард доллари амрикоӣ гузашт ва дар муқоиса бо соли 2019 бошад ба 542,2 миллиард долари амрикоӣ баробар шуд. [4]

Қобили зикр аст, ки Қореяи Ҷанубӣ иқтисоди бозори озодро қабул намуда, бо дигар кишварҳо гуфтушунид қарда, созишномаи тиҷорати озодро ба имзо расонид ва инчунин, ба хориҷиён имкон фароҳам овард, ки озодона дар кишвар сармоягузори кунанд ва ҳамзамон, соҳибқорони ватаниро барои сармоягузориҳои озод дар хориҷи кишвар ҳавасманд қарданд. Қореяи Ҷанубӣ имтиёзҳои дарозмуддат барои сармоягузориҳои хориҷӣ бо мақсади бунёд намудани марказҳои бузурги молиявӣ ва логистикӣ дар минтақаи Осийи Шимолу Шарқӣ пешниҳод намуд. Кишвар дар аксари соҳаҳо, махсусан дар соҳаи кишоварзӣ бозори худро кушод. Соли 2015 Қореяи Ҷанубӣ бозори савдои биринҷро ифтиҳо намуд, ки яке аз соҳаи дигари кишоварзӣ ба шумор рафта, дар арсаи байналмилалӣ ҷойгоҳи махсус ба даст овардааст. Бо мақсади васеъ намудани ҳудуди иқтисодии худ, Қореяи Ҷанубӣ бо кишварҳои ҷаҳон созишномаи тиҷорати озодро ба имзо расонид.

Дар соли 2017 Қореяи Ҷанубӣ бо 52 кишварии ҷаҳон созишномаи тиҷорати озод ба имзо расонид аз ҷумла: Чилӣ, Ассотсиатсияи тиҷорати озоди Аврупо, Ассотсиатсияи давлатҳои Осийи Ҷануби Шарқӣ, Ҳиндустон, Иттиҳоди Аврупо, Перу, ИМА. Туркия, Австралия, Канада, Чин, Зеландияи Нав, Ветнам, ва

Колумбия. Инчунин, худи ҳамон сол кишвар бо панҷ кишвари Амрикои Марказӣ – Коста-Рика, Салвадор. Никарагуа, Гондурас ва Панама созишнома оид ба тичорати озод ба имзо расонид. Тибки Қонуни пешбурди сармоягузории хориҷӣ, ҳукумат фоидаи сармоягузори хориҷиро кафолат медиҳад ва ба онҳо имтиёзҳои гуногун ба монанди имтиёзҳои андоз, кӯмаки молиявӣ, сабук кардани қоидаҳо оид ба заминро пешниҳод мекунад. Инчунин, ҳукуки моликияти зехнии хориҷиён ва муомилоти асъориро Ҳимоя мекунад. Ҳамин тариқ, ба сармоягузори хориҷӣ иҷозат дода шуд, ки фоидае ки дар Кореяи Ҷанубӣ ба даст меоранд, дар асоси қорҳои созанда ва самаранок берун аз кишвар интиқол диҳанд. Ҳамзамон, бояд қайд кард, ки ба сармоягузори хориҷӣ барои дастгирии ҳукумати Кореяи Ҷанубӣ барои бунёди қорхонаи маркази таҳқиқотӣ, харид ё иҷора ва ё сохтмони бино, иншооти барқӣ ва каммуникатсия озодона ҳукуқ доранд. Агар сармоягузори хориҷӣ заминаро барои бунёди қорхона дар ҳукумати марказӣ ва ё маҳаллаи марказӣ харидорӣ кунанд, онҳо метавонанд, маблағи онро муддати 20 сол талаб намоянд. Ғайр аз ин, Ҳукумати Кореяи Ҷанубӣ дар асоси маблағҳои Сармоягузори мустақими хориҷӣ ва шумораи сокинони маҳаллие ки бо қор таъмин карда мешаванд, қумақҳои пулӣ мерасонанд. Ҳукумати кишвар омода аст, ба сармоягузори хориҷӣ замин ва сармоя диҳад, дар ҳоле ки тоҷирони хориҷӣ маҳорати баланд нишон диҳанд ва теъдоди муайяни сокинони маҳаллиро бо қор таъмин намоянд. Як нуқтаи асосиро қайд кардан зарур аст, ки ҳаҷми Сармоягузории мустақими хориҷӣ пас аз бӯҳрони асъории соли 1998 афзоиш ёфт ва тамоюли болоравӣ идома дорад. Дар соли 2019 ҳаҷми Сармоягузории мустақими хориҷӣ 23,3 миллиард доллари амрикоиро ташкил дод, ки ҳаҷми сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар панҷ соли охир пай дар пай ба 20 миллиард доллари амрикоӣ расид. [5]

Фурудгоҳи байналмилалӣ Инчхон аз рӯйи ҳаҷми бор рекорд гузошта, афзоиш идома дорад ва дар соли 2019 ҳаҷми бор ба 2,76 миллион тонна расид. Тибки маълумоти Шӯрои байналмилалӣ фурудгоҳ (ACI, Airports Council International) аз соли 2013 инҷониб Фурудгоҳи байналмилалӣ Дубай аз рӯйи интиқоли борҳои байналмилалӣ дар ҷойи дуюм буда, аз Фурудгоҳи байналмилалӣ Инчхон пешсаф мебошад. Бо вучуди ин, Фурудгоҳи байналмилалӣ Инчхон нақша дошт, ки дар соли 2018 мавқеи пештараи худро тариқи пешниҳод намудани рушди системаи ҳавасмандкунии логистикӣ барқарор кунад. Қайд кардан зарур аст, ки Фурудгоҳи байналмилалӣ Инчхон 12 сол пайи ҳам дар ҷаҳон дар ҷойи аввал қарор дошт ва дар арзёбии солони хадматрасонии фурудгоҳ, ки аз ҷониби Шӯрои байналмилалӣ фурудгоҳ зиёда аз 1700 фурудгои ҷаҳон Шӯрои машваратӣ гузаронида шавад. Ин шаҳодат аз он медиҳад, ки фаъолияти фурудгоҳи байналмилалӣ Инчхон сифати баланд дорад. Илова бар ин, аввалин фурудгоҳ дар ҷаҳон мебошад, ки ба Толори

шухрати байналмилалии Шурои фурудгоҳҳо шомил гардидааст. Кореяи Ҷанубӣ бисёр бандарҳои тиҷоратии байналмилалӣ дорад, аз қабили Пусан, Инчхон, Пхёттхэк, Кванян, Улсан, Пхохан ва Тонхэ. Дар соли 2019 ҳаҷми интиқоли бор дар бандарҳои кишвар 1643,97 миллион тоннаро ташкил медод, ки нисбат ба соли гузашта 1,2% афзоиш ёфтааст. [6]

Мавриди зикр аст, ки мақсади асосии ташкили ҷунин минтақаҳои бебӯҷ табдил додани бандарҳои бузурги контейнерии Корея ба марказҳои логистикии Осиёи Шимолу Шарқӣ мебошад, ки тариқи бандарҳо, пешбурди сатҳи пасти молҳо, ҷалби сармояи хориҷӣ, иқтисодиёти кишвар пайваستا ва бо суръати тез рушд намудааст. Бандари Пусан яке аз бандарҳое мебошад, ки дар як сол иқтидори интиқоли 8 миллион контейнерро дошта, нақшаи 20 сол пеш оғозшударо дар соли 2011 пеш аз муҳлат ба анҷом расонид. Ин бандар шароити беҳтарини замонавӣ дошта, бо таҷҳизотҳои нави муосир мучахҳаз гардидааст, ки мақоми бандари “мега”-ро ноил шуд. Ин бандар ба интиқоли трафикии киштиҳои контейнерӣ, ки дар масирҳои асосии боркашонӣ бояд ба бандар ҳаракат кунанд, кумак мерасонад. Бартарии Пусан дар мавқеи ҷойгиршавии стратегии он мебошад, зеро дар ҷорроҳаи шимолу шарқи Чин, Ҷопон ва Русия дар долони асосии нақлиётӣ бо Аврупо ва Амрико ҷойгир мебошад. Дар рушди иқтисодии кишвар бандарҳо ва соҳаҳои саноатӣ электронӣ, автомобилсозӣ, ҷиннибарорӣ, қоғазбарорӣ, химиявӣ, киштисозӣ, технологияи баландсуръат нақши муҳим мебозад [18].

Соли 2021 Кореяи Ҷанубӣ дар самти содироти маҳсулоти ИМА дар ҷойи шашум қарор дошта, ҳаҷми умумии содирот тақрибан 9,4 миллиард долларро ташкил медод, ки нисбат ба соли 2020-юм 22% зиёд гардид ва дар тамоми бозори воридоти Иттиҳоди Аврупо дувумин ва бузургтарин содиркунанда буда, ҳиссаи бозор 14 дарсадро ташкил медод. Созишномаи тиҷорати озод миёни ИМА ва Кореяи Ҷанубӣ басташуда (KORUS FTA) имкониятҳои содиротии бисёр маҳсулотҳои кишоварзии ИМА-ро васеъ мекунад. Махсусан, барои ғушти гови ИМА, ки асоси содирот мебошад, ки дар муқоиса бо соли 2020 дар соли 2021 бо афзоиши баландтарин 669 миллион доллар (39%) афзоиш ёфт. Садироти ҷуворимаққа ва гандум низ хуб ба роҳ монда шуда, 310 миллион долларро ташкил медиҳад, ки 173 миллион доллар зиёд гардид. Дар ин муддат, бисёре аз маҳсулоти содиротии ИМА ба Кореяи Ҷанубӣ натиҷаи хуб нишон медиҳад, вале меваи тару тоза бошад, 19 миллион доллар кам гардид. Маҷмуи маҳсулоти дохилии Кореяи Ҷанубӣ дар соли 2020 бо таъсири пандемия, яъне “COVID 19” 0,9% коҳиш ёфт, вале дар соли 2021-ум 3,9% афзоиш ёфт, ки ба зиёд гардидани воридоти маҳсулоти ғизоӣ ва кишоварзӣ мусоидат намуд. Садироти маҳсулоти кишоварзии ИМА ба Кореяи Ҷанубӣ дар соли 2021 ба дараҷаи рекордӣ расид ва содироти баъзе маҳсулот зиёд гардид. Метавон гуфт, ки маҳсулоти содиротии ИМА ба Кореяи Ҷанубӣ асосан ғушти

гов, хук ва маҳсулоти яклухт, аз қабилӣ ҷуворимаққа ва гандум мебошад, ки содироти ин маҳсулот пайваста афзоиш ёфта истодааст. Содироти гӯшти гов боиси рушди тиҷорат бо Кореяи Ҷанубӣ гардид [12].

Кишоварзӣ низ як самти асосии иқтисод ва тиҷорат ба шумор меравад. Кореяи Ҷанубӣ бештар маҳсулоти кишоварзиро аз ИМА воридот менамояд. ИМА дар иқтисоди Кореяи Ҷанубӣ нақши муҳим бозида, шарикӣ асосӣ дар воридоти маҳсулоти кишоварзӣ мебошад. Кореяи Ҷанубӣ дар бозори содироти маҳсулоти кишоварзӣ ИМА мавқеи 6-умро бо 7,5 миллиард доллар дар соли 2020 нигоҳ дошт, ки нисбати 2019 каме афзоиш ёфт. Иёлоти Муттаҳидаи Амрико бузургтарин таъминкунандаи маҳсулоти кишоварзӣ Кореяи Ҷанубӣ мебошад, ки 30%-и ҳиссаи бозорро ташкил медиҳад. ИА27+Британия ва Чин дуюмин ва сеюмин бузургтарин таъминкунандаи бозори ҷаҳонӣ бо ҳиссаи 14% ва 10% мутаносиб мебошанд. Тибқи Созишномаи тиҷорати озод миёни ИМА ва Кореяи Ҷанубӣ (KORUS), Кореяи Ҷанубӣ боқхоро барои тақрибан аз се ду ҳиссаи содироти маҳсулоти кишоварзӣ ИМА-ро бекор намуд. Маҳсулоти кишоварзӣ ИМА ки бе боқ ба Кореяи Ҷанубӣ ворид мегардад, гандум, ҷуворимаққа, пӯст, пахта, гелос, pista, бодом, шарбати афлесун, шарбати ангур ва май (вино) мебошад. Маҳсулоти дигари кишоварзӣ тибқи квотаҳои тарифӣ (TRQ) бебоқ дастрас менамоянд шири хушк, панир, декстрин, крахмалҳои тағйирёфта, ҷав, попкорн, афлесун, картошка, асал ва хасбеда мебошанд. Дар соли 2020 маҳсулоте, ки бештар қимат гардиданд, ҷуворимаққа бо афзоиши 53%, гандум 13%, меваи тару тоза 13%, ва маҳсулоти ширӣ 12% афзоиш ёфт. Вале чунин мушоҳида мешавад, ки дар ин давра гӯшти хук 24%, хӯрокҳои коркардшуда 10% ва гӯшти гов бошад, 7% коҳиш ёфтааст [11].

Метавон қайд кард, ки ММД-и Кореяи Ҷанубӣ дар моҳи декабри соли 2022-юм 1,3% афзоиш ёфт. ММД-и номиналии кишвар дар моҳи декабри соли 2022 ба 396,4 миллиард доллар расида, ММД дар соли 2022 0,4% зиёд гардид. Ба ҳар сари аҳоли дар Кореяи Ҷанубӣ дар моҳи декабри соли 2022 ба 32236,8 доллар баробар буд. Меёри пасандозҳои умумӣ бошад дар моҳи декабри соли 2022-юм 34,0% муайян гардидааст. Сатҳи умумии пасандозҳо дар Кореяи Ҷанубӣ дар соли 2022 ба 33,968 % баробар мебошад. Дар муқоиса бо соли 2023 тибқи гузоришҳои охирин, ММД-и Кореяи Ҷанубӣ дар моҳи марти соли 2023 дар асоси солони 1,0% афзоиш ёфта, ММД дар моҳи марти соли 2023 яъне 1,4% зиёд гардидааст. Метавон қайд кард, ки сармоягузориҳои умумӣ дар моҳи марти соли 2023 29,9% -ро ташкил медиҳад, ки ММД-и номиналӣ дар соли 2023 31,8% сармоягузорӣ гардидааст. Инчунин, дар моҳи марти соли 2023 истеъмоли давлатӣ 21,0% ва истеъмоли шахсӣ 51,3%-ро ташкил медиҳад [8].

Хулоса, метавон гуфт, ки рушди иқтисоди Кореяи Ҷанубӣ пас аз ду тақсим шудани нимҷазираи Корея оғоз гардида, то айнаи замон идома дорад. Солҳои аввал рушди иқтисоди кишвар хеле суст буд, вале дар замони муосир

дар тури даҳ солаи охир иқтисоди Кореяи Ҷанубӣ бо суръат рушд гардидааст. Ҳукумати кишвар тичорати озодро қабул намуда, сармоягузори хориҷӣ ва дохилиро ҷалб намуда, ҳукуки моликияти ҳамаи шахрвандон қафолат додааст. Махсусан, дар рушди иқтисоди кишвар ширкатҳои бузурги кишвар саҳми хосса доранд ва бештар дар соҳаҳои илму технологияи муосир, мошинсозӣ, таҷҳизотҳои электронӣ, киштисозӣ, металлургияи сиёх, металлургияи ранга, нафту химия ва хоҷагии қишлоқ иқтисоди кишвар рушд намудааст. Ширкатҳои бузурги Корея дар бозори ҷаҳонӣ мақоми хосса ба даст оварда рақибони худро дорад. Гарчанде ки Кореяи Ҷанубӣ захираҳои табиӣ, яъне канданиҳои ғоиданое надорад, вале тавассути илму техника ва марказҳои логистикӣ тавонист иқтисоди кишварро ба сатҳи баланд бардорад. Аз ғуфтаҳои боло чунин бармеояд, ки Кореяи Ҷанубӣ дар оянда низ метавонад сатҳи иқтисоди кишварро баланд бардорад ва пайвасти рушд намояд.

АДАБИЁТ

- 1.Ahn Choong-yong. Chaebol powered industrial transformation // The Korea Times - http://www.koreatimes.co.kr/www/news/biz/2010/09/291_65162.html (санаи мурочиат 8. 09.2023)
- 2.Dr.S. Ran Kim “The Korean system of innovation and the semiconductor industry: a governance perspective” December 1996 page 24(санаи мурочиат 8.09.2023)
- 3.How Did South Korea’s Economy Develop So Quickly? URL: <https://www.stlouisfed.org/on-the-economy/2018/march/how-south-korea-economy-develop-quickly> (санаи мурочиат 23.06.2023)
- 4.Korean cultural center – Korean information- economy “The Korean economy” URL:<https://www.koreanculture.org/korea-information-economy> (санаи мурочиат 8.06.2023)
- 5.Korean cultural center – Korean information- economy “The Korean economy URL:<https://www.koreanculture.org/korea-information-economy> (санаи мурочиат 8.06.2023)
- 6.Korean cultural center – Korean information- economy “The Korean economy URL:<https://www.koreanculture.org/korea-information-economy> (санаи мурочиат 8.06.2023)
- 7.One Earth-One Family – One Future https://www.g20.org/content/dam/gtwenty/gtwenty_new/about_g20/G20_Background_Brief.pdf (санаи мурочиат 12.04.2023)
- 8.South Korea Real GDP Growth/URL: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/korea/real-gdp-growth>(санаи мурочиат 13.07.2023)

10.Лешакова Н.П “Государственное регулирование инновационного развития Республика Корея”/ Russian Journal of Innovation Economics/№2(April-June) соли 2017 сах 165 (санаи мурочиат 17.01.2023)

11.Основные экспортные показатели Южной Кореи в 2020 году URL:
<https://www.fas.usda.gov/south-korea-2020-export-highlights>(санаи мурочиат 31.03.2023)

12.Основные экспортные показатели Южной Кореи в 2021 году URL:
<https://www.fas.usda.gov/south-korea-2021-export-highlights>(санаи мурочиат
31.03.2023)

13.Парубочая Е.Ф “Корейский фонд институт публичной дипломатии Республики Корея” ISSN 2713-3249 Корееведение в России: Направление и развитие. 2021.Том.2 №3 с.х 111 koreyskiy-fond-kak-institut-publichnoy-diplomatii-respubliki-koreya.pdf file:/// C:/Users/ admin / Downloads / koreyskiy -fond-kak-institut-publichnoy-diplomatii-respubliki-koreya.pdf (санаи мурочит 16.02.2023)

14.С.С. Суслина “Республика Корея: от реципиента до донора официальной помощи развитию” respublika-koreya-ot-retsipienta-do-donora-ofitsialnoy-pomoschi-razvitiyu (1).pdf file:/// C:/ Users /admin /Desktop /%D0%BC% D0%B0%D0 % B2%D0% BE%D0% B4%20% D0%BA% D0%B0% (санаи мурочиат 8.06.2023)

15. Уникальная модель экономического развития Южной Кореи - Doctrina
URL: <https://www.doctrina.ge/en/south-Korean-unique-model-economic-development/> (санаи мурочиат 2. 06. 2023)

16. Шакиров А.А “Основные направления развития экономической политики Республики Корея” // Том.3№1 (9) 2019// URL: [https://cyberlenka. Ru / article /n/osnovnye-napravleniya-razvitiya-ekonomicheskoy-politiki-respubliki-koreya\(1\).pdf](https://cyberlenka.ru/article/n/osnovnye-napravleniya-razvitiya-ekonomicheskoy-politiki-respubliki-koreya(1).pdf) (санаи муруҷиат 1.02.2023)

17. Экономика Южной Кореи в 2023 году: ВВП, банки, занятость жителей (zaganportal.ru) URL: <https://zaganportal.ru/koreya/finansy-koreya/ekonomika-korei.html?ysclid=liinoq5ffq53616268> (санаи мурочиат 5.06.2023)

18.Экономический вклад портов в местную экономику Кореи URL:<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2092521211800015>(санаи мурочиат .2023)

**ИННОВАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
В ЮЖНОЙ КОРЕЕ**

ФАЙЗУЛЛАЕВА НИГОРА НЕГМАТОВНА,

научный сотрудник отдела Юго-Восточной Азии ИИПСАЕ НАНТ

735025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 33;

тел: 901-22-88-18; e-mail: Nigora.f94@mail.ru.

В данной статье автор исследует инновационные модели экономического развития Южной Кореи. Стоит отметить, что после разделения Корейского полуострова на две части, экономика Южной Кореи начала быстро развиваться. Южной Корея не обладает богатыми природными ресурсами, но за счет развития науки и техники, логистических центров, машиностроения, судостроения, цветной металлургии, бытовой техники она смогла поднять уровень экономики страны и найти свое место на мировом рынке. Мировой рынок стабилен для конкуренции, и Южной Кореи удалось выйти на глобальные рынки со своими техническими товарами.

Ключевые слова: Южная Корея, инновации, экономика, инвестиции, долгосрочные кредиты, логистические центры, индустрия, технологии.

**INNOVATIVE MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOUTH
KOREA**

FAIZULLAEVA NIGORA NEGMATOVNA,

researcher, Department of South-East, ISPAEC NAST

735025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 33;

tel: 901-22-88-18; e-mail: Nigora.f94@mail.ru.

In this article, the author investigated the innovative models of economic development in South Korea. It is worth noting that after the division of the Korean Peninsula into two parts, the economy of South Korea began to develop. South Korea does not have rich natural resources, but through the development of science and technology, logistics centers, mechanical engineering, shipbuilding, non-ferrous metallurgy and household appliances, it was able to raise the level of the country's economy and find its special place in the world market. The global market is stable for healthy competition and South Korea has been able to enter global market with its technical goods.

Keywords: South Korea, innovation, economy, investment, long-term loans, logistic's centers, industry, technology.

УДК: 33.65.2473

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВОВЛЕЧЕНИЯ
ЖЕНЩИН В ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ СФЕРЕ****МИРСАИДОВА НАФИСАБОНУ,**

докторант Института экономики и демографии

Национальной академии наук Таджикистана

734024, Таджикистан, город Душанбе, ул. С. Айни 44;

тел.: (+992) 939-77-00-97; e-mail: nafisabonu.mirsaidova@oxus-tj.org

В статье рассмотрены социально-экономические предпосылки развития понятия женского труда, его место и роль в развитии национальной экономики. В частности отождествлены некоторые предпосылки как основа самореализации и достижения высокого уровня развития в системе субъектов гендерных отношений, выявлены некоторые недостатки по стимулированию и развитию женского труда, определены приоритетные направления по регулированию деятельности женщин в экономической сфере, по защите социально-экономических прав женщин, изучена высокая мотивация женщин к социально-экономическому и производительному труду.

Ключевые слова: женский труд, женская рабочая сила, социально-экономические права, квалификация женщин, заработная плата, равные права и возможности, рынок труда, конвенция, вовлеченность женщин, гендерная политика, женская занятость, эффективность женского труда, дискриминация женщин

Женский труд рассматривается как часть общественного труда и изучается во взаимосвязи с ним, его характером, содержанием, формами проявления и закономерностями развития.

Согласно общепринятому определению, женский труд - форма участия женщин в процессе общественного производства, характер которого определяется социально-экономическим строем общества[1].

Наряду с понятием “женский труд” используется понятие “труд женщин”, которое характеризует труд, фактически выполняемый женщинами[2]. Материальные и социально-экономические особенности воспроизводства женской рабочей силы исторически обусловили разрыв между теоретическим пониманием труда и практической его реализацией.

В развитых странах женщины составляют около 40% всех работающих. Ими создаются примерно 1/3 материальных и духовных ценностей. Однако широкое вовлечение женщин во всех сферах общественной жизни обострило и

многие проблемы, связанные с их положением в обществе, активизацией их деятельности по защите их прав.

Во многих развитых странах, где уровень всеобщего образования и профессиональной подготовки женщин и мужчин сходен, в некоторых секторах экономические преобразования значительно повысили уровень безработицы среди женщин или привели к их нестабильной занятости. Доля женщин среди бедного населения, не имеющих работу, постоянно возрастает, сокращаются их доходы и возможность быть независимыми.

Во всем мире существует дискриминация в оплате труда. Женщины официально получают зарплату на 25-40% меньше, чем мужчины. Так, разница в заработной плате в Германии составляет 38%, во Франции - 28%, Великобритании - 49%, США - 40% [3] и т.д.

Анализ показывает, что существующая ныне статистика труда пока не позволяет полностью описать основные характеристики профессиональных групп, по которым заняты мужчины или женщины, однако, соответствующие исследования, проведенные в советский период, показывали, что женщины были заняты преимущественно по профессиям с низким потолком профессионального роста, плохо оплачиваемым. Кроме этого, женщины существенно отставали по уровню трудовой квалификации. И именно эти особенности профессиональной квалификационной структуры работающих женщин в наибольшей степени определяли отставания женщин от мужчин по уровню оплаты труда.

В настоящее время негативные оценки общего положения женщин в сфере занятости и на рынке труда не позволяют надеяться на положительные изменения в качестве профессиональной структуры работающих женщин.

Кроме общих проблем заработной платы существуют и специфические проблемы оплаты труда женщин. За последние годы разрыв между средней заработной платой мужчин и женщин постепенно увеличивается. Так, если в 80-х годах заработная плата женщин составляла 68% -70% от заработной платы мужчин, то сегодня, женщины в среднем получают почти в два раза меньше.

Существует множество факторов, определяющих эту разницу. Большинство из них являются косвенно-дискриминационными для женщин, например, особенности отраслевой и профессионально-квалификационной структуры занятых мужчин и женщин в сочетании с традиционной дифференциацией средней заработной платой по отраслям и профессиям.

Демократизация общества и экономические реформы, проводимые во многих странах, и переход экономики Таджикистана на рыночные отношения, постепенно перекраивают систему норм и ценностей современного общества в соответствии с этими процессами. Изменения естественно коснулись стереотипов и практики участия женщин в экономике. И в этом отношении

нынешнее общество находится сегодня где-то в начале пути от своеобразного социалистического патриархата к эгалитарным отношениям.

В этих условиях крайне важной становится разработка и реализация государственной политики равных прав и равных возможностей для мужчин и женщин в сфере занятости. В то же время, при разработке такой политики важно помнить, что причины дискриминации женщин в сфере занятости и на рынке труда лежат не только в этой, но и других сферах, и, в первую очередь в семье [4].

Поэтому политика равных прав и возможностей для мужчин и женщин, на наш взгляд, обязательно должна включать в себя как минимум три блока.

1. Информационная поддержка политики равных прав и возможностей для мужчин и женщин в сфере занятости и на рынке труда, включая обратную связь.

Одним из важнейших элементов механизма реализации политики равных прав и возможностей для мужчин и женщин должна стать государственная статистика. Требования, предъявляемые к этой статистике, одновременно просты и сложны: она должна быть оперативной и адекватно отражать проблемы, связанные с положением женщин во всех сферах жизнедеятельности. Ведь, только на основе достоверных данных можно оценить остроту проблем, их динамику, эффективность принимаемых законов, программ и пр. Сегодня оценить истинные масштабы дискриминации по признаку пола в сфере занятости (равно как и в других сферах жизнедеятельности) не представляется возможным. Без знания реального положения дел в этой области практически невозможна разработка корректных конкретных программ, мероприятий и законодательных нововведений. А в случае, если их какимто образом все-таки разрабатывают и внедряют - нельзя оценить их эффективность ни социально, ни экономически [5].

Преодоление этого информационного вакуума возможно при условии организации информационно - статистического мониторинга ситуации, связанной с положением женщин в Таджикистане, создание которого, на наш взгляд, прямая обязанность государства, вытекающая из положений **Конвенции ООН "О ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин"** и других международных документов в данной области.

Альтернативой (или добавлением) предыдущему предложению может стать создание профсоюзной гендерной статистики труда. В Таджикистане этими вопросами занимается Комитет по делам женщин и семьи при Правительстве Республики Таджикистан.

2. В сфере занятости и на рынке труда

Корректировка таджикского трудового законодательства с целью сделать его гендерно нейтральным, берет свое начало с принятия и ратификации

Конвенции МОТ "О равном обращении и равных возможностях для трудящихся мужчин и женщин: трудящихся с семейными обязанностями", принятой в июне 1981 года в городе Женеве на 67-ой сессии Генеральной конференции МОТ.

Например, в трудовом законодательстве Таджикистана введены меры экономического стимулирования использования отпуска по уходу за ребенком обоими родителями. Так, важным считается законодательная норма, в соответствии с которой один из супругов может находиться в отпуске по уходу за ребенком не более, чем 36 месяцев. Также вводится система законодательных положений, позволяющих исключить дискриминацию по признаку пола и семейного положения в сфере занятости и на рынке труда на всех этапах взаимодействия работника и работодателя (с момента подачи объявлений о вакансиях).

В Таджикистане разрабатываются и реализуются различные программы по развитию и поддержки женского предпринимательства с обязательной оценкой эффективности выполнения этих программ на всех уровнях.

В целях развития и повышения женской занятости также разрабатываются специальные программы по распространению информации об изменениях в трудовом законодательстве при его переходе к гендернонейтральному с широким разъяснением сути этих изменений. Не менее важным являются принятые меры по сокращению отраслевой и профессиональной сегрегации (включая обучение, программы профессиональной подготовки и переподготовки, профессионального продвижения женщин и пр.), включающие перечень конкретных мероприятий и механизмы оценки эффективности их реализации.

3. В сфере семейнобрачных отношений

В сфере семейнобрачных отношений также осуществляется корректировка законодательства, регламентирующего имущественные права в сфере семейнобрачных отношений, с целью обеспечения (в случае развода) материальной защиты в старости супруга, выполнявшего неоплачиваемые домашние обязанности.

Реализация программы по достижению равных возможностей мужчин и женщин во всех сферах жизнедеятельности и, в первую очередь, равного распределения родительских обязанностей, находится на стадии разработки и рассмотрения Правительством Таджикистана.

Распространение в средствах массовой информации, в том числе, и в рекламе, позитивных примеров отцовской ответственности и равномерного распределения семейных обязанностей между супругами (партнерами).

Ряд вышеперечисленных пунктов находятся на стадии рассмотрения и реализации в соответствии с Посланием Президента Республики Таджикистан о поддержке прав женщин во всех сферах деятельности [6].

Однако, участие женщин в процессе производственной деятельности должно быть гораздо шире, поскольку женщины не только способствуют умножению материального богатства общества, но и выполняют генеративную функцию. При этом функция материнства у женщин ограничивает их возможность в производстве материальных благ с учетом количественных и качественных параметрах.

В силу физиологических особенностей женского организма физические способности, связанные с развитием большей мышечной силы, у женщин ниже, а связанные с развитием малой мышечной силы, выше, чем у мужчин. Последнее сыграло исторически решающую роль в обогащении содержания мужского труда. Известно, что наличие тесной «... связи между физическими способностями человека и его конкретной деятельности исторически оказало влияние на различие в развитии умственных способностей мужчины и женщины» [7].

В самом общем виде на любом этапе развития общества женский труд существенно отличается (и должен отличаться) от мужского своим естественным содержанием. Здесь под женским трудом понимается всякий общественнонеобходимый труд в своем конкретном выражении, который может выполнять женщина с учетом специфики ее рабочей силы, обусловленной физическими и психофизиологическими особенностями организма, что предполагает выполнение женщиной относительно легких (в физическом отношении) работ.

Постепенно различия в способностях мужчин и женщин к труду предопределили не только различия в их конкретной деятельности, но и в её результатах, в отношениях по участию в производстве материальных благ и формах организации труда.

Следует отметить, что исследование проблем эффективности труда женщин в условиях научно-технического прогресса возможно при четких и ясных теоретических и методических установках. В этот круг установок по проблемам труда женщин, как показывает европейский опыт, могут входить меры по дальнейшему совершенствованию определения женского труда как социально-экономической категории, а также категорий, отражающих основные аспекты непосредственно общественного труда женщин и общественнополезного труда в домашнем и личном подсобном хозяйстве, а также таких, как форма труда, характер и содержание труда, разделение труда, перемена труда, условия труда и др.

Между тем, быстрые темпы интенсификации труда и развития научно-технического прогресса требуют четкого определения пределов возможного применения женского труда. Чтобы глубже и шире понять пределы возможного в применении их труда, его эффективность, то эти пределы должны быть рассмотрены с точек зрения[9]:

- экономической, т.е. общественной производительности труда, степени участия и рационального применения труда трудоспособных женщин в сфере производства;

- социальной и моральной, т.е. отношения к труду, удовлетворенности трудом, положительной моральной оценки труда, овладения объемом культурно-технических знаний, развития и применения творческих способностей, определяющих качество личности женщины;

- физиологической, т.е. динамики работоспособности в течение рабочего дня, организации режима отдыха в процессе рабочей смены, выбора рабочей позы с учетом статических и мышечных усилий работницы, выполнения работы с учетом энергетических затрат организма женщины, а также темпа и ритма, возможности определения допустимой продолжительности рабочего дня;

- психологической, т.е. соответствия работницы конкретному виду труда, соответствия орудий труда психологическим возможностям женщины-работницы, приспособления условий труда к работнице и, конечно, вопросов профессионального обучения, подбора, профессиональной ориентации, наличия нормального психологического климата в трудовом коллективе;

- санитарно-гигиенической, т.е. соответствия фактических условий труда на рабочем месте, участке и в целом по предприятию санитарным нормам, особенностям женского организма, соответствия фактического наличия санитарно-бытовых помещений, комнат личной гигиены санитарным нормам, соответствия специальной одежды специфике профессии [10] и др.

Степень учета и реализации названных факторов применительно к организации труда женщин на отдельном предприятии свидетельствует об уровне эффективности их труда. При этом повышение социально-экономической эффективности труда женщин может происходить путем ускорения подъема научно-технического уровня реального производства в действующих предприятий.

Важно также учесть, что эффективность труда женщин во многом зависит от ряда психологических факторов. Высокие требования, предъявляемые научно-техническим прогрессом к качеству подготовки специалистов, обусловлены необходимостью оптимального использования способностей человека и технических возможностей оборудования. Так, выявление

склонностей и способностей к овладению профессией или группой профессий составляет важнейшую задачу профессиональной ориентации [11].

Важное значение имеют рациональное использование кадров, их профессиональный подбор, совершенствование их работы и изменение профессионально-квалификационных качеств работницы. Сущность всех этих вопросов вводится к тому, чтобы сознательно, планомерно и на основе принятия оптимальных решений установить соответствие между женщиной и выполняемым ею трудом.

Другим важнейшим путем повышения эффективности труда женщин является рост их культурно-технического уровня, на базе которого возможно расширение круга профессий. Женщины смогут овладевать новыми, более прогрессивными специальностями, что, безусловно, повысит производительность их труда, увеличит экономическую отдачу. Научно-технический прогресс изменяет содержание, характер, условия и структуру умственного труда, ведет к автоматизации и механизации физического труда, требует постоянного повышения квалификации. Высокий уровень культурно-технического потенциала женщин имеет огромное социально-политическое значение. Оно позволяет устранить остатки неравенства между мужчиной и женщиной в сфере специального образования, квалификации и духовного роста, помогает женщине занять равное с мужчиной положение в производственной, общественной и культурной жизни.

Однако, неправомерным представляется подход, согласно которым закрепление за женщиной роли единственного субъекта трудовой активности в семье и ориентация только на нее всей системы социальных (особенно трудовых) льгот, связанных с выполнением семейных обязанностей. Субъектом труда в семейной сфере в такой же степени является и мужчина. Видимо, из этого положения должна исходить современная политика в сфере регулирования трудовых отношений. При этом система соответствующих льгот должна быть строго ориентирована, прежде всего, на семью в целом.

Следует отметить, что модель гендерного равенства между полами в сфере труда, предложенная классиками марксизма-ленинизма и реализованная после Октябрьской революции 1917 г., декларировала возможность освобождения женщин от домашней эксплуатации и уравнивание их положения с мужчинами в сфере занятости. Для достижения этих целей нужна была соответствующая законодательная база. Так, еще в 1917 г. Постановлением Советского Правительства была введена одинаковая оплата за равный труд мужчин и женщин. В 1936 г. Конституция СССР закрепила равенство прав мужчин и женщин во всех сферах жизнедеятельности.

При максимально возможном вовлечении женщин в общественное производство, государством в то же время были приняты законодательные

акты, призванные поддержать женщину в период беременности и рождения ребенка[12].

В настоящее время политика формирования реальных равных прав и возможностей для мужчин и женщин попрежнему состоит преимущественно в том, чтобы расширить круг льгот для женщин по месту работы, что неизбежно имеет следствием их перевода в состав менее качественной, с точки зрения нанимателя, рабочей силы. В общественное сознание плохо внедряется понимание необходимости обеспечения равных прав и обязанностей отцов в уходе и воспитании детей, принятии на себя равной ноши домашних забот и др.

Анализ ситуации показывает, что корни дискриминации женщин в сфере занятости и на рынке труда в основном лежат в других областях, в частности, в семье. К дискриминации приводит широкое распространение и среди работодателей и среди самих работников традиционного взгляда на гендерной роли и разделение труда между мужчиной и женщиной, когда на женщине лежит большая часть ответственности за ведение домашнего хоз-яйства, воспитание детей и именно с женщиной ассоциируются льготы, предназначенные для всех работников с семейными обязанностями. Достижение реального равенства в правах мужчин и женщин на рынке труда возможно лишь при равенстве их возможностей в обществе в целом. Последнее предполагает необходимость увязку трудовых и семейных обязанностей, преодоление горизонтальной и вертикальной сегрегации на рынке труда, широкое участие женщин в процессе принятия решений и др.

Важно учесть, что с ростом промышленности, сельского хозяйства, сферы услуг и др., соответственно, растет число женщин, желающих заниматься трудовой и предпринимательской деятельностью. При этом емкость и потребность рынка труда на период до 2025 года тесно зависит от экономической политики государства. Так, по прогнозам демографов, ежегодно около 300-350 тыс. человек вливаются в рынок труда и более половины из них - женщины. Оптимизация национальной политики занятости населения предполагает необходимость расширения рынка труда, создания благоприятной среды на рынке труда для усиления социально-экономической активности женщин, ускоренного развития малого и среднего бизнеса, обеспечения гендерного равноправия, применении инновации, привлечении как можно больше инвестиций и уделять особое внимание созданию новых рабочих мест, в т.ч. для широких слоев женщин.

Таким образом, в условиях формирования полноценной рыночной экономики женщины активно вовлекаются в систему трудовых и управленческих отношений. Сравнительный анализ опыта развитых и постсоветских стран показывает, что в отличие от развитых стран, где

политика демократизации помогает женщинам активно и успешно развиваться и наравне с мужчинами, в странах СНГ женщины из-за культуры, традиций и менталитета пока не могут полностью пользоваться всеми правами и свободами, предоставленными им государством. При этом, женщины всегда стремятся к развитию способностей и умения руководить эффективно, стабильно работать и постоянно развиваться. Последние могут внести значительный вклад в деле улучшения занятости и роста благосостояния народа. В целом женщины играют важную роль в решении социально-экономических и экологических проблем, укреплении здорового общества, могут служить успешным примером в реализации национальной гендерной политики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексеева Л.Б., Жуйков В.М., Лукашук И.И. Международные нормы о правах человека и применение их судами Российской Федерации. - М.: Издательство "Права человека", 1996.
2. Груздева Е.Б. Совмещение женщинами профессиональной и семейной ролей: проблемы и пути их решения // В кн. "Интеграция женщин в процесс общественного развития". - М., 1994.
3. Женщины и социальная политика (гендерный аспект). - М.: ИСЭПН РАН, 1992.
4. Киселев И.Я. Трудовое право в условиях рыночной экономики: опыт стран Запада. - М.: ИНИОН РАН, 1992.
5. Концепция Государственной программы улучшения положения женщины, семьи, охраны материнства и детства. - М., 1992.
6. Концепция законотворческой деятельности по обеспечению равных прав и равных возможностей мужчин и женщин. - М., 1997.
7. Машика Т.А. Занятость женщин и материнство. - М.: Мысль, 1989.
8. Работающие женщины в условиях перехода России к рынку. - М.: ИЭ РАН, 1993.
9. Результаты выборочного обследования населения по проблемам занятости за последнюю неделю марта 1996 г.
10. Рональд Дж. Эренберг, Роберт С. Смит. Современная экономика труда (Теория и государственная политика). - МГУ, 1996.
11. Рощин С.Ю. Занятость женщин в переходной экономике России. - М.:ТЭИС, 1996.
12. Семья в современном европейском обществе. - М., 1996.
13. Социальная политика ЕС. Прошлое, настоящее, будущее. - М.: АЕ-ВИС, 1996.

14. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства // Маркс К., Энгельс Ф. Избранные произведения: в 3 т. Т. 3. - М., 1986. - 639 с.
15. Баскакова М. Е. Равные возможности и гендерные стереотипы на рынке труда // Проект гендерная экспертиза / МЦГИ. - М., 1998. - 100 с.
16. Рощин С.Ю. Занятость женщин в переходной экономике России. - М., 1996. - 100 с.
17. Женщина, мужчина, семья в России: последняя треть XX века // Проект «Таганрог» / Под ред. Н.М. Римашевской. - М., 2001. - 320 с.
18. Брайнс Дж. Экономическая зависимость, гендер и разделение домашнего труда // Гендер и экономика: мировой опыт и экспертиза российской практики / Отв. ред. и сост. Е.Б. Мезенцева. - М., 2002. - 352 с.
19. Экономические и социальные перемены: мониторинг общественного мнения // Информ. бюл. ВЦИОМ. - М., 1996. - № 5. - С. 60.
20. Семья в центре социально-демографической политики // Сб. аналит. ст. / Независимый институт социальной политики. - М., 2009. - С.145.

ЗАМИНАҶОИ ИҶТИМОИӢ ИҚТИСОДИИ ҶАЛБИ ЗАНОН БА СОҶАИ ИСТЕҲСОЛОТ

МИРСАИДОВА НАФИСАБОНУ,

докторанти Институти иқтисодӣ ва демографии

Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

734024, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи С. Айни 44;

тел.:(+992) 939-77-00-97; e-mail: nafisabonu.mirsaidova@oxus-tj.org

Дар мақола заминаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ таъшаққули консепсияи меҳнати занон, ҷойгоҳ ва нақши он дар рушди иқтисодиёти милли баррасӣ карда мешавад. Аз ҷумла заминаҳои ҳудудиносӣ ва ноил шудан ба сатҳи баланди рушд дар низоми субъектҳои муносибатҳои гендерӣ, баъзе камбудӣҳо дар ҳавасмандгардонӣ ва рушди меҳнати занон муайян гардида, самтҳои афзалиятноки танзими меҳнати занон муайян карда шудаанд, фаъолияти занон дар соҳаи иқтисодиёт ва ҳифзи ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ занон ҳавасмандии баланди занон ба кори иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва истеҳсоли омӯхта шудааст.

Калидвожаҳо: меҳнати занон, қувваи кори занон, ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, таҳассуси занон, музди меҳнат, ҳуқуқи имкониятҳои баробар, бозори меҳнат, конвенсия, ҷалби занон, сиёсати гендерӣ, шугли занон, самаранокии меҳнати занон, таъбиз нисбати занон.

**SOCIO-ECONOMIC PREREQUISITES WOMEN'S INVOLVEMENT
IN THE PRODUCTIVE SPHERE**

MIRSAIDOVA NAFISABONU,

PhD student at the Institute of Economics and Demography

National Academy of Sciences of Tajikistan

734024, Tajikistan, Dushanbe city, S. Aini str. 44;

tel.:(+992) 939-77-00-97: e-mail: nafisabonu.mirsaidova@oxus-tj.org

The article considers the early requirements for developing the concept of women's labor, its place, and its role in developing the national economy. In particular, the author identified some criteria for the experience of some countries of independent states as the basis for self-realization and acquiring a high level of development in the system of subjects of gender relations in modern conditions, identified some shortcomings in stimulating and developing women's labor, identified priority areas for regulating women in the economic sphere, key measures have been taken to protect the socio-economic rights of women at the state level, the high motivation of women for socio-economic and productive work in developing countries has been studied, the impossibility of realizing personal potential without education has been objectively assessed etc.

Keywords: *women's work, female workforce, socio-economic rights, women's qualifications, wages, equal rights and opportunities, labor market, convention, women's involvement, gender policy, female employment, efficiency of female labor, discrimination against women.*

**ИЛМ ВА МАОРИФ – ОМИЛИ МУҲИММИ ТАЪМИНИ РУШДИ
УСТУВОР**

ҚУРБОНОВ АБДУРАҲМОН ШЕРОВИЧ,

доктори илми фалсафа, сардори Раёсати таҳлили масъалаҳои иҷтимоии
Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел: (+992 37) 221-32-56; 918-20-04-15

Омӯзиш ва таҳлили мафҳуми рушди устувор ва алоқамандии он ба соҳаи маориф ва илм собит месозад, ки масъалаи мазкур дар маркази таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ қарор дошта, дар ин самт тадбирҳои муҳим амалӣ карда мешавад. Хусусан, омӯзиши равандҳои ҳамгирӣ дар соҳаи маориф ва илм, инчунин, муттаҳидсозии неруи зеҳнӣ ҷиҳати таъмини рушди устувори кишварҳо дар давраи душвори замони мо тасдиқ мекунад, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ ва, махсусан, ҷомеаи илмӣ барои наҷот додани инсоният ва тамаддуни инсонӣ кӯшиш мекунад. Имрӯз бисёр муҳаққиқон бар ин назаранд, ки тамаддуни ҷаҳонӣ давраи аввали фоҷиаи ҷаҳони худро паси сар карда истодааст ва бӯҳрони маориф, қабл аз ҳама, инъикос ва бозтоби бӯҳрони таърихи ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад, ки масоили мазкур дар ин мақола мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо: рушди устувор, маориф, илм, неруи зеҳнӣ, ҷомеаи илмӣ, бӯҳрони маориф, ҷомеаи ҷаҳонӣ, мушкилоти глобалӣ.

Дониш ва фаҳмиши илмӣ дар бораи олами атроф ба инсоният имкон медиҳад, ки ҳалли мушкилоти таъхирнопазири дорои хусусияти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологиро пайдо кунад ва рушди устуворро дар якҷоягӣ бо ҳифзи муҳити зист таъмин намояд. Ҳеҷ як кишвар наметавонад дар алоҳидагӣ ба ҳалли масоили рушди устувор ноил гардад. Ҳамкориҳои байналхалқӣ дар соҳаи илм на танҳо барои вусъати донишҳои илмӣ, балки барои ба даст овардани суботу оромӣ ва бо ҳам наздикшавии халқиятҳою миллатҳо низ нақши муҳим дорад.

Бояд таъкид кард, ки ҳамасола аз ҷониби ЮНЕСКО барои сармоягузорӣ дар соҳаи илм, технология ва инноватсия, таҳияи сиёсатҳои миллии илм, ислоҳоти системаҳои илм ва арзёбӣ тавассути нишондиҳандаҳо ва омили мушаххаси иттилооти илмӣ-техникӣ (ИИТ) ба кишварҳо кумакҳои зиёди молиявӣ расонда мешавад.

Вале барои иҷрои ҳадафҳои асосӣ дар ин самт танҳо як ҳуди сиёсат дар соҳаи илм басанда нест. Барои он ки кишварҳо тавонанд роҳи ҳалли мушкилоти худро пайдо кунанд ва дар арсаи байналмилалӣ илм ва технология ҷойгоҳи сазовори худро ишғол намоянд, онҳо бояд ба таҳкими низоми маориф таваҷҷуҳ зоҳир намуда, иқтидори илмӣ-тадқиқотиро инкишоф диҳанд ва ҷиҳати рушди самтҳои муҳим ва барои шароити кунунӣ заруриро таҳким бахшанд.

Пайвастании илм бо ниёзҳои ҷомеа, фаҳмиши аҳли ҷомеа дар бораи нақши илм ва иштироки шаҳрвандон дар ҳаёти илмӣ ҷомеа заминаро фароҳам месозад, ки аъзои он барои қабули қарорҳои аз ҷиҳати касбӣ, шахсӣ, сиёсӣ оқилона ва иштирок дар кашфи асрори олам мусоидат намоянд. Низоми донишҳои муқаррарӣ, ки дар байни мардум тавассути алоқамандии тулонӣ ва зич бо табиат ташаққул ёфтаанд, низоми донишхоро, ки ба илми муосир асос ёфтаанд, пурра мекунад.

Бояд зикр намуд, ки рушди илм ва технология имкониятҳои ҷомеаро васеъ месозанд, аммо дар айни замон баъзе масъалаҳои дигаре ба миён меоянд, ки на ҷанбаи техникӣ, балки ахлоқӣ доранд. ЮНЕСКО ҷиҳати фароҳам сохтани фазои мусоид барои қабули қарорҳои огоҳона оид ба истифодаи илм ва технология, бахусус дар соҳаи биоэтика бо давлатҳои аъзои худ ҳамкорӣ мекунад.¹

Омӯзиш ва таҳлили мафҳуми рушди устувор ва таъсири он ба амнияти иҷтимоӣ собит месозад, ки масъалаи мазкур дар маркази таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ қарор дошта, дар ин самт тадбирҳои муҳим амалӣ карда мешавад. Хусусан, омӯзиши равандҳои ҳамгирӣ дар соҳаи маориф ва илм, инчунин, муттаҳидсозии неруи зеҳнӣ ҷиҳати таъмини рушди устувори кишварҳо дар давраи душвори замони мо тасдиқ мекунад, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ ва, махсусан, ҷомеаи илмӣ барои наҷот додани инсоният ва тамаддуни инсонӣ кӯшиш мекунад. Имрӯз бисёр муҳаққиқон бар ин назаранд, ки тамаддуни ҷаҳонӣ давраи аввали ғоҷиаи ҷаҳонии худро паси сар карда истодааст ва бӯҳрони маориф, қабл аз ҳама, инъикос ва бозтоби бӯҳрони таърихи ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад. Вобаста ба ҳолати мавҷуда ҳанӯз соли 1992 дар Конфронси Созмони Милали Муттаҳид (Рио-де-Жанейро) зарурати гузариши башарият ба «моделҳои рушди устувор» пешниҳод гардида буд.

Зарурати ҳалли масоили муҳимми глобалӣ кишварҳои оламро водор намуд, ки бори дигар дар шакли сарҷамъӣ доир ба рушди устувор ва нақши

-
1. Биоэтика як соҳаи биологияест, ки дар солҳои 70-ум бо пешгирии таҳқиқоти генетикӣ ба вучуд омадааст. Биоэтика бо фанҳои биологӣ, ҳуқуқ, ахлоқ, тиб ва ҳатто масоили мазҳабӣ ба таври интизомӣ алоқаманд аст. Ин соҳаи муҳими дониш мебошад, зеро ҳадафи он муҳокима кардани меъёрҳо ва параметрҳои ахлоқӣ барои пешрафти тадқиқоти илмӣ мебошад.

илму маориф дар ҳалли мушкилоти мавҷудаи ҷаҳони муосир гуфтугӯ намоянд. Бо ин мақсад баъди 20 сол (соли 2012) дар Рио-де-Жанейро (Бразилия) конференсияи навбатии Созмони Милали Муттаҳид (Рио+20) баргузор гардид, ки дигаргунӣ пешравиҳо ва инчунин, мушкилоти нав, ки дар тули 20 сол ба вучуд омаданд, мавриди баррасии иштирокчиёни он қарор гирифтанд. Дар ин конференсия роҳбарони кишварҳо дар якҷоягӣ бо ҳазорон намоёндогони бахши хусусӣ, созмонҳои ғайридавлатӣ ва дигар гурӯҳҳо стратегияи хоҳиши сатҳи камбизоатӣ, мусоидат ба таҳкими адолати иҷтимоӣ ва таъмини тадбирҳои ҳифзи муҳити зистро бо назардошти ҳамаи омилҳо якҷоя таҳия карданд.

Дар Саммити соли 2012 дар Рио-де-Жанейро идеяи рушди устувори ҷомеа бори дигар ба муҳокимаи ҷиддӣ гузошта шуд, ки таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳониро маҳз ба интиҳоби рушди иҷтимоӣ дар мазмуни зер равона сохт: “Сайёраи қобили ҳаёт, одамони қобили ҳаёт – ояндае, ки мо интиҳоб мекунем”.

Бояд зикр намуд, ки замони мо – замони зиддиятҳои шадид аст, яъне мо дар замони худ ҳам шукуфоии бемислу монанд ва ҳам «бухронҳои бемисл»-ро аз сар мегузаронем. Дар кишварҳои олам тафовут байни сарватмандон ва камбағалон афзоиш меёбад ва то имрӯз беш аз як миллиард нафар дар ҳолати ғайри зиндагӣ мекунанд. Вобаста ба ин, дар бисёр мамлакатҳо мавҷҳои эътироз вусъат ёфта истодаанд, ки онҳо майлу хоҳиши умумии одамонро ҷиҳати барпо намудани низоми боз ҳам хубтар ва одилонаро устувор дар ҷаҳон инъикос мекунанд.

Тавре ки мушоҳида ва таҳлилҳо нишон медиҳанд, башариат имрӯз бо мушкилоти глобалӣ, аз қабili бухрони ҷаҳонии молиявӣ иқтисодӣ, таназзули муҳити зист, гуруснагӣ, нобаробарии молиявӣ, муноқишаҳои ҳарбӣ, ҷамъшавии партовҳо, тағирёбии иқлим ва ғайра рӯбарӯ шудааст. Бинобар ин, воқеият ва моҳияти бухрони босуръат афзоишёбандаи экологиро таъкид кардан зарур аст, ки вай торафт бештар ба сайёраи мо ва тамоми инсоният ҳамчун бухрони ҷаҳонӣ таҳдид мекунад.

Академики Академияи илмҳои Русия Никита Николаевич Моисеев ҳанӯз дар аввали соли 2000 навишта буд: «Тамоми сайёра мисли мамлакати мо дар ҳолати номуайяни ва пешгӯйинашаванда қарор дорад. Фақат тасдиқ намудан мумкин аст, ки сайёра ва ҷомеаи ҷаҳонӣ ба марҳалаи нави таракқиёт дохил шудаанд. Фаъолияти инсон, эҳтидолан, боиси таназзули биосфера мегардад ва он дар таркиби худ мавҷудияти Инсонро қафолат дода наметавонад. Фаъолияти одам ба он ҳадде расидааст, ки дар ҳеҷ шароит имкони қафо гаштан надорад. Як қадами беэҳтиётна инсониятро ба варта мебарад». [5, 63]

Ин гувоҳи он аст, ки ҳоло ҷомеаи инсонӣ дар роҳи рушди устувор нест. Барои рафъи ин бухрон на танҳо оид ба истифодаи оқилонаи идоракунии табиат, ё татбиқи қатъии барномаҳои «Рушди устувор», балки дигаргунӣ қатъӣ дар асосҳои принсипиалии мавҷудияти инсон, аз ҷумла ахлоқӣ ва қабл аз

ҳама, дар муносибатҳои инсоният бо табиат чораҳои қатъӣ талаб карда мешавад.

Бояд гуфт, ки дар шароити имрӯзаи ҷомеа маориф ва илм муассиртарин василаи муқовимат бо ин ҷолишҳо махсуб мешаванд. Дар ояндаи дур ё наздик дар рӯйи замин зинда мондан ва минбаъд инкишоф ёфтани инсоният, азнавсозии ҳуди инсонро тақозо мекунад ва ин маънои онро дорад, ки гузаштани ин раванд бе маориф ва илм ғайриимкон аст. Бори дигар ба суханони академик Н. Моисеев рӯ меорем: «Тамаддуни нав бояд на аз иқтисодиёти нав, балки аз донишҳои нави илмӣ ва барномаҳои нави таълимӣ оғоз ёбад. Принсипҳои нави ахлоқӣ бояд ба ҳастӣ ва ҳуни инсон ворид шаванд». [5, 63]

Ин ҷо ҳулосае бармеояд, ки маҳз маориф ва илм яке аз қадамҳои муҳимтарини рушди устувор махсуб мешавад. Аз ин рӯ, заминаи муҳимтарин ва асосии навсозии системаи маорифи ҷомеаи моро бояд фалсафаи нави маориф ташкил диҳад, ки барои ба вучуд овардани «прототипи пешбинишаванда»-и (Мартин Хайдеггер) инсон дар давраи рушди устувор мусоидат намояд. Маориф аслиҳаи аз ҳама тавоноии эҷоди тағйиротест, ки барои ноил шудан ба “рушди устувор” зарур аст ва ҳамгироии консепсияи рушди устувор ба низоми маориф – як қадами муҳим дар роҳи “рушди устувор” мебошад.

Маориф барои рушди устувор бисёрчанба буда, ба ҳалли бисёр масъалаҳои нигаронида шуда, аз ҷумла маърифати экологӣ як шохҳои муҳими онро ташкил медиҳад. Аз ин рӯ, зарурате пеш меояд, ки дар сохтори мураккаби маориф ва илм бояд барои таъмини рушди устувор ба таҳкими маърифати экологӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда шавад. Нахустин бор ҳанӯз дар солҳои 70-уми асри гузашта маърифати экологӣ аз ҷониби ЮНЕСКО ва Барномаи Созмони Милали Муттаҳид оид ба ҳифзи муҳити зист ҳамчун воситаи асосии ҳамоҳангсозии робитаи байни инсон ва табиат ба миён гузошта шуда буд. Конфронси Созмони Милали Муттаҳид оид ба муҳити зист ва рушд, ки соли 1992 дар Рио-де-Жанейро баргузор гардид, доираи ин равишро васеъ намуд ва қарор қабул карда шуд, ки вазифаҳои ҳамоҳангсозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва экологӣ ба низоми муносибатҳои маънавию касбии инсоният табдил дода шаванд.

Маърифати экологӣ дар партави консепсияи рушди устувор мақоми омили муттаҳидкунандаи маорифро дар маҷмӯъ касб намуда, ҳадафи стратегӣ ва самтҳои пешбарии онро муайян мекунад. Ба ин ҳолат дар Саммити Созмони Милали Муттаҳид оид ба рушди устувор, ки соли 2002 дар Йоханнесбург баргузор гардида, дар он солҳои 2005-2014-ро “Даҳсолаи маориф барои рушди устувор” эълон намуданд, таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда шуд.

Имрӯз барои пешгӯӣ намудани натиҷаҳои фаъолияти инсон доштани донишу малакаи ҷиддӣ зарур аст. Зеро ки пешгӯӣ намудани он ки аҳли ҷомеа чӣ тавр аз таъсири манфӣ канорагирӣ кунад, фикр ва амал қарданро ёд гирад, ки тавассути он иқтисодиёти давлат ривож ёфта, некуахлоқии мардум таҳким ёбад ва ҳамзамон ҳифзи табиат низ таъмин карда шавад. Маърифати экологӣ барои ташаккули муносибати воқеии инсонӣ ба табиат, муайян кардани тадбирҳои имконпазирӣ навсозии табиат, азхуд намудани қонуниятҳо ва меъёрҳои рафтор, ки дар доираи он мавҷудият ва рушди минбаъдаи инсон имконпазир бошад, зарур аст. Дар марҳалаи кунунии рушди инсон ҳар касе бошад: омӯзгорон, саноатчиён, ҳуқуқшиносон, иқтисоддонҳо ва албатта, ашхосе, ки дар сатҳи идораи давлатӣ қарор қабул мекунанд, бояд дорои дониш ва маърифати экологӣ бошанд.

Тавре ки маълум аст, маорифи муосир ба ҷанбаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва фарҳангии мушкилоти экологӣ эътибори зарурӣ намедихад. Се ҷузъи ба ҳам наздики рушди устувор – табиат, ҷомеа ва иқтисодиёт дар нақшаҳои таълимӣ инъикос наёфта, онҳо алоҳида баррасӣ карда мешаванд, ки ин имкон намедихад вобастагӣ ва таъсири мутақобилаи байни ин ҷузъҳо ошкор карда шавад. Дар маҷмӯъ метавон гуфт, ки вазъи маориф дар ҷумҳурии нигаронкунанда аст. Хусусан, солҳои охир дар соҳаи маърифати экологӣ вазъияти фалокатовар ба амал омад. Дар стандартҳои давлатӣ ба донишҳои экологӣ диққати даркорӣ дода намешавад ва аз ин рӯ, решаҳои кирдорҳои зидди экологии дар ҷомеа рухдода бояд маҳз дар ҳамин ҷо ҷустуҷӯ карда шаванд.

Маврид ба зикр аст, ки бӯҳрони экологӣ аз бисёр ҷиҳат бӯҳрони ҷаҳонбинӣ ва фалсафии идеологӣ низ мебошад. Бинобар ин, ҳалли мушкилоти экологии ҷаҳониро танҳо ба технология ҳавола қардан дуруст нест, балки бояд шуури бартаридоштаи экологиро тағйир дод, ки амалӣ кардани он танҳо тавассути маориф имконпазир аст. Истилоҳи “шуури экологӣ” маҷмуи тасаввуротҳо (ҳам инфиродӣ ва ҳам гурӯҳӣ) доир ба алоқамандӣ дар низомии «одам – табиат» ва дар ҳуди табиат, муносибати мавҷуда бо табиат, инчунин, стратегия ва технологияҳои муносиби ҳамкорӣ бо он маҳсуб мешавад. Вобаста ба ин, метавон гуфт, ки маҳз шакли мавҷудаи шуури экологӣ рафтори одамонро нисбат ба муҳити атроф муайян мекунад.

Тағйир додани шуури одамон имкон медиҳад, ки барои пешгирии таҳдидҳои экологӣ фаъолияти пурсамар анҷом дода шавад. Аз ин рӯ, таълими экологӣ дар партави рӯйдодҳои муосир бояд ҳамчун ташаккули шуури нави экологӣ, ки ба масъалаҳои гуманизм, донишҳои илмӣ, малақаҳои тадқиқотӣ, роҳҳои дарки олами атроф, ки ба талаботи ҳифзи экологӣ ва масъулияти граҷданӣ дар фаъолияти худ ҷавобгӯ бошад, бояд фаҳмида шавад.

Ҳамчунин, дар шароити муосир рушди таҳсилоти дорони ҷанбаи ахлоқию фарҳангшиносӣ низ афзалиятнок ба назар мерасад. Ба таври умум бояд эътироф намуд, ки донишҳои мавҷудбудаи илмӣ ҳозира барои ҳалли як қисми муҳими мушкилоте, ки ҷомеаи имрӯзаро ба ташвиш овардаанд, қомилан қифоя мебошанд, аммо истифодаи ин донишҳо бо дарки гуманистии масъала на ҳама вақт мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, маориф барои рушди устувор бояд инро ба эътибор гирад, ки танҳо донишҳои илмӣ худ ба худ барои дарки мантиқии фаъолияти инсонӣ қифӣ нестанд. Инчунин, хирад низ лозим аст, ки барои дарки ҳадафҳои аслии ҳастии инсон мусоидат мекунад.

Аз ин лиҳоз, дар ояндаи наздик татбиқи тарбияи ахлоқӣ, моҳиятан ба яке аз самтҳои муҳими тарбия табдил хоҳад ёфт, зеро ки дар шароити бӯҳрони маънавию ахлоқӣ дар ҷомеа ин ҳолат аҳаммияти хосса пайдо мекунад. Низоми маориф бояд таҳаммулпазирӣ, ҳамдардӣ ва хайрхоҳиро ҳадафмандона ташаккул дода, ҳамзамон, дар бораи арзишҳои маънавии халқҳои гуногун маълумот диҳад. Бояд таваққуф дод, ки барои таъмини рушди устувор сатҳи баланди сифати таҳсилот дар назар дошта мешавад, ки дар ҷомеаи шахрвандӣ на ба шарофати назорати давлатӣ, балки тавассути назорати ҷамъиятӣ ба он ноил шудан мумкин аст. Ҳамчунин, созмонҳои ҷамъиятӣ ва ҳамаи аъзоёни ҷамъият бояд чун нишондиҳандаҳои ҳақиқии сифати таҳсилот, мувофиқати он ба талаботи рушди устувор баромад намоянд.

Фаҳмиш дар хусуси он, ки рушди устувор ва маориф бояд якҷоя инкишоф ёбанд, қифоя нест. Бояд эътироф намуд, ки дар сурати набудани омӯзиши мунтазам, азхуд ва дарк накардани таҷрибаҳои нав рушди устувори давлат ва ҷамъият низ имконнопазир мегардад. Дар робита ба ин, рушди устувор бояд ҳамчун як раванди муттасиле баррасӣ шавад, ки тавассути он ҷомеа бояд аз ҷиҳати экологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ нисбатан устувор зиндагӣ карданро омӯзад.

Ҳалли масъалаҳои рушди устувор муносибати ҳамаҷониба ва байнифаннӣ талаб мекунад. Яке аз ҳадафҳои асосии маориф барои рушди устувор – кумак ба омӯзгорон дар ворид намудани ғояҳо ва ҳадафҳои рушди устувор ба барномаҳои таълимии онҳо мебошад. Дар ин марҳала ба таври муфассал тавсиф кардани он чизе, ки дар раванди таълим бояд амалӣ карда шавад, ғайриимкон буда, омӯхтанро ёд гирифта, сатҳи таҳсилотро бардоштан зарур мешавад. Зеро ки вазифаи низоми маориф аз ташаккул додани донишҳо, тафаккури устувори ҳонандагон ва қобилияти дарку фаҳмиши решаҳои мушкилот иборат мебошад.

Маориф барои татбиқи ҳадафҳои рушди устувор бояд ба амалӣ сохтани равишҳо ва усулҳои нав тамоми он чизҳои мусбатеро, ки низоми анъанавии маориф додааст, нигоҳ дошта, дар заминаи методологияи нав барои

амалисозии имкониятҳои технологияҳои иттилоотӣ дар якҷоягӣ бо анъанаҳо, фарҳанг ва таҷрибаи ҷомеа мусоидат намояд.

Маврид ба зикр аст, ки модели ягона ва универсалии маориф барои рушди устувор вучуд надорад. Ҳар як кишвар ва минтақа бояд афзалиятҳо ва барномаҳои амалии худ, инчунин, ҳадафҳои худро дар ин самт муайян кунад. Мисолҳо ва намунаҳое, ки барои шарҳи мушкilot истифода мешаванд, бояд ба минтақае, ки таҷрибаомӯзон зиндагӣ мекунанд, алоқаманд бошанд. Дар ин ҳолат онҳо наздиктар ва фаҳмотар мешаванд. Ин равиш барои муҳокима ва дарки проблемаҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ, ҳубтар дарк намудани соҳибкорӣ, фаъолияти давлатҳо ва истифодаи таҷрибаи наслҳои гузашта имкониятҳои фаровонро фароҳам меорад.

АДАБИЁТ

1. Власюк, Наталья Николаевна. Образование как фактор обеспечения устойчивого развития общества: социально-философский анализ: диссертация ... кандидата философских наук: 09.00.11 / - Новосибирск, 2011. - 231 с.:
2. Деневизюкд. А. Образование как один из основных факторов устойчивого развития. <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovanie-kak-odin-iz-osnovnyh-faktorov-ustoychivogo-razvitiya>=дата обращения 16.01.23.
3. Кузнецов О.Л., Большаков Б.Е. Устойчивое развитие: научные основы проектирования в системе природа - общество - человек. - Дубна, 2001;
4. Мантатов В.В., Мантатова Л.В. Этика устойчивого развития в информационную эпоху. - Улан-Удэ, 2002.
5. Моисеев Н.Н. Судьба цивилизации. Путь Разума. – М.: Изд-во МНЭПУ, 1998. –С. 63.
6. Мячин Ю. Текст научной работы на тему «Образование как ключевой фактор устойчивого развития». <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovanie-kak-klyuchevoy-faktor-ustoychivogo-razvitiya>-дата обращения 16.01.24.

НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ – ВАЖНЫЙ ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

КУРБОНОВ АБДУРАХМОН ШЕРОВИЧ,

доктор философских наук, начальник Управления анализа
социальных проблем Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел: (+992 37) 227-67-57; 918-20-04-15

Изучение и анализ концепции устойчивого развития и ее связи со сферой образования и науки доказывают, что этот вопрос находится в центре внимания мирового сообщества, и в этом направлении реализуются важные меры. В частности, исследование процессов интеграции в сфере образования и науки, а также объединения интеллектуального потенциала для обеспечения устойчивого развития стран в сложный период современности подтверждает, что мировое сообщество и, особенно, научное сообщество пытается спасти человечество и человеческую цивилизацию. Сегодня многие исследователи придерживаются мнения, что мировая цивилизация переживает первый период своей глобальной трагедии, а кризис образования является, прежде всего, отражением кризиса истории мирового общества. Эти вопросы анализируются и обсуждаются в данной статье.

Ключевые слова: устойчивое развитие, образование, наука, интеллектуальная энергия, научное сообщество, кризис образования, мировое сообщество, глобальные проблемы.

SCIENCE AND EDUCATION - AN IMPORTANT FACTOR FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

QURBONOV ABDURAHMON SHEROVICH,

Doctor of philosophy science, Head of the Department of
analysis of social issues of the Center for strategic
research under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel: (+992 37) 221-32-56; 918-20-04-15

The study and analysis of the concept of sustainable development and its connection with the field of education and science proves that this issue is in the center of attention of the world community, and important measures are being implemented in this direction. In particular, the study of integration processes in the fields of education and science, as well as combining intellectual potential to ensure sustainable development of countries in a difficult period of our time, confirms that the world community and, especially, the scientific community is trying to save humanity and human civilization. Today, many researchers are of the opinion that world civilization is going through the first period of its global tragedy, and the crisis of education is, first of all, a reflection of the crisis in the history of world society, which these issues are analyzed and discussed in this article.

Keywords: sustainable development, education, science, intellectual energy, scientific community, education crisis, world community, global problems.

МУҲОҶИРАТИ ЗЕҲНҲО ДАР МУҲИТИ ҶОМЕАИ ЗЕҲНИИ КИШВАР
(*натиҷаи тадқиқоти сотсиологӣ*)

НАЗИРОВА МАРҲАМАТ НАЗАРОВНА,

номзади илмҳои сотсиологӣ, муовини сардори Раёсати
таҳлили масъалаҳои иҷтимоии Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992) 918-42-91-84; e-mail: nmarxamat@mail.ru

Дар раванди ҷаҳонишавии иқтисодиёт раванди муҳоҷирати аҳоли, захираҳои меҳнатӣ ва дар ин замина “муҳоҷирати зеҳнҳо” яке аз омилҳои муҳимтарини рушди соҳаҳои гуногуни иҷтимоӣ ва демографии кишварҳои ҷаҳон ба ҳисоб меравад. Вобаста ба он ки имрӯз масъалаи “муҳоҷирати зеҳнҳо” дар саросари ҷаҳон, аз ҷумла кишвари мо, масъалаи актуалӣ ба ҳисоб меравад, муаллиф доир ба он тадқиқоти сотсиологӣ гузаронидааст, ки таҳлили натиҷаи он дар мақолаи мазкур инъикос ёфтааст.

Калидвожаҳо: муҳоҷират, муҳоҷирати зеҳнҳо, муҳоҷирати олимону мутахассисон, мутахассисони баландихтисос, тадқиқоти сотсиологӣ, неруи зеҳнӣ, мусоҳибон.

Дар шароити муосир “муҳоҷирати зеҳнҳо” дар ҳамаи кишварҳои ҷаҳон, пеш аз ҳама, кишварҳои рӯ ба инкишоф ба яке аз мушкилоти ҷиддӣ таъбид ёфтааст. Таҷриба нишон медиҳад, ки солҳои охир майлу хоҳиши ба кишварҳои рушдёфта рафтани олимону мутахассисон, бахусус дар байни ҷавонон, хеле зиёд гардидааст. Албатта, ин вазъият ба кишварҳои қабулкунанда муфид буда, ба онҳо имкон медиҳад, ки аз вазъияти ба миёномада истифода бурда, кадрҳои арзандаю мувофиқ ва мутахассисони баландихтисосро барои рушди кишвари худ ҷалб намоянд.

Мафҳуми “муҳоҷирати зеҳнҳо” дар давраҳои гуногуни таърихӣ маънӣ ва ифодаи худро дошта, таърихи ташаккули худро дорад. Дар адабиёти муосири илмӣ ин мафҳум бо истилоҳҳои гуногун оварда шуда, аз ҳама маъмултар истилоҳи “муҳоҷирати зеҳнҳо” ё “фирори мағзҳо” истифода мегардад.

Дар умум, ҳамаи истилоҳоте, ки истифода мешаванд, мазмунҳои муҳоҷирати неруи зеҳнии кишварҳоро ифода менамояд, ки мутахассисони касбҳои гуногун бо сабабҳои гуногун ба кишварҳои дигар муҳоҷират мекунанд. Яъне, “фирори мағзҳо” равандест, ки зимни он аз як кишвар ё минтақа олимон, мутахассисон ва кормандони соҳибтаҳассус бо сабабҳои

иктисодӣ, баъзан сиёсӣ, динӣ ва ё сабаби дигар барои зиндагию фаъолият ба кишвари дигар мераванд” [1, 9].

Фаҳмиши “муҳочирати зеҳнҳо” дар давраҳои гуногуни таърихӣ маъниҳои мухталиф дошта, дар сатҳи ҷаҳонӣ он ҳамчун падидаи хуб инъикос ёфта, муҳочирати олимону мутахассисон дар байни онҳое, ки дар кишвар боқӣ мемонанд, сатҳи бекориро кам намуда, муҳочирон шароити молиявӣ худро беҳтар мегардонанд. Бо вуҷуди ин, аксар вақт ин фаҳмиш тобиши манфӣ дошта, аз кишвар рафтани олимону мутахассисонро боиси коста гардидани захираҳои инсонӣ ва иқтисодӣ медонанд.

Доир ба масъалаи гузашташуда дар байни мутахассисони касбҳои гуногуни вазорату идораҳо ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар мавзӯи “Муҳочирати зеҳнҳо дар муҳити ҷомеаи зеҳнии кишвар” тадқиқоти сотсиологӣ гузаронида шуд. Зеро ки раванди мазкур дар доираи неруи зеҳнии кишвар, ки мутахассисони касбу кори гуногун мебошанд, эҳсос мегардад ва кишварҳои рушдёфта бо пешниҳоди имтиёзҳои гуногун диққати онҳоро ҷалб менамоянд.

Тибқи назарсанҷӣ дар тадқиқот 405 нафар мутахассисон фаро гирифта шуданд, ки аз шумораи умумии онҳо 58,2% мардҳо ва 41,8%-ро занҳо ташкил медиҳанд.

Аз рӯйи синну сол:

17 – 24 сола – 12,8%

25 – 29 сола – 18,0%

30 – 39 сола – 26,2%

Аз 40 сола боло – 42,8%.

Аз шумораи умумии мусоҳибон:

Донишҷӯ – 8,3%

Магистр – 4,1%

Доктор PhD – 3,4%

Мутахассис – 21,3%

Омӯзгор – 48,2%

Корманди илмӣ – 14,4%-ро ташкил медиҳанд.

Мусоҳибоне, ки ба тадқиқот фаро гирифта шудаанд, 48,0 дарсад дар равияи илмҳои гуманитарӣ, 28,5 дарсад дар равияи илмҳои дақиқ ва 23,4 дарсад дар равияи илмҳои тиб таҳсил намудаанд ё таҳсил менамоянд.

Аз рӯйи ихтисос бошад, муҳандис – 8,7%, табиб – 20,7%, омӯзгор – 31,5%, ҳуқуқшинос – 3,9%, иқтисодчӣ – 13,3%, барномасоз – 5,0% ва дигар ихтисосҳо – 16,5%-ро ташкил медиҳанд.

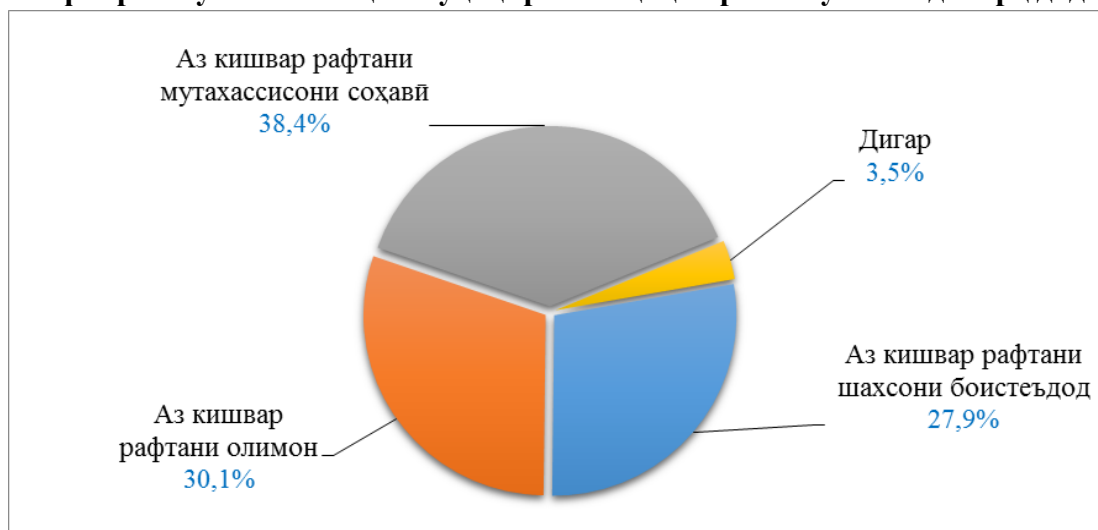
Дар вақти пурсиш муайян гардид, ки аксари мусоҳибон ё худ 87,9 дарсад дар вазорату идораҳо ва муассисаҳои таҳсилотӣ аз рӯйи касби худ кору фаъолият менамоянд, танҳо 12,0 дарсад ғайриихтисоси худ фаъолияти меҳнатӣ

доранд. Дар баробари ин, аз мусоҳибон пурсида шуд, ки: “Оё Шумо дар оянда аз рӯйи ихтисоси худ кор кардан мехоҳед?” дар ҷавоб 88,8 дарсад қайд намуданд, ки дар оянда мехоҳанд аз рӯйи ихтисосашон фаъолиятшонро идома диҳанд, танҳо 5,2 дарсад дар оянда аз рӯйи ихтисос фаъолият кардан намехоистанд ва 5,9 дарсад фикри худро баён карда натавонианд.

Тадқиқот нишон дод, ки аксарият доир ба истилоҳи “муҳочирати зехнҳо” тасаввурот дошта, ба андешаи 27,9 дарсад – аз кишвар рафтани шахсони боистеъдод, ба андешаи 30,1 дарсад – аз кишвар рафтани олимони ва ба андешаи 38,4 дарсад – аз кишвар рафтани мутахассисони соҳавӣ мебошад (ниг. диаграммаи 1).

Диаграммаи 1

Ба фикри Шумо истилоҳи “муҳочирати зехнҳо”-ро чӣ гуна бояд шарҳ дод?

Тибқи назарсанҷӣ маълум гардид, аксарият, ё худ 80,6 дарсад аз кишвар рафтани олимону мутахассисонро манфӣ баҳогузорӣ намуда, 92,8 дарсад онро ҳамчун мушкилоти ҷомеа қабул менамоянд. Ҳамагӣ 9,1 дарсад ба ин масъала аз нигоҳи мусбат назар намуданд ва 10,1 дарсад мавқеи худро нишон дода натавонианд.

Доир ба сабабҳои ба муҳочират рӯ овардани олимону мутахассисон андешаҳои мусоҳибон гуногун буда, аз ҷумла 46,9 дарсад қайд менамоянд, ки имрӯз аксарияти мутахассисони мо бо вучуди он ки музди меҳнат давра ба давра зиёд мегардад, аммо бо сабаби зиёд гардидани нарху наво дар бозорҳои кишвар музди меҳнат барои пешбурди зиндагиашон кифоя намебошад. Ба андешаи 14,4 дарсад сабабҳои ба муҳочират рӯ овардани олимону мутахассисонро ҳангоми бо ҷойи кор таъмин гардидани онҳо ва ба андешаи 13,8 дарсад дар дастгирии нокифояи олимону мутахассисон мебинанд. Инчунин, 7,9 дарсад қайд намуданд, ки имрӯз набудани талабот барои мутахассис дар бозори меҳнат боиси муҳочирати онҳо мегардад. Ҳамин тариқ,

ба андешаи 5,4 дарсад шароити номусоиди корӣ, 5,2 дарсад дар хориҷа хондану кор кардан нуфузи баланд доштан, 3,9 дарсад аз сабаби бекорӣ ва 2,5 дарсад фикрҳои гуногун доштанд (ниг. диаграммаи 2).

Диаграммаи 2

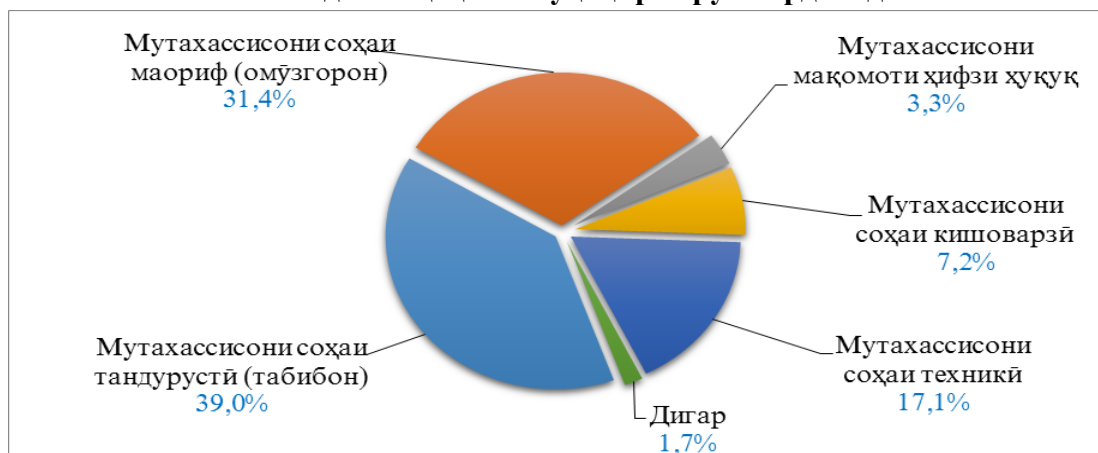
Ба фикри Шумо сабабҳои ба муҳоҷират рӯ овардани олимону мутахассисони ботачриба дар чист? (бо фоиз)

Дар хусуси он ки дар ҳолати аз кишвар рафтани олимону мутахассисон кӣ зарар мебинад, 85,2 дарсад мусоҳибон зикр намуданд, ки дар ин ҳолат, пеш аз ҳама, таъсири манфии он ба ҳуди кишвари интиқолдиҳанда мерасад, ба андешаи 13,3 дарсад ҳуди олимону мутахассисон ва ба ақидаи 1,4 дарсад кишвари қабулкунанда зарар мебинад.

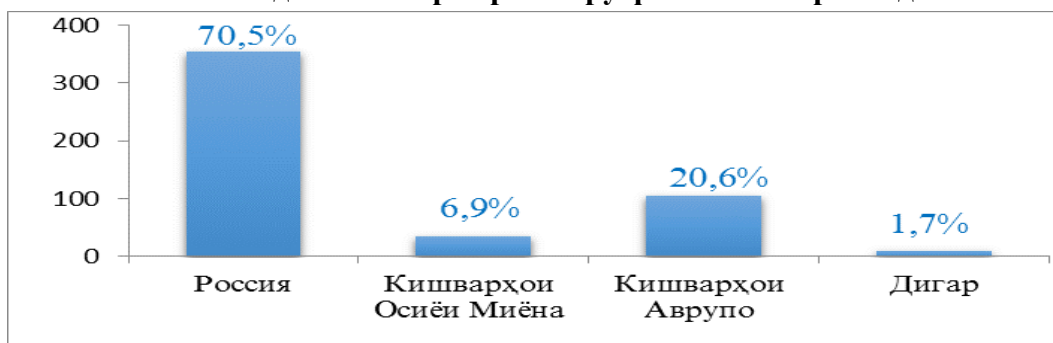
Имрӯз яке аз мушкилоте, ки дар ин самт ташвишвар мебошад, ин, пеш аз ҳама, муҳоҷирати мутахассисони соҳаҳои маорифу тандурустӣ, яъне омӯзгорону кормандони соҳаи тиб мебошад. Мушоҳидаҳо низ нишон медиҳанд, ки кишварҳои рушдёфта бо ҳар роҳу восита олимону мутахассисони дигар кишварҳоро ба худ ҷалб мекунанд. Доир ба ин масъала ба мусоҳибон саволгузорӣ гардид, ки “Ба фикри Шумо бештар мутахассисони кадом соҳаҳо ба муҳоҷират рӯ овардаанд?”. Дар ҷавоб ба андешаи 39,0 дарсади мусоҳибон мутахассисони соҳаи тандурустӣ (кормандони соҳаи тиб), ба ақидаи 31,4 дарсад мутахассисони соҳаи маориф (омӯзгорони касбҳои гуногун), ба андешаи 17,1 дарсад мутахассисони соҳаи техника бештар ба муҳоҷират рӯ овардаанд. Ҳамин тариқ, ба андешаи 7,2 дарсад мусоҳибон мутахассисони соҳаи кишоварзӣ, ба ақидаи 3,3 дарсад мутахассисони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҳамагӣ 1,7 дарсад фикру андешаҳои гуногун доштанд (ниг. диаграммаи 3).

**Ба фикри Шумо бештар мутахассисони
кадом соҳаҳо ба муҳоҷират рӯ овардаанд?**

Ҳангоми пурсиш муайян гардид, ки аксарият, яъне ба андешаи 70,5 дарсади мусоҳибон олимону мутахассисони ватанӣ ба Федератсияи Русия барои кору фаъолият мераванд. 20,6 дарсад қайд намуданд, ки имрӯз дар байни олимону мутахассисон нафарони зиёде ҳастанд, ки ба кишварҳои Аврупо, 6,9 дарсад ба кишварҳои Осиёи Миёна барои кору фаъолият мераванд (ниг. диаграммаи 4).

**Ба фикри Шумо олимону мутахассисони ватанӣ бештар
ба кадом кишвар барои кору фаъолият мераванд?**

Қайд кардан бамаврид аст, ки тибқи таҳлилҳои қоршиносони соҳа тайи солҳои 2013-2019 тибқи Барномаи давлатӣ оид ба мусоидат намудан ба кӯчидани ихтиёрии ҳамватанон ба Федератсияи Русия, ки дар хориҷа зиндагӣ мекунанд, дар ин давра зиёда аз 25 ҳазор нафар тоҷикистониён ба ин кишвар барои зисти доимӣ равона гардидаанд, ки зиёда аз 60%-и онҳоро ҷавонон ва мутахассисони соҳаҳои илм, маориф ва тандурустӣ ташкил медиҳад [2, 247]. Раванди мазкур то ҳол идома дошта, дар баробари ин, имрӯз ҷалби мутахассисони ҷавони кишвари мо ба кишварҳои Аврупо низ рӯ ба афзоиш дорад.

Бо вучуди ин, дар давоми солҳои соҳибистиклолӣ аз тарафи Ҳукумати кишвар, бевосита Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди соҳаҳои гуногуни иҷтимоӣ, бахусус соҳаҳои маорифу тандурустӣ, як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳавӣ қабул гардидаанд, ки натиҷаи онҳо дар ҳалли мушкилоти соҳа мусоидат намудаанд. Аз ҷумла, чуноне дар Паёми навбатии Президенти кишвар «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ироа гардид, хароҷот барои илму маориф, тандурустӣ ва дигар соҳаҳои иҷтимоӣ аз 9,6 миллиард сомони соли 2017 ба 18,5 миллиард сомонӣ дар соли 2023 расонида шуд, яъне 1,9 баробар зиёд мебошад [3].

Дар рафти пурсиш аз мусоҳибон пурсида шуд, ки “Оё Шумо фикри дар хориҷа кору фаъолият карданро доред?”. Дар ҷавоб 32,4 дарсад тасдиқ намуданд, ки мехоҳанд дар оянда ба кишварҳои хориҷа сафар кунанд ва кору фаъолияти худро дар он ҷо идома диҳанд. Дар баробари ин, 53,7 дарсад бар он ақидаанд, ки дар ҳеҷ сурат барои кору фаъолият ба дигар кишварҳо намерафтанд. Ҳамагӣ 13,8 дарсади мусоҳибон фикри худро баён карда натавонистанд.

Зимни пурсиш муайян гардид, ки аз шумораи умумии мусоҳибоне, ки дар тадқиқот фаро гирифта шуданд, дар ҳолати ба онҳо пешниҳоди кору фаъолият дар кишварҳои хориҷ 28 дарсад қайд намуданд, ки, пеш аз ҳама, бо шароити кору зиндагии он кишварҳо шинос мешаванд. Дар баробари ин 27 дарсад қайд карданд, ки дар ҳеҷ сурат намерафтанд, 17 дарсади онҳо аввал бо волидон, хешу табор ва дӯстонашон маслиҳат мекарданд. Дар байни мусоҳибон нафарони зиёде буданд, ки дар ҷавоб додан душворӣ кашиданд, ки миқдори онҳо 14 дарсадро ташкил медиҳанд. Ҳамагӣ 10 дарсад қайд намуданд, ки дар ҳолати чунин пешниҳод бе ягон фикр ба кишварҳои дигар ба кору фаъолият мерафтанд ва, аслан, ин нафарон қишри ҷавон буданд.

Дар баробари ин, аз мусоҳибон пурсида шуд, ки оё онҳо роҳҳои ба хориҷи кишвар рафтанро ҷустуҷӯ менамоянд?. Зимни таҳлил маълум гардид, ки айнӣ замон 30,0 дарсади мусоҳибони пурсидашуда роҳҳои гуногуни ба хориҷи кишвар рафтанро ҷустуҷӯ менамоянд.

Пешгирии раванди муҳоҷирати зехнҳо масъалаи хеле муҳим ба ҳисоб рафта, роҳҳои бартараф намудани он, пеш аз ҳама, аз фаъолияти кордиҳандагон доир ба дастгирии ҳамаҷонибаи олимону мутахассисон мебошад. Вобаста ба ин, мутахассисон низ қайд менамоянд, ки: “Роҳи ягона ва муҳимтарини боздоштани раванди мазкур – ин аз ҷониби кордиҳандагони корхонаҳои ҷумҳурӣ пешниҳод гардидани маоши шоистаю арзанда ва шароити мусоиди меҳнат, фароҳам овардани имконияти корӣ дар соҳаи технологияҳо ва таҷҳизоти муосир мебошад” [1, 44].

Доир ба фаъолияти роҳбарон ё худ кордиҳандагон аз мусоҳибон пурсида шуд, ки онҳо чӣ гуна баҳогузорӣ мекунанд? 62,7 дарсади мусоҳибон баҳои баланд, 34,2 дарсад миёна ва ҳамагӣ 3 дарсади онҳо баҳои паст доданд.

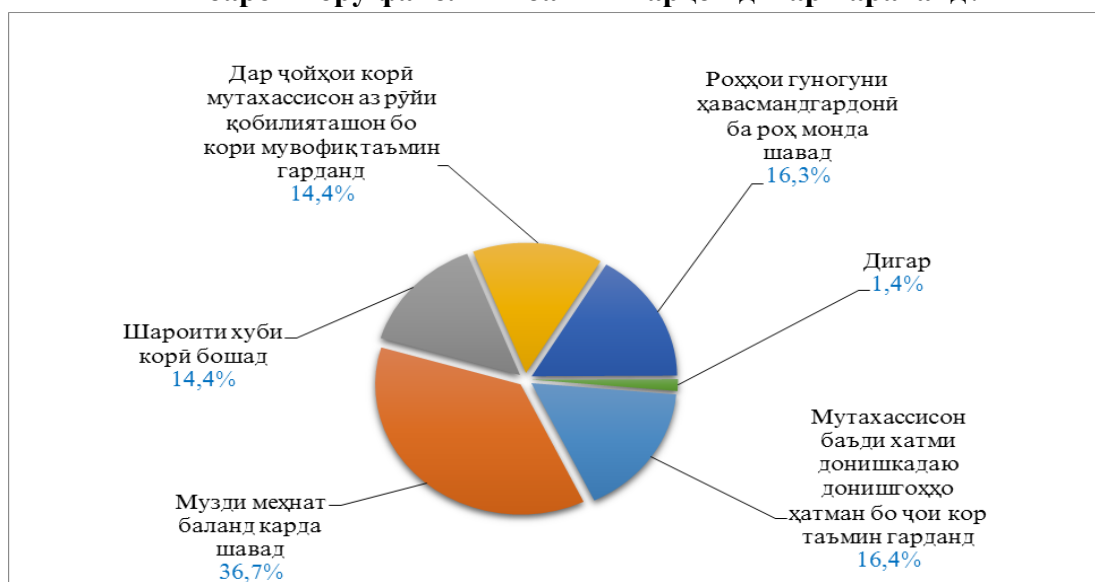
Ҳамзамон, ба нигоҳ доштани олимону мутахассисони болаёқат ба мусоҳибон ба саволи “Роҳбарияти идораи Шумо оид ба нигоҳ доштани олимону мутахассисони болаёқат тадбирҳо меандешанд? мурочиат намудем. Дар посух Дар посух ба андешаи 73 дарсад вобаста ба имконият тадбирҳо меандешанд, ба ақидаи 20 дарсад на он қадар ва ба фикри 7 дарсад умуман тадбирҳо андешида намешаванд.

Доир ба пешгирии раванди муҳоҷирати олимону мутахассисони кишвар аз мусоҳибон пурсида шуд, ки: “Чӣ бояд кард, ки олимону мутахассисони кишвар барои кору фаъолият ба кишварҳои дигар нараванд?”. Дар ҷавоб мусоҳибон андешаи худро ба таври зайл нишон доданд:

- ба андешаи 36,7 дарсад музди меҳнат баланд карда шавад;
- ба андешаи 16,4 дарсад мутахассисон баъди хатми донишқадаю донишгоҳҳо ҳатман бо ҷойи кор таъмин гарданд;
- ба андешаи 16,3 дарсад роҳҳои гуногуни ҳавасмандгардонӣ ба роҳ монда шавад;
- ба андешаи 14,4 дарсад дар ҷойҳои корӣ мутахассисон аз рӯйи қобилиятшон бо кори мувофиқ таъмин гарданд;
- ба андешаи 14,4 дарсад шароити хуби корӣ фароҳам бошад;
- 1,4 дарсад андешаҳои гуногун доштанд.

Диаграммаи 5

Чӣ бояд кард, ки олимону мутахассисони кишвар барои кору фаъолият ба кишварҳои дигар нараванд?

Таҷриба нишон медиҳад, ки раванди “муҳочирати зехнҳо” ҷиҳатҳои мусбат ва манфии худро дошта, бевосита таъсири худро ба рушди соҳаҳои гуногун мерасонад. Ҷиҳати мусбии ин раванд дар он зоҳир мегардад, ки бо маблағи интиқолдиҳандаи муҳочирон шароити иқтисодии оилаҳо беҳтар гардида, боиси ғанӣ гардидани буҷети давлат ва ташаккули синфи миёна мусоидат мекунад [1, 47]. Тадқиқоти мазкур низ нишон медиҳад, ки ба андешаи аксарият, яъне 56,7 дарсад мусоҳибон қайд менамоянд, ки раванди мазкур ба шароити моддию молиявии оилаи муҳочирон кумак мерасонад. Ба андешаи 21,7 дарсад иқтисодиёти кишвар ғоида мебаронад. 17,1 дарсад бар он ақидаанд, ки дар баробари ба муҳочират рӯ овардани олимону мутахассисон фарҳанги кишвар дар дигар кишварҳо муаррифӣ мегардад ва 4,6 дарсад андешаҳои гуногун доштанд (ниг. диаграммаи 6).

Диаграммаи 6

Кадам ҷиҳатҳои мусбати “муҳочирати зехнҳо”-ро номбар карда метавонед? (бо ғоиз)

Дар баробари ҷиҳатҳои мусбати ин раванд тарафҳои манфии онро бояд қайд намуд, ки боиси коста гардидани неруи зехнии кишвар мегардад. Ҷиҳати манфии ин раванд, пеш аз ҳама, дар талафоти захираҳои меҳнатӣ ва зехнӣ, ҳамчунин дар пошхӯрии оилаҳои муҳочирон, хароб гардидани авзои демографӣ дар кишвар инъикос меёбад [1, 48]. Таҷриба низ нишон медиҳад, ки имрӯз дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа норасоии олимону мутахассисон ва кадрҳои баландихтисос эҳсос гардида, ҷиҳати манфии “муҳочирати зехнҳо”-ро инъикос менамояд.

Тибки назарсанҷӣ дар тадқиқоти мазкур 50,3 дарсади мусоҳибон қайд намуданд, ки ба муҳочират рӯ овардани олимону мутахассисон неруи зехнии кишварро коста мегардонад. Ба андешаи 27,1 дарсад дар оила фарзандон аз тарбия дур мемонанд. 19,5 дарсад бар он ақидаанд, ки ҳангоми ба муҳочират рӯ овардан фарҳанги кишвари бегонаро қабул менамоянд (ниг. диаграммаи 7), ки ҳамаи ин, албатта, аз ҷиҳати манфии ин раванд дарак медиҳад.

**Кадам ҷиҳати манфии "муҳоҷирати зеҳнӣ"-ро
номбар карда метавонед? (бо фоиз)**

Ҳамин тавр, масъалаи “муҳоҷирати зеҳнӣ” дар шароити муосир масъалаи бисёр муҳим буда, барои гардиши илмӣ ва мубодилаи афкор муфид мебошад. Аммо барои нигоҳ доштани неруи зеҳнии кишвар ва ба ин васила таъмини рушди иқтисодии кишвар мушкулот эҷод менамояд.

Вобаста ба ин, ҷиҳати нигоҳ доштани неруи зеҳнии кишвар ва пешгирии раванди муҳоҷирати зеҳнӣ пешниҳоди зерин ба мақсад мувофиқ мебошад:

- пеш аз ҳама, тайёр намудани мутахассисони касбу кори гуногун тибқи талаботи бозори меҳнати дохилӣ ба роҳ монда шавад;

- дар корхонаю ташкилотҳо мутахассисон аз рӯйи қобилият ва малакаи касбиашоншон бо кори мувофиқ таъмин карда шаванд. Дар ин самт, пеш аз ҳама, баъди хатми муассисаҳои таълимӣ ба хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ дар бозори меҳнат коре пешниҳод шавад, ки бо ихтисоси дарёфткардашон мувофиқ бошад;

- дар ташкилоту корхонаҳо шароити мусоиди корӣ ба роҳ монда шуда, роҳҳои гуногуни ҳавасмандгардонӣ ва давра ба давра зиёд намудани музди меҳнати кормандон таъмин гардад;

- ба ташкилоту корхонаҳои кишвар олимону мутахассисони ботаҷриба ва баландихтисосро ҷалб намудан зарур мебошад.

АДАБИЁТ

1. Абдурахмон Қурбонов. Амниятӣ зеҳнӣ ва истиклолияти давлатӣ (таҳлили иҷтимоӣ-сиёсӣ). – Душанбе, “Ирфон”, 2016, – 108 с.

2. Бобоев А.А. Таъсири вазъи иҷтимоӣю иқтисодии кишвар ба муҳоҷиршавии кадрҳои соҳаҳои маориф ва тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон. // Паёми Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. №3 (83) 2023, – 287 с.

3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» шаҳри Душанбе, 28.12.2023.

**МИГРАЦИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛОВ В ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНУЮ
СРЕДУ СТРАНЫ (результат социологических исследований)**

НАЗИРОВА МАРХАМАТ НАЗАРОВНА,

кандидат социологических наук, заместитель начальника Управления
анализа социальных проблем Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел (+992) 918-42-91-84; E-mail: nmarxamat@mail.ru

В условиях глобализации экономики процесс миграции населения, трудовых ресурсов и в этом контексте «миграции умов» считается одним из важнейших факторов развития различных социально-экономических и демографических стран мира. В связи с тем, что сегодня проблема «миграции умов» считается актуальной во всем мире, в том числе и в нашей стране, автор провел по ней социологическое исследование, которого анализ результатов отражен в данной статье.

Ключевые слова: миграция, миграция умов, миграция ученых и специалистов, высококвалифицированные специалисты, социологические исследования, интеллектуальная сила, респонденты.

**MIGRATION OF INTELLECTUALS IN THE COUNTRY'S
INTELLECTUAL ENVIRONMENT (the result of sociological research)**

NAZIROVA MARHAMAT NAZAROVNA,

candidate of sociological sciences, deputy head of the Department
analysis of social issues of the Center for strategic research
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel.: (+992) 918-42-91-84; e-mail: nmarxamat@mail.ru

In the process of globalization of the economy, the process of population migration, labor resources, and in this context "migration of minds" is considered one of the most important factors in the development of various socio-economic and demographic areas of the countries of the world. Due to the fact that today the issue of "migration of minds" is considered a topical issue throughout the world, including our country, the author conducted a sociological research on it, the analysis of the results of which is reflected in this article.

Keywords: migration, migration of minds, migration of scientists and specialists, highly qualified specialists, sociological research, intellectual force, respondents.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННО-ИНФОРМАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ВУЗОВ

РАДЖАБОВ РАДЖАБ КУЧАКОВИЧ,

доктор экономических наук, профессор Таджикского
государственного университета коммерции
734061, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Дехоти, 1/2,
тел: (+992)934-44-41-07; e-mail: drgrajab@mail.ru

ПАРВОНАЕВА ХАНДОН ЗАРИФБЕКОВНА,

аспирант кафедры экономики и управления
Технологического университета Таджикистана
734061, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Н. Карабаева, 63/3,
тел.: (+992) 937-28-18-18; e-mail: Parvonaeva88@mail.ru

В статье рассмотрены основные факторы, влияющие на развитие инновационно-информационной инфраструктуры вузов как важнейшие условия обеспечения социально-экономического развития страны на основе подготовки высококвалификационных кадров, способных внедрять продвинутое инновационные методы и технологии в различные отрасли и сферы экономики. На основе изучения дана оценка достигнутого уровня развития и использования информационно-коммуникационных технологий во всех сферах жизни в том числе в учреждениях высшего профессионального образования в условиях демократизации, глобализации, интеграции образования и информатизации образовательной системы. Также в статье проведен SWOT - анализ эффективности оказываемых образовательных услуг вузами на основе применения инновационно-информационной инфраструктуры. Предложены направления формирования и повышения эффективности использования инновационно-информационной инфраструктуры вузов на рынке образовательных услуг в условиях реализации СНР-2030 в Таджикистане.

Ключевые слова: факторы, информационно-коммуникационные технологии, социально-экономическое развитие, рынок образовательных услуг, учреждения высшего профессионального образования

В современных условиях углубления рыночных отношений экономики формирование и развитие социально-экономической инфраструктуры считаются основой для стабильного социально-экономического положения

региона и страны в целом. При этом конкурентоспособность национальной экономики во многом определяется уровнем ее информатизации. Мы живем в обществе, основным производственным ресурсом которого стали знания и информация и которое все отчетливее проявляет черты понятия «информационная инфраструктура». Как показывает практика, «инновационно-информационная инфраструктура» включает в себя совокупность систем производства информации и информационных услуг, распространения информации и информационных продуктов, производства информации и информационных технологий, средств производства, накопления и хранения информации, обслуживания информационных средств и методов, обучения, обеспечение информационной безопасности с ограниченными ресурсами.

Основополагающими современного понятия и термина «инновационно-информационная инфраструктура» относится ключевое понятие термина «инфраструктура», которая может состоять из комплекса взаимосвязанных структур услуг или обслуживающих структур, обеспечивающие основу и составляющих для решения поставленных задач и проблем [4].

Обычно выделяют информационную инфраструктуру, которая призвана обеспечивать конкретные общественные потребности, которые, как и другие, под воздействием научно-технического прогресса постоянно увеличиваются, качественно изменяются в своем составе [2]. Это обозначает, что конкретное наполнение информационной инфраструктуры будет меняться со всеми изменениями в обществе, а не только с теми, которые связаны с техническим прогрессом.

Понятие инфраструктуры достаточно широко используется в научной и прикладной литературе, в практической деятельности. Наиболее полное и обобщенное определение дано в сетевом ресурсе: инфраструктура рассматривается, как комплекс взаимосвязанных обслуживающих структур или объектов, составляющих и/или обеспечивающих основу, которая является базой для функционирования системы [3].

Важнейшим условием экономического развития страны является подготовка высококвалификационных кадров, способных внедрять инновационные методы и технологии в различные отрасли и сферы экономики.

В связи с этим особенности самого образования в XXI веке предъявляют особые требования к использованию различных технологий, так как результатом его применения является появление узкоспециализированных специалистов, которые станут востребованными на рынке труда с учетом различные сферы рынка Стратегии развития и соответствии требованиям науки, техники и технологий. Решение этих задач возложено на высшие профессиональные учебные заведения (ВПО).

Развитие учреждений высшего профессионального образования в Республике Таджикистан, и ее структурных подразделений, не может эффективно функционировать без внедрения нововведений (новшество, инновации), что прежде всего утверждается вхождением в все общее глобальное образовательное пространство. Последние годы научно-преподавательский состав учебных заведений активно используют передовые и современные методы обучения: модульное обучение, уровневая дифференциация, а также самая часто используемый метод, это групповые методы обучения. Не смотря на тот факт, и независимо от того, какая из используемых технологий приеняется в учебном процессе, роль информационных технологий всегда считается и остается незаменимой. Информационные технологии или единая информационная среда сегодня практически применяются во всех профессиональных и средно-специальных учебных заведениях республики. Компьютеры и вычислительные системы играют значимую роль в проведении существенных экспериментов, обработки и анализа результатов, подготовки учебных материалов, создания баз данных и доступа к ним, то есть повседневной работы. В связи с этим государственные органы явно уделяют больше внимания информатизации образования.

При этом внедрение и формирование информационных технологий в учебный процесс способствует повышению уровня образования в учреждениях высшего профессионального образования, к которым относятся:

- своевременный и не ограниченный доступ к информации, способствующие к развитию научного интеллекта;
- формирование, модернизация и развитие систем дистанционного обучения;
- разработка эффективных методов обучения и т.д.

Все это привело к разработке и принятию многих национальных документов, как программа развития и внедрения информационных и коммуникационных технологий, компьютеризации начальных и средних школ, компьютеризации образовательных учреждений и многое другое.

Одна из приоритетных задач стратегией развития Республики Таджикистан до 2030 года (СНР-2030) заключается в информатизации сферы образования, обеспечение популяризации дисциплин связанных с компьютерными технологиями, разработка и внедрение новых образовательных стандартов во всех уровнях образования, внедрение все больше компьютеризированных технологий в процесс обучения, максимальная компьютеризация образовательных учреждений, создание и стабильное функционирование общественных мест для бесплатного доступа к Интернету для малообеспеченных слоев населения, а также активация открытых систем

образования на основе использования технологий дистанционного обучения на всех уровнях образования.

При анализе инфраструктуры информационных технологий (ИТ-инфраструктуры) в силу зрения непрерывности исходных бизнес-процессов нужно отметить, что процессы, протекающие в ВУЗах, наиболее примитивны к в предоставлении ИТ-услуг, что принуждает в необходимости привлечения дополнительного ресурса на поддержание всех ее элементов. Следует отметить, что если высшее образовательное учреждение оказывает внешние услуги пользователям в области обеспеченности информационных технологий, а такие услуги могут включать в себя разнообразные услуги, в том числе, дистанционное обучение, видеоконференции, доступ к базам данных, тогда частые простои в итоге могут отрицательно повлиять на престиж вуза. Оптимальный промежуток восстановления информационной инфраструктуры любого учреждения в том числе, и вуза после выявления ошибок и сбоев составляет как минимум от более 30 минут до несколько часов. Общеизвестно, что зарплаты сотрудников, в области ИТ-инфраструктуры вуза, отличаются от заработной платы ИТ-специалистов. Поэтому инновационно-информационная инфраструктура Вуза не должна быть оптимизирована.

В последнее десятилетия национальная система образования потерпела ряд существенных трансформаций, которые направлены в решении вопросов подготовки кадров, преподавательского состава и связаны с построением инновационно-информационной среды высшего учебного заведения.

В современных условиях образовательный процесс, является важнейшим компонентом общественной среды, которые в свою очередь тесно взаимосвязаны между собой и отображают суть и методику системы образования. Некоторые эти компоненты формируются самой системой образования, другие влиянием внешних факторов, тем самым принуждает нас в комплексном ее изучении, с учетом внутренних и внешних факторов влияния в систему образования.

Протекающие процессы дает нам осознать понятие того, что к внешним факторам можно отнести многочисленные неконтролируемые процессы происходящие в системе образования. Сложившиеся факторы способны отражать широкое использование ИКТ и тем самым способствуют к достижению уровня развития инновационно-информационной среды во всех сферах жизни общества, а также особенно воздействует на осуществлении образовательного процесса в Вузе. Также, нужно отметить, что они в основном зависят от таких составляющих, как переоценка общественных взглядов и их ожиданий, требований к эффективному функционированию Вузов, уровень грамотности студентов при применения и использования ИКТ, наличие качества применяемых ИКТ, а также инновационно информационных

цифровых ресурсов, а также информатизация среды образования и применение передового опыта в решении поступательных проблем в этой области.

Следует отметить, что типичные факторы, по сути, также и могут являться сдерживающими, так как, они оснащены характеристиками образовательного процесса и по своей сути ограничивают скорость внедрения ИКТ. Для этого, на наш взгляд, необходимо использование окружающих средств ИКТ, чтобы образовательный процесс в вузах имел реальную возможность распространения таких систем и внедрения более усовершенствованных ее вариантов.

По нашему мнению, социально-экономические и политические факторы целесообразно выделить к внешнему фактору, которые, по сути, вызывают деградацию в международном обществе, ориентирной направленной на интеграцию, глобализацию и демократизацию современной информационной системы образования. Определяя современные политические, экономические и социальные преобразования в стране, связанные с развитием ИТ-структур, может коренным образом повлиять на требование к рынку труда и в подготовке будущих специалистов, приведет к изменению содержания учебного процесса и структурному изменению самой системы образования.

По мнению авторов, классификация факторов, влияющие на развитие инновационно-информационной инфраструктуры вузов заслуживает особого внимания с точки зрения системного их изучения. Также в процессе изучения нами выявлены внутренние и внешние факторы инновационно-информационной инфраструктуры учреждений ВПО (рис. 1).

Важно отметить, что если в прежний период внешние факторы сохраняли процесс информатизации Вуза, то сейчас они его стимулируют, а учет внешних факторов направили работу педагогов к углубленному рассмотрению внутренних факторов процесса информатизации, а также современного этапа развития инновационно-информатизацией образовательной среды учреждений ВПО.

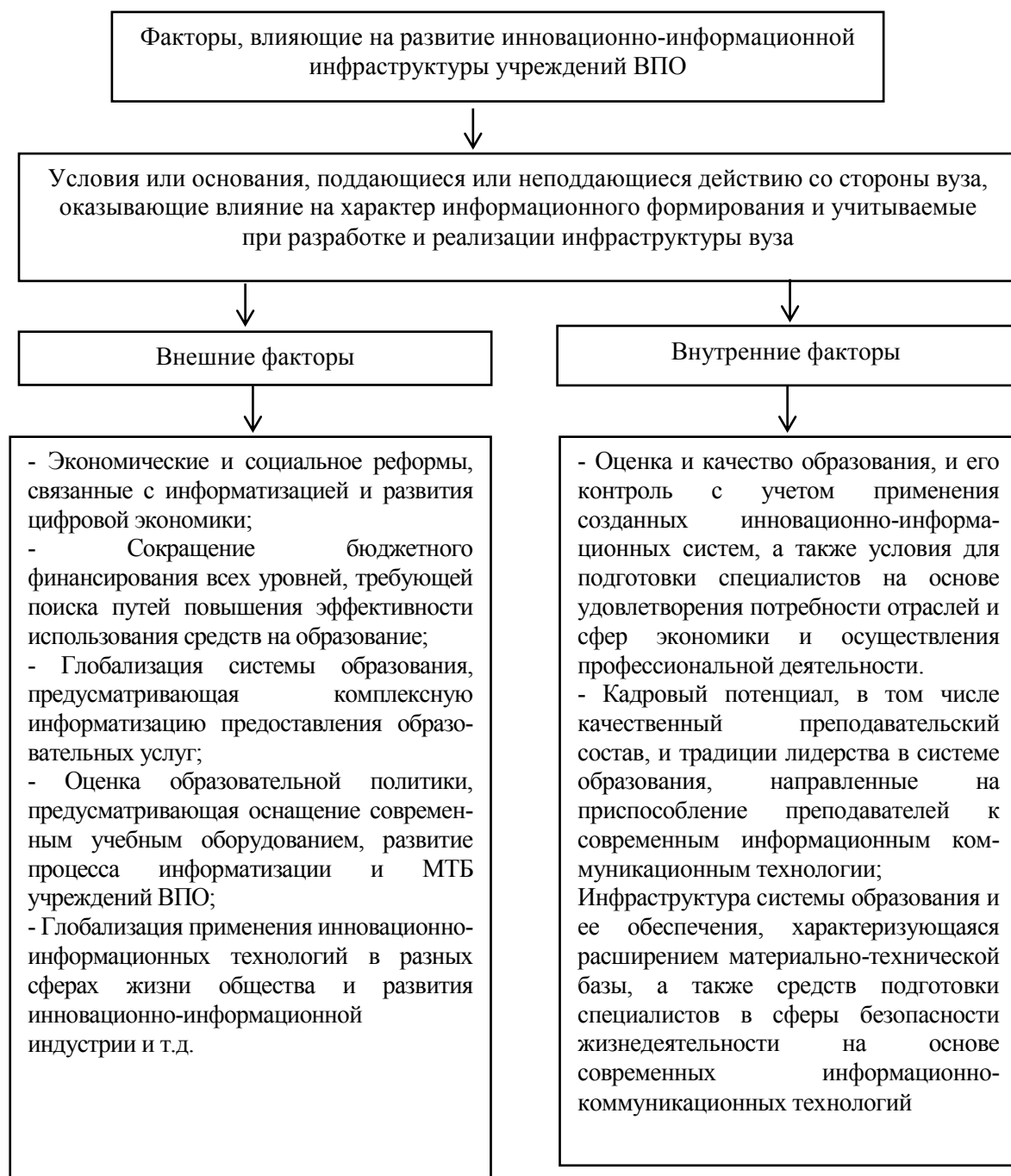

Рисунок 1. Совокупность внешних и внутренних факторов, характеризующих инфраструктуры учреждений ВПО (составлено авторами).

Анализ показывает, что внешние факторы характеризуют конфиденциальность и качество технологий и инноваций, потенциал степень информатизации, информационную интенсивность образовательного процесса. Также важно выделить и рассмотрению внутренних факторов.

В основном внутренние факторы проверяются системой ВПО и характеризуют состояния преподавания научных дисциплин и инновационной практики, способности системы реагировать на производящиеся изменений, ожидания и вызовы общества, овладение новых инструментов работы с информацией, осуществлении воспитательной деятельности.

Опыт работы вузов в Таджикистане показывает, что выделенные факторы характеризуются решении проблемы содержания, методов и форм воспитательной работы, эффективного использования ИКТ в образовательный процесс, рационального использования научно-методической и теоретической базы в общество информационных образовательных ресурсов, с нужными учебно-методическими материалами, уровень профподготовки преподавателей, возможностью использования ИКТ, гибкость системы управления Вуза, модификацию содержания образовательного процесса, формы труда преподавателей, распространение передовых форм организации и методы обучения на основе рационального применения ИКТ.

С другой стороны, внутренние факторы характеризуют происходящие изменения в деятельности вузов, применения современных ИКТ и образовательных инструментов для осуществления образовательного процесса, а также функционирование системы ВПО с учетом обеспечения безопасности жизнедеятельности и другие.

На основе изучения различных факторов, нами выявлены следующие, характеризующие изменения в образовательную систему:

1. Качество образования и его контроль с учетом функционирующие инновационно-информационные системы в вузах;

2. Кадровый потенциал на основе оценки качественного преподавательского состава, традиции лидерства, умелого использования инновационно-коммуникационных технологий;

3. Действующая инфраструктура образовательной системы и ее обеспечения на основе оценки МТБ, инновационно-информационно-коммуникационных технологий и другие.

Учет выделенных факторов способствует формированию образовательного процесса на основе внедрения информатизации и необходимости перехода на инновационно-информационно-коммуникационных технологий в организации управления образовательного процесса в вузах. С точки зрения учебы и организации возможности образовательной среды являются ресурсом роста качества образования и источником формирования индивидуального и профессионального опыта.

При этом целесообразным считаем выделение стратегических целей информатизации ВПО, предусматривающие обеспечение лидерства вуза в сфере инновационно-информационных технологий, разработку новых форм

роста качества предоставления образовательных услуг, рост отдачи от применения инновационно-информационных технологий и оптимизации организационно-технологических решений согласно стратегией информатизации, уменьшить стоимость владения современными ресурсами за счет совершенствования их управляемости, обеспечить эффективность организационного управления, увеличить качество информационных услуг и их конфиденциальность для пользователей, уменьшить потенциалы злоупотребления администрацией и руководством аспирантов, магистрантов, докторантов и сотрудников за счет внедрения электронного документооборота, проверки исполнения управленческих решений, а также регулирования доступа к административно-научной и образовательной информации, обеспечить развитию экономику учреждений ВПО и другие.

С другой стороны следует выделить основные направления информатизации на основе рассмотрения инновационно-информационной инфраструктуры (технологическое оборудование, линии и каналы передачи данных, компьютерные сети, программное обеспечение), инновационно-информационных технологий для принятия решения, методологические основы применения инновационно-информационных технологий (информационная модель бизнес-процессов, метод оценки эффективности приложений, основные показатели использования ИКТ, корпоративные стандарты по разработке, внедрению и применению инновационно-информационных технологий), инновационно-информационные технологии оказания услуги, управление, отношения с другими подразделениями учреждений ВПО.

Поэтому целесообразным считаем роль инновационно-информационной инфраструктуры учреждений ВПО. Развитая инновационно-информационная инфраструктура учреждений ВПО основана на современных технологиях, использует стандарты и компоненты, обеспечивающие требуемую производительность с целью построения виртуальных компьютерных сетей, взаимодействия с республиканскими, региональными и глобальными компьютерными сетями на основе рассмотрения клиентских и серверных компьютерных платформ, компьютерной сети учреждений ВПО, среды передачи данных, телекоммуникационное оборудование и каналы связи, е программное обеспечение, оценку влияния основных компонентов инновационно-информационной инфраструктуры, влияющий на эффективность решения задач информатизации учреждений ВПО и другие.

В новых условиях цифровизации выделяя роль инновационно-информационной технологий важным считаем разработку мероприятий, направленные на создание инновационно-информационной инфраструктуры.

Для выявления факторов и их анализ используем метод SWOT-анализа. Результаты анализа приведены в таблице 1.

Согласно данным табл. 1 сильными сторонами учреждений ВПО являются широкое поле подготовки, высокий уровень МТБ, инновационно-информационные технологии в образовании, стратегический подход, мотивация ППС, положительный имидж и другие.

К слабым сторонам относятся неэффективность деятельности в сфере интеллектуальной собственности, недостаточное использование активных методов обучения и отсутствие явных стандартов достижения целей, поставленных как руководством вуза, так и его персонал.

Таблица 1

SWOT – анализ эффективности образовательных услуг вузов на основе исследований инновационно-информационной инфраструктуры

SWOT-анализ для оценки эффективности предоставления образовательных услуг учреждений ВПО	
<u>Сильные стороны учреждений ВПО</u> – Наличие большого спектра направлений подготовки специалистов – Большой объем научно-исследовательской работы по контрактам и грантам – Высокий уровень МТБ учреждений ВПО – Уровень компетентности ППС и административного персонала ВПО – Возможности применения системы непрерывного образования – Особенности привлечения внебюджетных средств на основе оказания платных образовательных услуг – Использование инновационно-информационных технологий в образовательном процессе – Наличие сети филиалов учреждений ВПО – Применение современных методов оценки качества образования и эффективность функционирования учреждений ВПО – Позитивный имидж учреждений ВПО – Развитие сотрудничество с организациями, предприятиями и учреждениями ВПО зарубежных стран – Наличие мотивации у сотрудников и профессорско-преподавательского состава учреждений ВПО	<u>Слабые стороны учреждений ВПО</u> – Нехватка учебных площадей в учреждениях ВПО – Старение МТБ учреждений ВПО – Низкий уровень эффективности работы в области интеллектуальной имущества – Нехватка профессорско-преподавательского состава – Недостаточное использование активных методов обучения – деловых игр, кейсов и др. – Отсутствие системы постоянного мониторинга рынка труда и предоставления образовательных услуг – Недостаточно активная работа в соседних государствах – Непонимание профессорско-преподавательским составом необходимости и целесообразности перехода на компетентностный подход в связи со низкой подготовки – Отсутствие четких критериев достижения намеченных целей в учреждениях ВПО
<u>Возможности учреждений ВПО</u> – Увеличение весомости образовательной программы и оказываемых услуг – Открытие новых направлений подготовки специалистов – Проведение капитального строительства учебно-лабораторной базы, жилищных домов – Развитие программы магистратуры и	<u>Угрозы в учреждениях ВПО</u> – Наличие конкуренции на рынке образовательных услуг – Не востребованность выпускников по некоторым направлениям подготовки – Отток квалифицированных кадров – Уменьшении средств за счет бюджетного финансирования

докторантуры – Привлечения квалифицированных специалистов для работы – Привлечение внебюджетных средств на основе предоставления дополнительных образовательных услуг, развитие консалтинговой деятельности – Использование современных механизмов формирования товарных и ценовой политики – Расширение сотрудничества со средними профессиональными учебными заведениями и колледжей – Полный переход на инновационное развитие	– Наличие демографического и социального кризис и его последствия – Возрастание стоимости обучения в учреждениях – Изменения в законодательстве о высшем профессиональном образовании, воинская служба и демографические процессы – Наличие неодинакового требования работодателей к компетенции выпускников – Отставание компетенций ППС от современного этапа развития инноваций и инновационно-информационных технологий
--	---

Учреждения ВПО должны первоначально преодолеть эти недостатки, чтобы развиваться по инновационному пути развития в современных условиях, рационально использовать все имеющиеся возможности для улучшения образовательных услуг, развития бюджетного финансирования и введения изменения в законодательство о высшем профессиональном образовании, военной службе и демографических процессах.

Поэтому инновационно-информационная инфраструктура современных учреждений ВПО требует особого внимания к средствам мониторинга сетевого и серверного оборудования. В этих условиях эффективным считается эффективного применения инструментов мониторинга и управления в учреждениях ВПО на основе использования программных инструментов.

На основе обобщения и выбора факторов, а также обобщенной оценки их влияния на формирование инновационно-информационная инфраструктуры ВПО важным считаем разработку и реализации следующих направлений;

1. Создание системы обеспечения учреждений ВПО современными компьютерами и периферией;
2. Проектировать структурированные физические среда передачи данных в учреждениях ВПО;
3. Совершенствование системы управления серверными компьютерными платформами, проектирование, коммуникационным оборудованием для компьютерной сети и системным программным обеспечением в учреждениях ВПО.
4. Создавать каналы передачи данных и установить телекоммуникационное оборудование для взаимосвязи с республиканскими, местными и глобальными информационными сетями.
5. Формирования и развития корпоративных, вычислительных и информационных сетей и др.

В целом, учет выявленных факторов и реализация выделенных направлений способствуют повышению эффективности использования

инновационно-информационной инфраструктуры вузов на рынке образовательных услуг в условиях реализации СНР-2030 в Таджикистане.

ЛИТЕРАТУРА

- 1.Абрамова С.В., Бояров Е.Н. Общие закономерности развития образовательного пространства «Безопасность жизнедеятельности» // Известия Самарского научного центра Российской академии наук, т. 14, № 3 (2), 2012. С. 569–573.
2. Баранов А. А. Информационная инфраструктура: проблемы регулирования деятельности / А.А. Баранов. – К. ТОВ «Видавничий дім Дмитра Бураго», 2012. – 352 с.
3. Большой энциклопедический словарь - М.: Большая Российская энциклопедия, СПб.: «Норит», 2000. -1456с.
4. Лагунова А.Д., Бровкин И.А. Проблемы развития инновационной инфраструктуры в российских ВУЗах // Экономика и менеджмент инновационных технологий. 2011. № 3 [Электронный ресурс]. URL: <https://ekonomika.snauka.ru/2011/12/155> (дата обращения: 28.08.2023).
5. Раджабов Р.К., Амонкулова Ч.У. Внедрение концептуальной модели системы организации и управления вузом в Кыргызской Республике// Таджикистан и современный мир: актуальные проблемы развития инновационной экономики // Сборник материалов шестой международной научно- практической конференции: под общ. ред. Факерова Х.Н., Раджабова Р.К. – Душанбе: «ТГУК», 2018. – С.11-20.
6. Разумова Ю.В., Макаренко Н.Б. Формирование информационной инфраструктуры на предприятиях энергетического сектора // Фундаментальные исследования. – 2017. – № 2. – С. 200-207.
7. Российская школа и новые информационные технологии: взгляд в следующее десятилетие - М.: Изд-во «Некс Принт», 2010. -95с.
8. Терентьева Т.В., Кулакова М.Н. Методика оценки устойчивости развития предпринимательского вуза // Сб. науч. трудов MS World по материалам межд. науч.- практ. конф. «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании». – Одесса, 2011. – Т. 21. Экономика. – С. 46-50.
9. Цатурян Э.О., Хорева Л.В. Инновационные формы предпринимательства в системе профессионального образования // Журнал правовых и экономических исследований. № 4. 2012. - С. 170-173.

**ОМИЛӢОЕ, КИ БА РУШДИ ЗЕРСОХТОРИ ИННОВАТСИОНИЮ
ИТТИЛООТИИ МАКТАБӢОИ ОЛӢ ТАЪСИР МЕРАСОНАНД**

РАҶАБОВ РАҶАБ КӢЧАКОВИЧ,

доктори илмӢои иқтисодӢ, профессори
ДонишгоӢи давлатии тичорати Тоҷикистон
734061, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӢч., ДеҳотӢ 1/2,
тел.: (+992) 934-44-41-07; e-mail: drrajab@mail.ru

ПАРВОНАЕВА ХАНДОН ЗАРИФБЕКОВНА,

аспиранти кафедраи иқтисод ва менечменти
ДонишгоӢи технологияи Тоҷикистон
734061, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӢч. Н.Қарабаева, 63/3;
тел.: (+992) 937-28-18-18; e-mail: Parvonaeva88@mail.ru.

Дар мақола омилӢои асосие, ки ба рушди инфрасохтори инноватсионию иттилоотии мактабӢои олӢ таъсир мерасонанд, ҳамчун шартҳои муҳимтарини таъмини рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар дар заминаи тайёр намудани кадрӢои баландихтисос, ки ба ҷорӣ намудани усули технологияӢои пешқадами инноватсиониро дар соҳаӢои мухталиф иқтисодиёт қодиранд, баррасӣ шудааст. Дар асоси таҳқиқот сатҳи бадастомадаи рушд ва истифодаи технологияӢои иттилоотию коммуникатсионӣ дар тамоми соҳаӢои ҳаёт ва муассисаӢои таҳсилоти олии касбӣ дар шароити демократикунӣ, ҷаҳонишавӣ, ҳамгироии маориф ва иттилоотикунӣ он арзёбӣ карда мешавад. Дар мақола инчунин, таҳлили SWOT оид ба самаранокии хизматрасониӢои таълимӣ аз ҷониби мактабӢои олии касбӣ дар асоси истифодаи зерфрасохтори инноватсионию иттилоотӣ оварда шудааст. СамтӢои ташаккул ва баланд бардоштани самаранокии истифодаи зерсохтори инноватсионию иттилоотии муассисаӢои таҳсилоти олии касбӣ дар бозори хизматрасонии таълимӣ дар заминаи татбиқи СМР-2030 дар Тоҷикистон пешниҳод шудаанд.

Калидвожаҳо: омилӢо, технологияӢои иттилоотию коммуникатсионӣ, рушди иҷтимоию иқтисодӣ, бозори хизматрасонии таълимӣ, муассисаӢои таҳсилоти олии касбӣ.

**FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF INNOVATION AND
INFORMATION INFRASTRUCTURE OF UNIVERSITIES**

RAJABOV RAJAB KUCHAKOVICH,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the
Tajik State University of Commerce
734061, Tajikistan, Dushanbe city, Dekhoti st. ½;
tel.: (+992) 934-44-41-07; e-mail: drrajab@mail.ru

PARVONAEVA KHANDON ZARIFBEKOVNA,

postgraduate student of the Department of Economics and Management,
Technological University of Tajikistan
734061, Tajikistan, Dushanbe city, N. Qaraboev str. 63/3;
tel.: (+992) 937-28-18-18; e-mail: Parvonaeva88@mail.ru

The article examines the main factors influencing the development of the innovation and information infrastructure of universities as the most important conditions for ensuring the socio-economic development of the country based on the training of highly qualified personnel capable of introducing advanced innovative methods and technologies into various industries and spheres of the economy. Based on the study, an assessment is made of the achieved level of development and use of information and communication technologies in all spheres of life and institutions of higher professional education in the conditions of democratization, globalization, integration of education and informatization of the educational system. The article also contains a SWOT analysis of the effectiveness of educational services provided by universities based on the use of innovative information infrastructure. Directions for forming and increasing the efficiency of using the innovation and information infrastructure of universities in the educational services market in the context of the implementation of the NDS-2030 in Tajikistan are proposed.

Keywords: factors, information and communication technologies, socio-economic development, market for educational services, institutions of higher professional education.

УДК:177

О ЦЕННОСТЯХ КОНЦЕПЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ДОСТОИНСТВА В УЧЕНИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

МИРЗОШОХРУХ АСРОРИ,

кандидат философских наук, главный научный сотрудник отдела истории философии Института философии, политологии и права им.

А. Баховаддинова Национальной Академии наук Таджикистана

734025, Таджикистан, город Душанбе, ул. Н. Карабоева 54/2;

тел: (+992) 918-62-92-33; e-mail: asrori53@mail.ru

Статья посвящена изучению вопроса о ценностях человеческого достоинства. В статье отмечается, что человеческое достоинство и ценность человечности неразрывно связаны между собой рациональностью. Согласно этой точки зрения, человечество обладает достоинством не в результате наличия или выражения прав, о том, что они способны к моральной автономии (или самоопределению). Представляется, что определение достоинства как моральной автономии действительно приближается к точному пониманию ценности человечества.

В статье рассмотрены концепции исследователей К. Хенли, С. Бусса, А. Гиббарда о моральной ценности человеческого достоинства, сопоставляя их с понятиями моральной ценности И. Канта, который утверждает, что безусловной ценностью обладает только добрая воля – единственное, что является добром без ограничений, она также является высшим благом, служащим условием для любого другого блага.

Основанием достоинства являются рациональные и моральные способности человека, что позволит должным образом уважать достоинства другого человека.

Ключевые слова: человек, достоинство, ценность, мораль, концепция, рациональность, И. Кант, К. Хенли, С. Бусс, А. Гиббард.

Одним из известных способов рассмотрения достоинства как уникального предиката ценности человека заключается в понимании достоинства в терминах моральной автономии. Согласно этой точке зрения, человечество обладает достоинством не в результате наличия или выражения прав, а тем, что члены человеческого общества обладают достоинством в силу того, что они способны к моральной автономии (или самоопределению). Таким образом, каждому человеку полагается одинаковое уважение, поскольку достоинство человека основывается на его способности быть морально

автономным субъектом. Идея человеческого достоинства универсальна (как утверждается), поскольку она в равной степени включает всех людей, обладающих способностью к моральной автономии. С этической точки зрения объект имеет большую ценность в той мере, в какой он наилучшим образом служит выживанию и совершенствованию человека, помогая ему достичь гармонии и независимости, в которых он нуждается и к которым стремится. Поэтому очень важно, чтобы ценности, которые человек выбирает и преследует в своей жизни, соответствовали реальности человека, т.е. были истинными. Ведь только истинные ценности могут привести человека к полному развитию его природных способностей. В нравственной сфере можно сказать, что ценность является истинной в зависимости от ее способности сделать человека более человеческим.

При таком взгляде на достоинство ценность человечности связывается с рациональностью (автономные личности - это те, кто может рационально обдумывать возможные альтернативные действия). Однако привязка ценности человечности к рациональности, по-видимому, означает, что мы должны отказаться от понятия незаменимости, поскольку ценностью является характеристика или сочетание характеристик, а не индивидуальное выражение этих характеристик. Характеристики, которые обязательно отличали бы несравненно более ценных представителей человечества от любых других существ, не могут служить основанием для оценки этих представителей. Американский исследователь, профессор К. Хенли обосновывает это положение аргументом «дубликата»: даже если обычно не существует другого существа, обладающего той же комбинацией характеристик, что и ценный человек, всегда может существовать его дубликат, если только характеристики, делающие человека ценным, логически невозможны для любого другого объекта [1. 345].

Таким образом, чтобы понять ценность человечества, мы должны признать, что эта ценность может быть утрачена, а также может быть приобретена любым другим существом, которое потенциально может разделять те характеристики, которые мы ценим в человеке. Достоинство, по мнению К. Хенли, принадлежит как индивидуальной рациональной личности в силу ее рациональности, так и рациональной природе его силы, наилучшим образом проявляющейся в моральном обдумывании. Мы, подчеркивает автор, можем ценить индивидов, которые потенциально рациональны, но при этом мы признаем, что не открыли в них чего-то незаменимо ценного. И точно так же, как ценность прав человека связана со способностью к рациональному, моральному поведению, любая ценность, которой обладает человек, не может обосновать ценность, которой обладают конкретные индивидуальные права. Напротив, ценность индивидов как индивидов достигается только через опыт,

требующий как самооценки, так и интерсубъективности. К. Хенли утверждает: «Двусторонняя способность к страданию и к счастью достаточна для того, чтобы ценить индивида как личность, поскольку это, безусловно, единственная способность, которая необходима для того, чтобы индивид проявлял заботу о себе как о личности. Если человеку имеет смысл ценить себя, то, по-видимому, ему имеет смысл быть оцененным другими людьми как личность» [1. 350]. Ценность человечества возникает в силу того, что индивид является членом группы существ, способных к рациональному, моральному поведению. Индивиды группы уважаемы как личности, и они должны ценить себя как автономных, чтобы другие также ценили их. Позиция К. Хенли находит серьезную поддержку у ученых в области биоэтики и науки о здоровье, в которых автономия сама по себе является ценностью, требующей уважения.

Представляется, что определение достоинства как моральной автономии действительно приближается к точному пониманию ценности человечества. Позиция, согласно которой все люди обладают достоинством в силу моральной автономии большинства личностей, является хорошей попыткой универсализации достоинства, но с ней связаны как прагматические, так и теоретические трудности. Например, с точки зрения практикующего врача, оценка автономии может фактически поставить некоторых пациентов под угрозу. Датский исследователь, профессор Ш. Делмар, занимающийся проблемами медицинских работников, утверждает: «Существует риск, что медицинский работник может оставить слишком многое в руках пациента и тем самым потерять контроль над ситуацией, что повлияет на достоинство пациента. Можно ли предположить, что пациенты, якобы самостоятельно управляющие собой, не чувствуют себя хозяевами своей жизни, поскольку постоянно испытывают чувство неуверенности, вызванное изменчивостью ситуации? Хотя медицинский работник может приписывать пациентам автономию, если достоинство не является основополагающей ценностью при принятии им решений, это может подвергнуть пациентов опасности» [2. 976]. Ш. Делмар приводит пример 24-летнего мужчины, которого оставили в умывальной комнате его палаты, поскольку медсестра уважала его самостоятельность, но он нуждался в помощи и чувствовал себя неполноценным. Она делает вывод: «Самоуправление как цель медицинского обслуживания может создать у медсестры неправильное представление о том, что пациенты всегда активны и могут сами себя обслуживать» [2. 976]. Вывод Ш. Делмар интересен с философской точки зрения, поскольку он предполагает, что существуют трудности с обоснованием достоинства в рамках автономии. Если автономия обосновывает достоинство, то уважение к автономии будет означать и уважение к достоинству, однако приведенные ею примеры показывают, что это не всегда так. В действительности, точка зрения, согласно

которой автономия является источником достоинства, не объясняет, почему все люди обладают внутренней ценностью, особенно если ценность человека определяется только его рациональной автономией.

Возвращаясь к анализу концепции К. Хенли о достоинстве как свойстве, которым обладают все рациональные личности, отметим, что оно не является уникальным, хотя и согласуется с его представлением о том, что достоинство может быть утрачено. Однако проблема теорий, подобных теории К. Хенли, заключается в том, что если достоинство является свойством и может быть утрачено, то ценность достоинства корригируема, а если ценность достоинства корригируема, то она не может быть предиктирована как уникальная несравнимая ценность человека. (Достоинство не является несравнимым, если мы можем придумать, как оно могло бы быть лучше, а лучшее понятие достоинства - это такое, которое применимо к людям во все времена). Более того, при акценте К. Хенли на самооценке теряется, как нам кажется, то, что важно для человеческого достоинства: даже ненавидящий себя человек обладает достоинством, которое должно уважаться другими лицами. Точка, в которой К. Хенли ближе к правоте, находится в отношениях между ценностью индивида и группы.

Способ объяснить, как обосновывается эта ценность, состоит в том, что люди — это группа, для которой функционирует моральное достоинство, поэтому все члены человеческой группы обладают ценностью по отношению к этому достоинству, и это достоинство находит свое выражение в человеческом сообществе. Если мы отвергаем возможность того, что обладание правами человека обеспечивает ему внутреннюю, незаменимую ценность, и если мы отрицаем, что достоинством обладают люди в силу своей моральной автономии, то мы должны считать, что под достоинством понимается некая ценность более высокого порядка, основанная на какой-то другой характеристике человечества. Американские профессора университета Мичигана С. Бусс и А. Гиббард являются хорошими представителями такой точки зрения. С. Бусс утверждает, что взаимное уважение прав человека основано на вере в то, что люди обладают внутренней ценностью. (Далее она предполагает, что эта ценность обуславливает такие вещи, как этикет и вежливое поведение). С. Бусс поддерживает мнение о том, что социальные и личные ритуалы, демонстрирующие уважение к другим, позволяют нам «сформировать наше представление о человеке», и что эти обычаи «принадлежат к источнику моральной жизни». Хотя С. Бусс не дает положительного отчета о том, как достоинство уважается с помощью этих ритуалов, она дает представление о том, как выглядело бы неуважение к человеку. Неуважение к другому человеку проявляется тогда, когда его чувства и личностные проекты рассматриваются в словах или поведении другого

человека как не имеющие значения. Чтобы подчеркнуть свою точку зрения, С. Бусс предлагает мысленный эксперимент: «Подумайте, что было бы, если бы существовало человеческое сообщество, в котором ни один человек не нарушал бы кантовский категорический императив» [3. 804]. В таком сообществе, утверждает С. Бусс, доброе (или даже вежливое) поведение все равно имело бы моральную ценность. Если бы каждый гражданин королевства давал возможность каждому другому гражданину реализовать свою способность к рациональному выбору, то все равно эти люди могли бы не относиться друг к другу с уважением, поскольку они могли бы причинять друг другу боль и оскорбления. Таким образом, достоинство должно отражать ту ценность, которая служит основой для хорошего отношения друг к другу, независимо от какого-либо морального правила. Эта ценность должна быть основана на чем-то помимо рациональности или автономии, поскольку уважение рациональности и автономии не гарантирует уважения людей как людей.

А. Гиббард предупреждает, что моральные агенты должны поверить в идею о том, что достоинство человечества само по себе обеспечивает хорошие моральные основания для хорошего отношения к представителям человечества. Достоинство может действовать морально только в том случае, если те, кто занимается вопросами морали, признают, что уважение достоинства - это нечто морально благоприятное, и что всегда есть веские моральные причины ценить достоинство человечества. Основой этого достоинства, по мнению А. Гиббарда, является согласие между теми, кто занимается вопросами морали, а не какая-то характеристика человечества, как предлагает С. Бусс. По мнению А. Гиббарда, поскольку люди - это те, кто может действовать морально и кто решает, какой цели должны служить моральные причины, если моральные личности решают, что всегда благоприятно относиться к другому человеку с уважением (на основании того, что они тоже являются моральными лицами), то достоинство - это то, что ценно, и действительно всегда ценно [4. 201-203]. Непонятно, какое преимущество дает А. Гиббарду переход к тому, чтобы сделать основой достоинства согласие между моральными людьми, даже если бы существовал способ доказать, что это согласие является основой достоинства. С другой стороны, явный недостаток гиббардовского взгляда на достоинство состоит в том, что он сводит достоинство к тому, что оно является свойством, разделяемым группой индивидов, которые, по согласию моральных лиц, должны им обладать. Если же моральное мнение когда-нибудь изменится, то можно будет говорить о различных группах людей, обладающих или не обладающих достоинством, и то, что будет считаться хорошим отношением к людям, будет зависеть от новых обозначений достоинства.

Действительно, проблема, связанная с тем, что ценность любого человека зависит от согласия внутри группы, заключается в том, что это оправдывает любой поступок (даже откровенно аморальный), если группа моральных лиц не считает, что страдающие обладают достоинством. Современный кризис может, с некоторой долей гиперболизации, продемонстрировать потенциально катастрофические моральные последствия принятия гиббардовской концепции человеческого достоинства. Представьте себе, что американское медицинское сообщество разделяет взгляды А. Гиббарда на достоинство и оказалось перед необходимостью сделать так, чтобы эпидемия лихорадки Эбола не распространилась в США. Риторическая сила этого примера не может быть не замечена. Замените любую группу меньшинств на пациентов с лихорадкой Эбола, а медицинских работников - на представителей любого класса большинства, и вы получите моральное оправдание, которое неоднократно приводилось для угнетения меньшинства классом большинства. Однако мы не должны отвергать достоинство как моральную ценность высшего порядка только потому, что взгляд А. Гиббарда на достоинство кажется ошибочным. Предположение С. Бусса о том, что все люди ценятся таким образом, что даже те мелочи, которые мы делаем во взаимодействии с людьми, влияют на проявление достоинства, полезно, например, даже если она не дает позитивного обоснования ценности (за исключением утверждения, что она не является простым рациональным выбором).

История достоинства как ценности более высокого порядка должна отличать достоинство от некоторой собственности, которой обладают личности (поскольку она может быть утрачена), и отдельно от прав (поскольку это имеет транзитивный эффект). Необходимо объяснение ценности в связи с деятельностью лиц, но обосновывающее достоинство всех членов человечества, независимо от характеристик каждого индивида, которые могут считаться или не считаться личностью [7].

Многие представители медицинского сообщества утверждают, что позитивное объяснение ценности человечества, предложенное С. Буссом, можно найти в кантовском понятии моральной ценности. Но, похоже, в понятии моральной ценности И. Канта есть конфликт, который необходимо разрешить, если эта точка зрения верна. В начале «Основоположения к метафизике нравов» И. Кант, с одной стороны, утверждает, что безусловной ценностью обладает только добрая воля, поскольку, по его мнению, невозможно придумать ничего, что можно было бы считать добром без ограничений, кроме доброй воли [5. 59]. По его мнению добрая воля, будучи безусловным благом, не может быть благом по отношению к тому, что она производит, но является благом сама по себе. Кроме того, поскольку добрая воля - единственное, что является добром без ограничений, она также является

высшим благом, служащим условием для любого другого блага. С другой стороны, Кант утверждает, что разумные существа существуют как объективные цели (т.е. как цели в себе), в результате чего человек никогда не может рассматриваться только как средство, но всегда должен рассматриваться и как цель: «Таким образом, если должен существовать верховный практический принцип и, по отношению к человеческой воле, категорический императив, то этот принцип должен быть таким, который из представления того, что необходимо для каждого является целью, ибо это цель есть сама по себе, делает объективный принцип воли, следовательно, может служить всеобщим практическим законом» [5. 168]. Рассуждения Канта об объективных целях напоминают рассуждения о доброй воле: ни добрая воля, ни человек не имеют инструментальной ценности (или ценности того, что они производят), но оба обладают абсолютной, безусловной ценностью. Более того, подобно тому, как Кант говорит, что добрая воля служит условием ценности других благ, он далее утверждает, что человечность - это то, без чего не может быть ничего абсолютно ценного. Таким образом, проблема моральной ценности может быть сформулирована следующим образом: в «Основаниях» Кант изначально утверждает, что добрая воля - единственное безусловное благо и условие, на котором зиждется любое другое благо, но, формулируя категорический императив о человечности, Кант утверждает, что именно человечность (а не добрая воля) является абсолютным благом и служит условием ценности любого другого блага. Представляется, что Кант рассматривает единственную абсолютную ценность доброй воли как совместимую с его утверждением о том, что человечность является единственным безусловным благом через мотив действия агента. Для ответа на этот вопрос мы можем обратиться к тем фрагментам, в которых Кант обсуждает природу моральной ценности как таковой. Если то, что обладает абсолютной ценностью, придает ценность другим, квалифицированным благам, то мы можем обратиться к текстам, в которых обсуждаются эти квалифицированные блага, и посмотреть, почему они считаются морально ценными. Например, Кант пишет, что моральная ценность поступка не может вытекать из его последствий, поскольку это отрицало бы моральную роль рациональности воли. Действительно, «не что другое, как представление закона само по себе, которое имеется, конечно, только у разумного существа, поскольку это представление, а не чаемый результат, является определяющим основанием воли, может явить собою то благо, столь предпочтительное другим, которое мы называем нравственным и которое присутствует уже в самом лице, руководящемся в действии этим представлением, а не ожидается еще только от последствия действий» [5. 83]. Издание законов автономным законодателем, полагает Кант «определяет всю нравственную ценность» и по

этой причине должно иметь достоинство, то есть безусловную, ни с чем не сравнимую ценность. Далее, Кант утверждает, что ценность имеют поступки, совершаемые из самых высоких побуждений, поскольку люди, совершающие поступки «не по склонности, а по долгу», имеют в себе источник ценности характера, который является нравственным и несравненно высшим. Таким образом, моральная ценность присуща поступкам, совершаемым из мотива долга, который устанавливается через постановку моральных целей в разумной, доброй воле. В этом отрывке создается впечатление, что моральная ценность поступка гарантируется источником мотива, из которого он исходит: для Канта - это добрая воля, которая может быть только у разумного существа.

Если связь между абсолютной моральной ценностью доброй воли и человечности одинакова, то, по-видимому, когда мы действуем в отношении человека как самоцели (потому что уважаем абсолютную ценность его человечности), то мы точно так же действуем и в отношении его доброй воли. Но, конечно, есть много людей, которые не обладают доброй волей, и поэтому кажется, что уважение абсолютной ценности их человечности не может быть тем же самым, что и уважение ценности доброй воли, которой они не обладают. Ценность человеческой личности, по-видимому, иная, чем ценность гораздо более редкого проявления доброй воли, поскольку, если бы мы оценивали агентов по качеству их воли, нам не нужно было бы ценить многих из них вообще! Но мы должны уважать достоинство человечества, по Канту, а поскольку это уважение основано на разумности агента, не зависящей от доброй воли, мы должны выяснить источник ценности разумности агента для Канта, и эта ценность устранил кажущееся расхождение между типами вещей, которые имеют несравнимую ценность, для Канта. Для многих кантианцев достоинство является основанием уважения к личности (поскольку именно рациональность наделяет агента способностью ставить моральные цели), и их взгляд существенно отличается от предыдущих концепций достоинства, о которых говорилось выше.

Действительно, достоинство человечества обладает ценностью, которая не может быть квалифицирована, и поэтому его ценность имеет приоритет перед условными благами. Основанием достоинства являются рациональные и моральные способности человека, и чтобы должным образом уважать достоинство другого человека, необходимо принимать во внимание всю его личность. Поскольку люди, обладающие несравненной ценностью, являются человеческими существами, у них есть множество естественных человеческих потребностей, а также полный набор личных loves и индивидуальных проектов. Ценность личности как самоцели отличается от цены, которую имеют вещи, и уважать ценность человечности человека - значит уважать его рациональность. Суть этой рациональности такова: «человек, осознающий свое

достоинство, реализующий его через переживание достоинства я и ценности другого, а тем более заявляющий о своих правах, обеспеченных идеей достоинства-ценности, – это уже не абстрактная фигура, а реальный субъект истории, с которым мы «лицом к лицу» встречаемся на каждой странице летописи социальных преобразований. На этом уровне в философии достоинства фиксируется методологическая проблема соотношения между «чувством собственного достоинства» и «оценкой по достоинству»: есть ли между ними генетическая связь (что первично, а что вторично) либо только функциональная» [6. 77].

Подводя итоги, скажем, что в вышеизложенных теориях и идеях исследователей и философов достоинство представляется не как свойство, а моральная ценность более высокого порядка, которая всегда функционирует как ограничение действий. Человеческая ценность возникает в силу того, люди имеют значение в отношениях. Причем они имеют значение даже тогда, когда перестают быть рационально познающими, поскольку их присутствие всегда имеет значение при принятии моральных решений. Автономия и права ценны, потому что они указывают на ценность реляционного качества морали, и когда действия, нарушающие автономию и права, вызывают возражения, потому что нарушается достоинство - присутствие и ценность другого человека. Сказать, что произошло унижение достоинства, значит подтвердить то, что считает медицинское сообщество: было совершено неправильное действие. Люди ценят человечность как основу нравственности и уважают достоинство, которым мы обладаем как представители человечества, потому что присутствие людей имеет для нас значение и в этом заключается аксиологическая суть вопроса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Henley, K. (1977). The value of individuals. *Philosophy and Phenomenological Research*, 37(3), p. 345. 345–352.
2. Delmar, C. (2013). The interplay between autonomy and dignity: Summarizing patients' voices. *Medical Health Care and Philosophy*, p. 976. Pp. 975–981.
3. Buss, S. (1999). Appearing respectful: The moral significance of manners. *Ethics*, 109(4), p. 804. Pp. 795–826.
4. Gibbard, A. (1992). Moral concepts: Substance and sentiment. *Philosophical Perspectives*, 6, p. 201-203. Pp. 199–221.
5. Кант И. Сочинения в 4-х томах на немецком и русском языках. Т. III. – М.: «Московский философский фонд», 1977. С. 59. 784 с.
6. Мякчило С.А. Идеи и образы достоинства личности в постклассической философии // *Логика достоинства и свободы личности* :

посвящ. 85-летию Ин-та филос. НАН Беларуси / сост. и науч. ред. Л. Ф. Евменов. – Минск: Беларуская навука, 2016. С. 77. – 577 с.

7. Асрори Мирзошоҳрух. Проблема человеческого достоинства в средневековой исламской этике (историко-философский анализ). Душанбе, «Истеъдод» 2018. 136 стр.

ДАР БОРАИ АРЗИШҶОИ КОНСЕПСИЯИ ФАЗИЛАТИ ИНСОН ДАР ТАЪЛИМОТИ МУҲАҚҚИҚОНИ МУОСИР

МИРЗОШОҲРУХ АСРОРИ,

номзади илмҳои фалсафа, сарҳодими илмии шӯбаи таърихи фалсафаи
Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Н. Қарабоев 52/2;
тел.: 918-62-92-33; e-mail: asrori53@mail.ru

Мақола ба омӯзиши масъалаи арзишҳои фазилати инсон бахшида шудааст. Дар мақола қайд карда мешавад, ки фазилати инсон ва арзиши инсоният бо ақлу хирад зич алоқаманданд. Тибқи ин ақида, инсоният на дар натиҷаи доштани ҳуқуқ ё ифодаи ҳуқуқ, балки барои он ки онҳо тавони мустақилияти ахлоқӣ (ё худмуайянкунӣ) доранд, фазилат пайдо мекунад. Чунин ба назар мерасад, ки таърифи фазилат ҳамчун мустақилияти ахлоқӣ ба фаҳмиши дақиқи арзиши инсоният наздиктар мешавад.

Дар мақола ақидаҳои муҳаққиқон К.Хенли, С.Бусс, А.Гиббард дар бораи арзиши ахлоқии фазилати инсон баррасӣ шуда, онҳо бо ақидаҳои арзиши ахлоқии И.Кант, ки танҳо иродаи некро ҳамчун арзиши бечунучаро меписандад ва онро ягона арзиши неки бидуни маҳдудият ва беҳтарин неъмат эътироф менамояд, муқоиса шудааст.

Асоси фазилат қобилияти оқилонаи ахлоқии шахс ва эътироми дурусти шаъну эътибори шахси дигар мебошад.

***Калидвожаҳо:** шахс, фазилат, арзиш, ахлоқ, консепсия, хирад, И.Кант, К.Хенли, С.Бусс, А.Гиббард.*

ON THE VALUES OF THE CONCEPT OF HUMAN DIGNITY IN THE TEACHINGS OF MODERN RESEARCHERS

MIRZOSHOHRUKH ASRORI,

candidate of philosophy, chief officer of the History of Philosophy
Department of the Institute of Philosophy, Political Science and Law
named after A. Bahovaddinov NAST

734025, Tajikistan, Dushanbe city, N. Qaraboev str. 52/2;
tel.: (+992) 918-62-92-33; e-mail: asrori53@mail.ru

The article is devoted to the study of the issue of the values of human dignity. The article notes that human dignity and the value of humanity are inextricably linked by rationality. According to this view, humankind has dignity not as a result of having or expressing rights, but because they are capable of moral autonomy (or self-determination). It appears that the definition of dignity as moral autonomy does come closer to an accurate understanding of the value of humanity.

The article examines the concepts of researchers K. Henley, S. Buss, A. Gibbard about the moral value of human dignity, comparing them with the concepts of moral value of I. Kant, who claims that only good will has unconditional value - the only thing that is good without restrictions, it is also the highest good, serving as a condition for every other good.

The basis of dignity is the rational and moral capacity of a person, and to properly respect the dignity of another person.

Keywords: *person, dignity, value, morality, concept, rationality, I. Kant, K. Henley, S. Buss, A. Gibbard.*

**УСЛОВИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ КОНСОЛИДАЦИИ И
МЕЖДУНАРОДНОГО ОБЩЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ
В ТАДЖИКИСТАНЕ**

КОСИМОВА РАДЖАБМО,

кандидат политических наук, доцент кафедры политологии Таджикского
государственного педагогического университета имени Садриддина Айни
734003, Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 121;
тел: 918-75-00-25

ХАМИДЗОДА ХУСЕЙН ХАЛИФАБОБО,

соискатель кафедры политики и связей с обществом Академии
государственного управления при Президенте Республики Таджикистан
734003, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Саид Носир 33;
тел: 918-99-01-02

В статье отмечается, что с приобретением Таджикистаном государственной независимости возникло необходимость перед республикой принятия достаточно ряда мер по укреплению интеграции этнических меньшинств. В этом направлении, наряду с реализацией структурных мероприятий, встала задача также разработать законодательные акты, обуславливающие стратегии государства в отношении решения проблемы поиска путей для включения этнических меньшинств в общественную жизнь Республики Таджикистан. Примечательно, что совершенствование межэтнических отношений в Республике Таджикистан и их эффективное вовлечение в общественно-политическую жизнь страны во многом соответствует «решениям, принятым в Хельсинки в июле 1992 года, Организацией по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ) и другим международным нормативно-правовым документам.

Следует отметить, что основополагающим документом в направлении обеспечения активной включенности субэтносов в общественную жизнь стало принятие новой Конституцией, предоставляющее (без всякой дискриминации) всем жителям страны права на реализацию своих индивидуальных прав человека и гражданина. Представители этнических групп, согласно Конституции страны, могут наравне с другими гражданами участвовать также и в политической жизни страны. Статья 27 данного важного государственного документа гласит, что «Гражданин имеет право участвовать в политической жизни и управлении государством

непосредственно или через представителей». Принятие и реализация таких мер способствовали укреплению дружественные связи и доверия между различными этническими группами и титульной нации в целом.

Ключевые слова: конституция, субэтноты, субкультура, государствообразующий, этнос, государство, многонациональный, интеракционизм, национальные меньшинства, нация, независимость

На нынешнем этапе развития независимого таджикского государства, на фоне происходящих в традиционном социуме политических изменений, вопросы регулирования межэтнических отношений являются одной из важнейших проблем обществоведческих наук. Они связаны с развитием самосознания граждан республики и их духовного возрождения, что может оказать определённое воздействие на толерантное отношение друг к другу различных групп национальных меньшинств в перспективе, сохранение их культурных ценностей. Важными условиями эффективного решения этих вопросов могут стать реальное формирование культуры терпимости в межэтнической и субкультурной среде в Республике Таджикистан. Это позволяет национальным меньшинствам, наряду с титульного, государствообразующего этноса, внести свой вклад в развитие общественного, духовного и экономического развития страны. Как отмечает Основатель мира и национального единства, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон: *«Сегодня, в этот судьбоносный период, есть люди, стремящиеся вместо обеспечения мира, согласия и целостности страны, вновь разжечь пламя этнического и национального противостояния»*. [2, с.35] Поэтому актуальность изучения данной темы никогда не теряет своего смысла, тем более в условиях трансформации таджикского общества и демократизации общественных отношений.

В политической практике нашей страны постановке данной цели еще в начальные годы обретения независимости отводилось заметное место. Для осуществления данной цели с первых дни стремления к независимости были заложены правовые механизмы. Например, в одном из важных правовых документов, принятых накануне обретения политической независимости— Законе Республики Таджикистан «О государственном языке», четко сформулирована политика правовых аспектов осуществления этническими меньшинствами своих прав и свобод в сфере использования родным языком и развития культурой. С принятием Конституции страны, такие положения, касающиеся защиты прав и свобод всех этнических групп, проживающих в Таджикистане, стали приоритетными направлениями в реализации национальной политики государства. Принятые в последующем законы об образовании, свободе совести и других аспектах культурной жизни республики

создавали благоприятное поле для осуществления ими взаимодействия в различных сферах общественной жизни. Безусловно, актуальность исследования также определяется ключевой ролью взаимодействия этнических, этнонациональных сообществ в формировании межэтнических отношений. Значимость интеракционизма в условиях этнических различий очевидна с учетом участия этнических и этнонациональных групп в политических процессах в качестве самостоятельных субъектов, где нередко выступают те варианты урегулирования межгрупповых противоречий конфликтов, которые удовлетворяют исключительно собственные интересы. Инициативы хотя бы одного из них, направленные на изменение сохранения существующего статуса, особенно в реалиях ранжированы системы межэтнических отношений, обуславливают функционирования противодействующего процесса.

В многонациональных обществах проблема гармонизации межэтнических отношений, обеспечение стабильного развития общественной жизни относится к одним из актуальных, с точки зрения социально-политических наук, проблем. Безусловно, слова, высказанные ещё в 2006 году Эмомали Рахмоном, Основателем мира и национального единства, Лидером нации находят свои подтверждения и сегодня: *«Экстремизм может проявляться в самых разных сферах, в обострении политических, межэтнических, культурно-языковых и других вопросах. Своеобразная трансляция нестабильности»* [2, с. 35].

Однако, в этом аспекте политико-правовые нормы социального статуса этнических групп в рамках существования национальных государств позволяют добиться повышенной толерантности национальных меньшинств по отношению друг к другу и при этом различия в культуре, особенностей традиции и быта не будут оказывать отрицательного воздействия. Хотя на современном этапе развития Таджикистана опасность возникновения конфликтов отдельных этнических групп с такими же, другими и государственными институтами не имеет место, тем не менее, необходимость изучения данной проблемы всегда должна находиться в поле зрения исследователей.

Дело в том, что в полиэтнических государствах всегда существует проблемы, связанные с имеющимся восприятием неравных возможностей этнических меньшинств. Часто это проявляется в тех ситуациях, когда власть находится в руках «большинства». Определение средств, необходимых для провозглашения абстрактного равенства для национальных меньшинств, не декларируемое преимущество «титულიной» нации, часто являются основой отрицательного ограничения самосознания «меньшинства», что, безусловно,

способствует появлению и развитию собственного национального и этнического самосознания.

Без учета данного положения, существование и подлинное развитие любой страны, как единого социального организма, становится затруднительным, о чем свидетельствует опыт полиэтнических империй до появления национальных государств. Хотя в отечественной социально-политической науке имеются много работ, в которых рассмотрена природа межкультурного и политического взаимодействия этнических меньшинств, анализ и их социального статуса, однако исследования, посвящённые закреплению за субэтническими группами их прав и свобод в процессе современных политических перемен жизни в Таджикистане, отсутствуют.

Всё это и ряд других предпосылок обуславливают востребованность анализа проблемы регулирования межэтнических отношений в современных условиях трансформации общества в рамках методологических возможностей социально-политической науки. Актуальность исследования избранное объект-предметного поля определяется и другим критериям. В частности, динамикой межэтнического взаимодействия, которая обуславливает вероятность корреляции взаимоотношений этнических и этнонациональных сообществ, а также интеракционизма в таджикской этнополитической сфере равно и разностатусных групп.

Процесс этнокультурной и национальной консолидации является многомерным и длительным. В условиях демократического общества формируются возможности реализовывать собственные интересы как для титульного этноса, так и для этнических меньшинств, в совокупности способствует становлению и развитию нации.

Действенный социально-политический механизм установления отношений между этнической большинством и этническими меньшинствами обеспечивает для всех равные политические, экономические и культурные возможности, формирует предпосылки национальной консолидации.

Национальную консолидацию рассматривают во многих измерениях, среди которых: территориальный, ценностный, общенациональный. Территориальный измерение консолидации направлен на обеспечение территориальной целостности государства.

Ценностная консолидация призвана нивелировать культурно-исторические различия в многоэтничном обществе, а общенациональная—сформировать национальную идентичность.

Ряд исследователей выделяет консолидацию политическую, социальную, этническую и национальную. Политическая консолидация характеризуется как объединительный процесс, в результате которого наступает консенсус в решении насущных проблем. она меняет политическую систему с ее социальными

государственными и негосударственными отношениями и политической жизнью. Политически консолидироваться могут члены общества с разной этнической, конфессиональной принадлежности, различным социальным и культурным положением. Такая консолидация происходит на психологическом, институциональном и процедурном уровнях, а общее согласие возможно достичь при условии доверия, сотрудничества, единства взглядов действующих политических актеров.

Для политической консолидации характерно сочетание таких элементов, как: обеспеченность прав этнических меньшинств, демократические отношения между властью и обществом, защищенность гражданских прав и политических свобод.

Безусловно в случае, когда консолидация—это процесс объединения, сплоченности отдельных лиц, групп, организаций и сообществ с целью достижения общей цели. Ее основой является ряд факторов, среди которых: осознание принадлежности к одному государству, гражданство, общие интересы, равномерное хозяйственное развитие регионов государства, интенсивная урбанизация и ослабление чувства этнической принадлежности; рост социально-экономических, политических и культурных связей между этносами, развитие единой системы образования, значительная степень культурного единства. Основными факторами национальной консолидации в мультикультурном обществе можно выделить:

- воспитание национальных чувств (с помощью мифов, символов, праздников, исторического образования)

- формирование единого культурного пространства и развитие общей для всех граждан, включая государственным языке;

- решение проблем этнонациональных меньшинств - как для удовлетворения их прав и интересов, так и для повышения их лояльности и патриотизма по государству и общества в целом:

- наличие в государстве национальной идеи.

Обретение Республикой Таджикистан государственной независимости в начале 90-х годов прошлого столетия стало новым этапом во взаимоотношениях, проживающих на её территории, различных субэтносов, которые активно участвовали в социально-политической, экономической и культурной жизни страны в советское время. Как известно, после распада СССР, во всех постсоветских (уже суверенных!) республиках начался тотальный кризис, который являлся закономерным последствием разрушения общего союзного государства, единого народнохозяйственного комплекса, объединяющих раньше все его 15 субъектов.

В этом случае, воспитание национальных чувств требует последовательной публичной политики, направленной на пропаганду патриотизма - уважения к государству, истории и культуры представителей титульного этноса и этнических меньшинств. Конструирование собственной истории является фундаментальной

потребностью обществ в процессе их самоидентификации, поскольку историческая память включает информацию о становлении этноса.

Новая Конституция Республики Таджикистан, которая была принята в 1994 году, законодательно закрепила многонациональность страны, и она предоставляла реальную возможность субэтносам для их фактической самоидентификации. [2, ст.17; ст. 2,6] Плюрализм, которого она обеспечивала в области идеологии и культуры, [3] к тому же, упразднили, существовавшие ранее, принципы в политической практике, в связи с чем, и ожидалось «рекрутирование элит». Они спровоцировали, естественно, определённую транзитную дезориентацию, панику, слабый темп приспособления в рамках существующего гражданско-правового и культурного пространства для субэтносов, проживающих в стране. Вместе с тем, невысокий уровень оптимизации участия представителей этнических меньшинств в социально-политических процессах, происходящих в Таджикистане, содействовали некоторые факторы, очень разные по своей природе. К числу таковых можно, на наш взгляд отнести:

Во-первых, советскую политическую практику, которая в своё время формировала у субэтносов некую привычку ожидать, что «государство решит за нас все». Более того, стоит принять во внимание и то, что в раньше, в период коммунистической системы, любую общностную инициативу (*индивидуальная или коллективная политическая, а также гражданская*), если она не была разрешена высшими эшелонами власти или разработана «наверху», невозможно было реализовать.

Во-вторых, являясь гражданами одного государства и проживая в разных территориальных образованиях более 70 лет в составе СССР, этнические меньшинства не очень ощущали свою привязанность на иноэтничной территории. Поэтому они в условиях государственного суверенитета бывших союзных республик, на постсоветском пространстве, испытывали больше тяготения к территории исторической родины, где проживала основная нация.

В-третьих, при развале некогда могучей советской империи и после завершения «парада суверенитетов» бывших союзных республик, на первых порах «разбегания по национальным квартирам», национальным меньшинствам было в правовом отношении предоставление равноправия.

Современные общественно-политические процессы, внутренние и внешние контексты политических событий побуждают к поиску ресурсов и путей общественной консолидации, как можно более эффективного использования возможностей и потенциала переходного общества. тех возможностей, способствующие развитию социально-экономической инфраструктуры, политической системы, сети культурных, образовательных, научных организаций. После гражданской войны и связанные с ней неопределённости, наконец подписанием соглашением, Таджикистан сделала свой цивилизационный выбор,

пусть медленно, но постепенно движется сложным путем построения суверенного государства с четкими правилами общественно-политической жизни и общей системы ценностных координат. Готовность таджикского общества противостоять внутренним и внешним посягательством выявилось объединяющим маркером современной таджикской политической нации. Путь к ее развитию лежит через осознание, восприятие патриотического образа как необходимости, как способа самореализации.

Консолидация характеризуется ментальной и ценностной согласия в государству по поводу совместного трактовка назревших общих проблем и их решения. Основаниями для социальной консолидации могут быть как образ внешнего или внутреннего общего врага, так и национальная идея, совместные интересы, единство цели развития. Весомую роль в функционировании государства играет этническая консолидация. Процесс сплочения отдельного этноса воспринимаются большинством этноса как носители самых неотложных потребностей и интересов этнической общности. Этот процесс приобретает ощутимых размеров и напряжения, или во времена возникновения смертельной опасности для существования этноса как целостности, или в переломные исторические периоды, когда перед этносом открываются перспективы и возможности подъема на более высокую ступень исторического бытия. Этническая консолидация конструктивного направления имеет конечной целью, как правило, образование нации и развитие собственного государства. Такие процессы характерны как для стран, где нациогенеза проходил на этнокультурной основе, так и для стран эмигрантского типа.

Современная политическая наука рассматривает таджикскую политическую нацию как открытую политическую общность, исторически сложившуюся на территории Таджикистана и осознает себя как единый народ.

Раньше советский политический режим нарушил целостность структуру этнического становления национальных общностей, проживающих на территории Таджикистана. Как известно, после распада Советского Союза, этнические меньшинства, по мнению современного российского этнополитолога Р.Г.Абдулатипова, *«фактически, без преувеличения, лишились привычных для себя социальных и духовно-идеологических ориентации и ценностей. Они были вынуждены вернуться на свою традиционную почву...»* [1, с. 150]. Как показывает опыт суверенных бывших союзных республик, утратившие штабеля интернационалистской государственной поддержки, многие субэтноты в новых социально-политических условиях, *«когда традиционные этнонациональные ценности сами по себе оказывались неспособными самостоятельно справиться с глобальными изменениями современного мира в своем обустройстве...»* [1, с.173]. Тем самым, они оказались в состоянии обширного тотального кризиса всех сфер жизнедеятельности, развития и взаимоотношения.

В условиях строительства правового, демократического и светского государства, главной его целью является деполитизация отношений между всеми этническими общностями и приоритетными становится высокая гражданственность и правовое равенство. В такой ситуации всем лидерам национальных меньшинств, если они действительно являются таковыми, необходимо признать, что реальное видение проблем этнокультурной консолидации становится одной из важнейших предпосылок их взаимодействия с титульной нацией.

Уместно отметить, что субэтноты, проживающие на территории современного Таджикистана, по признаку своей принадлежности к меньшинству составляют исключительно разноплановые сообщества. То есть они, по сути, диаспоры, имеющие историческую родину общего этноса (например, русские), или не имеющие таковой (лакайцы), или такие малые народы, которые поселились на территории Таджикистана относительно недавно, как например, корейцы – с середины XX века.

Но, в тоже время, как показывает историческая практика, отдельные субэтноты обосновались на территории проживания титульной нации – таджиков, довольно-таки, давно. Хотя у многих из них есть историческая родина, однако Таджикистан стал также своей настоящей родиной. К числу таковых, несомненно, можно отнести арабов, евреев киргизов, узбеков, туркменов, и другие этнические меньшинства, которые проживают на территории современного Таджикистана уже не одно столетие.

Несмотря на долгое историческое пребывание на территории республики, процесс их этнокультурной консолидации имеет различные особенности и нюансы. Значимой спецификой консолидации национальных меньшинств в рамках этнического сообщества выступает, в первую очередь, сохранение и развитие родного языка, и, основанные на нём культурные стереотипы в их представлениях и поведении, которые оказывают содействие процессу адаптации к условиям окружающей жизни с одновременным сохранением параметров этнической и культурной идентичности.

Консолидации наций сдерживала также социальная политика, которая касалось каждый этнос по классовому признаку. Следует подчеркнуть, что получение образования на родном языке у субэтноты также выступает необходимым условием их сохранения и развития. Разумеется, имеющиеся в этой сфере отдельные объективные сложности, порождены вовсе не причинами дискриминационного, а технического характера. Хотя, если оценить ситуацию в этой сфере объективно, то они, в конечном счёте, негативно влияют на развитии и сохранении языков конкретных субэтноты.

В соответствии со статьей 31 Закона «Об общественных объединениях», общественные объединения в Республике Таджикистан, в соответствии с их уставами, могут вступать в международные общественные объединения,

приобретать права и исполнять обязанности, соответствующие статусу этих объединений, поддерживать прямые контакты и связи, заключать соглашения с иностранными некоммерческими, неправительственными объединениями. Общественные объединения могут создавать свои организации, отделения, комитеты или филиалы и представительства в иностранных государствах на основе общепризнанных принципов и норм международного права, международно-правовых актов, признанных Республикой Таджикистан, законодательства и других нормативных актов иностранных государств.

В процессе национальной консолидации и формирования политической нации весомую роль играет проблема, конституирования государственного языка. При формировании государства вокруг определенного доминирующего этноса происходит обязательное навязывание всем гражданам, несмотря на их этническую принадлежность, определенных культурно-языковых норм и ценностей, которые исповедует государственно этнос. Последнее становится одним из оснований получения гражданства представителями этнических меньшинств. Особое место в данном процессе занимает, как показывает опыт стран Прибалтики, знание государственного языка.

Учитывая это в государстве, где преобладает государственно этнос, законодательное закрепление одного государственного языка является залогом политической стабильности, предупреждения политических манипуляций вопросом статуса языков этнических меньшинств. Кроме того, наличие единого государственного языка – языка государствообразующего этноса способствует качественной коммуникации между субъектами публичного управления: законодательной, исполнительной и судебной властью; органами местного самоуправления; обеспечивает укрепление культурных взаимосвязей между регионами и этническими группами государства, национальную консолидацию в целом. При этом во избежание межэтнической напряженности государство должно обеспечивать языковые права этнических меньшинств, а именно: сохранения исторической, духовно-культурного наследия, обеспечение свободного развития и использования языков этнических меньшинств, предотвращения национальной и религиозной нетерпимости.

Кроме языка, к социальным культурам входят общие социальные ценности, которые находят отражение в правовых и социальных нормах, а также представление об исторической традиции, государственная символика, система образования. Поэтому наличие в обществе социальной культуры свидетельствует о сложившейся гражданской нации.

Таким образом, социальная культура нации—это совокупность определенных культурных символов, верований, норм и ценностей, которыми пользуются официальные институты и все социум, независимо от его деления на этнокультурные группы.

Обеспечение стабильности полиэтнического общества как предпосылки национальной консолидации возможно также через межэтническую социализацию. Межэтническая социализация—это вхождение представителя определенного этноса в систему отношений с другими этносами, процесс усвоения личностью, группой, этносом системы знаний, способов, видов деятельности в процессе взаимодействия, взаимообмена этническими материально духовными ценностями. В процессе межэтнической социализации воспитывается культура межэтнических отношений, этносоциальные нормы поведения воспроизводятся в опыте реальных отношений представителей разных этносов и усваиваются личностью.

В процессе межэтнической социализации разрушаются консервативные негативные этнические стереотипы, освещаются нравственно-эстетические черты представителей разных этнических меньшинств в пределах многонационального государства, формируется культура межэтнических отношений—духовно-нравственная система, направленная на развитие творческого потенциала этноса и одновременно на взаимодействие с достижениями других этносов и овладение общечеловеческих ценностей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдулатипов Р. Г. Этнополитология. – Санкт-Петербург: Питер, 2004. – 313 стр.
2. Конституция Республики Таджикистан. – Душанбе: Ганч, 2016. -136 стр.
2. Рахмонов Эмомали. Независимость Таджикистана и возрождения нации. Том 2. -Душанбе: Ирфон, 2006. – 424 стр.
4. Раҳмонов Эмомалӣ. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди 2. - Душанбе: Ирфон, 2006.–413 сах.

ШАРОИТИ ҶАМОИШИ ЭТНОФАРҲАНГӢ ВА МУНОСИБАТҶОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ АҚАЛЛИЯТҶОИ МИЛЛӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

ҚОСИМОВА РАҶАБМО,

номзади илмҳои сиёсӣ, дотсенти кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ
734003, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121;
тел: 918-75-00-25

ҲАМИДЗОДА ҲУСЕЙН ХАЛИФАБОБО,

унвонҷӯи кафедраи сиёсат ва робита бо ҷомеаи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734003, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33;
тел.: 918-99-01-02

Дар мақола зикр гардидааст, ки бо касби Истиқлоли давлатии Тоҷикистон, дар ҷумҳурӣ зарурати андешидани як қатор тадбирҳо дар бобати таҳкими ҳамгиройии ақаллиятиҳои этникӣ ба вуҷуд омад. Дар ин самт, дар баробари амалигардонии тадбирҳои сохторӣ, вазифаи таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба миён омад, ки стратегияҳои давлатро доир ба ҳалли масъалаи дарёфти роҳҳои ба ҳаёти ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон шомил намудани ақаллиятҳои этникӣ муайян мекунад. Қобили зикр аст, ки такмили муносибатҳои байни миллатҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҷалби самараноки онҳо ба ҳаёти ҷамъиятию сиёсии кишвар беиштар ба қарори дар Хелсинки моҳи июли соли 1992 қабулнамудаи Созмони Амният ва Ҳамкории Аврупо (САҲА) ва дигар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ мувофиқат менамояд.

Бояд гуфт, ки санади бунёдӣ дар самти таъмини шомилиявии фаъоли гурӯҳҳои субэтниқӣ ба кишвари иҷтимоӣ қабули Конститутсияи нав буд, ки (бе ягон таъъиз) ба ҳамаи сокинони кишвар ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти шахсии худ ва ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрвандонро таъмин менамояд. Намояндагони миллатҳо, тибқи Конститутсияи кишвар, метавонанд дар баробари шаҳрвандони дигар дар ҳаёти сиёсии кишвар низ ширкат кунанд. Дар моддаи 27-уми ин санади муҳимми давлатӣ омадааст: “Шаҳрванд ҳақуқ дорад, ки дар ҳаёти сиёсӣ ва ҳукумат бевосита ва ё ба воситаи намояндагон ширкат варзад”. Қабул ва амалӣ намудани чунин тадбирҳо ба таҳкими робитаҳои дӯстона ва боварии байни миллатҳои гуногун ва дар маҷмӯъ, миллати соҳибунвон мусоидат намуд.

Калидвожаҳо: Конститутсия, субэтносҳо, субфарҳанг, миллати давлатсоз, бисёрмиллат, интераксионизм, ақаллиятҳои миллӣ, миллат, истиқлол.

CONDITIONS OF ETHNOCULTURAL CONSOLIDATION AND INTERNATIONAL COMMUNICATION OF NATIONAL MINORITIES IN TAJIKISTAN

QOSIMOVA RAJABMO,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor in the
Department of Political Science, TPSU named after S. Aini
734003, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 121;
tel.: 918-75-00-25

HOMIDZODA HUSSEYN KHALIFABOBO,

applicant in the department of politics and relations with society of the Academy of
Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan
734003, Tajikistan, Dushanbe city, Said Nosir street 33;
tel.: 918-99-01-02

This article deals with acquisition of state independence of Tajikistan, the republic faced the need to take quite a number of measures to strengthen the integration of ethnic minorities. In this direction, along with the implementation of structural measures, the task also arose of developing legislative acts that would determine the state's strategies for solving the problem of finding ways to include ethnic minorities in the public life of the Republic of Tajikistan. It is noteworthy that the improvement of interethnic relations in the Republic of Tajikistan and their effective involvement in the socio-political life of the country is largely consistent with the "decision adopted in Helsinki in July 1992 by the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) and other international legal documents.

It should be noted that the fundamental document in the direction of ensuring the active inclusion of subethnic groups in the social country was the adoption of a new Constitution, which provides (without any discrimination) all residents of the country with the right to exercise their individual human and civil rights.

Representatives of ethnic groups, according to the country's Constitution, can also participate in the political life of the country on an equal basis with other citizens. Article 27 of this important state document states that "A citizen has the right to participate in political life and government directly or through representatives." The adoption and implementation of such measures contributed to the strengthening of friendly ties and trust between various ethnic groups and the titular nation as a whole.

Keywords: constitution, state, political life, independence, subethnicity, multinational, subethnics, consolidation, processes, minorities, nation, interethnic relations, ethnos, interactionism.

НАҚШИ ЗАН–МОДАР ДАР ТАРБИЯИ ВАТАНДӯСТИИ ҶАВОНОН

НУСРАТОВА ШАҶНОЗА МАНУЧЕХРОВНА,

сармутахассиси Раёсати таҳлил ва ояндабинии сиёсати дохилии Маркази
тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел: +992 918-11-47-83; e-mail: shanoza.nusratova@mail.ru

Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шахсияти падару модар оиларо ҳамчун ниҳоди асосии таълиму тарбияи фарзанд масъул мегардонад. Таърих гувоҳ аст, ки аввалин идеали ҳаётӣ ва мураббии фарзанд падару модар ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, шароити муосири равандҳои ҷаҳонишавӣ ва ташаккули мафкураи ҷавонон бо дарназардошти омилҳои ғайриағъанавӣ масъулияти бонувоноро ҷиҳати тарбияи фарзанд дар доираи оила даҳчанд зиёд намудааст.

Муаллиф дар мақолаи мазкур нақши занонро ҳамчун тарбиятгар мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, ҷиҳати исботи андешаҳои худ ба далелҳои таърихӣ масъала таъя намудааст. Муаллиф бар он назар аст, ки махсусан зан дар доираи оила ва ҷомеа қодир аст, ки шахсро дар руҳияи ватандӯстӣ ва ҳудудиносии миллӣ тарбия намояд.

Калидвожаҳо: зан, модар, ватандӯстӣ, оила, ҷавонон, тарбия, номус, идрок, ахлоқ, ҳудудиносии миллӣ, арзишҳои фарҳангӣ, сарнавишти миллат.

Дар шароити муосир масъалаи ташаккули тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон, хусусан ҷавонон ва насли наврас, яке аз афзалиятҳои сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, барои рушду нумӯи ҷавонон мунтазам заминаи мусоид фароҳам мегардад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки аксари аҳолии кишварро ҷавонон ташкил медиҳанд ва кишри осебпазири ҷомеа ба шумор мераванд. Аз ин рӯ, ҷавонон ҳамчун кишри осебпазир пайваста ба таълиму тарбия ниёз доранд.

Вобаста ба ин, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сиёсати давлатии ҷавонноро яке аз рукҳои аввалиндараҷаи сиёсати Ҳукумат қарор дода, ҳамеша таъкид медоранд, ки “Ҷавонон неруи ғайри бодайрат, қувваи созандаи ҷомеаи моро ташкил медиҳанд. Онҳоро хуб тарбия қардан ва ба роҳи дурусти зиндагӣ ҳидоят сохтан вазифаи муқаддаси ҳамаи узви ҷомеа аст. Зеро ҷавонон ободгарони Ватан, соҳибони ояндаи Тоҷикистон ва таъягоҳи бозғимоди давлати соҳибистиклол мебошанд”. [11]

Ватандӯстӣ ҳиссиёти иҷтимоие мебошад, ки муҳаббату садоқат ба Ватан, ифтихор ба таърихи гузаштаву қорнамоиҳои имрӯза, дарки яғонагию ҳамватаниро ифода менамояд. Бо мақсади тарбияи шаҳрвандон дар роҳи хизмати софдилонаву

фидокорона ба Ватан, ифтихор аз ниёгон, арҷгузорӣ ба рамзҳои миллий ва ҷаҳду талошҳо барои фардои боз ҳам ободу дурахшони кишвар ва некуаҳволии рӯзафзуни халқ, 24 декабри соли 2022 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон” қабул гардид, ки аз 5-боб ва 21-модда иборат мебошад. Мутобиқи моддаи 11, банди 4-и Қонуни мазкур “Оила ҳамчун зинаи ибтидоӣ дар низомии тарбияи ватандӯстӣ ҷойи махсусро ишғол мекунад”. [3] Яъне тибқи муқаррароти қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз субъектҳои асосии тарбияи ватандӯстӣ оила ба ҳисоб меравад.

Бо дарназардошти мушкил гардидани раванди тарбия дар замони муосир ва пайдоиши омилҳои монеаафкан, дар шахсияти модар нақши ниҳоди оила ҷиҳати баланд бардоштани ҳувиати миллии ҷавонон аҳаммияти аввалиндараҷа дорад. Моддаи 5-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” низ ҷиҳати тарбияи фарзанд, пеш аз ҳама, падару модар, яъне ниҳоди оила баъдан ниҳоди маориф ва ҷомеаро вазифадор ва масъул гардондааст.

Оила дар тарбия ва ба воя расонидани фарзанд нақши бузург мебозад. Аз ин лиҳоз, падару модарро зарур аст, ки ба фарзандони худ таълиму тарбияи дуруст дода, дар онҳо сифатҳои ахлоқи неки инсониро ташаккул ва инкишоф диҳанд. Барои он, ки фарзанд дар хонавода тарбияи дуруст гирад, пеш аз ҳама, лозим аст, ки ҳуди оила хуб ташкил ёфта бошад. [2]

Илова бар ин, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон падару модарро барои таълиму тарбияи фарзандон ва фарзандони болиғу қобили меҳнатро барои нигоҳубин ва таъминоти иҷтимоии падару модар масъул мегардонад.[1] Дар ин замина, масъулияти модарон ҷиҳати тарбияи фарзандон дар руҳияи ватандӯстӣ аҳаммияти бештарро касб менамояд. Чунки масъалаи ватандӯстӣ ва ватанпарварӣ, муҳимтарин маҳаки ғайрияти касбӣ ва ҷамъиятӣ ва омилҳои асосии муттаҳидсозии тамоми нерӯҳои ҷомеа мебошад, ки аз умқи таърих, то ба имрӯз кулли устураҳои таърихӣ, арзишҳои динӣ ва умуман ақли солими инсоният ин арзишро васф намуда, ғиромӣ медоранд. Меҳру ғамхори модаронае, ки зан нисбат ба фарзанд зоҳир мекунад, барои ташаккули ҳисси ватандӯстӣ замина фароҳам меорад.

Албатта, ки тарбияи ватандӯстии ҷавонон дар доираи оила танҳо ба нақши Зан-Модар маҳдуд намегардад. Инчунин, иштироки падар ва дигар аъзои оила аҳаммияти калон дорад. Аммо дар ташаккули арзишҳои ватандӯстӣ Зан-Модар ҳамчун аввалин ва наздиктарин шахс ба фарзанд нақши хосса дорад. Аз равандҳои таърихӣ бармеояд, ки маҳз зан метавонад маълумоти таърихиро фарҳангӣ, қаҳрамониҳо ва рӯйдодҳои ватандӯстиро, ки ба ташаккули ғаммиш ва меҳру муҳаббат ба Ватан мусоидат мекунад, тавассути навозишҳои худ интиқол диҳад.

Муҳаммад Ғаззолии Тӯсӣ дар асари машҳури худ «Насихат-ул-мулк» фармудааст, ки «падару модар ба мисли Манбаъе мебошанд, ки агар оби он мусаффо бошад, поёноб мусаффо хоҳад шуд». Дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ ва

“Хамса”-и Низомӣ бонувоне ба сони Фаронак, Синдухт, Рӯдоба, Тахмина, Гурдофарид, Гулшаҳр, Фарангис, Ҷарира, Қайдофа, Сапенуд, Орзу, Дилорой, Дилафрӯзи Фаррухпай, духтари Меҳрак, Гурдия, Ширин, Меҳинбону, Лайлӣ бо тасвир ёфтаанд. Инчунин, ҳафт шаҳзода-духтари ҳафт кишвар, ҳамсарони Баҳроми Гӯр, духтари Курди галлабон, духтари шоҳи рус, яъне хоҳарон, ҳамсарон, духтарон ва аз ҳама беш модарони гурдҳои меҳанпараст, ҳамсарони шоҳон, паҳлавонон бо бехтарин суҳанони дарӣ ситоиш шудаанд.

Корнамоиҳои шоистаи бонувон шаҳодат аз он медиҳанд, ки ин қишри ҷомеа ҳамеша нақши ҳассос ва таъйинкунандаи худро дар сарнавишт ва созандагии ҷомеа доранд. Бузургии нақши занон аз нигоҳи сиёсатшинос, шоир, мутафаккир, файласуф Иқболи Лоҳурӣ (1877-1938) низ берун намондааст. Ба андешаи Иқбол: “Занон қодир ҳастанд арзишхоро бехтар ҳифз намоянд. Гарчи дар даврони таназзулу инҳитот аз ҳукуқи занони мусалмон ғфлат намуданд, вале занҳо бо вучуди ин ҳама зулм, ба анҷоми вазифаи худ идома доданд. Ҳеҷ шахсе вучуд надорад, ки асароти тарбияти модари ҳешро дар худ наёбад ва ё муҳаббати хоҳаронаш бар дили вай ҷой надошта бошад. Он шавҳарони хушбахте, ки зани хубу порсо доштаанд, хеле хуб медонанд, ки вучуди зан барои иртиқоъ (болоравӣ)-и мард то чӣ ҳад муассир аст” [8].

Дар қаламрави империяи Муғул шӯрише монанди Маҳмуди Таробӣ рух надода буд ва ин шӯриш аз бузургтарин рӯйдодҳоест, ки ба муддати беш аз ду сол, яъне солҳои 1236-1238 дар ҳукумати саҳронавардони хашини таърих сурат пазируфт. Густардагӣ ва аҳаммияти шӯриши Таробӣ то бад-он поя буд, ки достонаш аз марзҳои Мовароуннаҳр гузашта ва ба сарзамини Чину Мочину Муғулистон низ расид ва хонҳои муғул ду маротиба алайҳи шӯришгарони Бухоро ҷанги хунборе карданд ва дар рӯёруйӣ бо душман ҳудуди 90 000 бухориёни озодиҳо шахид шуданд. Яке аз ҳомиёни Маҳмуди Таробӣ дар шӯриш, хоҳари ӯ буд. Вай дар байни наздикон ва тарафдорони Маҳмуди Таробӣ аз ҳайси ҷасорат ва шучоат, хираду тафаккур тафовут дошт.

Ҷасорати хоҳари Таробӣ чехраи равшан ва тасвири дилпазир аз зан дар таърих ироа медиҳад ва саранҷоми марги ӯ дар ситез ва муқобала бо муғулони хунхор ба ӯ чехраи инсонӣ аз як зани мубориз мебахшад. Номи хоҳари Таробӣ ба сони ёкути дурахшон бар торикии ифтихороти занон хоҳад дурахшид ва ин дурахшандагӣ ҳаргиз аз партавафшонӣ боз нахоҳад монд. Инак, хоҳари Таробӣ намунае аст аз фидокориву ҷонфидой ва намунаи як зани барҷаста ва ифтихорофарин дар таърихи Осиёи Марказӣ. [6]

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки фарзандон тавассути тарбияи модар бо ҷомеа робита пайдо менамоянд ва муассиртарин суҳан барои фарзанд каломи модар аст. Таърих исбот намуд, ки маҳз рисолати модарии Ненси Эдисон аз як “бесавод” нобиға сохт. Яъне ба андешаи омӯзгорон Томас Алва Эдисон кӯдаке аз ҷиҳати ақл заиф буд. Аммо бо шарофати модари қаҳромонаш вай яке аз

бузургтарин нобиғаҳои даврони худ гардид, ки рӯзи маргаш дар сартосари ИМА қувваи барқро хомӯш намуданд.

Аз чунин ҳодисаҳои таърихӣ маълум мегардад, ки ниҳоди фарзанд мисли ойина поку беолоиш аст ва ҳар чизе, ки ӯ дар рафтору гуфтори атрофиён мебинад, ҳатман инъикос хоҳад намуд. Маҳз дар ҳамин давраи ҳассос нақши занон ва модарон ниҳоят калон мегардад.

Вобаста ба ин, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суҳанрониҳои худ ҳамеша таъкид менамояд: «Дар оилае, ки модар дорои маърифати баланд аст, фарзандони нек ба воя мерасонад. Бинобар ин, ҳуди модарон бояд соҳибмаърифату бофарҳанг ва дорои ҷаҳонбинии васеъ бошанд, зеро дар тарбияву парасторӣ, камолоти маънавию ҷисмонӣ ва ба ҳаёти мустақилона омода кардани фарзандонашон нақшу мақоми он ба ҳубӣ эҳсос мегардад». Яъне масъулияти тарбия талаб менамояд, ки мақсади асосии Зан-Модар танҳо таваллуди фарзанд не, балки тарбияи хуби фарзанд ва ба камол расонидани шахсияти ҳудогоҳу равшанзамир бошад. Бешубҳа, таърихи халқи тоҷик шояди чунин занони ғайру ҷасур ва содиқ ба Ватан мебошад.

Чунин ақида, ки модарон парастори аввалиндараҷаи фарзандони худ ҳастанд, дар меъёрҳои ҷомеа ба таври амиқ ҷой гирифтаанд. Омили тарбия муносибати байни модар ва фарзандро бо ҷидду таҳким бахшида, аҳамияти ташаккули кӯдакро таъкид мекунад. [9] Нақши модарон дар тарбияи ватандӯстии ҷавонон ҷанбаи муҳими пажӯҳишҳои иҷтимоӣ раванӣ будааст. Таҳқиқоти гуногун таъсири назарраси модаронро дар ташаккули арзишҳо ва муносибатҳои фарзандонашон, аз ҷумла ҳисси ватандӯстии онҳо нишон додаанд. Аз ҷумла, Фридрих Фребел (1782-1852) эҳтиролан бонуфузтарин шахсият дар байни шахсиятҳои таърихӣ таҳсилоти ибтидоӣ кӯдакӣ мебошад, ки бо таъсири кӯдакистонҳо дар тарбияи барвақтии кӯдакон инқилоб намуда, ӯ нақши асосии занонро дар тарбияи зехни ҷавон эътироф намудааст. [9] Равиши Фребел мувоҳидаҳои модарӣ ва омӯзгориро дар бар гирифта, мавқеи занонро дар тарбияи кӯдакон ба таври қонунӣ асоснок менамояд. Ҷолиби диққат он аст, ки кӯдакистонҳои Фребел бе дастгирӣ ва меҳнати занон обод намешуд.

Модарон дар раванди иҷтимоишавии барвақтии фарзандони худ нақши муҳим мебозанд ва аксаран ҳамчун манбаи асосии роҳнамоии ахлоқӣ хизмат мекунанд. Модарон тавассути муомила ва рафтори ҳаррӯзаи худ ба дарки фарзандони худ дар бораи ҳувиати фарҳангӣ ва миллии онҳо таъсир мерасонанд. Ин раванд таълим додани таърих, анъанаҳо ва рамзҳои давлатӣ, инчунин, тарбияи ҳисси эҳтиром ва садоқат ба миллати худро дар бар мегирад, ки намунаи олии онро дар ҳодисаҳои Инқилоби Амрико метавон мушоҳида намуд. Дар давраи инқилобии Амрико мафҳуми "Модари ҷумҳуриҳо" пайдо шуд. Зери шиори ин мафҳум таъкид мегардид, ки модарон дар ташаккули шаҳрвандони ояндаи миллати нав нақши муҳим мебозанд. [10] Агар тарбияи

ватандустӣ барвақт ва дар дохили оила оғоз гардад, модарон оилахоеро ба воя мерасонданд, ки онҳо идеалҳои инқилобиро идома медиҳанд. Ҳамин тариқ, ба воситаи таъсири онҳо ваъдаҳои Инқилоби Амрико худ аз худ абадӣ хоҳанд буд.

Нақши модарон дар тарбияи ватандӯстии ҷавонон гуногунҷанба ва таъсирбахш буда, модар тавассути расонидани дастгирии равонӣ, интиқоли донишҳои фарҳангӣ ва нишон додани намунаи ғаъолияти шаҳрвандӣ, дар рушди муҳаббат ва садоқати фарзандон ба кишвари худ саҳми назаррас доранд. Илм исбот намудааст, ки ватандӯстӣ ирсӣ набуда, дар асоси таъсири сифатҳои иҷтимоӣ ташаккул меёбад. Бисёре аз афроди маъруф, ки дар кишвари худ қорнамоҳои қобили мулоҳизае анҷом додаанд, аксар вақт таъсири модаронашонро дар зиндагӣ ва этироми арзишҳо таъкид менамоянд.

Аз ҷумла, аллома Бобочон Ғафуров ёдрас мешавад, ки “агар меҳрубонӣ, ғамхорӣ, дуоҳои неқ ва дилбардорихи модари арҷмандам чун нурҳои нарми хуршед доиман ба сарам намерехтанд, асари «Тоҷикон»-ро рӯйи нашр овардан басте душвор буд”. Бояд қайд намуд, ки модари Устод Б. Ғафуров, Розия Озод қорманди адабӣ ва аз авлоди шоири бузурги тоҷик Қамолӣ Хучандӣ мебошад. Розия Озод шеърӣ нахустини худ «Насиҳат ба фарзанд»-ро ба нахустфарзандаш Бобочон бахшидааст. Барои Б. Ғафуров насихатҳои модар муқаддас буданд ва ӯ ҳамеша аз рӯйи он дар қору зиндагии минбаъдаи худ амал менамуд.

Бобочон Ғафуров соли 1969 дар саҳифаҳои маҷаллаи «Огонёк» миннатдории фарзандонро нисбат ба модари азизи худ изҳор дошта менависад: «Дар хонаи азизи мо модарам ба ман аввалин ҳарфҳоро омӯзонд, аввалин тарбияро ман аз ӯ омӯхтам, аввалин маротиба ман аз забони ӯ гуфтори классиконро шунидам».

Ҳамчунин, аллома Бобочон Ғафуров ба чунин ҳулосаи қавӣ омадааст, ки занон ҳамеша ташаббусқори наҷиб ва муқоризи роҳи ваҳдати халқи тоҷик ва дӯстии байни халқҳоро миллатҳо буданд. Бо туфайли зан тоҷикон ҳамчун халқ, миллат аз саҳнаи таърих нарафта, баръакс, дар қомеаи байналмилалӣ маҷкеи худро то давраи муосир пуққувват қарда истодаанд.

Устод Садриддин Айнӣ низ нақши модарро дар тарбияи худ ситоиш намуда, изҳор доштааст, ки “баракати хона ва муваффақияти қорҳоям аз сарфаю сариштақорӣ ва дуои модарам Зеварой буд, ки доимо воқасин суҳанҳояшро ба ёд меорам. «Ба ҳазор дарой писарам». Модарам зани оқилаву наққор ва дурандеш буд, ки тарбияи фарзанд барояш муҳим доништа мешуд”.

Ба ин монанд, бузургии модари Нусратулло Махсум ҳаргиз аз хотираҳои халқи тоҷик фаромӯш нахоҳад шуд. Нусратулло Махсум бо ёдоварӣ аз модарӣ худ меғӯяд: “Модарам дар баробари зани неқсиришт буданаш аз хату савод низ бархӯрдор буда, дар таълиму тарбияи шоистаи фарзандони худ ва хату саводомӯзии занони дигари деҳа нақши назаррас дошт. Эҳқоси адолатпарварӣ,

озодихоҳӣ, меҳнатдӯстӣ, ҷасоратро маҳз аз Модари донишманду пешоҳангам – Шарифамоҳ омӯхтам”.

Аз суҳанҳои Нусратулло Махсум бараъло маълум мегардад, ки модараш зани аз лиҳози динӣ босавод, шеърдӯст ва ҳатто бедилшинос будааст, ки маҳз ҳамин ҳислатҳо барои саводи ибтидоӣ гирифтани ва баркамол шудани ӯ замина гузошт.

Бо истифода аз сабабҳои таърихӣ, агар ҳисси ватандӯстии ҷомеаро баланд бардоштан хоҳем, пеш аз ҳама, баланд бардоштани ҳисси ватандӯстии занону бонувон зарур ба шумор меравад. Омӯзгори африқоитаборе бо номи Чеймс Эмман Квегир Аггрей бар ин ақида аст, ки “агар шумо мардеро омӯзонед, пас шахсеро соҳибмаълумот кардед. Аммо агар духтареро омӯзонед, пас як миллатро таълим медиҳед”.

Сиришти поки инсониву ғазилати некуғавҳарии зани тоҷик дар ҳама давру замон мавқеи хос ва эҳтироми беандоза дошт. Дар симои бонуи нексиришти тоҷик зебову нафосат, иффату одоб, хоксорию саодатмандӣ ҳамеша ҳувайдост ва маҳз ин ғазилатҳо роҳнаму роҳкушои ҳар як шахс ба ҳисоб меравад.

Модари шучои тоҷик дар давраҳои гуногуни таърихӣ барои озодиву осудагӣ ва пешрафти ҷомеа талош намуда, бо меҳру муҳаббати самимии худ дар байни мардум мавқеи сазоворро ишғол намудаанд. Барои ҳифзи номуси хеш ва ба ин васила мавқеъгирӣ намудан дар ҷомеа, зани тоҷик пайваста кӯшиш менамуд ва барои пойдории давлату миллат, забон, расму ойин, дар рӯҳияи поки инсонӣ тарбия намудани фарзанд талошҳои шабонарӯзӣ мекард.

Дар маҷмӯъ, вазифаи аввалиндарачаи модар аст, ки фарзандро дар руҳияи ватандӯстӣ ва хизмат ба Ватан омода намояд. Танҳо як хоҳар метавонад, ки ғурури бародар гардида, ӯро ба ҳимояи мамлакат фиристад, танҳо муҳаббати як дилбар метавонад, ки маъшукро ба шабзандадорӣ дар ҳатти сарҳад нигоҳ дорад. Пас бо дарк кардани ин ҳама қудрату тавоноӣ бонувони тоҷик набояд бетарафӣ зоҳир намоянд, балки арзишҳои фарҳангии миллии худро ҳифз карда, азизони худро барои садоқат ва ҳимояи марзу буми Ватан тарғиб намоянд.

Агар ба сиёсати имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон назар афканем, тамоми тадбирҳо барои баланд бардоштани мавқеи зан дар ҷомеа андешида шудааст, зеро зани боиффат, ҳушманд, бомаърифат ва далеру шучоъ метавонад, ки фарзандони содиқ ба миллату давлатро тарбия намояд.

АДАБИЁТ

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Манбаи электронӣ] <https://www.prokuratura.tj/legislation/the-constitution-of-the-republic-of-tajikistan>. (санаи мурочиат: 18.09.2023)

2. Каримова М.М., Нақши падару модар дар омодагии ҷавонон ба ҳаёти оилавӣ.

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ватандӯсти шаҳрвандон”. [Манбаи электронӣ] <https://mmk.tj/content> (санаи мурочиат: 13.09.2023)

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд”. [Манбаи электронӣ] <http://maorif-sugd.tj/documents/onuni-um-urii-to-ikiston-dar-borai-masuliyati-padaru-modar-dar-talimu-tarbiyai-farzand/> (санаи мурочиат: 6.09.2023)

5. Лукмон Бойматов., Хоҳари Маҳмуди Торобӣ. [Манбаи электронӣ] https://www.academia.edu/34782763/TARABIS_SISTER_ (санаи мурочиат: 13.10.2023)

6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». (23.12.2022) [Манбаи электронӣ] URL: <http://prezident.tj/node/29823> . (Санаи мурочиат: 15.09.2023)

7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ”. (28.12.2023) [Манбаи электронӣ] <https://mfa.tj/tg/dubai/view/14089/pajomi-prezidenti-jumhurii-tojikiston-muhtaram-emomali-rahmon-dar-borai-samthoi-asosii-sijosati-dokhili-va-khorijii-jumhuri>. (санаи мурочиат 10.01.2024)

8. Ҷ.Иқбол. “Зиндарӯд” (таҳияи А.Байзоев бо муқаддима ва тавзеҳот). – Душанбе, 2011. – С.144

9. Jo Ailwood. Mothers, Teachers, Maternalism and Early Childhood Education and Care: some historical connections / Contemporary Issues in Early Childhood, Volume 8, Number 2, 2008.

10. Republican Motherhood | American Battlefield Trust (battlefields.org)
<https://www.battlefields.org/learn/articles/republican-motherhood>
(санаи мурочиат: 5.02.2023)

11. <https://mts.tj/siyosati-davlatii-%D2%B7avonon-santi-afzaliyatnoki-siyosati-%D2%B3ukumati-%D2%B7um%D2%B3urii-to%D2%B7ikiston/>
(санаи мурочиат 19.02.2024)

РОЛЬ ЖЕНЩИН В ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ

НУСРАТОВА ШАХНОЗА МАНУЧЕХРОВНА,

главный специалист Управления анализа и прогнозирования
внутренней политики Центра стратегических исследований

при Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 89;

тел: +992 918-11-47-83; e-mail: shanoza.nusratova@mail.ru

Законодательство Республики Таджикистан возлагает ответственность на личность родителей за семью как на основной институт образования и воспитания детей. Несомненно, родители считаются первыми жизненными идеалами и наставниками ребенка. Следовательно, современные условия глобализационных процессов и формирование молодежной идеологии с учетом нетрадиционных факторов в десятки раз увеличили ответственность женщин за воспитание детей внутри семьи.

В данной статье автор анализирует и рассматривает роль женщин как просветителей, и для обоснования своего мнения опирается на исторические факты. Автор полагает, что именно женщина больше чем кто-либо в семье и обществе способна воспитать человека в духе патриотизма и национального самосознания.

Ключевые слова: *женщина, мать, патриотизм, семья, молодежь, образование, честь, восприятие, нравственность, национальное самосознание, культурные ценности, судьба нации.*

THE ROLE OF WOMEN - MOTHER IN PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH

NUSRATOVA SHAHNOZA MANUCHEHROVNA

Chief specialist of the department of analysis and forecasting of internal policy of the Center for strategic research under the President of the Republic of Tajikistan 734025,

Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 89;

tel: (+992) 918-11-47-83; e-mail: shanoza.nusratova@mail.ru

The legislation of the Republic of Tajikistan assigns responsibility for the identity of parents to the family as the main institution of education and upbringing of children. Undoubtedly, parents are considered the first life ideal and mentor of the child. Therefore, modern conditions of globalization processes and the formation of youth ideology, taking into account non-traditional factors, have tenfold increased women's responsibility for raising children within the family.

In this article, the author analyzes and considers the role of women as educators and to substantiate her opinion, relies on the historical facts of the issue. The author believes that it is a woman in the family and society who is able to educate a person in the spirit of patriotism and national identity.

Keywords: *woman, mother, patriotism, family, youth, education, honor, perception, morality, national identity, cultural values, destiny of the nation.*

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В Вестнике Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан «Таджикистан и современный мир» печатаются статьи в области политологии, экономики и социологии, которые являются результатами научно-исследовательских работ Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан и других организаций. Редколлегия журнала обращает внимание авторов на необходимость при направлении статьи в редколлегию строго соблюдать следующие правила:

1. Статьи принимаются по рекомендации главного редактора Вестника или его заместителей.

2. Текст статьи представляется редакционной коллегии в виде файла на съемном диске и бумажном носителе и должен быть подготовлен в текстовом редакторе MS Word, шрифт Times New Roman 12 пт для статей на русском и таджикском языках. Для компьютеров с Windows XP и любой версией MS Office необходимо использовать клавиатурный редактор Keypun. Интервал между строками – 1,15. Все листы рукописи должны быть пронумерованы.

3. Размер статьи не должен превышать 10 стр. компьютерного текста, включая текст, таблицы, список литературы (не более 15 источников), рисунки, число которых не должно превышать 6. ,

4. Рисунки, диаграммы и фотографии прилагаются отдельно в формате той программы, в которой они выполнены. Диаграммы в формате Excel, рисунки и фотографии в формате JPEG.

Оформление статьи:

1. Титульная страница статьи должна содержать: УДК, Ф.И.О. автора(ов) (полностью), ученая степень и(или) звание, должность, название учреждения(ий), в котором выполнена представленная статья, адреса(почтовый и электронный), номера телефонов, полное название специальности.

2. Сокращение слов, имен, названий не допускается, за исключением общепринятых сокращений мер, физических, химических и математических величин, терминов и т.д.

3. Ссылки на цитируемую литературу даются в тексте статьи в квадратных скобках, например: [1], [1, 3–5]. Список литературы приводится общим списком (под заголовком «Литература») в алфавитном порядке и оформляется следующим образом:

Для книг: фамилия и инициалы автора, полное название книги, том или выпуск, место издания, издательство, год издания, номер страницы или общее количество страниц. Для периодических изданий: фамилия и инициалы автора, название статьи, название издания, год и номер издания, номер страницы или первая и последняя страницы статьи.

Например:

1. Махмадов А.Н., Асадуллаев И.К. Национальный интерес Таджикистана. (Методическое руководство). – Душанбе: Авесто, 2009.–С.8.

2. Френсис Фукуяма. Неясность национального интереса// Независимая газета. 1992, 16 октября. -С.3-5.

К статье прилагается резюме на русском, английском и таджикском языках (не менее 5 строк) и ключевые слова (3–10).

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения рукописей, рекомендовать статьи к депонированию.

Рукописи, не отвечающие настоящим правилам, редколлгией не принимаются.

Текст присылаемой рукописи является окончательным, должен быть тщательно подготовлен, выверен, без исправлений и подписан автором(ами). Подробную инструкцию по оформлению статей можно скачать на сайте ЦСИ (www.mts.tj) на главной странице в разделе **ВЕСТНИК–ТАДЖИКИСТАН И СОВРЕМЕННЫЙ МИР**.

Примечание: Позиции авторов и редакционной коллегии могут не совпадать. За правильное использование источников, фактов и цифр ответственность несут авторы.

Адрес редакции: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел.: (+992 37) 221-11-00; (+992 37) 221-16-36
Факс: (+992 37) 221-11-00
E-mail: info@mts.tj

Ба матбаа 28.03.2024 тахвил гардид. Чопаш 02.04.2024
ба имзо расид. Коғазӣ офсет. Андозаи 70x100 1/8.
Љузъи ҷопии шартӣ 39,5. Адади нашр 80 нусха.
Супориши № 07/24. Нархаш шартномавӣ.

Маҷалла дар ҷопхонаи ҶДММ «Аржанг» ба таъбъ расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21